

Hvordan vi hører sammen

– en rapport om sociale forhold for mennesker med høretab

Steen Bengtsson, Anna Luna Balslev Clausen og Inge Kryger Pedersen

Sociologisk Institut, Københavns Universitet, 2024

Sociologisk Institut

Københavns Universitet
Øster Farimagsgade 5
1353 København K

Forfattere: Steen Bengtsson, Anna Luna Balslev Clausen og Inge Kryger Pedersen

Kontaktperson: Inge Kryger Pedersen

E-mail: ikp@soc.ku.dk

Telefon: +45 35 32 32 29

Projektet, rapporten er baseret på, er finansieret af Velux Fonden. De vurderinger og synspunkter, der fremsættes i rapporten, er forfatternes egne og deles ikke nødvendigvis af Velux Fonden.

Angivelse af kilde:

Bengtsson, S., Clausen, A. L. B. & Pedersen, I. K. (2024): Hvordan vi hører sammen – en rapport om sociale forhold for mennesker med høretab. København: Sociologisk Institut, Københavns Universitet.

Oktober 2024

Hvordan vi hører sammen

En rapport om sociale forhold for mennesker med høretab

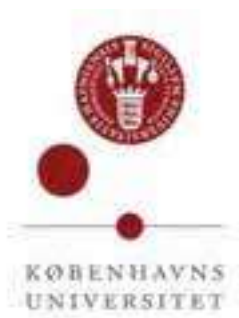

Foto: Colourbox

Steen Bengtsson,

Anna Luna Balslev Clausen og Inge Kryger Pedersen

Københavns Universitet

VELUX FONDEN

Indholdsfortegnelse

1.0	Indledning.....	5
1.1	Indledende om kapitel 2: Høretab og deltagelse i uformelle grupper	7
1.2	Indledende om Kapitel 3: Høretab og kommunikation belyst ved regressionsanalyser	9
1.3	Indledende om Kapitel 4: Frijsenborgeløverne set i forhold til befolkningen	11
2.0	Høretab og deltagelse i uformelle grupper	15
2.1	Hvordan kan høretab blive til et handicap?	15
2.2	Hvad betyder høretab versus deltagelse på lige fod forskellige mål for 'succes'?	17
2.3	Sociale og helbredsmæssige 'succes'-forhold	19
2.3.1	Økonomi.....	20
2.3.2	Arbejdsevne	22
2.3.3	Pardannelse og reproduktion	24
2.3.5	Psyke	34
2.3.6	Helbred.....	41
2.3.7	Indflydelse på liv	45
2.3.8	Alkohol	47
2.3.9	Samfundsdeltagelse	49
2.4	Opsamling på kapitel 2	54
3.0	Høretab og kommunikation belyst ved regressionsanalyser.....	55
3.1	Regressioner på populationen	56
3.2	Regressioner for beskæftigede.....	63
3.3	Regressioner for indtægt for 40-55-årige i 2020	67
3.4	Regressionernes udvikling hen over flere variable.....	74
3.5	Hvor stærk er sammenhængen mellem høretab og deltagelse?	81
3.6	Høretab og mobning	89
3.4	Opsamling på kapitel 3	92
4.0	Frijsenborgeløverne set i forhold til befolkningen.....	93
4.1	Frekvensanalyser	94
4.1.1	Inddeling i livsfaser.....	95
4.1.2	Hvor man investerer mest energi, og hvor man føler sig bedst tilpas	97
4.1.3	Frijsenborgeløverne set i forhold til befolkningen, med inddragelse af køn, alder og handicap	104
4.1.4	Problemer med hørelse	128
4.2	Hvor meget betyder hørelse for inklusion i smågrupper?	136
4.3	Opsamling på kapitel 4	148
5.0	Afsluttende bemærkninger.....	149

1.0 Indledning

Forskningsprojektet *Hvordan hører vi sammen? Interaktionelle dynamikker i fællesskaber af og med mennesker med høretab* er støttet af VELUX FONDEN i perioden 2021-2025. Inge Kryger Pedersen, Sociologisk Institut, Københavns Universitet, er leder af projektet, der udføres af forskere ved Sociologisk Institut i samarbejde med VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd samt praksisaktørerne Castberggård Job, Frijsenborg Efterskole og Høreforeningen.

Projektets overordnede formål er at styrke fællesskaber for mennesker med høretab ved at skabe og samle viden om gode sociale rum i skoler og på arbejde. Projektets forskere arbejder med både kvalitative og kvantitative metoder. Denne rapport samler det kvantitative af projektets materiale, der er et resultat af henholdsvis en befolkningsundersøgelse med respondenter i alderen 16-64 år samt en spørgeskemaundersøgelse blandt elever på Frijsenborg Efterskole. Steen Bengtsson har stået for de statistiske analyser, der formidles med denne rapport.

En del af projektet har bestået i, at vi har udformet ti spørgsmål som et af modulerne i VIVEs (Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd) undersøgelse af mennesker med handicap set i forhold til andre mennesker, SHILD 2020. SHILD står for *Survey of Health, Impairment and Living Conditions in Denmark*, og er en panelundersøgelse, som har været udført hvert fjerde år siden 2012. Undersøgelsen har fokus på levevilkår i bred forstand (se også Amilon et al. 2021; Amilon & Christensen 2023). Hensigten med vores projekts ti ekstra spørgsmål er at gøre os i stand til at sætte undersøgelsens målgrupper i relation til befolkningen som helhed og dermed give et billede af udbredelsen af de problematikker omkring høretab, vi har beskæftiget os med.

Deltagelse i det sociale liv er omdrejningspunktet for det samlede projekt, og i vores SHILD-spørgsmål har vi særligt fokuseret på deltagelsen inden for de to miljøer: 'der, hvor man lægger størst energi' og 'der, hvor man føler sig bedst tilpas'.

Respondenter, der lægger den største del af sin energi på arbejdet, blev stillet spørgsmålene: 1) Deltager du gerne i socialt samvær på arbejdet?; 2) Kan du følge med i samtalen, når I taler sammen i grupper på arbejdet?; 3) Føler du at du deltager på lige fod med de andre i det uformelle samvær på arbejdet?; og 4) Har du et nært forhold til nogle (mindst én) af de andre på arbejdet?

Respondenter, der lægger den største energi på uddannelsen, blev spurgt om det samme, hvor "på arbejdet" blot var erstattet af "på uddannelsen". Vi har således svar fra SHILD-modulet på spørgsmål, der afspejler respondenternes sociale situation i uformelle smågrupper uden for familien i den sociale sammenhæng, hvor de lægger den største del af deres energi.

De stillede spørgsmål tager afsæt i den sociale model for handicap, som pointerer, at en funktionsvariation ikke i sig selv nødvendigvis og altid er et handicap. Der er i den forstand kun tale om et handicap, hvis funktionsvariationen fører til begrænsninger i personens deltagelse i samfundet og de sociale sammenhænge på en sådan måde, at det stiller personen ringere end andre lignende personer, der ikke har den pågældende funktionsvariation.

For at belyse, hvor meget funktionsvariationen betyder for deltagelse i uformelle sammenhænge, har vi derfor suppleret SHILD-spørgsmålet, "Har du problemer med din hørelse? (Selv om du bruger høreapparat eller Cochlear Implantat)", med spørgsmålene "Kan du følge med i samtalen når I taler sammen i grupper...", og "Føler du at du deltager på lige fod med de andre i det uformelle samvær...".

Udover de spørgsmål, vi har fået med i det særlige modul i SHILD, benytter vi i denne rapport analyser også flere af SHILDs øvrige spørgsmål. SHILD er skabt til at belyse forholdene for mennesker med funktionsvariation på alle områder af tilværelsen, så der er mulighed for at tegne et mangesidet billede. I denne rapport et billede, som relaterer sig til spørgsmålene om høretab og deltagelse i uformelle sammenhænge.

Projektets udgangspunkt har været, at vi for at forstå forholdet mellem funktionsvariation og handicap i den sociale model må tage afsæt i sociologisk teori, der indeholder en fundamental forståelse af menneskers sociale liv. Vi har vurderet, at dele af mikrosociologien med basis i de amerikanske sociologer Erving Goffman henholdsvis Randall Collins bedst har kunnet bidrage til at fokusere rapportens forskellige analyser.

Mikrosociologien ser den sociale verden som bygget op af elementer, som Goffman (fx 1961) oprindeligt og senere også Collins (fx 1981) har kaldt *encounters*. Det vil sige møder mellem mennesker, hvor de sammen opfører eller indgår i noget, der kan forstås som ritualer. Makrosociale fænomener som eksempelvis organisationer eksisterer kun for så vidt, som de bliver opretholdt og genskabt i de mange *encounters*, som hverdagen i et samfund består af.

Med et sådant sociologisk perspektiv vægter man typisk det, der sker i uformelle sammenhænge, langt højere end det, der sker i formelle sammenhænge. Eller formuleret på en anden måde: formelle sammenhænge er betinget af en lang række uformelle relationer samt praktiske og materielle forhold. Det indgår i mikrosociologien, at al menneskelig aktivitet og alt menneskeligt samarbejde har sin grund i uformelt samvær: de ritualer, der dannes her, og de symboler, der benyttes til at sikre et samvær. Vi har derfor centreret de centrale spørgsmål, som er angivet ovenfor, om det uformelle samvær.

Vi skal ikke her gøre mere rede for mikrosociologien. Det har vi gjort i en række artikler med analyser, også af andre dele af projektets empiriske materiale, herunder kvalitative interviews, feltarbejde og forskellige former for dokumentmateriale. Det vigtigste her er at pointere projektets afsæt: at uformelle sociale sammenhænge er utroligt vigtige for det sociale liv og også for mere formelle forhold, der kan udvikle sig eller danner ramme for det uformelle.

Samtidig med at det uformelle samvær er fundamentalt, i såvel empirisk som teoretisk betydning, er det ikke nødvendigvis i centrum i erklæret og praktiseret handikappolitik. Den førte politik er ofte fokuseret på at give mennesker med handicap mulighed for at deltage på arbejdsmarkedet, deltage i valg, bevæge sig rundt fra sted til sted og andre meget håndgribelige og ofte formelle forhold.

Mennesker med høretab tilbydes cochlear implantat eller høreapparat og undertiden støttelærer i skolen. Alt sammen vigtige tiltag, som løser mange af de problemer, der følger med et høretab. Set i lyset af den vægtning, som mikrosociologien giver det uformelle samvær, er de mange problemer,

som mange mennesker med høretab har, fx mere udbredt forekomst af depression, social isolation og ensomhed, ikke overraskende trods diverse hjælpeforanstaltninger.

Vi har i det samlede projekt lagt vægt på, at den del af forskningen, der er baseret på kvalitative metoder, foregår i relation til praksis og i virkelige, og ikke kunstigt opsatte, miljøer, så den bliver mere realistisk og forhåbentlig mere anvendelig. Anden forskning i mere formelle sammenhænge som testmiljøer og undervisning har påvist, at cochlear implantater plus et forløb til at styrke tilegnelsen af sprog (AVT) kan give en sprogbeherskelse på linje med jævnaldrende børn med fuld hørelse (fx Percy-Smith et al. 2021). Situationer og relationer i uformelle grupper og sammenhænge, for eksempel blandt kammerater i frikvarterer eller blandt kolleger i frokostpauser, afviger dog fra testmiljøerne og skoletimerne, og det kan være mere vanskeligt at følge med.

At klare sig og deltage på lige fod i uformelle grupper er et vigtigt grundlag for et menneskes udvikling i puberteten, og det er også en vigtig evne at have med sig ind i voksenlivet, fx et studie- eller erhvervsliv, hvor mange kompetencer hænger stærkt sammen med social deltagelse på lige fod og gør sig gældende i mange former for uformelle grupper.

Spørgsmålene fra projektets SHILD-modul samt en række andre spørgsmål fra SHILD, som belyser forskellige sider af social deltagelse, har vi ligeledes stillet til en årgang på Frijsenborg Efterskole, hvor vi har svar på spørgeskemaundersøgelsen fra 78 elever (85%) omkring 16-års alderen (se mere i kap. 4). Materialet sætter os i stand til at sammenligne med resultaterne fra SHILD, hvor der er 228 respondenter på 16 år.

Det var ikke muligt at definere en population blandt brugerne af Castberggård Job (som også indgår i projektgruppen), der var tilstrækkelig stor og repræsentativ til, at det gav mening at gøre noget tilsvarende i forhold til erhvervsaktiv-gruppen. Men vi bruger gruppen af 40-55-årige i SHILD med høretab til at give et billede af denne gruppe.

Rapporten udspringer desuden fra den kontekst, at FN's Handikapkomité i september 2024 rejste en hård kritik mod Danmarks håndtering af handikapområdet. De mange kritikpunkter, der fremhæves af FN, er blandt andet, at det generelt går 'den forkerte vej' i Danmark for mennesker med handikap. Herunder, at det ikke er lykkedes at inkludere flere børn med handikap i den almene undervisning; at et handikap alt for ofte får negativ betydning for, hvordan du bliver mødt og modtager hjælp i det danske sundhedsvæsen; og at der er store forskelle på, hvilken støtte, du modtager fra handikapområdet, alt afhængig af hvilken kommune, man er bosiddende i (Danske Handicaporganisationer 2024).

I hvert af de følgende afsnit kommer vi kort ind på de enkelte kapitler, som i sin fulde form udgør resten af rapporten.

1.1 Indledende om kapitel 2: Høretab og deltagelse i uformelle grupper

I rapportens næste kapitel (2) ser vi nærmere på høretab og social deltagelse på lige fod i uformel sammenhæng. Baggrunden for denne sammenstilling tager afsæt i den sociale model for handikap.

Modellen indbefatter, at funktionsvariation kan føre til barrierer for social deltagelse, men ikke nødvendigvis behøver at gøre det, hvis forholdene i samfundet er til stede for at overvinde (nogle af) barriererne. Derfor vil det være relevant at undersøge den relative betydning af høretabs betydning for at kunne deltage i sociale sammenhænge på lige fod med andre. Desuden vil denne rapport redegøre for den relative betydning af hver af disse faktorer eller forhold for en persons eller respondentgruppes 'succes' på en række sociale parametre.

Andelen af SHILDs undersøgelsespopulation, der svarer, at de har høretab, er omkring 15% op til 40-årsalderen, hvorefter den vokser jævnt til op mod 35% for respondenterne midt i 60'erne. Andelen, der ikke deltager på lige fod i uformel sammenhæng, er tæt på 50% i alderen omkring 20 år, hvorefter den falder jævnt til omkring 35% ved 40-årsalderen og derefter er nogenlunde konstant. Der er en vis, men begrænset, sammenhæng mellem de to forhold.

Med denne rapport har vi også undersøgt, hvor stor 'succes' et menneske i Danmark har i forskellige sociale sammenhænge, og hvor meget en sådan sammenhæng påvirkes af et høretab og af en mangel af deltagelse på lige fod i uformelle sammenhænge. Det viser sig, at sidstnævnte forhold har den største relative betydning for næsten alle andre af de aspekter, SHILD spørger ind til. Det vil altså sige, at der er størst minus i 'succes', når der er mangel på deltagelse på lige fod i uformelle sammenhænge.

Indtægten har en vigtig betydning i mange korrelationer, der inddrager SHILD-variable. Indtægten vokser generelt hastigt med alder til først i 30'erne, og derefter langsommere til først i 50'erne. Herefter falder den fra midt i 50'erne, hvor flere og flere trækker sig tilbage fra arbejde. Vi kan se på, hvordan forskelle opstår, når vi kigger på variablene høretab og det at deltage i uformel sammenhæng på lige fod. Ved 30-årsalderen er der en forskel på 5000 kr. efter deltagelse på lige fod i uformel sammenhæng, og en forskel på 2000 kr. efter høretab. På indtægtsmaksimummet først i 50'erne er forskellen efter deltagelse på 6000 kr. og forskellen efter høretab på 3000 kr. Der er en tilsvarende forskel, når man ser på arbejdsevne.

En anden 'succes'-parameter for mange sociale forhold er, om man har en partner. Social deltagelse på lige fod betyder næsten intet for pardannelse i 20-årsalderen, men derfra får det stadig større betydning op til 35 år. Her stiger forskellen i pardannelse mellem de to grupper (deltager på lige fod, deltager ikke på lige fod) til en forskel på 7 procentpoint. Forskellen bliver langsomt mindre med alderen efter 35 år. Høretab viser sig ikke som nogen hindring for pardannelse for de helt unge, men stiger til at betyde omkring 5 procentpoint mere først i 30'erne, hvorefter høretabs betydning for pardannelse hurtigt falder og ikke har nogen betydning efter 40-årsalderen. Det ser i øvrigt ud til, at personer med høretab i mere udbredt grad indgår i parforhold end personer med fuld hørelse.

Det er kendt fra litteraturen (Blazer & Tucci 2018; Choudhury 2019), at mennesker med høretab i højere grad lever med psykiske lidelser end andre. For SHILD-udvalget er denne forskel størst ved 30-årsalderen, hvor 11% af de hørende og 18% af dem med høretab oplyser, at de har en psykisk lidelse. Forskellen er dog tydelig i alle aldersgrupper. Også her har deltagelse på lige fod større betydning end høretab. I 30-årsalderen svarer 7% af dem, der svarer, at de deltager på lige fod med andre, at de har en psykisk lidelse, mens 17% af dem, der ikke deltager på lige fod, svarer, at de har en psykisk lidelse. Der er tilsvarende forskelle på, hvor mange der har søvnproblemer.

For helbred og evnen til at klare egne problemer finder vi tilsvarende forskelle. Ligeledes for, hvorvidt man har indflydelse på eget liv. Her er forskellen på, hvad deltagelse på lige fod betyder, og hvad høretab betyder, særlig markant.

Forbruget af alkohol udgør imidlertid en undtagelse. Under 19 år drikker dem, der deltager på lige fod en genstand mere om ugen, men fra et par og tyve og ud (til og med 64 år) er der ingen forskel efter social deltagelse på lige fod på forbruget af alkohol. Dem med fuld hørelse rapporterer, at de drikker en genstand mere om ugen, sammenlignet med dem med høretab, men mellem 35 og 50 år er denne forskel snævvret ind til omkring en halv genstand.

Når man ser på kulturdeltagelse og deltagelse i bylivet, er der de samme forskelle som ved de fleste af de tidligere nævnte dimensioner af social deltagelse på lige fod. Det samme gælder deltagelse i folketingsvalg. Deltagelse på lige fod i uformelle sammenhænge betyder en deltagelse i folketingsvalg på 5 procentpoints mere for alderen mellem 35 og 50 år - lidt mindre for de yngre og ældre. Derimod betyder høretab intet for deltagelse i folketingsvalg, og hvor der er en forskel, er det omkring 1 procentpoint højere stemmeprocent for dem med høretab.

Alt i alt viser analysen af betydningen af høretab og manglende deltagelse i uformelle sammenhænge, at betydningen af sidstnævnte forhold er mere 'alvorligt' for manglende 'succes' målt på forskellige sociale dimensioner. Når man sammenligner personer med ét af de to nævnte problemer, finder man næsten overalt, at gruppen med kun høretab klarer sig langt bedre end gruppen med kun manglende deltagelse i uformelle sociale sammenhænge.

Høretab fører ofte til, at man har svært ved at følge med i samtalen i grupper, og det kan medføre, at man ikke kan deltage på lige fod i uformelle sammenhænge. Men de foregående analyser viser, at høretab i sig selv, hvis det ikke medfører manglende mulighed for at deltage på lige fod i uformelle sammenhænge, ikke er et nær så stort problem som ellers.

Omvendt viser analyserne også, at der ved siden af dem med høretab, som af den grund har svært ved at følge med i samtaler i grupper, er en mindst lige så stor andel af befolkningen, som af andre grunde end høretab melder om vanskeligheder med at deltage på lige fod i uformelle sammenhænge.

Det vil derfor have stor betydning, hvis man kan øge mulighederne for alle mennesker for at være med og deltage i uformelle sammenhænge i de miljøer, hvor de lægger deres energi.

1.2 Indledende om Kapitel 3: Høretab og kommunikation belyst ved regressionsanalyser

I kapitel 3 ser vi nærmere på, hvad høretab og deltagelse på lige fod i uformelle sammenhænge betyder for respondentens indtægt før skat, som vedkommende har oplyst den i SHILD-undersøgelsen.

Vi benytter i den forbindelse lineære regressionsanalyser, som er normeret til en mand i en given alder, hvilket giver mulighed for at gå ind og se, hvad en person med givne karakteristika, som vi

introducerer i sammenhængen, tjener, og hvor stor forskel et forhold som for eksempel høretab eller manglende deltagelse på lige fod i uformelle sammenhænge betyder for sandsynligheden for at tilhøre en bestemt indtægtsgruppe.

De foregående analyser har vist, at det giver mening at se på livet som sammensat af to faser; (1) uddannelse, pardannelse og stadigt større indkomster, op til en alder sidst i 30'erne; (2) en periode, hvor forholdene i (1) forbliver ret uforandrede. I dette notat vil vi derfor dels se på hele SHILD-udvalget 16-64 år, dels se på to udsnit, som er typiske for de nævnte faser 1 og 2, altså aldersgruppen 25-35 år og aldersgruppen 40-55 år.

Ud over rapportens centrale variable 'høretab' og 'uformel deltagelse' medtager vi her de faktorer fra SHILD, som er givne på forhånd og ikke kan tænkes at være påvirket af høretab eller uformel deltagelse. Hvis vi holder de mest oplagte determinanter, alder og køn, konstant med en lineær regression, og ser på hele spændet mellem 16 og 64 år, finder vi på lignende vis som i de tidligere analyser, at social deltagelse på lige fod betyder mere end dobbelt så meget som høretab, både i kroner for den enkelte og for indkomstfordelingen som helhed.

Vi ser dernæst på en række forhold, som personen ikke har nogen indflydelse på (som er belyst i SHILD), og analyserer, hvad de betyder for indtægten, og hvor meget den betydning ændrer på vurderingen af høretab og deltagelse. Forholdene er personens højde, opvækststed, seksualitet, om forældrene er i live, om man havde handicap, da man var barn, om man har gået i specialklasse (evt. på specialskole), og om man har været på børnehjem. Både høretab og deltagelse mister 16% af sin betydning ved introduktion af disse forhold, men social deltagelse på lige fod er stadig den tredje vigtigste bestemmer (næst efter alder og køn) for fordelingen.

Så ser vi på 25-35 år og 40-55 år hver for sig. For 25-35 år er alder den dominerende faktor for indtægt. Respondentgrupper opdelt i alder oplyser om i gennemsnit halvandet tusind kroner mere om måneden for hvert år, alderen stiger. For 40-55-årige er denne udvikling stilnet af, og høretab (som flere nu har) betyder her 79% mere og social deltagelse 9% mindre end for den yngre gruppe. En række faktorer (køn, højde, opvækststed, forældre i live) betyder mere end dobbelt så meget på livets højdepunkt, som det gør for dem, der er tidligere i livet. Men deltagelse på lige fod er stadig den tredje stærkeste bestemmer for indtægtsfordelingen som helhed.

Vi ser nærmere på regressionen af indtægt, når den er højest, ved 40-55 år, suppleret med nogle variable, der belyser handicap. Vi tager de variable ind i regressionen én eller et par ad gangen. Først nogle variable, som kan kaldes styrkefaktorer, på forskellige planer, højde, opvækststed, heteroseksualitet, forældre i live. Det viser sig, at medtagelsen af disse svækker betydningen af deltagelse på lige fod, mens betydningen af høretab alt i alt bevares.

Betydningen for månedlig indtægt før skat med disse variable inddraget er:

1	Specialklasse som barn	14.390	kr.	6	Deltager ikke på lige fod	3.803	kr.
2	Køn	12.036	kr.	7	Far i live	2.615	kr.
3	Usikker på sin seksualitet	7.646	kr.	8	Vokset op i storby	2.573	kr.
4	Har været på børnehjem	5.194	kr.	9	Høretab	2.431	kr.
5	Er biseksuel	4.423	kr.	10	Mor i live	2.042	kr.

Vi ser et vist sammenfald mellem disse punkter og nogle emner, der præger tidens debat. Det er ikke uden betydning, når samtiden har temaer på dagsordenen som feminisme, kvinder i bestyrelser, LGBT+, oplevelser på børnehjem og by-land-problematikken. Yderligere et væsentligt samtidsemne er tilsyneladende at udvikle deltagelse på lige fod i uformelle sammenhænge hos alle børn og unge. Næst efter køn er det netop det punkt, hvor det vil ændre mest på fordelingen af goder i samfundet, hvis man kan rette op.

Men hvis man leder i den offentlige debat efter emner, der relaterer sig til mulighederne for deltagelse i uformelle sociale sammenhænge, finder man kun ganske få eksempler. En gang imellem fremhæves ensomhed som et stort problem, eller at foreningslivet har stor betydning, og at idrætsforeninger vil gøre mere for at holde på de unge medlemmer. Der er ligeledes en debat om, hvorfor flere og flere unge melder om mentale problemer. Mere fokus kunne i lyset af de allerede nævnte analyseresultater være på, hvad man kan gøre for at udvikle miljøer, hvor mennesker kan få lejlighed til at fungere sammen på lige fod i uformel sammenhæng.

Vi ser i kapitlets sidste del på sammenhængen mellem høretab og deltagelse på lige fod i (eller udelukkelse fra) uformelle sammenhænge, målt ved korrelation. Det viser sig, at udelukkelse fra uformelle sammenhænge for dem med høretab øges med alder, med manglende job, med at være på ydelse, med barnløshed, med mindre uddannelse end en lang videregående. Korrelationens sammenhæng med alder er ujævn, idet der ofte er større sammenhæng i 20'erne. Det viser sig, at denne er lokaliseret til lønmodtagere uden ledelsesansvar, med hjemmeboende børn og højst en mellemlang uddannelse.

For mobning er der mange af de modsatte sammenhænge: mobning sker mindre med alderen, og mindre for dem på ydelse. Her er der et toppunkt for gruppen i 40'erne, som viser sig særligt at gælde for mænd og for dem på ydelse.

Den anvendte metode i denne del, altså at se på korrelationen mellem to forhold og undersøge, hvorledes denne korrelation ændrer størrelse fra den ene undergruppe af en population til en anden, udspringer af problemstillinger, som opstod i projektets analyse af kvalitative data fra brugerne af Castberggård Job. Det er ikke en metode med udbredt anvendelse, og det viser sig også vanskeligt at få klare resultater.

1.3 Indledende om Kapitel 4: Frijsenborgeleverne set i forhold til befolkningen

I rapportens sidste analysekapitel ser vi nærmere på eleverne på Frijsenborg Efterskole, og hvordan disse adskiller sig fra eller har noget til fælles med den øvrige befolkning som belyst af SHILD-undersøgelsen. Eleverne på Frijsenborg Efterskole er særlige, eftersom skolen profilerer sig på at kunne imødekomme unge, der lever med høretab, og inddrager disse forhold i skolens undervisning og pædagogik. Når man umiddelbart ser på tallene, er der en enorm forskel mellem den sociale deltagelse, som eleverne har rapporteret ud fra deres folkeskoleerfaringer, og befolkningen som

helhed. Det er naturligvis mest relevant at sammenligne elever på efterskole med omkring 16-årige i befolkningen som repræsenteret i SHILD; men det giver også et perspektiv på problemstillingen at inddrage forholdene i andre aldersgrupper.

Som allerede nævnt, omfattede vores projekts særlige modul i SHILD bl.a. de fire spørgsmål, som her er givet i den form, der relaterer sig til kapitlets analyser:

- 1) Deltager du gerne i socialt samvær?
- 2) Kan du følge med i samtalen, når I taler sammen i grupper?
- 3) Føler du, at du deltager på lige fod med de andre i det uformelle samvær?
- 4) Har du et nært forhold til nogle (mindst én) af de andre?

Som nævnt kunne man angive fire muligheder for en social arena, hvor man bruger det meste af sin energi: "på arbejdet"; "på uddannelsen"; "i foreninger og lignende"; eller "i offentlige tilbud". SHILD-undersøgelsen spørger desuden både til, hvor man bruger mest energi, og hvor man føler sig bedst tilpas. Det viser sig, at 85% af respondenterne både lægger størst energi og føler sig bedst tilpas i det samme miljø. I analyserne har vi sammenlignet resultater vedrørende det miljø, hvor man lægger størst energi og det miljø, hvor man føler sig bedst tilpas på en række punkter; men der viser sig ingen større forskelle. Vi vælger derfor at koncentrere analyserne i kapitlet om det miljø, hvor man lægger den største energi. For alderen under 23 år er det for en stor dels vedkommende uddannelsen, for alderen over 23 er det i de fleste tilfælde arbejdet. De øvrige to muligheder, foreninger og lignende samt offentlige tilbud, kommer kun op på eller over 5% for respondentgruppen over 60 år.

Eleverne på Frijsenborg Efterskole er efter SHILD 2020-undersøgelsen, i 2022, med en udvalgt del af samme spørgsmål spurgt om situationen, inden de begyndte på efterskolen, dvs., hvor de fleste gik i folkeskole eller lignende. Det viser sig, at efterskoleelevernes svar adskiller sig stærkt fra den generelle befolkning, både når man ser i SHILD-undersøgelsen på befolkningen på 16-19 år og de andre aldersgrupper. Det gælder såvel, hvad angår ønske om at deltage i socialt samvær, om de kan følge med i samtalen, når de taler sammen i grupper, og om de deltager på lige fod med andre i det uformelle samvær. Derimod er der ingen forskel i deres svar på, om de har et nært forhold til nogle (mindst én) af de andre i miljøet.

Vi sammenligner desuden årgangen på Frijsenborg Efterskole (altså deres situation, før de startede på efterskolen) med befolkningen som helhed på en række andre mål for social deltagelse, som de indgår i SHILD. Det viser sig, at de i folkeskoletiden har set venner markant mindre end det tilfældige udsnit af de 16-19-årige i SHILD og kun lige så meget som de 22-23-årige generelt. Sammenlignet med de 16-19-årige SHILD-respondenter, svarer efterskoleeleverne, at de i folkeskoletiden ikke har fået den sociale støtte, de havde brug for, og at de havde vanskeligere ved at klare deres problemer, følte sig oftere isoleret, savnede ofte andre, følte sig udenfor, og at de var blevet ydmyget og ruset langt mere og oftere.

Det viser sig derudover, at når man skelner mellem de 30% af eleverne på Frijsenborg, der svarer, at de har høretab, og de 70%, som svarer, at de har fuld hørelse, så har sidstnævnte gruppe lige så

svag social deltagelse som den førstnævnte. Kun på to af spørgsmålene er der en markant forskel mellem de to grupper: om man kan følge med i samtalen i grupper, og om man deltager på lige fod i uformelle sociale grupper. Under alle de andre spørgsmål melder elevgruppen med fuld hørelse om lige så svag social deltagelse inden efterskolen som gruppen med høretab.

Selvom Frijsenborg Efterskole optager omkring 20% elever med høretab, så indikerer vores spørgeskemaundersøgelse, at efterskolen tiltrækker en stor gruppe elever, som, selv om de ikke har høretab, melder om manglende social deltagelse i samme omfang som eleverne med høretab.

Desuden ser vi i dette kapitel nærmere på, hvor udbredt det er at have problemer med inklusion i uformelle grupper, både for Frijsenborgs efterskoleelever (inden de starter på efterskolen) og for befolkningen som helhed.

De 12 spørgsmål fra SHILD om social deltagelse mm., som vi også har stillet til Frijsenborgårgangen, blev som udgangspunkt delt op i fire bundter: A: Fire spørgsmål om socialt samvær i mindre grupper (de fire fra projektets modul i SHILD); B: Fire spørgsmål om social deltagelse i almindelighed (ser venner og bekendte; føler sig isoleret; savner nogen at være sammen med; føler sig udenfor); C: To spørgsmål om mobning (er man blevet ydmyget; blevet rusket); D: To spørgsmål om mestring (fik den støtte jeg havde brug for; havde tillid til, at jeg kunne klare problemer).

Med en faktoranalyse for gruppen af 16-årige i SHILD-udvalget og for gruppen af elever på Frijsenborg viser vi, at de nævnte bundter af variable stort set følges ad og placerer sig i samme faktor. De variable fra bundterne, der har størst samvariation med deres faktor, er: (i) deltager på lige fod i uformelt samvær; (ii) føler sig isoleret; (iii) ydmyget; (iv) havde et nært forhold til mindst én af de andre.

Dernæst ser vi på forholdet mellem forekomst i befolkningen og forekomst i Frijsenborg-årgangen af de forskellige svarmønstre. Det viser sig, at de to førstnævnte variable definerer den gruppe, der er mest overrepræsenteret på Frijsenborg Efterskole, og ved at tage den tredje variabel med, får man også en betydelig overrepræsentation. Derimod betyder den sidste langt mindre. Det vil altså sige, at de tre førstnævnte variable slår kraftigt ud på den gruppe af unge, vi har fået svar fra på Frijsenborg Efterskole.

Analyserne viser, at det er ca. 5% af SHILDs 16-19-årige respondenter, der har en lige så svag social deltagelse, som de 38% af en årgang elever på Frijsenborg Efterskole med svagest social deltagelse har. Det svarer til ca. 3.500 unge af de knap 70.000 i aldersgruppen i SHILD. Hvis man forestillede sig, at disse skulle fordeles på inkluderende skoler, som vi ser på Frijsenborg i dag, dvs. så de, der rapporterer om svag social deltagelse, også ville udgøre omkring 40% af eleverne, ville der være brug for 115 af den type efterskoler (= ca. halvdelen af de eksisterende efterskoler).

Kapitlet peger på, med tal fra *Skolebørnsundersøgelsen 2018* (Statens Institut for Folkesundhed 2019), at problemet med svag social deltagelse i teenagealderen er lige så stort som problemet med mobning.

Endelig ser vi i kapitlet på problemer med at deltage i uformelle smågrupper for mennesker med fuld hørelse henholdsvis mennesker med høretab. Det viser sig, at fra alderen 50 år og op er der

nogenlunde lige mange respondenter med fuld hørelse og med høretab, der har store problemer med at deltage i grupper. Men ser man på gruppen under 35 år, er der mere end dobbelt så mange med fuld hørelse som med høretab, der har store problemer med social deltagelse. Dette indikerer, at skabelsen af bedre betingelser for, at alle kan deltage på lige fod i smågrupper der, hvor de arbejder eller studerer, ikke blot kunne gavne unge med høretab. Problemer omkring deltagelse på lige fod findes tilsyneladende også hos en betydeligt større gruppe unge, der ikke melder om høretab. Hvis det er muligt at ændre på kulturen på arbejdspladser og studier, så alle vil og kan deltage på lige fod, vil man måske herved kunne afhjælpe ikke blot et stort problem, som ofte er forbundet med høretab, men samtidig et problem, som omfatter en større befolkningsgruppe.

2.0 Høretab og deltagelse i uformelle grupper

Hvad bruger vi tal om den generelle befolkning til?

Vi kan med SHILD 2020 udtrække information om den generelle befolkning på baggrund af en række variable.

Vi kan sammenligne "social deltagelse på lige fod i uformelle grupper" og "høretab" på en række såkaldte succesvariable, der altså kan indikere, om disse to forhold har en virkning i større eller mindre grad på en persons liv. Her kigger vi på, hvordan disse forhold korrelerer med forskellige variable.

Det viser sig, at høretab opleves som en belastning i tilværelsen, men vi ser også, at manglende social deltagelse i uformelle sammenhænge faktisk giver en endnu større belastning.

2.1 Hvordan kan høretab blive til et handicap?

Hørelsen bruger man til at orientere sig i verden, til at opfatte, hvad der bliver sagt og til at kommunikere. Det lykkes for mange, når de har en god hørelse. Skolebørn bruger hørelsen til at opfatte, hvad der sker i timerne, og til at tale og lege med kammerater i frikvartererne. Begge dele er vigtige for deres udvikling.

Særligt to modeller er fremtrædende for høretab og andre handicap; den *medicinske* model og den *sociale* model. Efter den medicinske – eller måske rettere individuelle, da den ikke nødvendigvis er knyttet til et medicinsk fokus – model er høretab et brud på en kæde, der ser ud således:

Person, der taler → lydbølger → signaler i hørenerver → processer i hjernen → tale, man hører

Figur 2.1: Den medicinske model.

For den sociale model er det et udgangspunkt, at mennesket er et socialt væsen. Kæden, vi så på ovenfor (fig. 2.1), kan derfor udvides således:

Tale, man hører → indhold, man fortolker → kommunikation → deltagelse i det sociale liv

Figur 2.2: Den sociale model.

Siden 1990'erne har det i Danmark været muligt at få tilbudt indoperation af et cochlear implantat (CI), hvis man har svær eller meget svær hørenedsættelse. Det er muligt at indoperere CI på børn, der er døvfødte, så de fleste - hvis de får sprogtræning - opnår samme sprogforståelse som andre

børn, og dermed er på lige fod med dem i undervisningen. Dermed er CI samt sprogtræning en løsning af problemet i den medicinske/individuelle model.

Konkret ser vi, at selvom fx skolebørn med CI kan følge med i timerne, kan de ikke nødvendigvis på samme vis følge uformelle grupper. Fx grupper dannet i frikvarteret, hvor det går hurtigt, og sanserne skal være skarpe. Her kan det knibe at følge med i alt og med at deltage på lige fod. Alle børn med CI får måske derfor ikke samme erfaring med at fungere i sådanne sammenhænge som andre børn. Det er vigtigt at få lært noget i skoletimerne for også senere at kunne deltage i arbejds- og samfundslivet. Det er imidlertid også vigtigt at få lært at fungere i grupper, ikke mindst i forhold til måden meget arbejdsliv er organiseret på i dag. Mange opgaver hviler meget på mindre grupper, der er i stand til at strukturere og organisere arbejdet på egen hånd, og hvor man kan fungere sammen.

CI med tilhørende træning løser problemet med høretab, men det løser ikke nødvendigvis altid problemet med *hørehandikap*. For at tage hul på en sådan problematik vil vi se på, hvilken rolle kommunikation spiller for mennesker i et mikrosociologisk perspektiv. Mikrosociologien pointerer generelt, at formel kommunikation, fx samtale ved et møde, har en tydelig rolle. Uformel kommunikation kan derimod være mindre tydelig, fx mimik eller andre ofte nonverbale tegn, men spiller ikke desto mindre en fundamental rolle i gruppesammenhæng.

Mennesker kommunikerer gennem hverdagslige 'ritualer' og finder måske hinandens 'rytmer' gennem at spejle hinandens sind og stemninger. På denne måde opbygger man en social virkelighed sammen – på godt og ondt. Ved at deltage i forskellige sammenhænge lærer børn efterhånden, hvad der findes af sociale virkeligheder, og hvilke muligheder de indeholder. Ved at følge med i uformelle grupper og deltage i dem - på lige fod eller ej - udvikler de deres mulighed for at styre deres liv og præge deres omgivelser og dermed foretage sig noget sammen med andre.

Hørehandikap er mere end høretab. Høretabet bliver overvundet, når man med et høretab får lært at forstå det talte ord lige så godt som andre mennesker. Men tesen i de følgende analyser er, at for at overvinde hørehandikappet må man også kunne deltage på lige fod i de uformelle grupper, hvor man lægger sin energi. De processer, der bygger sociale bånd, forløber på millisekunder og trækker på mange sanser og handlinger. Det er muligt, at man kan komme langt med det ved hjælp af en særlig træning. Det er også muligt, at det vil være en god idé at samle børn med høretab i klasser, hvor flertallet har fuld hørelse, og hvor der opbygges bevidsthed om problemet og om at forsøge at løse det. Denne sidste model er det, man har praktiseret på Frijsenborg Efterskole i flere tiår ved at inkludere en vis andel (som regel 20-25%) af elever med høretab.

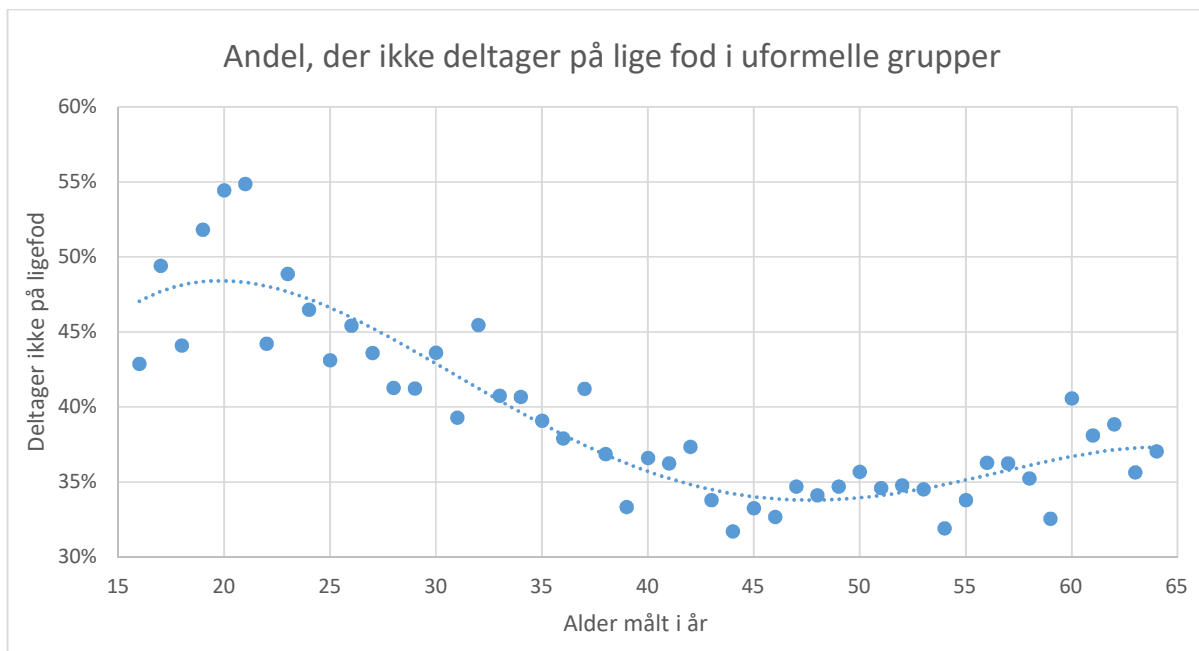
Vi bruger i de følgende analyser SHILD 2020 undersøgelsen til at belyse, hvor meget (1) høretab og (2) udelukkelse fra uformelle grupper i det miljø, hvor man lægger størstedelen af sin energi, betyder for handicap. Handikap er her forstået på den måde, hvor meget man sakker bagud på en række "succes-variable". Analyserne er foretaget med inspiration fra VIVEs rapport *Mennesker med handicap – Hverdagsliv og vilkår 2020* (Amilon et al. 2021).

2.2 Hvad betyder høretab versus deltagelse på lige fod forskellige mål for 'succes'?

SHILD 2020 stiller en række spørgsmål, der går på interaktion i uformelle smågrupper, heriblandt spørgsmålet: *I hvilken af de følgende sociale sammenhænge investerer du mest energi?* Dette med svarmulighederne *arbejde, uddannelse, foreninger og lignende, og offentlige tilbud*. Familie er udtrykkelig undtaget, da det er kontakter ud over familien, SHILD fokuserer på.

Langt de fleste (72%) lægger størst energi i arbejde, mens uddannelse også betyder meget (17%), især for de yngre. 8% angav foreningsliv og 3% offentlige tilbud. De to sidstnævnte muligheder blev dog angivet hyppigere af folk, der angav at have et handicap.

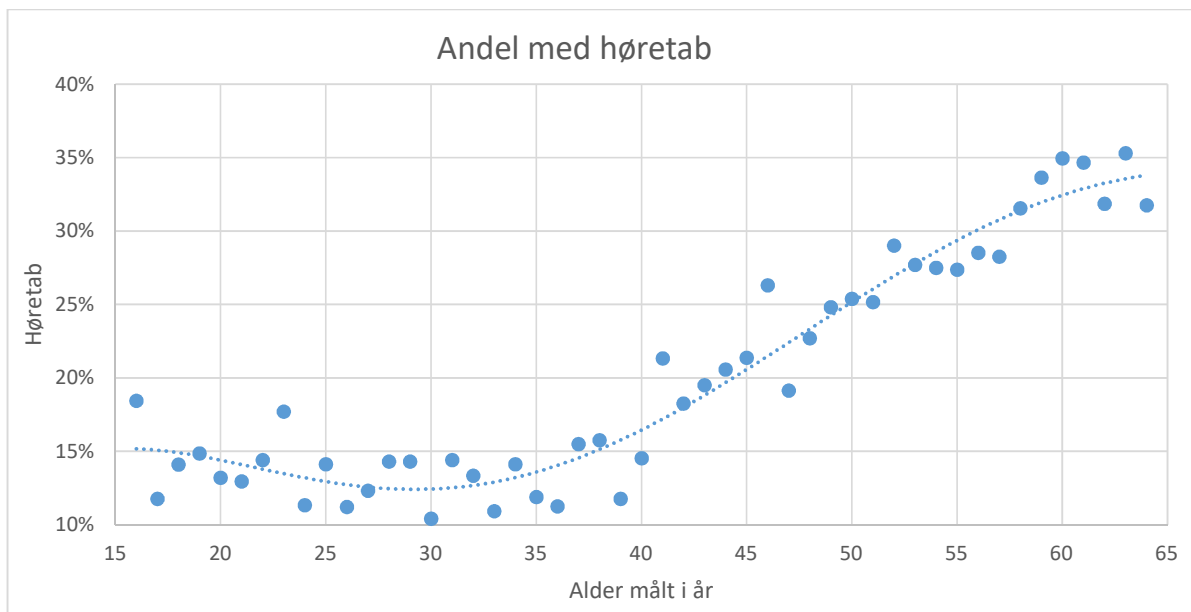
Herefter stillede SHILD spørgsmål om, hvorvidt man kan følge med i samtalen, når man taler sammen i grupper på området, hvor man lægger størst energi, samt hvorvidt man føler, at man deltager på lige fod med de andre i det uformelle samvær på området, hvor man lægger størst energi. De fleste (64%) kan følge med i alt, og 62% deltager på lige fod med alle, mens 94% følger med i det meste, og 92% deltager på lige fod med de fleste. Her ser vi på de 36% hhv. 38%, der har (oftest) små problemer med at deltage på lige fod i uformelle grupper.

Figur 2.3

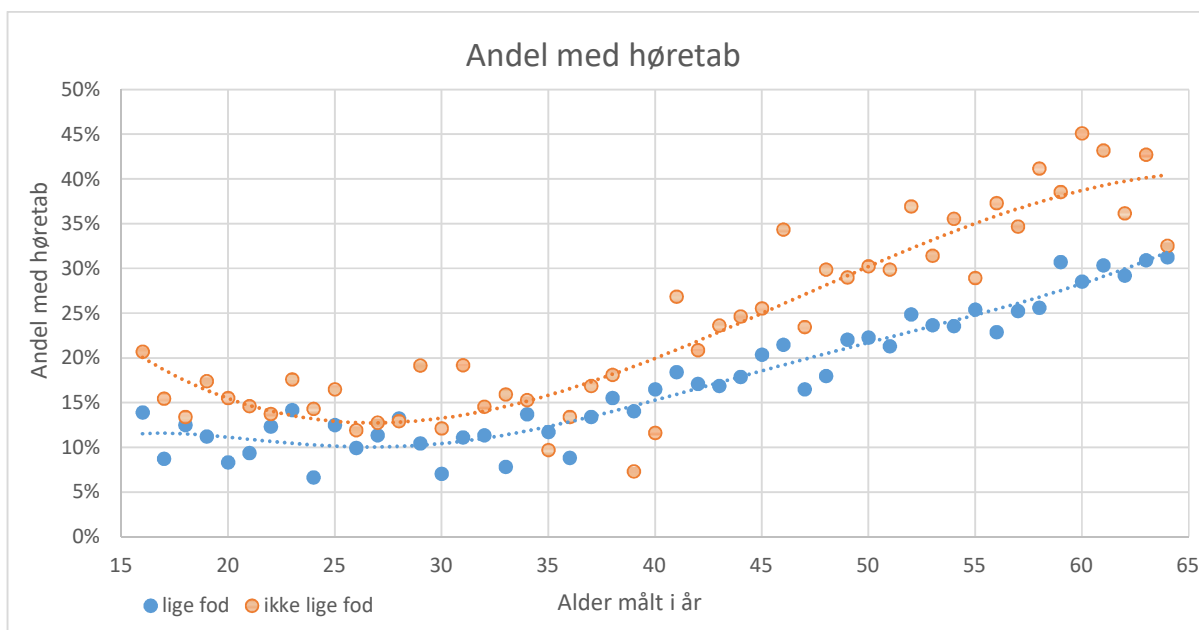
Den andel, der er begrænsede i uformel social deltagelse, er konstant høj op til 25 år, så faldende til 45 år, derefter en smule stigende op til 60 år. Andelen, der svarer, at de deltager på lige fod med *alle* i de uformelle grupper, der er i det miljø, hvor de lægger mest energi, er på 50% i årene omkring de 20 år. Andelen stiger hurtigt gennem 20'erne og lidt langsommere gennem 30'erne og den første del af 40'erne til omkring to tredjedele. Efter de 55 år falder den en smule igen.

SHILD 2020 spurgte også, ligesom de foregående SHILD-bølger, om respondenter har problemer med hørelse. Op til 40-årsalderen svarer 10-20% bekræftende, derefter stiger andelen jævnt op mod 35%. De fleste af disse respondenter angiver 'lidt vanskelighed'.

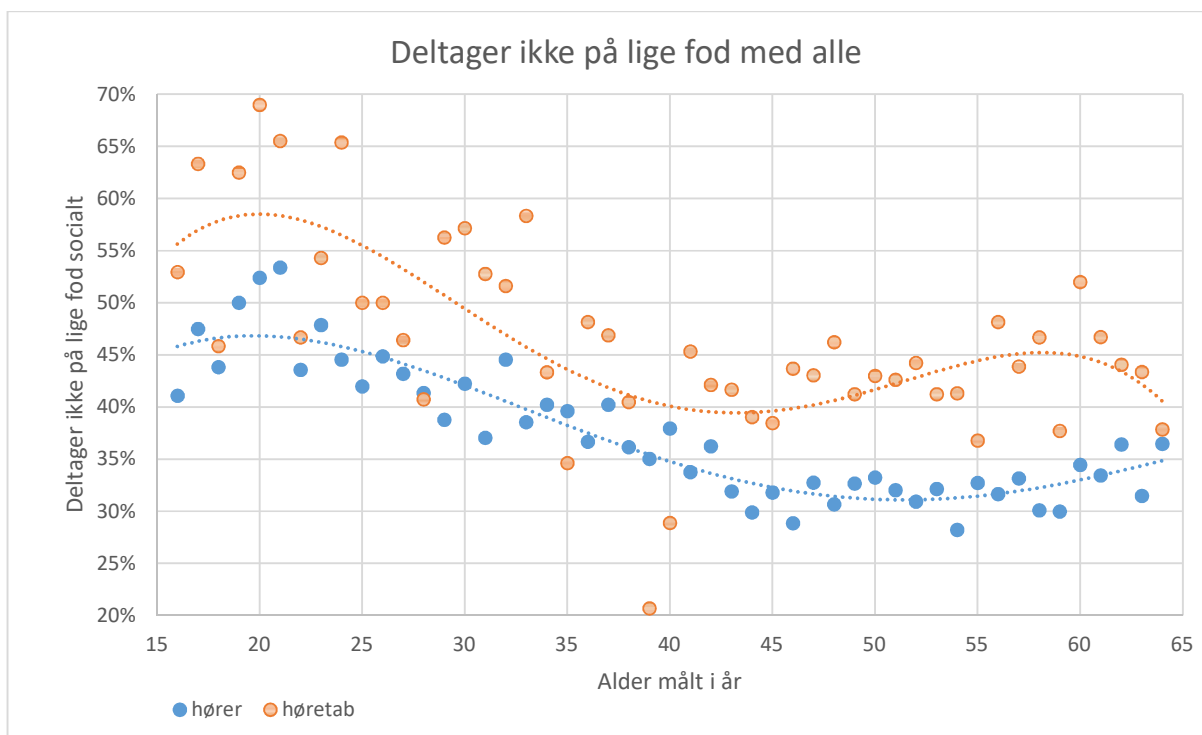

Figur 2.4

Der er en vis, men begrænset, sammenhæng mellem de to udfordringer, høretab og manglende evne til at deltage på lige fod. Det viser sig i, at tendenslinjen for *høretab* ligger lidt over tendenslinjen for "*hører*" (figur 2.6), på samme måde som tendenslinjen for *ikke lige fod* lægger sig over *lige fod* (figur 2.5).

Figur 2.5

Figur 2.6

Figur 2.6 viser, at høretab gør andelen, der ikke deltager på lige fod, 23% større for 20-årige, 15% større for 35-40-årige og 40% større for 55-årige. Høretab hæmmer altså dem i 50'erne mest, og dem i 30'erne mindst.

I dette kapitel ser vi på, hvad problemer med at deltage på lige fod med alle og problemer med at høre betyder som handicap i den forstand, at det stiller personen ringere end andre. Idet vi som nævnt har valgt at tage selv de mindste problemer med hørelse med, og selv de mindste vanskeligheder med at deltage på lige fod i det uformelle samvær, bliver der tale om problemer, der angår ret store grupper.

Hvis man i stedet havde set på større problemer med hørelse og med deltagelse, kommer problematikken til at angå en betydelig mindre gruppe, men problemerne bliver formentlig i det tilfælde meget større.

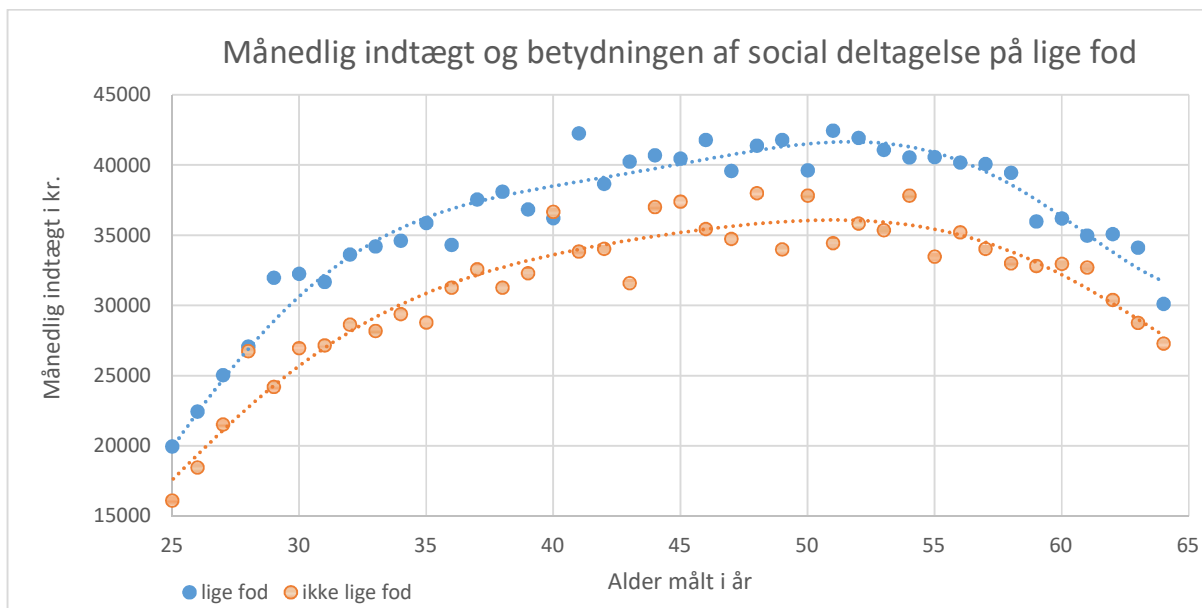
Vi måler i dette kapitel den belastning, som manglende deltagelse henholdsvis høretab giver ved at se på forskellige mål for "succes" for personen. Altså hvordan det står til med krop, psyke, livet og forskellige former for engagement i samfundet.

2.3 Sociale og helbredsmæssige 'succes'-forhold

I de følgende underafsnit ser vi på en række forskellige forhold, der kan fortælle os noget om, hvilken og hvor meget 'succes', respondenterne svarer, de har.

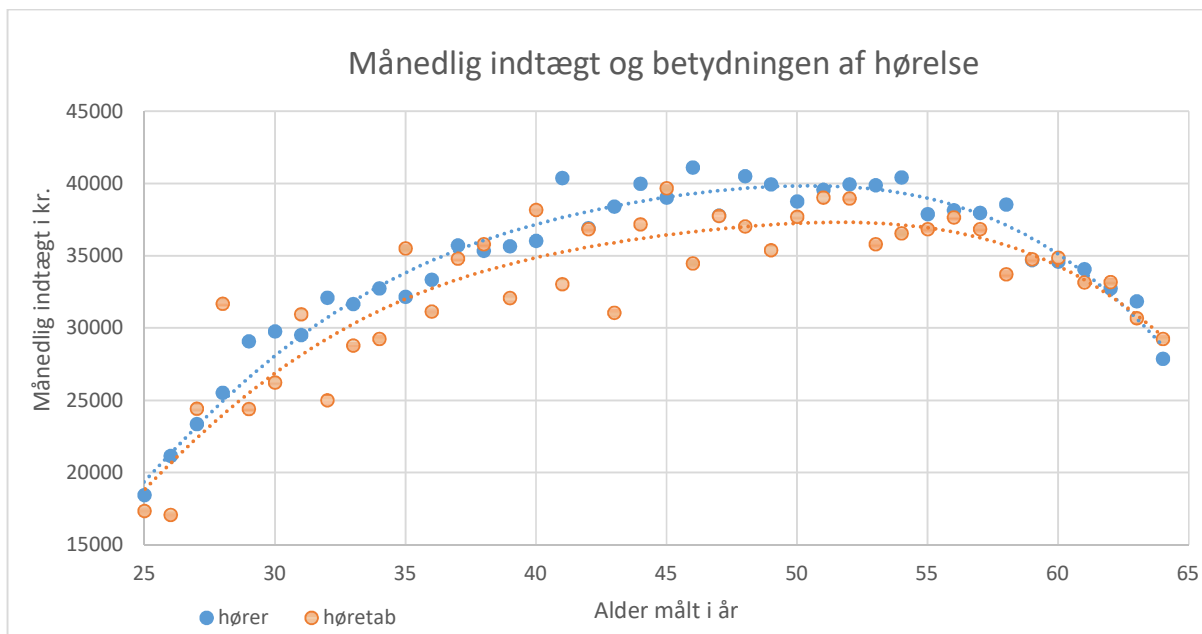
2.3.1 Økonomi

Det har stor betydning for indkomsten, om man deltager på lige fod i de uformelle grupper, der hvor man lægger mest energi, som altså i de fleste tilfælde er på arbejdet. Forskellen er nul først i 20'erne, men vokser jævnt til først i 30'erne, hvor den månedlige indkomst reduceres med 5.000 kr. før skat ved svagere deltagelse. Denne forskel holder sig til op i 40'erne, hvor den igen stiger en smule. Forskellen er størst i den første halvdel af 50'erne (figur 2.7).

Figur 2.7

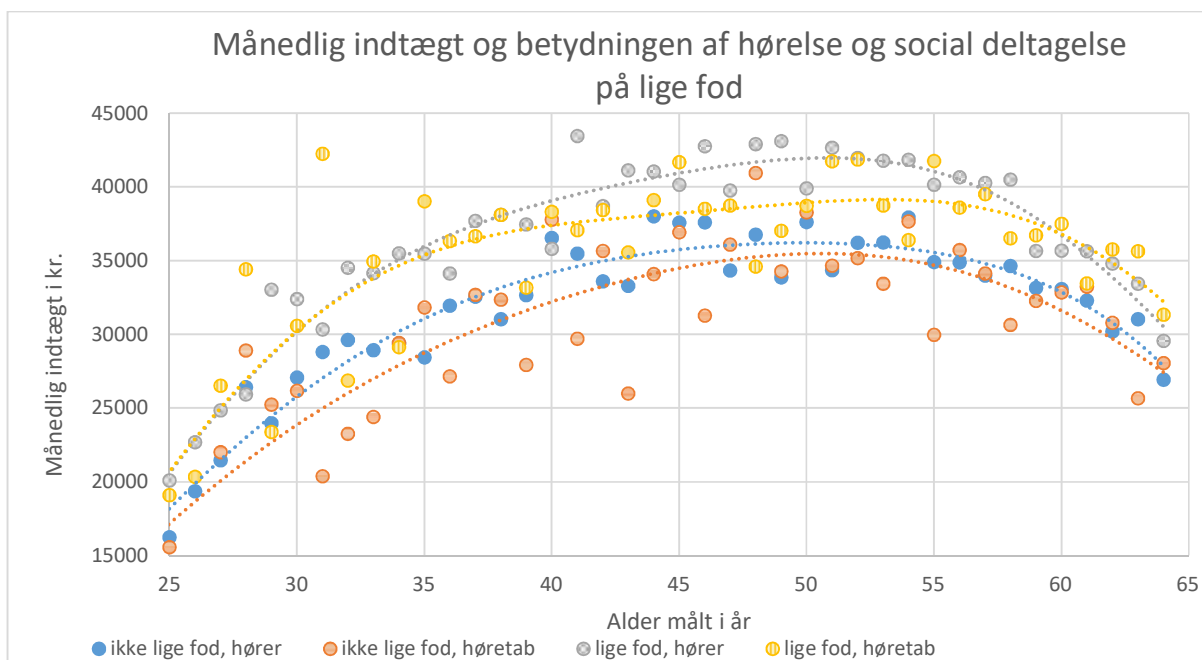
Også høretab korrelerer med ens indtægt, fra man kommer op i 20'erne og til sidst i 50'erne, men op til halvt så meget som deltagelse på lige fod i de uformelle grupper, hvor man lægger sin energi (figur 2.8).

Figur 2.8

Fra alderen omkring de 30 år (25-35 år) ser vi en voksende afstand mellem indkomsten for dem, der hører alt og den gruppe, der har lidt eller mere vanskelighed med at høre. Herfra og op til sidst i 50'erne er afstanden på op til 3.000 kr. om måneden. Korrelation med høretab er størst omkring de 50 år.

Vi ser med figur 2.9 på det samlede billede, som inddrager både social deltagelse på lige fod og høretab.

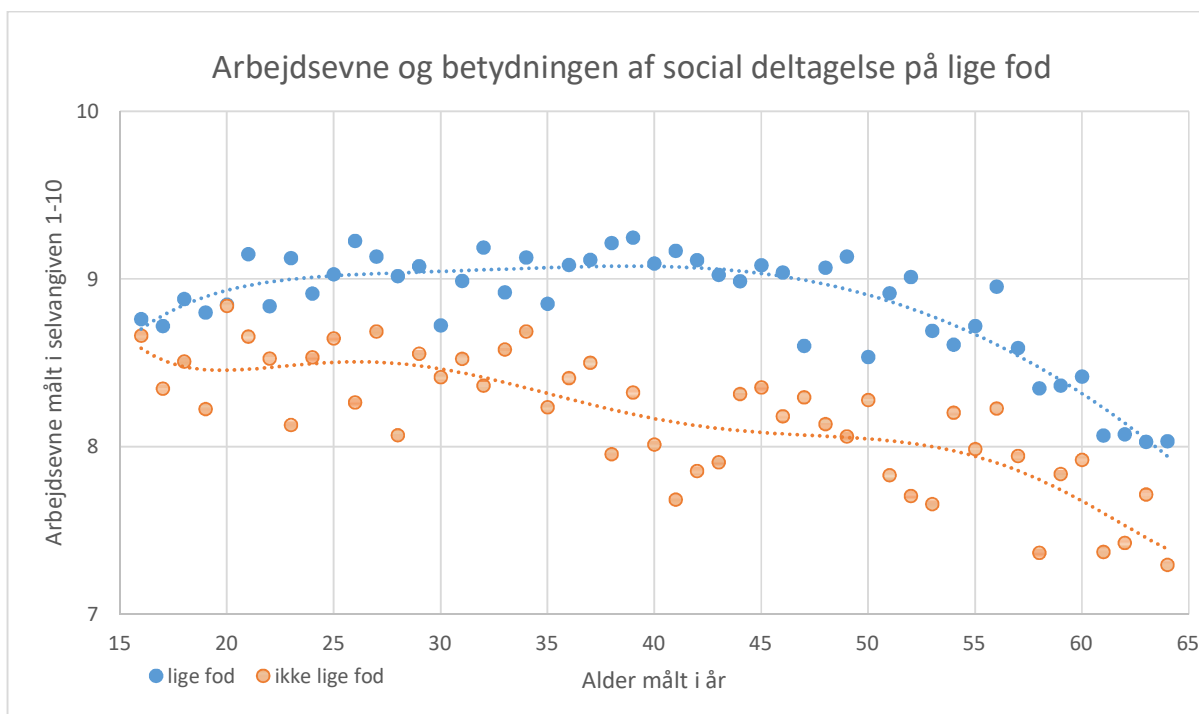
Figur 2.9

Ved at følge tendenslinjerne i figur 2.9 for *lige fod*, *høretab* og *ikke lige fod*, hører ser man den belastning, der kommer af at have kun ét af problemerne, høretab eller manglende deltagelse. I alle aldre koster manglende deltagelse mest i kroner, men forskellen er størst i 30'erne og sidst i 50'erne.

Op til 35-årsalderen korrelerer høretab ikke med indtægten for den gruppe, der deltager på lige fod i uformelle grupper, men det koster op til et par tusind kroner for den gruppe, der ikke deltager på lige fod. I 50'erne er billedet det omvendte: her (ja, lige fra sidst i 30'erne) spiller høretab en voksende rolle for dem, der deltager på lige fod, mens det nu betyder mindre for gruppen, der ikke deltager på lige fod. Under de 40 år, hvor 15% har høretab, betyder det kun noget for den gruppe, der ikke deltager på lige fod. Omkring de 50 år, hvor 25% har høretab, betyder det klart mest for gruppen, der deltager på lige fod.

2.3.2 Arbejdsevne

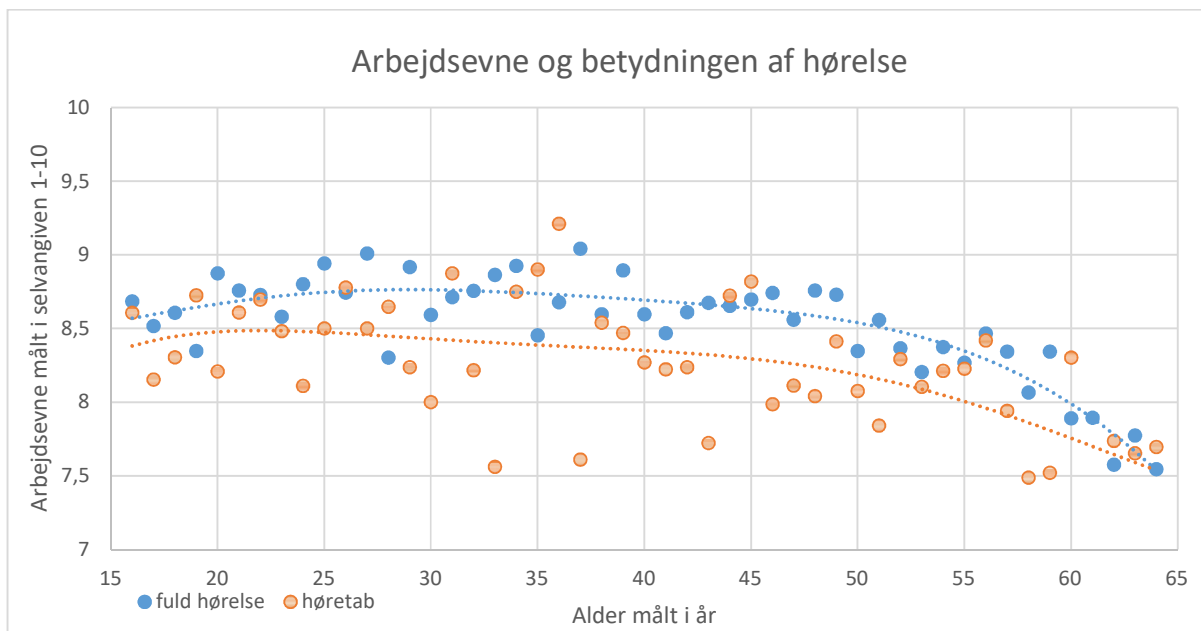
Indtægten, som vi ser ovenfor, kommer i mange tilfælde fra arbejde, så vi må forvente en lignende forskel i arbejdsevne. SHILD spørger sine respondenter: *Hvordan synes du din arbejdsevne er alt i alt på en skala fra 0 til 10, hvor 0 er meget dårlig og 10 er meget god?* Vi ser på den gennemsnitlige arbejdsevne i figurene 2.10 og 2.11.

Figur 2.10

Det viser sig, at social deltagelse betyder meget for arbejdsevne (figur 2.10). Et halvt point til forskel først i 20'erne, voksende til næsten et helt point i 40'erne, og derefter lidt mindre frem mod pensionsalderen. Denne udvikling skyldes, at det fra 30-årsalderen går ud over arbejdsevnen, hvis man ikke deltager fuldt ud, mens den holder sig bedre, hvis man deltager fuldt ud.

Høretab korrelerer også med arbejdsevnen (figur 2.11). Korrelationen er dog kun halvt så stor som ved social deltagelse på lige fod, men den forbliver nogenlunde konstant over alder.

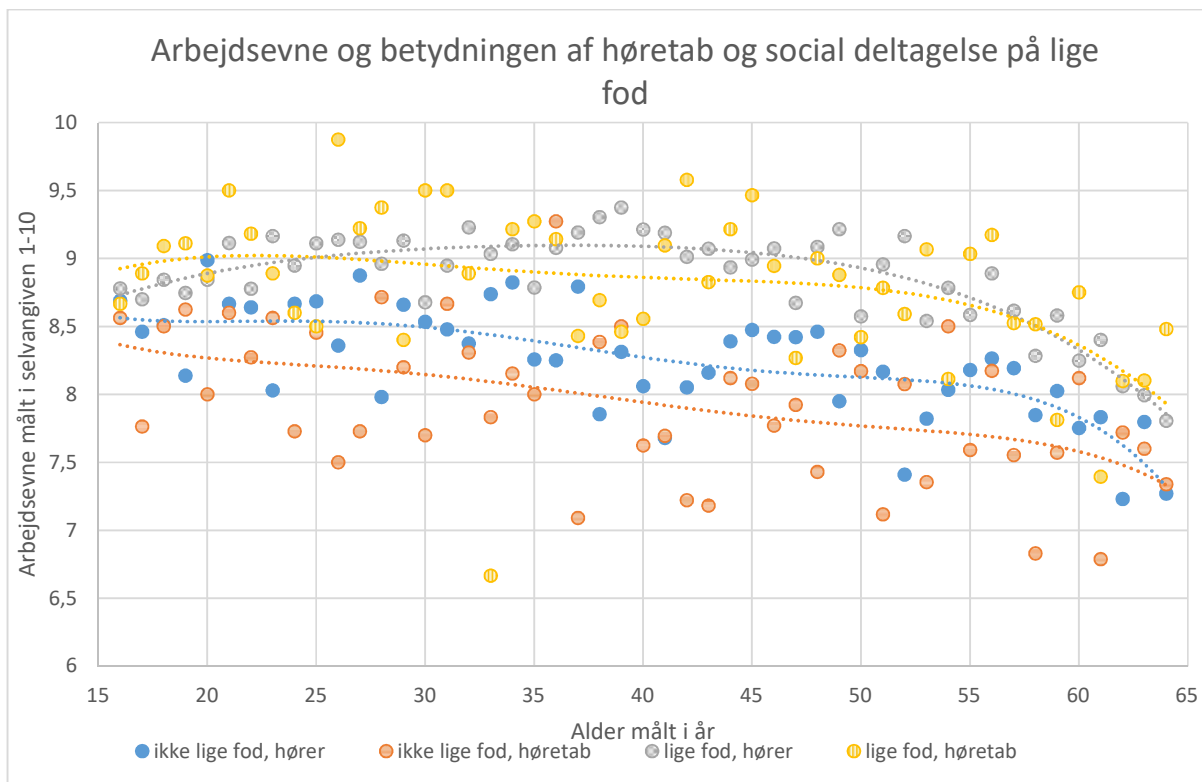

Figur 2.11

Det samlede billede af social deltagelse og høretabs korrelation med arbejdsevnen (figur 2.12) viser igen, at deltagelse på lige fod betyder en del mere end høretab. Men det nuancerer også billedet på den måde, at høretab tydeligvis betyder meget mere for den gruppe, der ikke deltager på lige fod, end det betyder for den gruppe, der deltager på lige fod. Det kan også siges på den måde, at deltagelse betyder meget mere for gruppen med høretab, end det gør for gruppen med fuld hørelse.

Korrelationen med høretab for den gruppe mennesker, der ikke deltager på lige fod, synes konstant over alder, hvilket ses ved at sammenligne tendenslinjerne for *ikke lige fod, hører og ikke lige fod, høretab* (figur 2.12). Forskellen mellem de to holder sig nogenlunde på et halvt point i arbejdsevne gennem årene, hvor de til sidst i pensionsalderen mødes på samme niveau. For den gruppe, der deltager på lige fod, altså ved sammenligning af tendenslinjerne *lige fod, hører og lige fod, høretab*, betyder høretab kun halvt så meget, og dette tilsyneladende kun i et begrænset aldersinterval, nemlig mellem 30 og lidt over 50 år.

Hvis vi forestiller os, at folk vurderer deres arbejdsevne nøgternt, og indkomsten bestemmes af arbejdsevne plus noget andet (som for eksempel har med livssituation at gøre, familiernes indkomstbehov og lignende), ser vi, at høretabets korrelation med indkomsten for dem, der ikke deltager på lige fod, har en effekt på arbejdsevnen. Høretabets korrelation med indkomsten for dem, der deltager på lige fod (som især er at se i årene 40-55 år) er mindre, og helt fraværende før 25 og efter 55.

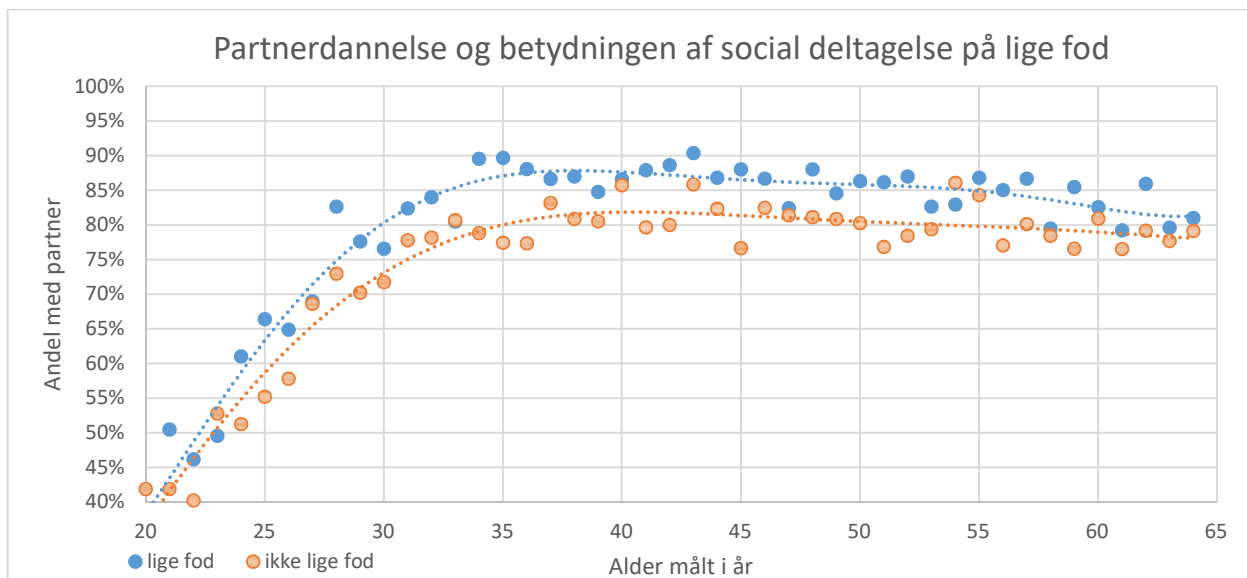

Figur 2.12

2.3.3 Pardannelse og reproduktion

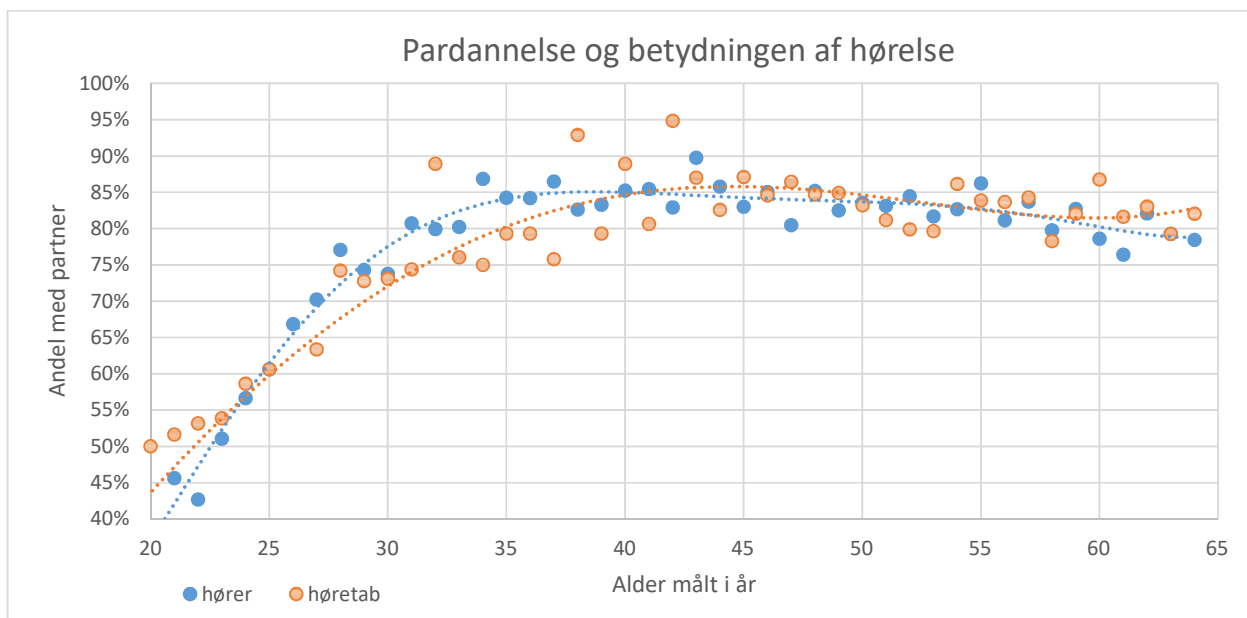
SHILD spørger også til civilstatus med følgende spørgsmål: *Har du en kæreste, partner eller ægtefælle?* Op til 35 år vokser andelen, der har en kæreste, partner eller ægtefælle fra ingen og op til omkring 85%. Fra 40 år og frem til pensionsalder falder den så langsomt til 80%.

For de alleryngste spiller det ikke nogen rolle for pardannelse, om de deltager på lige fod i uformelle grupper (figur 2.13). Gennem 20'erne får deltagelse på lige fod i de uformelle grupper i det miljø, hvor man lægger størstedelen af sin energi, imidlertid større og større korrelation med pardannelse. Korrelationen er størst for grupperne i 30'erne, og den holder sig på samme niveau gennem 40'erne og det meste af 50'erne.

Figur 2.13

Høretab (figur 2.14) har meget mindre, og især meget mindre entydig korrelation med pardannelse. Omkring de 20 år er dem med høretab mere i par end gruppen med fuld hørelse. Det vender ved 25 år, og herfra og op til 40 år er dem med fuld hørelse lidt mere i par end gruppen med høretab. Forskellene er dog små. Fra 40 år og op er der stort set ingen forskel på hyppigheden af par i de to grupper, fuld hørelse og høretab. Det ser ud til, at det nærmest er en fordel for pardannelse og bevarelse af par, at man hører lidt dårligt, når man er i 40'erne, og det er uden korrelation, når man er i 50'erne.

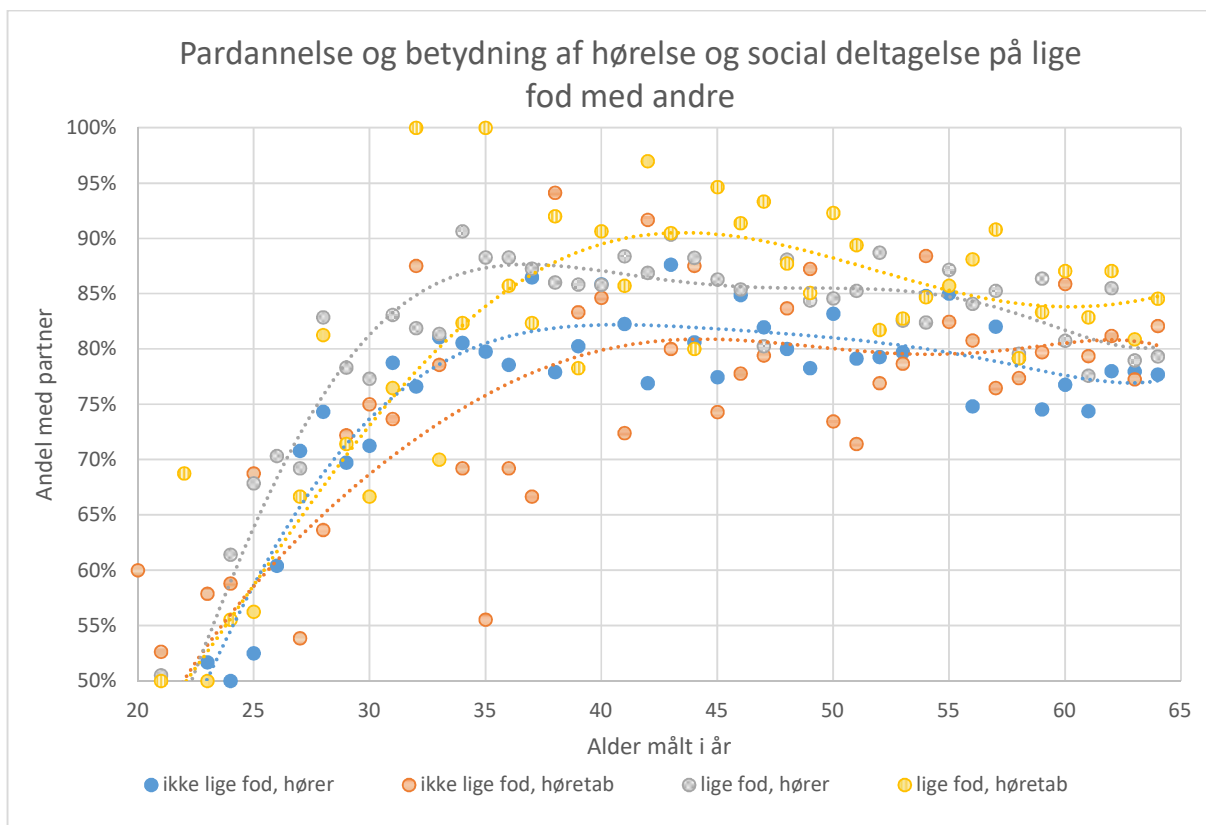

Figur 2.14

Det samlede billede (figur 2.15) er mere kompliceret, idet det ser ud til at være sammensat af to mønstre: En situation for gruppen mellem 25 og 35 år, og en helt anden situation for gruppen mellem 40 og 55 år. Det kunne tyde på, at parlivet er meget forskelligt i de to aldersgrupper.

I den yngre gruppe, 25-35 år, danner de, der deltager på lige fod i uformelle grupper og har fuld hørelse, meget oftere par end dem, der ikke deltager på lige fod i uformelle grupper og har høretab. Det ser vi ved at sammenligne tendenslinjerne for *ikke lige fod, høretab* og *lige fod, hører* i denne aldersgruppe. De to øvrige grupper placerer sig så midt imellem.

I den midaldrende gruppe, 40-55 år, betyder høretab intet for pardannelse i den gruppe, der ikke deltager på lige fod i uformelle grupper, hvilket vi ser ved at sammenligne tendenslinjerne for *ikke lige fod, hører* og *ikke lige fod, høretab* i denne aldersgruppe. Dog korrelerer høretab en del med dem, der deltager på lige fod. Denne korrelation, som vi ser ved at sammenligne tendenslinjerne for *lige fod, høretab* og *lige fod, hører* i denne aldersgruppe, er dog at gruppen med høretab danner par mest hyppigt. Her er det altså tilsyneladende en fordel at have høretab.

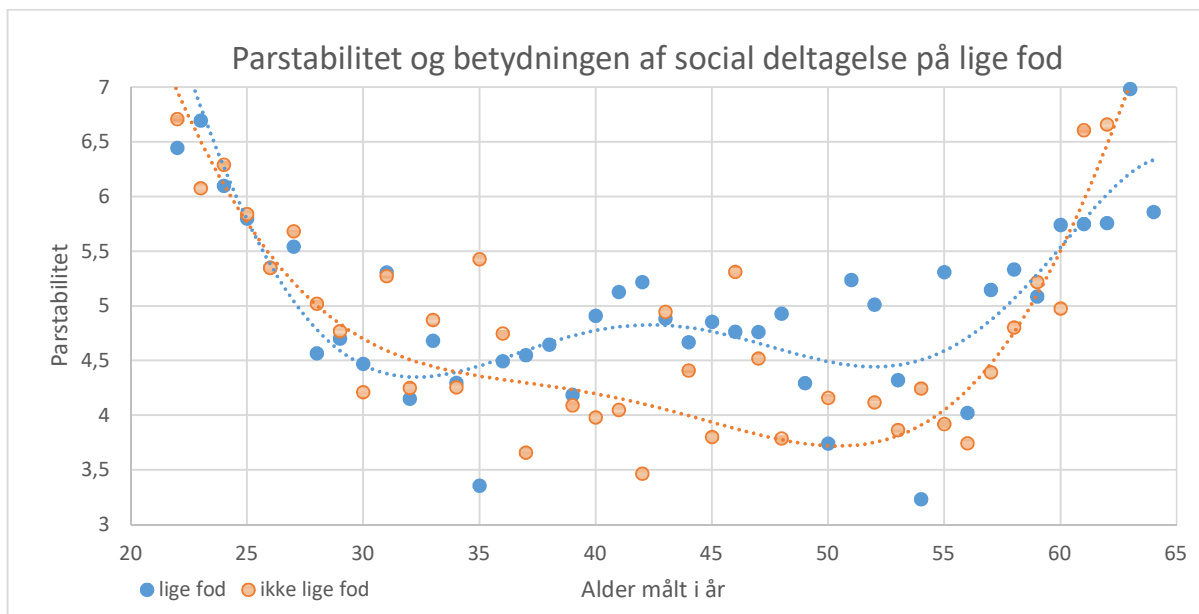

Figur 2.15

Hvad angår parstabilitet, definerer vi parstabilitet som antal år parret har levet sammen plus 20 minus 0,75 ganget med alder.

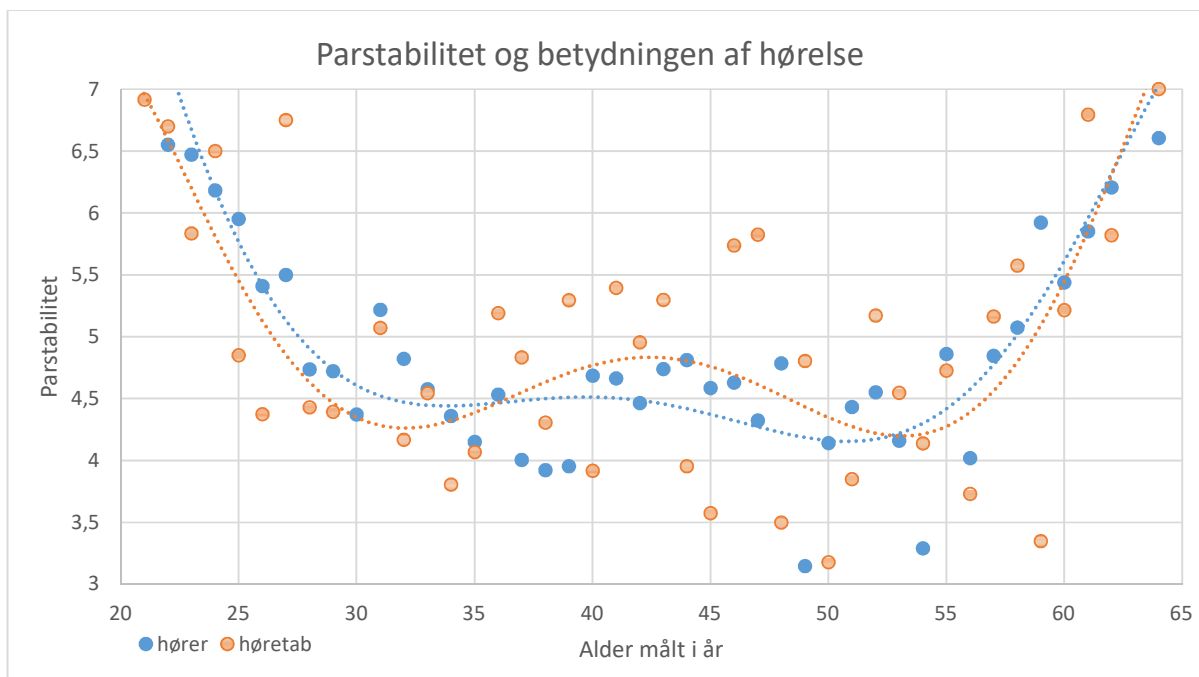
$$\text{parstabilitet} = \text{antal samlevelsår} + 20 - 0,75 \cdot \text{alder}$$

På denne måde får vi et tal, som er nogenlunde stabilt mellem 27 og 59 år, mens det er højere før og efter (figur 2.16, 2.17, 2.18).

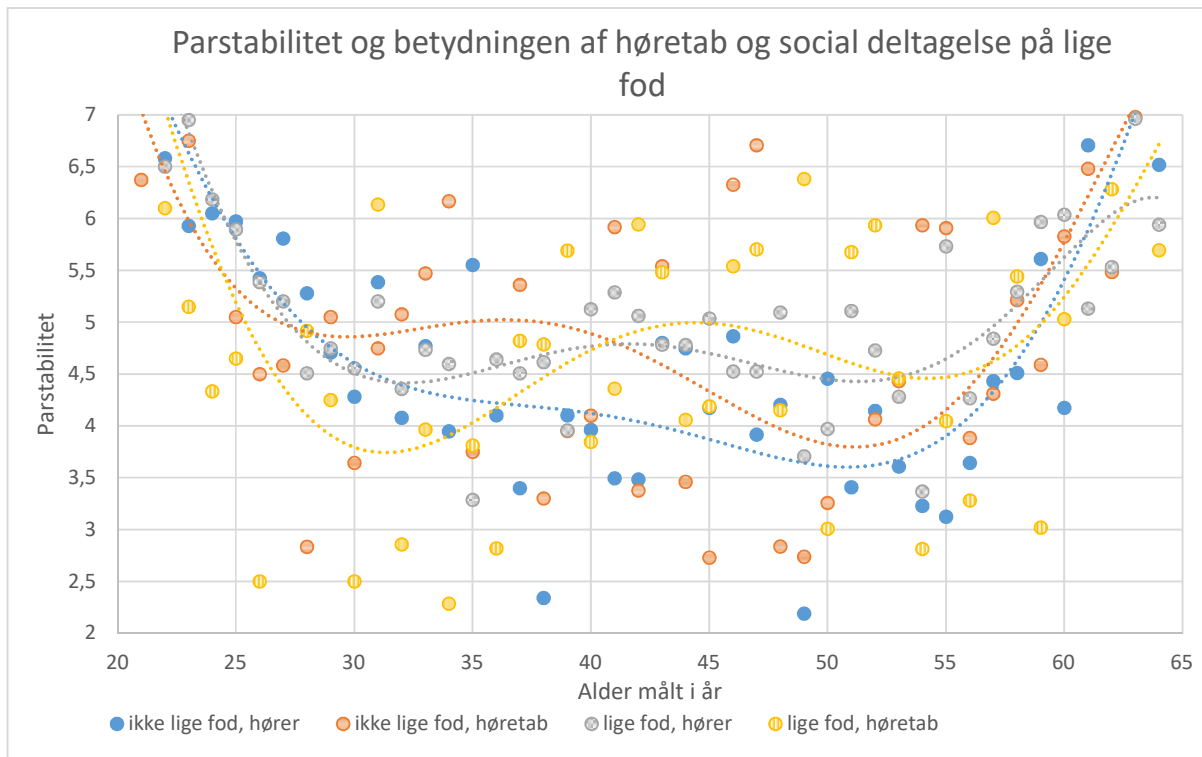
Figur 2.16

Pardynamikken skifter ved 35-40 år, når vi kigger på social deltagelse på lige fod (figur 2.16). Før omkring de 35 år har deltagelse på lige fod i uformelle grupper ingen korrelation, men efter 40 år bliver det mere afgørende for parstabilitet. Fra 43 til 53 år betyder det rigtig meget, men så bliver det igen mindre vigtigt. Mellem 40 og 50 år er høretab en positiv faktor for parstabilitet (figur 2.17).

Figur 2.17

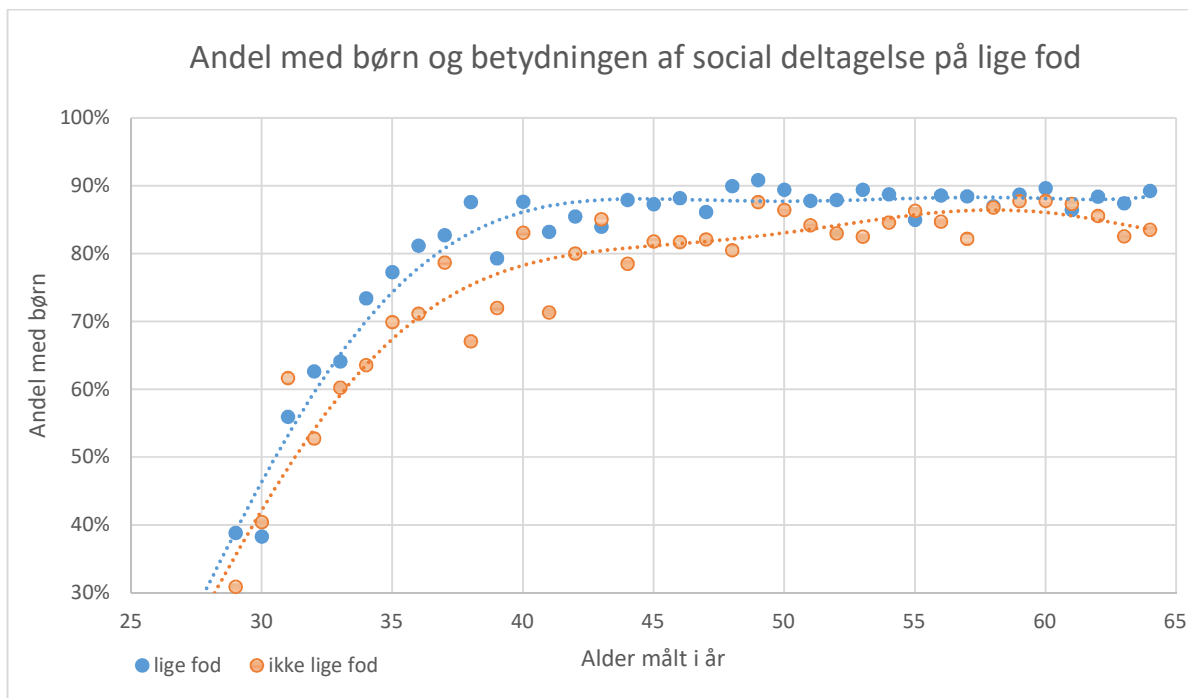
For gruppen, der ikke deltager på lige fod, er der en stærk korrelation mellem høretab og parstabilitet for aldersgruppen mellem 30 og 45 år; for gruppen, der deltager på lige fod, er der ligeledes en korrelation mellem høretab og parstabilitet i aldersgruppen mellem 45 og 50 år, men i mindre grad.

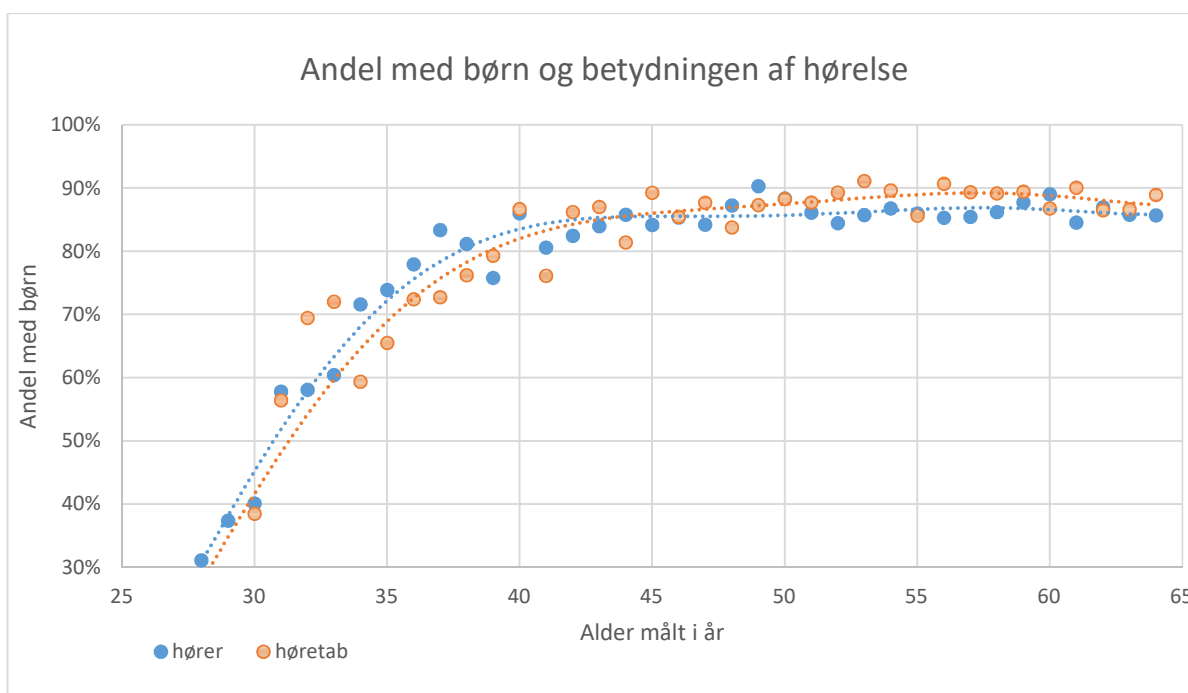
Figur 2.18

I SHILD spørges der til, hvorvidt man har børn, herunder adoptivbørn og sammenbragte børn, og kategorien indebærer derfor 'sociale børn'. Hvis vi regner med, at de fleste børn i denne sammenlagte kategori stadigvæk er børn, man er biologisk i familie med, kan antallet af sociale børn godt bruges som proxy for antallet af biologiske børn, og dermed for reproduktionskraft.

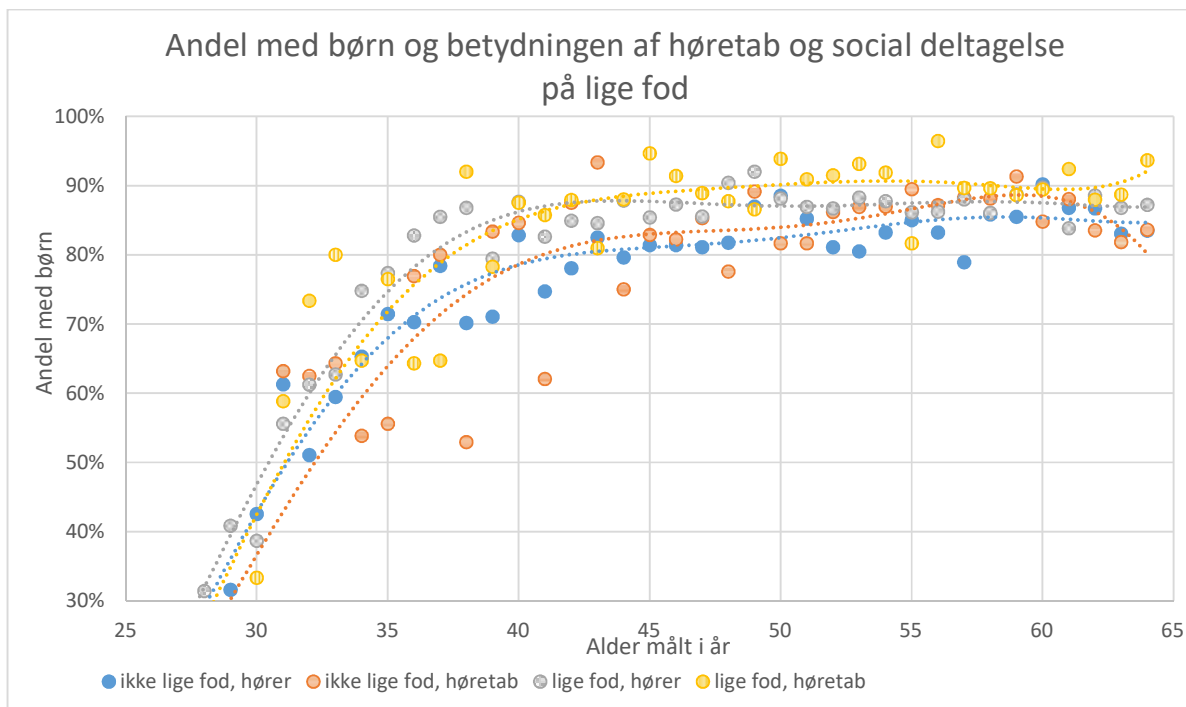
Det viser sig, at deltagelse på lige fod i de uformelle grupper i det miljø, hvor man lægger den største energi, giver 8 procentpoint flere, der har børn over de fleste aldre (figur 2.19). Fuld hørelse giver 5 procentpoints op til 40-årsalderen, men for de ældre er forskellen aftagende, og fra 45 år vender billedet (figur 2.20).

Figur 2.19

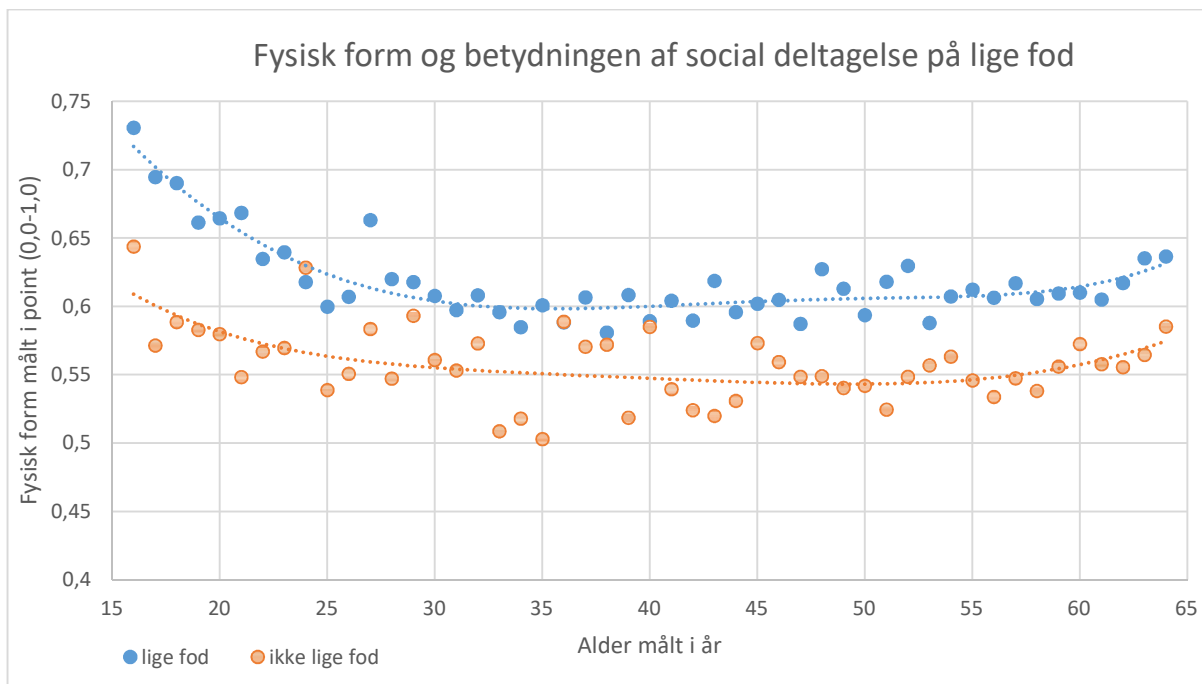
Figur 2.20

Figur 2.21

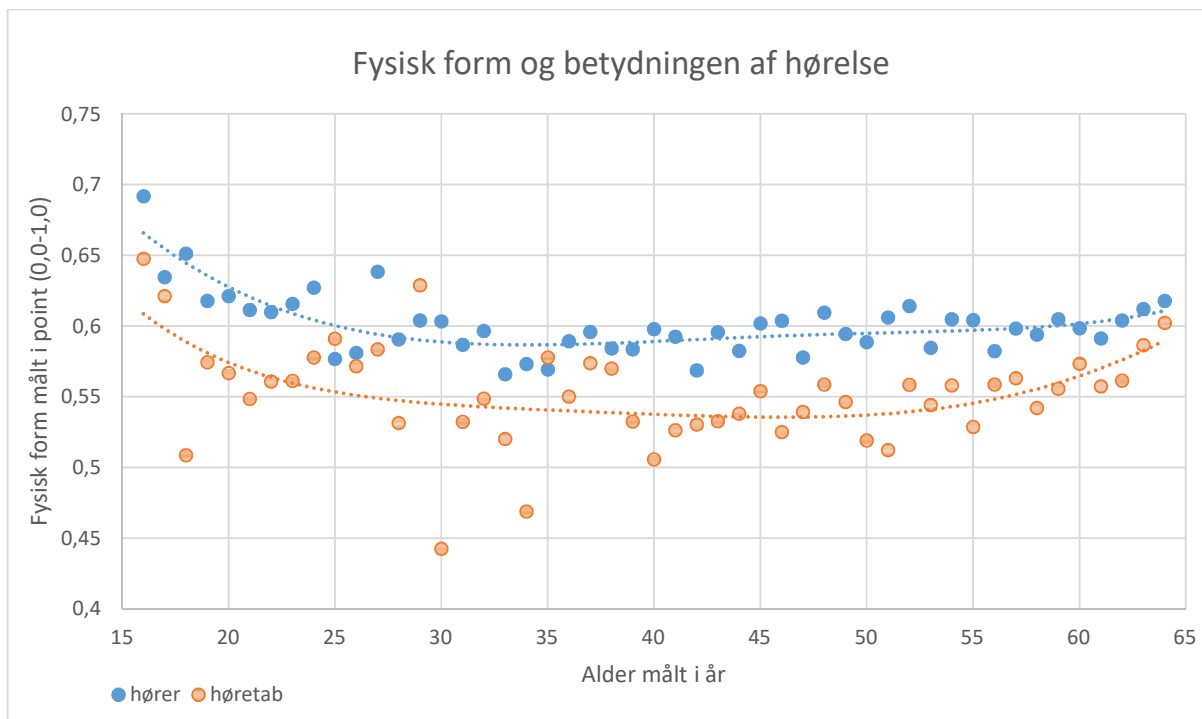
Tendenslinjerne for *lige fod, høretab* og *ikke lige fod, hører* på figur 2.21 viser dem med kun høretab hhv. kun manglende evne til deltagelse. Forskellen er over de fleste aldre på omkring 8 procentpoint.

2.3.4 KropHvad betyder det for kroppen, om man hører godt, og om man deltager i uformelle grupper på lige fod? En hel del. SHILD spørger respondenterne: *Hvordan vurderer du din fysiske form?* Det omsætter vi til point således, at en virkelig god fysisk form giver 1, en god 0,75, en nogenlunde 0,5, en dårlig 0,25, og en virkelig dårlig 0 points.

Figur 2.22

Det betyder meget for den fysiske form, om man deltager på lige fod i uformelle grupper, hvilket ses på figur 2.22. Forskellen mellem gruppen, der deltager på lige fod, og gruppen, der ikke gør, ligger for de fleste aldre omkring 0,05 point med størst gennemsnitlig forskel før 25-årsalderen.

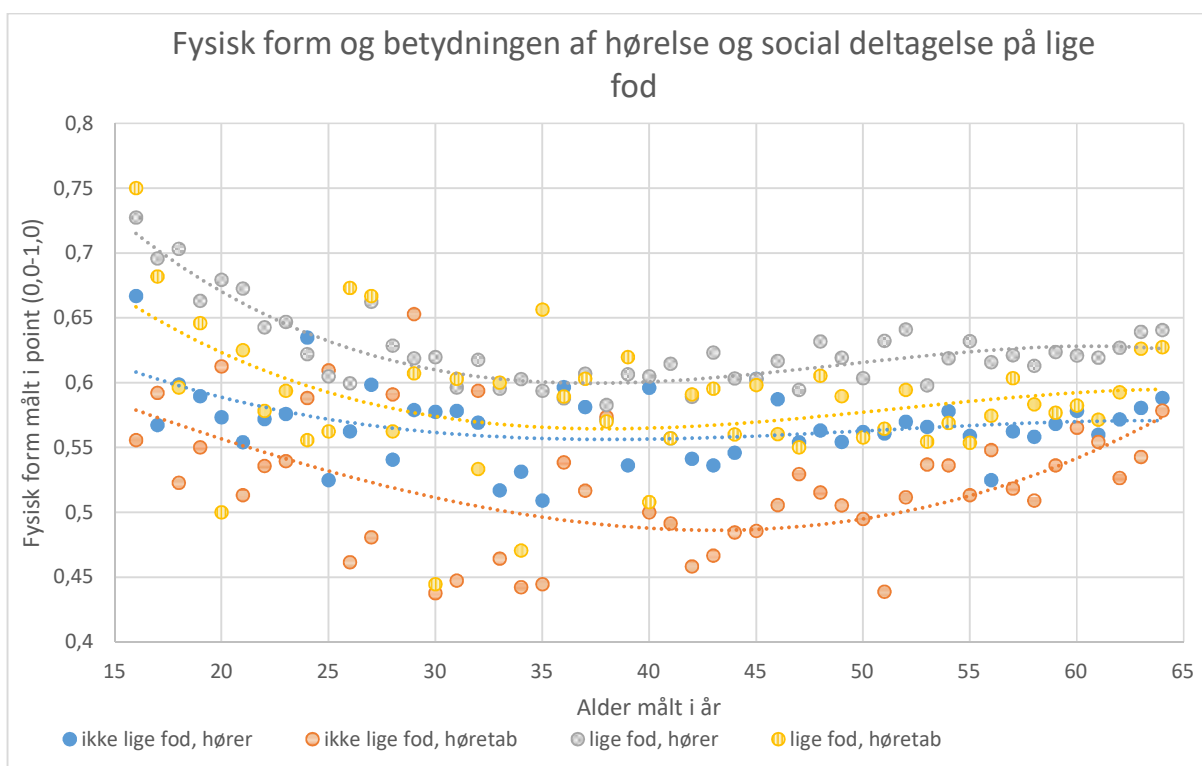

Figur 2.23

Høretab betyder også en gennemsnitlig forskel på omkring de 0,05 points gennem aldrene, jf. figur 2.23. Det er et af de få tilfælde, hvor høretab korrelerer en lige så meget med succes som deltagelse på lige fod i uformelle grupper.

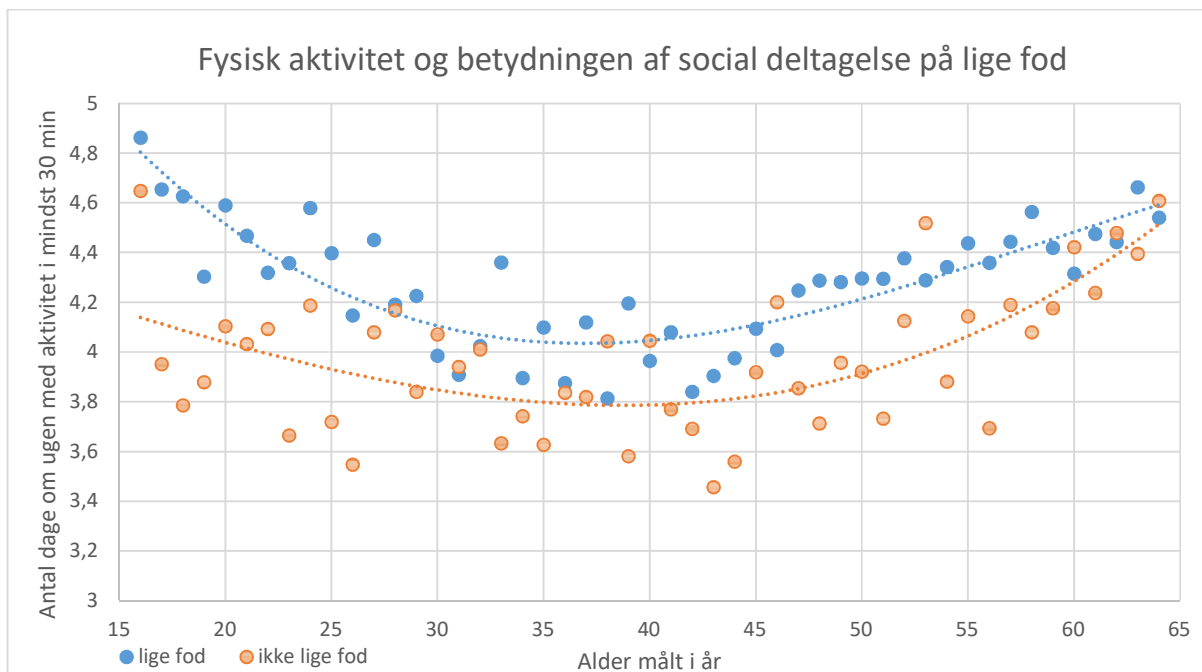
Billedet af den samlede virkning med interaktionen mellem de to faktorer viser, at der er ikke så stor forskel på den fysiske form mellem de to grupper, der kun har ét af problemerne (figur 2.24). Dem med kun høretab (*lige fod, høretab* i figur 2.24) er i lidt bedre form end dem med kun manglende deltagelse.

Der er en kompliceret interaktion, idet høretab i gruppen fra 35-45 år betyder mest for dem, der ikke deltager på lige fod, mens det for de yngre og de ældre grupper betyder mest for dem, der deltager på lige fod. Videre undersøgelser kunne fokusere på, om der er nogle livsmønstre, som skifter med alder.

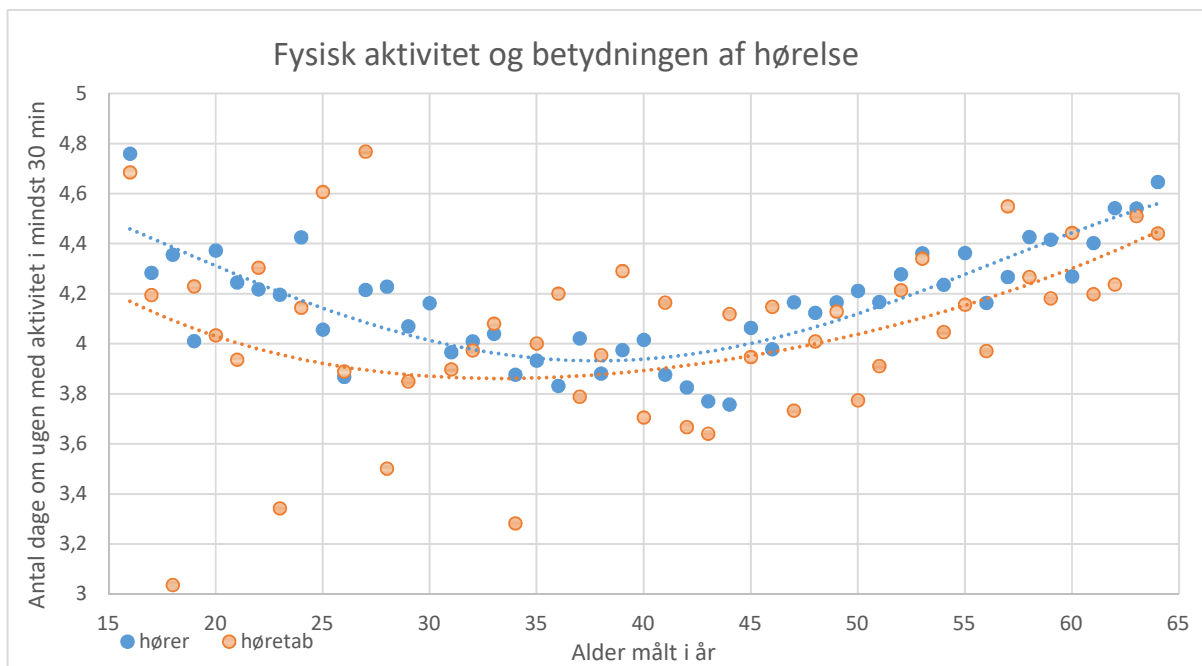
Figur 2.24

Hørelse og deltagelse i uformelle grupper korrelerer også med, hvor meget man dyrker fysisk aktivitet. Deltagelse betyder en kvart dag om ugen for dem på 35-40 år, hvor forskellen er mindst, men en halv dag om ugen omkring de 20 år og næsten lige så meget fra 50 år og frem (figur 2.25).

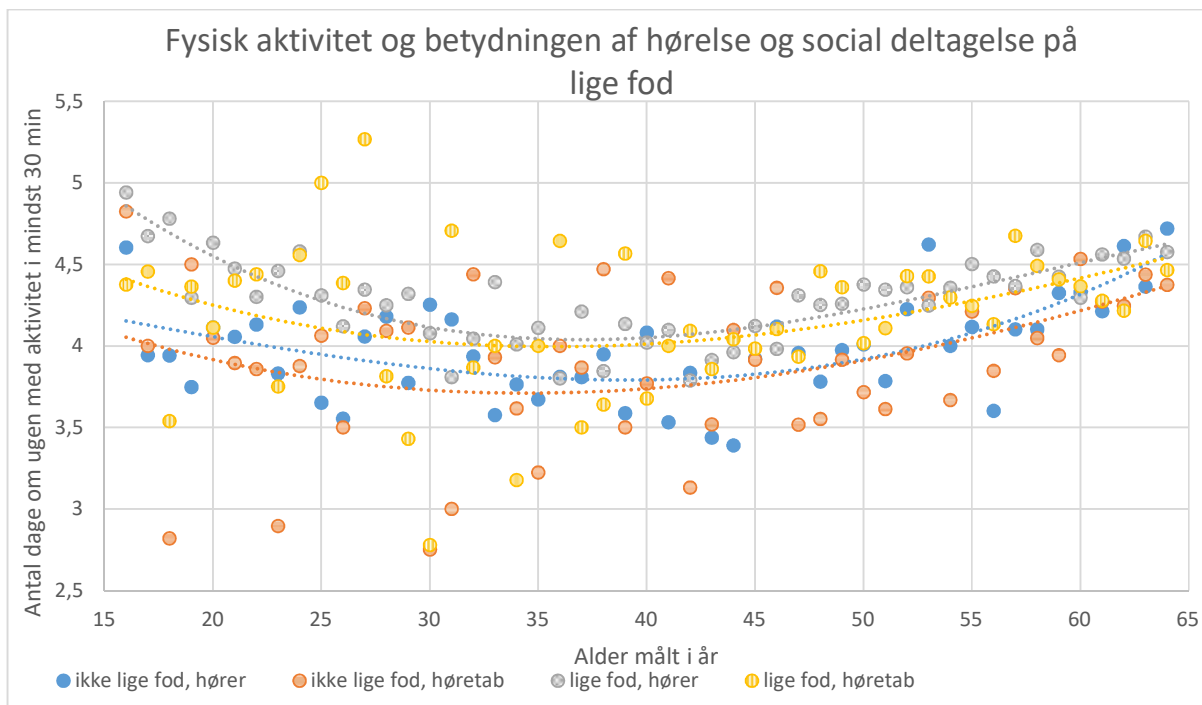
Figur 2.25

For høretab ser vi den samme variation med alder, men her er virkningen mindre end den halve.

Figur 2.26

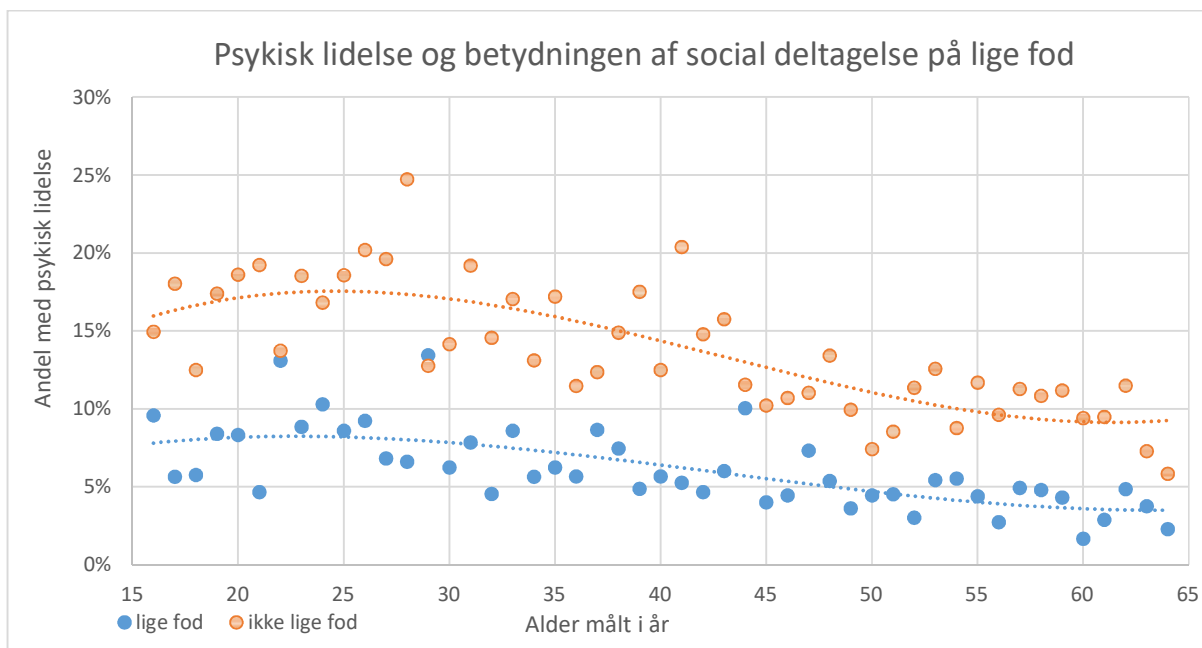
Det samlede billede af de to faktorer viser, at i 35-45-årsalderen er det kun deltagelse på lige fod i uformelle grupper, der betyder noget for den fysiske aktivitet. For de ældre grupper, derimod, betyder begge faktorer noget, og for de yngre betyder de lige meget (figur 2.27). Igen ser vi her tegn på livs- og familiemønstre, der ændrer sig med alder.

Figur 2.27

2.3.5 Psyke

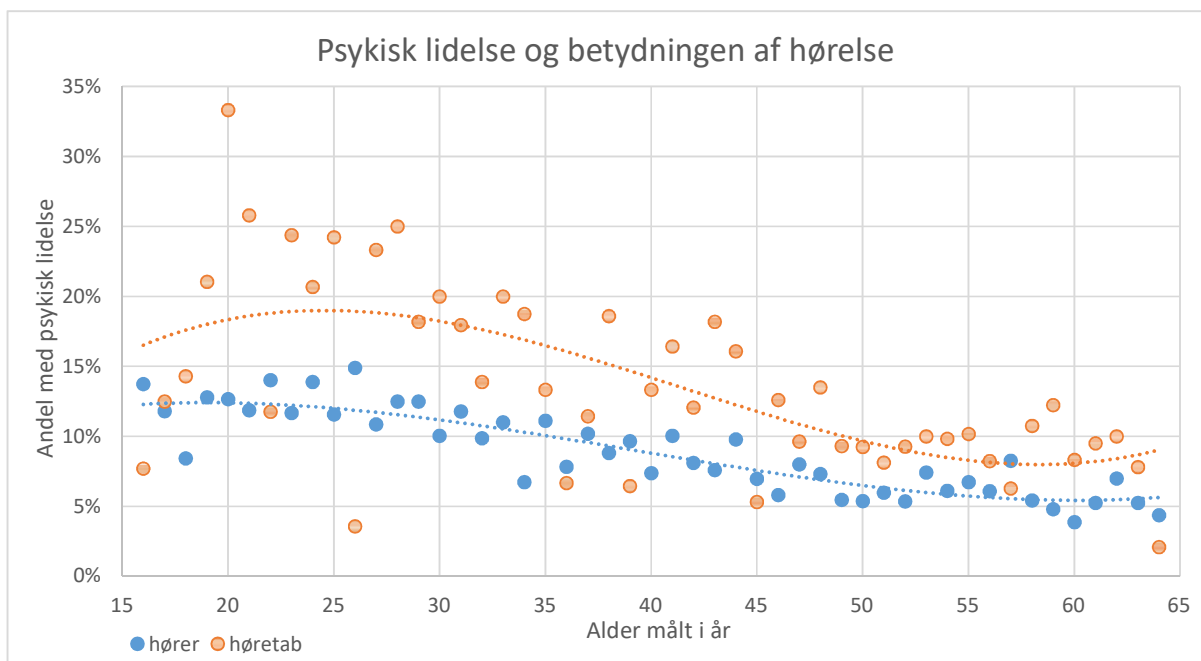
Vi har undersøgt, hvordan høretab henholdsvis social deltagelse korrelerer med rapportering af psykisk lidelse eller ej.

Figur 2.28

Blandt dem, der deltager på lige fod i uformelle grupper og er i 20'erne, rapporterer 9% om en psykisk lidelse, og det falder så jævnt til, at det når ned på 3% for dem i 60'erne. Men blandt dem, der ikke deltager på lige fod i uformelle grupper, er antallet det dobbelte eller mere (figur 2.28).

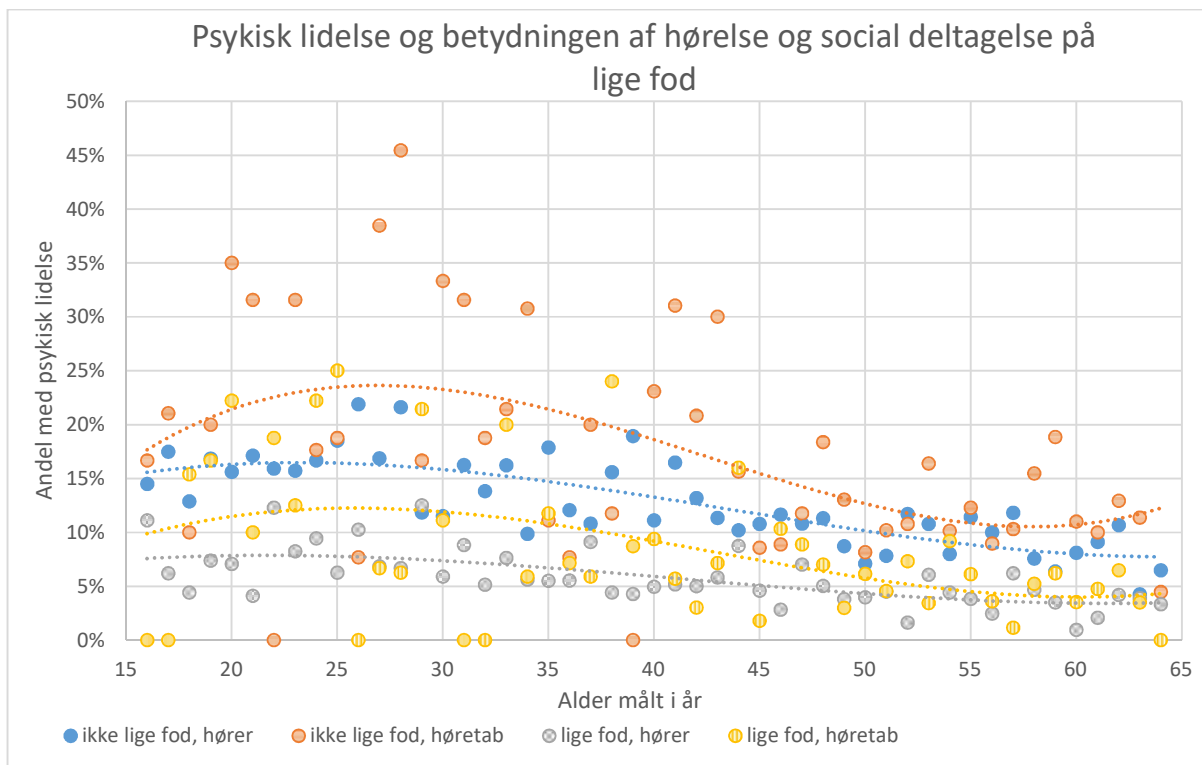
Billedet af sammenhæng med høretab er lige sådan, men høretab korrelerer dog ikke så meget som svagere deltagelse i uformelle grupper. Høretab korrelerer mindre med psykisk lidelse med alder, især efter 50 år (figur 2.29).

Figur 2.29

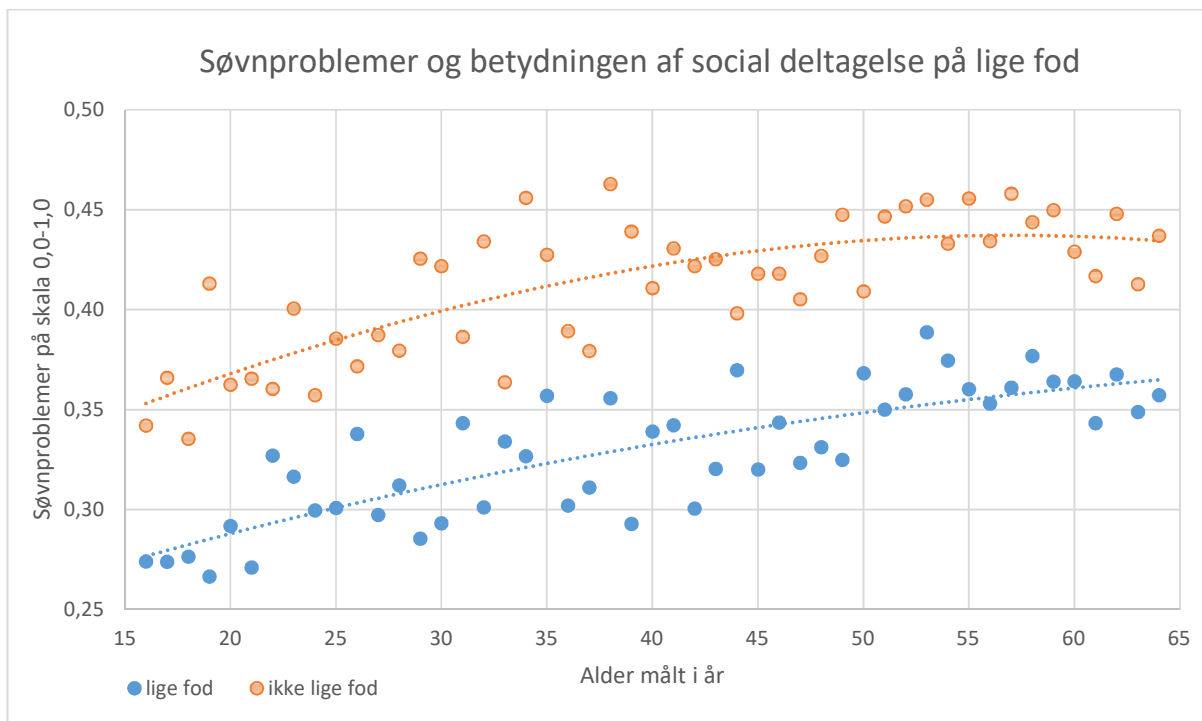
Det fremgår af figur 2.32, at der er en væsentlig forskel på de yngste fra 16-18 år, og de næste aldersgrupper fra 19-29 år og fra 30-59 år, når det gælder sammenhængen mellem høretab og psykisk lidelse. Mens der ikke er nogen som helst sammenhæng for den yngste gruppe, finder vi en stor sammenhæng for gruppen 19-29 år og stadig en klar sammenhæng for gruppen 30-59 år.

Det samlede billede (figur 2.30) viser, at begge faktorer, høretab og social deltagelse på lige fod, har virkning over alle aldersgrupper. I dette tilfælde er der ingen interaktion mellem faktorerne høretab og social deltagelse på lige fod. Det vil sige, at de hver for sig har en korrelation med, hvorvidt man har en psykisk lidelse. Ud af de to udfordringer ses det dog ved at sammenligne tendenslinjerne for *lige fod*, *høretab* og *ikke lige fod*, *hører*, at man er mere robust over for psykiske udfordringer med udelukkende høretab frem for udelukkende manglende evne til at deltage på lige fod.

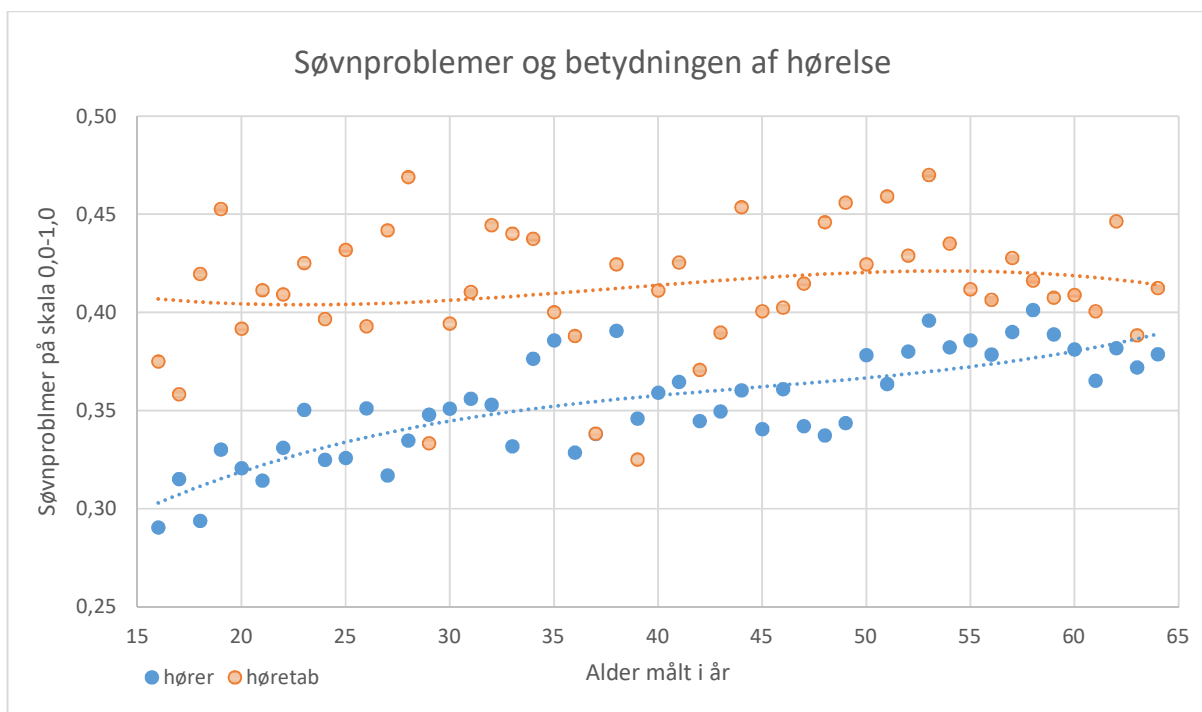
Figur 2.30

På grundlag af SHILDS spørgsmål, *Hvordan synes du alt i alt du sover?*, har vi konstrueret en skala over søvnproblemer. Sover virkelig godt giver 0, godt giver 0,25, nogenlunde giver 0,5, dårligt giver 0,75 og virkelig dårligt giver 1. Det viser sig, at mængden af søvnproblemer er betydelig større hos dem, der ikke deltager på lige fod i uformelle grupper, på tværs af alder (figur 2.31).

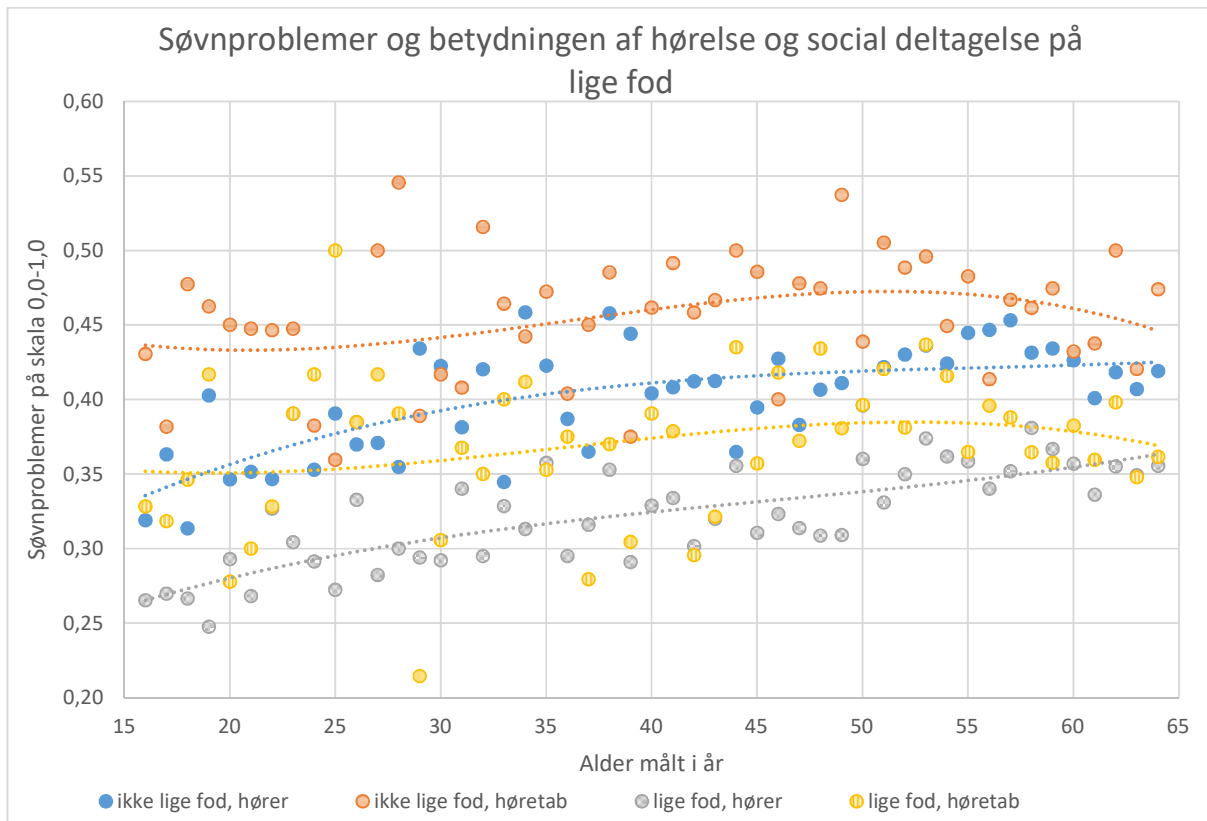
Figur 2.31

Høretab korrelerer også meget, om end knap så meget som social deltagelse på lige fod, for, hvordan man sover for de fleste aldersgrupper. Her ser vi dog en aftagende korrelation for grupperne fra 50'erne (figur 2.32).

Figur 2.32

Det samlede billede, som vises på figur 2.33, viser, at der ikke er nogen betydeligt interaktion mellem hørelse og social deltagelse på lige fod. De betyder hver for sig og uafhængigt af hinanden, at man sover dårligere, hvis man har disse udfordringer. Men når man sammenligner grupperne med kun ét problem, som når man sammenligner tendenslinjerne for *lige fod, høretab* og *ikke lige fod, hører* (figur 2.36), er det dog klart, at den svagere deltagelse i uformelle grupper er en betydelig større udfordring for den gode sunde søvn end et høretab. En undtagelse ser vi omkring de 20 år, hvor de to problemer er lige store.

Figur 2.33

Et andet vigtigt aspekt af social deltagelse er ensomhed. SHILD måler ensomhed ved hjælp af den korte udgave med tre spørgsmål af UCLA Loneliness Scale (Sundhedsstyrelsen 2024). De tre spørgsmål er:

- Hvor ofte føler du dig isoleret fra andre?
- Hvor ofte føler du, at du savner nogen at være sammen med?
- Hvor ofte føler du dig udenfor?

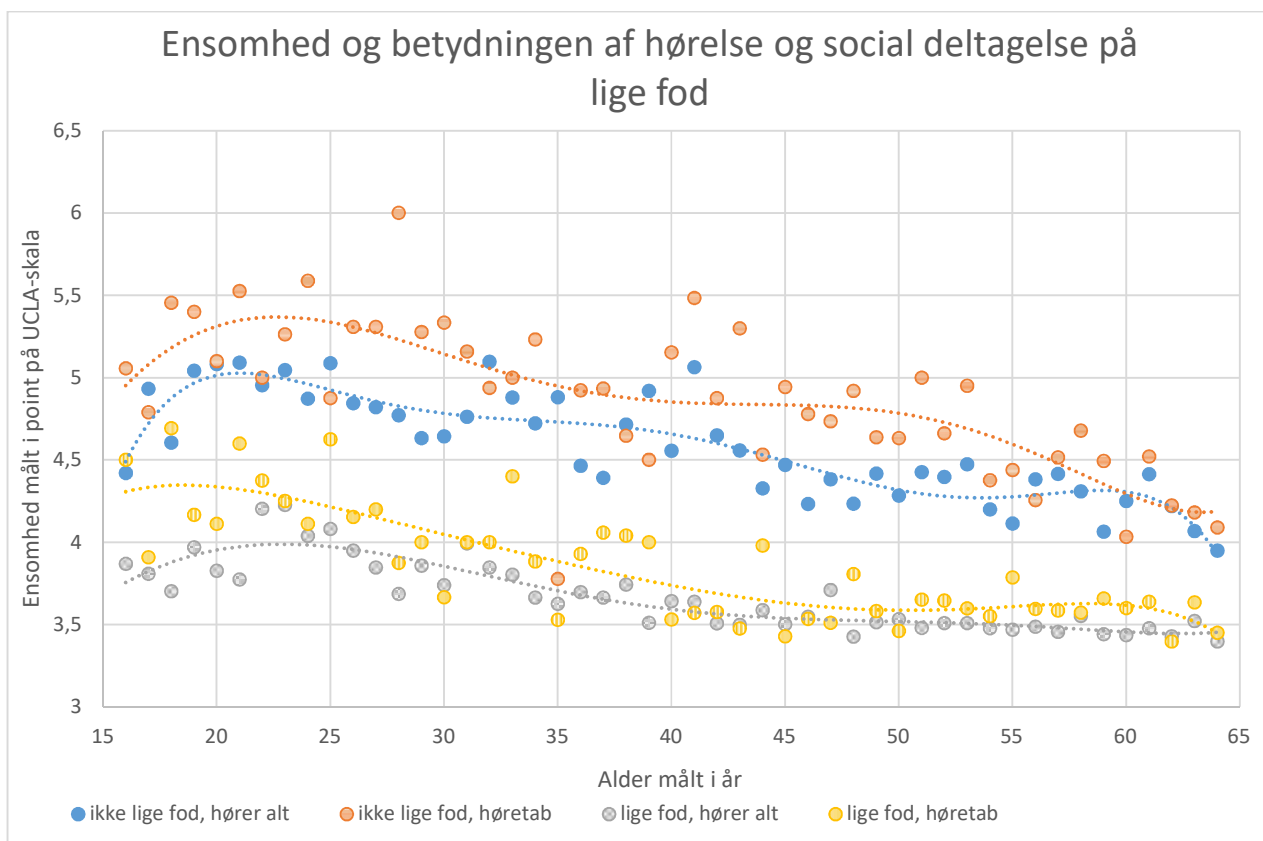
Hvert af disse spørgsmål kan besvares med:

1. Sjældent
2. En gang imellem
3. Ofte

Når de tre tal (1, 2, 3) lægges sammen, bliver det til et antal point mellem 3 (overhovedet ikke ensom) og 9 (meget ensomme, isolerede, udenfor og opfyldt af savn). Den generelle gennemsnitlige ensomhed ender på 3,98, som vi her afrunder til 4.

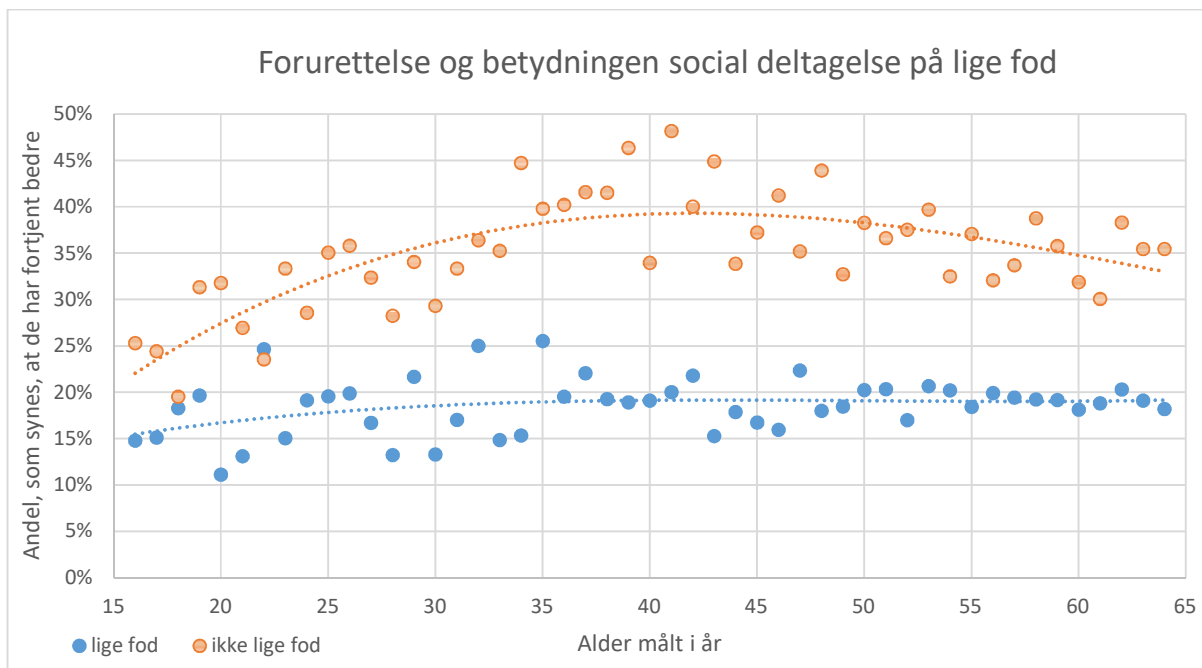
Figur 2.34 viser, at ensomheden er svagt tiltagende med alder mellem 16 år og først i 20'erne, og derefter er den aftagende med alderen. For gruppen, der deltager på lige fod, gør hørelsen ikke den store forskel med hensyn til ensomhed (ved sammenligning af tendenslinjerne for *lige fod, hører alt* og *lige fod, høretab*). For dem, der ikke deltager på lige fod, betyder den derimod noget (ved sammenligning af tendenslinjerne for *ikke lige fod, hører alt* og *ikke lige fod, høretab*).

Generelt tyder tallene på, at både det at have høretab og ikke deltage på lige fod øger sandsynligheden for ensomhed, men at deltagelse på lige fod i grupper vil afhjælpe ensomheden betydeligt mere end at komme til at høre alt.

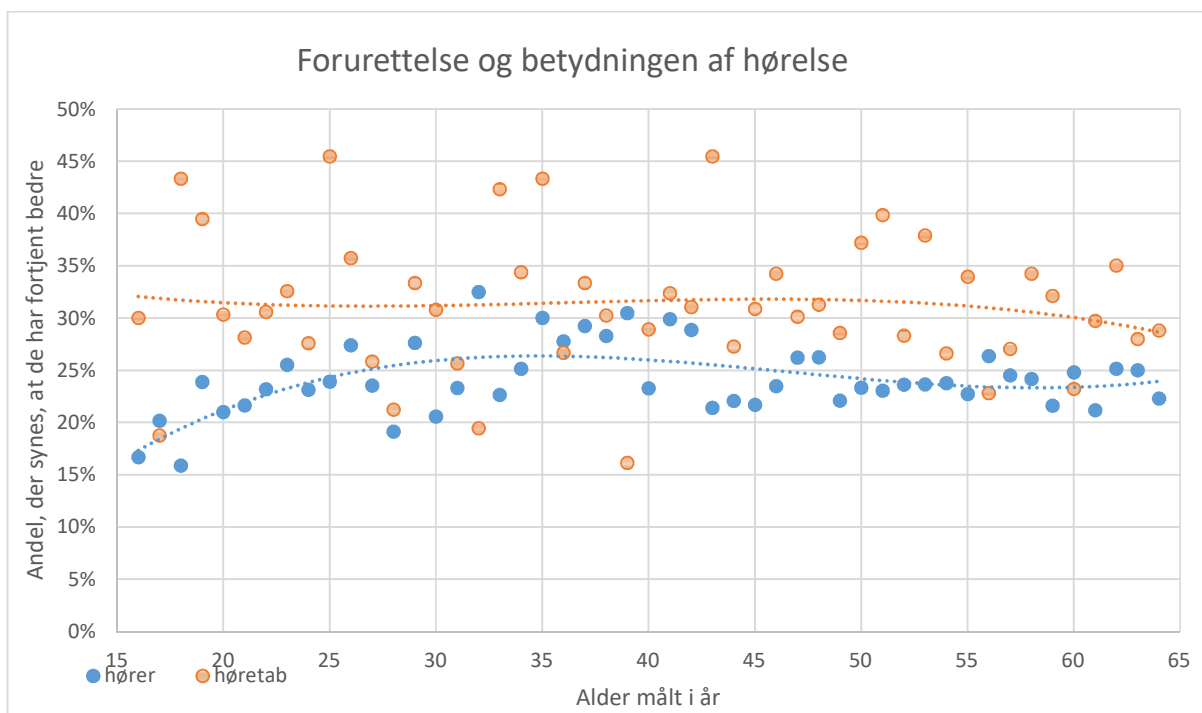
Figur 2.34

SHILD spørger også til, om man, med eller uden grund, føler sig forurettet: *Synes du, at du har fortjent en bedre tilværelse, end den du har fået?* Det gør knap 20% af dem, der deltager på lige fod i uformelle grupper næsten uafhængigt af alder. Men antallet er omkring dobbelt så stort blandt dem, der ikke deltager på lige fod, voksende op til 40-årsalderen og derefter svagt aftagende (figur 2.35).

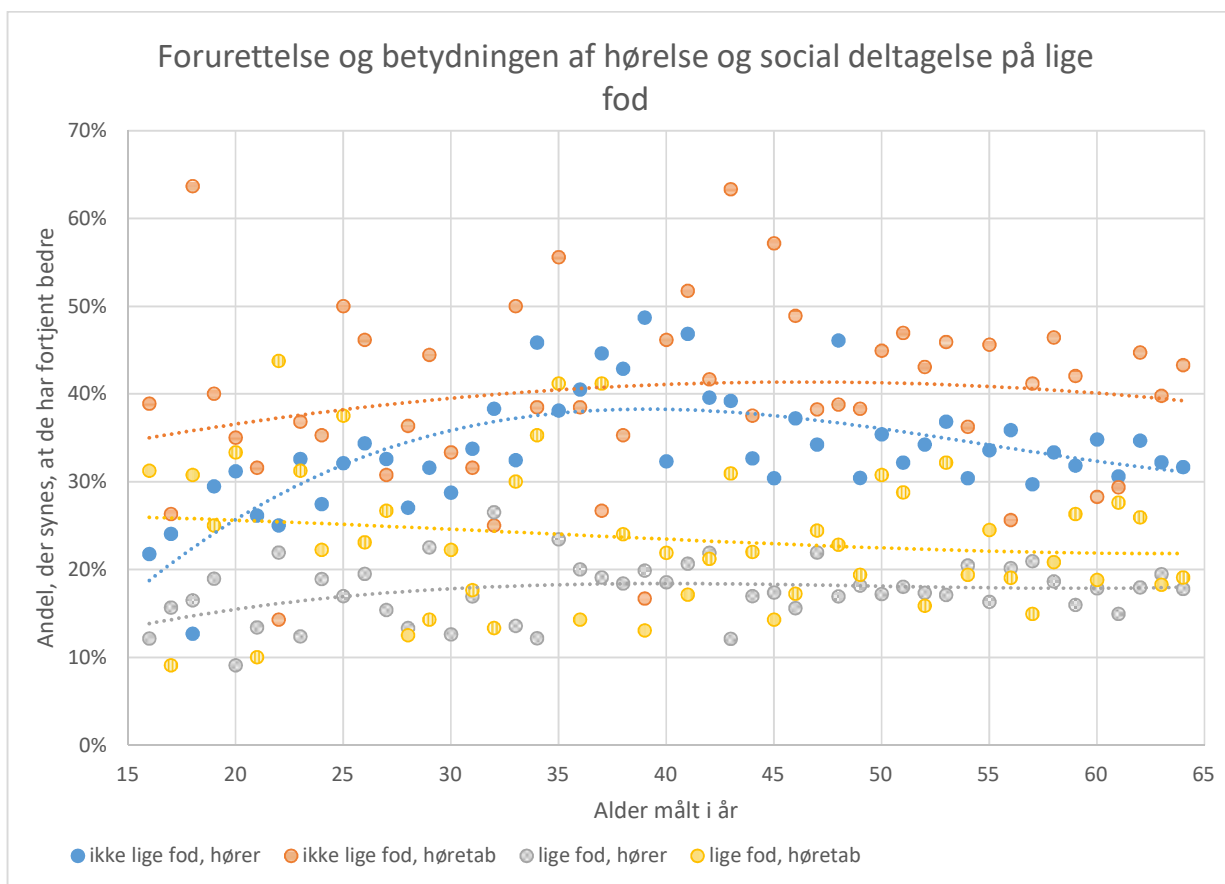
Figur 2.35

På tværs af alder, dog i faldende grad, øger høretab sandsynligheden for, at respondenterne svarer, at de føler sig forurettede. Mindst ser høretab ud til at relatere til forurettelse for dem i 30'erne (figur 2.36).

Figur 2.36

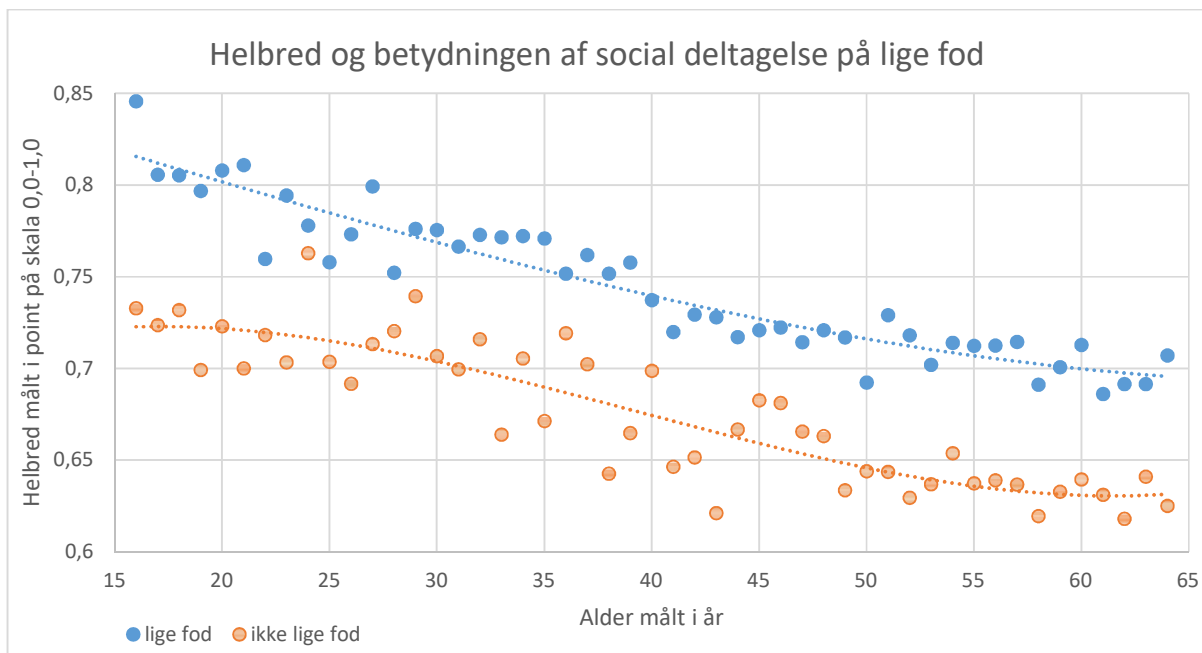
Det samlede billede viser en skiftende interaktion mellem hørelse og social deltagelse på lige fod (figur 2.37). I 35-40-årsalderen korrelerer høretab med forurettelse kun for dem, der deltager på lige fod i uformelle grupper (ved sammenligning af tendenslinjerne for *lige fod, hører* og *lige fod, høretab*). Høretab korrelerer ikke ret meget med de andre (ved sammenligning af *ikke lige fod, høretab* og *ikke lige fod, hører*). I denne aldersgruppe ses også det vide gab, der viser den betydelige korrelation med social deltagelse på lige fod. For de yngre og for de ældre grupper betyder begge faktorer, hørelse og deltagelse på lige fod, en del.

Figur 2.37

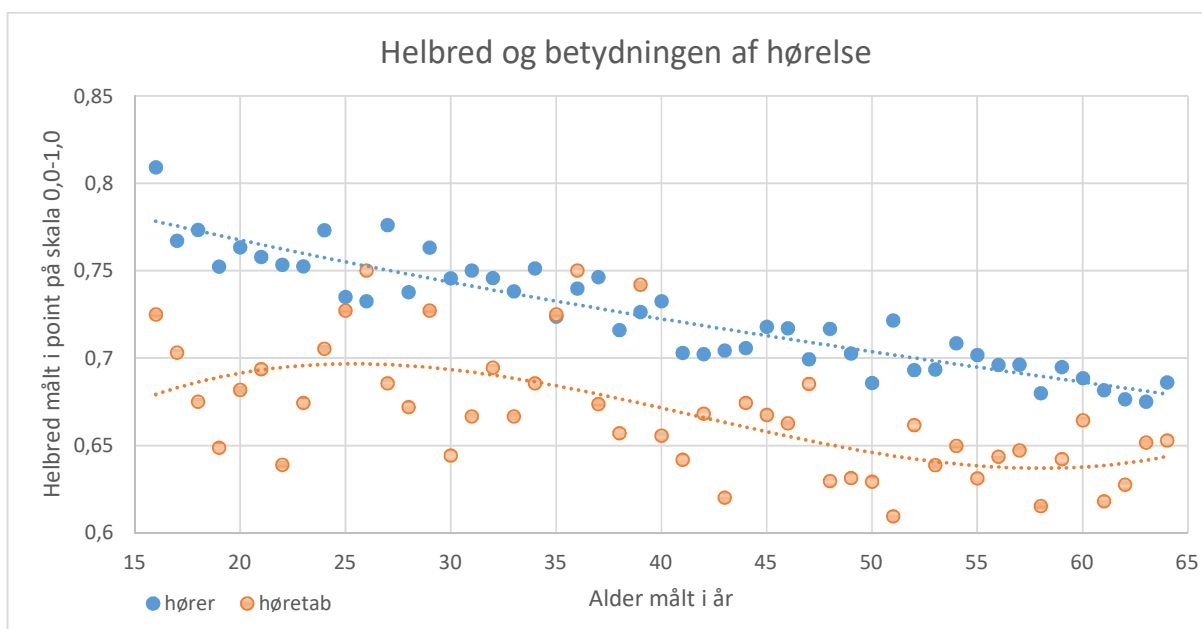
2.3.6 Helbred

SHILD spørger også til helbred med spørgsmålet: *Hvordan synes du dit helbred er alt i alt?* Det omsætter vi til points således, at meget dårligt giver 0, dårligt giver 0,25, nogenlunde giver 0,5, godt giver 0,75, og virkelig godt giver 1 points.

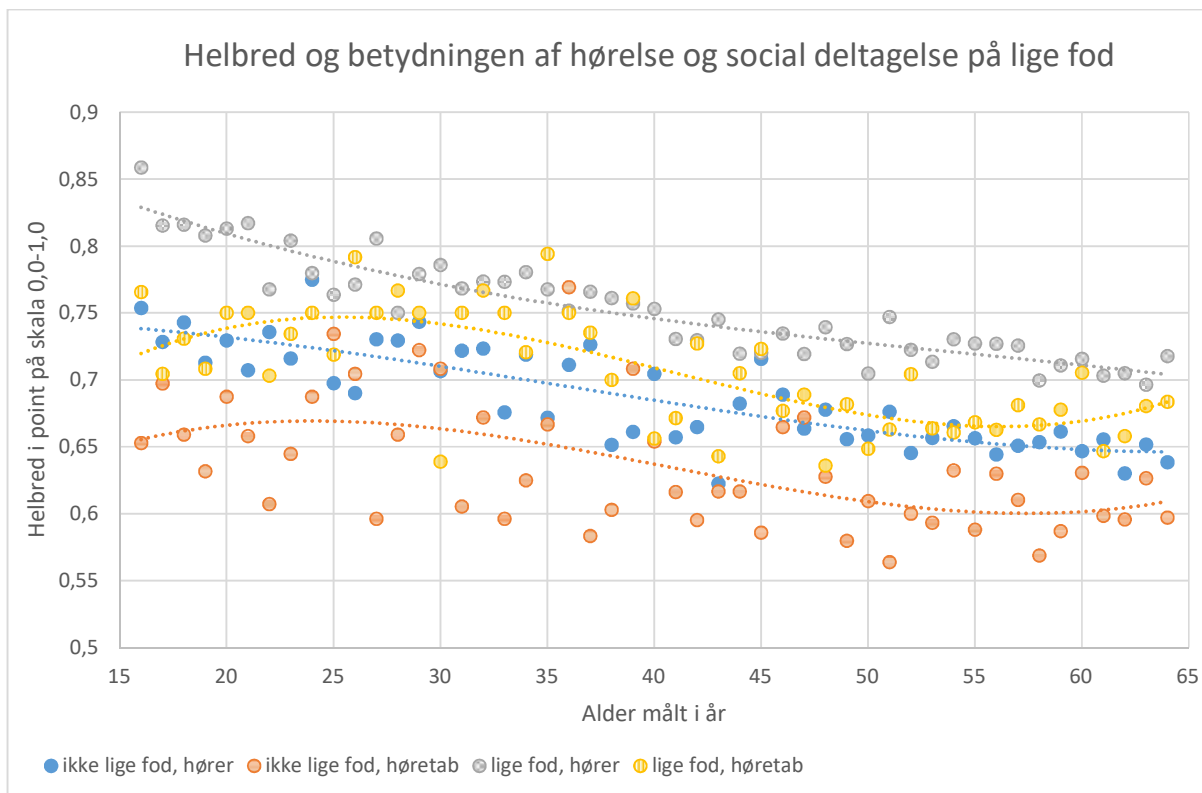
Figur 2.38

Det viser sig, at gruppen, der deltager på lige fod i uformelle grupper, vurderer deres helbred betydeligt bedre end dem, der ikke deltager på lige fod, tværs over alder (figur 2.38).

Figur 2.39

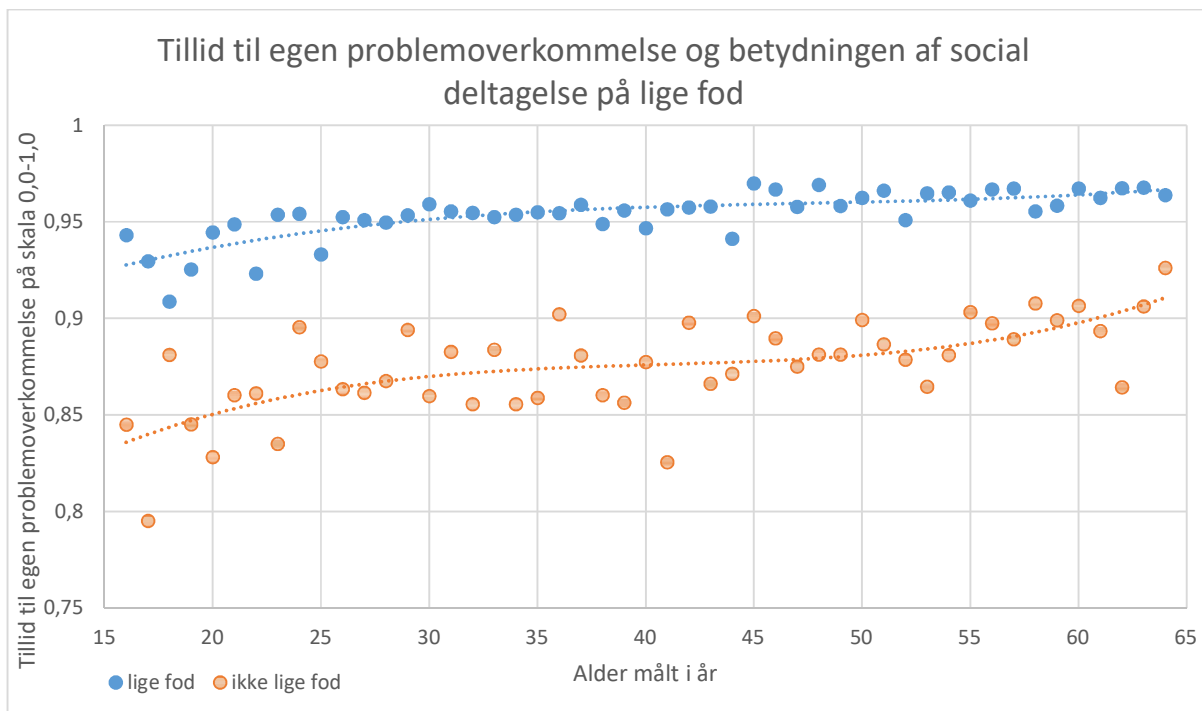
Det viser sig desuden, at gruppen med høretab vurderer deres helbred som noget dårligere end dem med fuld hørelse, igen på tværs af alder (figur 2.39). Høretab korrelerer næsten lige så meget med helbred, som manglende deltagelse i de uformelle grupper gør, og for de alleryngste ser det endda ud til, at det korrelerer mere.

Figur 2.40

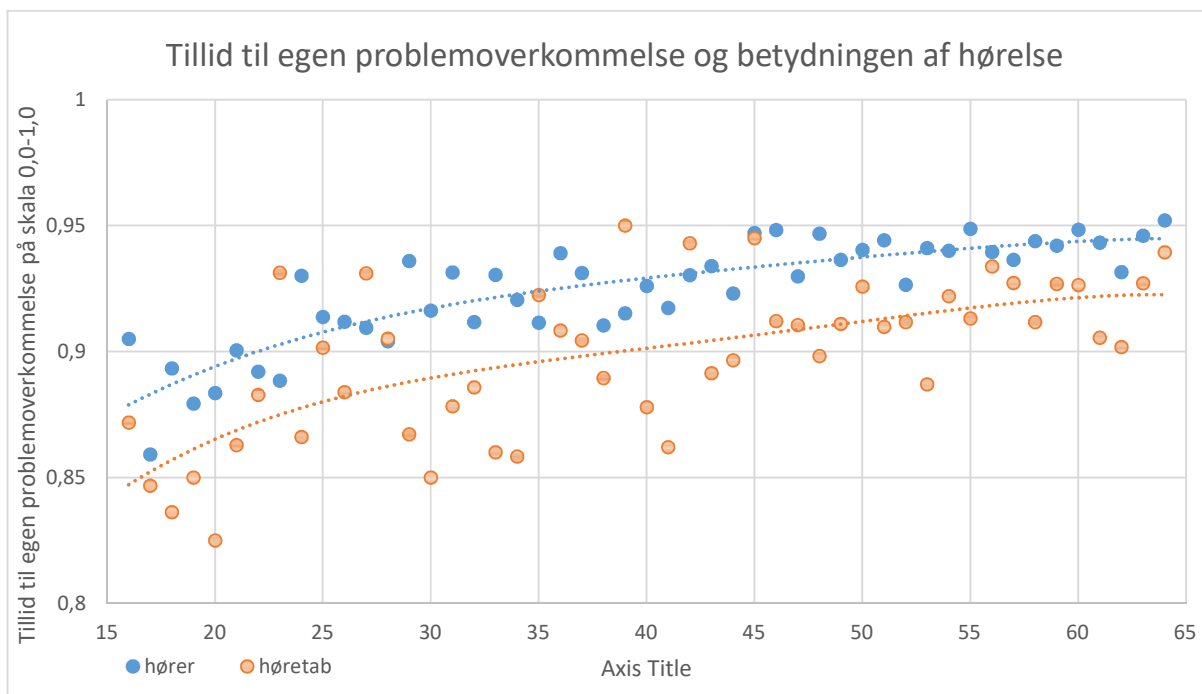
Det samlede billede viser, at begge faktorer, *hørelse og social deltagelse på lige fod*, gør sig gældende over hele aldersskalaen, uden at der er nogen nævneværdig interaktion (figur 2.40). Begge faktorer korrelerer altså med helbred hver for sig. En sammenligning af tendenslinjerne for *lige fod, høretab* og *ikke lige fod, hører* viser, at høretab er en lidt mindre udfordring for helbredet, som man selv vurderer det, end manglende deltagelse i uformelle grupper.

SHILD beder desuden respondenten at tage stilling til udtalelsen: *Jeg har tillid til at jeg kan klare de problemer jeg møder*. Her besvarer man sin grad af enighed. Den tillid omsætter vi til points, idet meget enig giver 1, lidt enig giver 0,75, hverken enig eller uenig giver 0,5, lidt uenig giver 0,25, og meget uenig giver 0 points (figur 2.41).

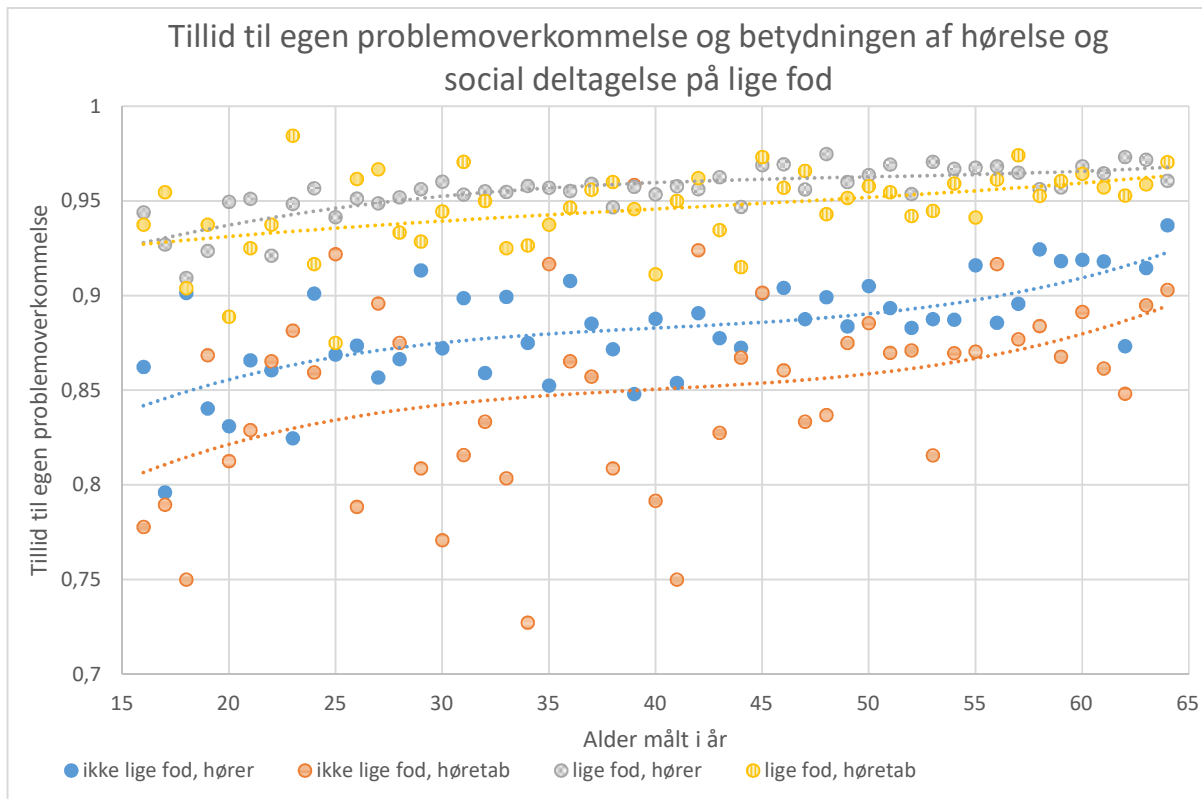
Figur 2.41

De, der deltager på lige fod, kommer kun 0,05 points under max for at 'kunne klare de problemer', de møder, med en svag stigning fra de yngste til de ældste grupper. De, der ikke deltager på lige fod, kommer 0,15 - 0,10 point under max, altså en ret betydelig forskel (figur 2.41).

Figur 2.42

Der er også en forskel mellem gruppen med høretab og dem uden, men den er betydelig mindre (figur 2.42). Det ser man også på det samlede billede af at kunne overkomme problemer (figur 2.43), hvilket viser ret konstante forhold tværs over alder. Høretab betyder meget mere for gruppen, der ikke deltager på lige fod i uformelle grupper, end det betyder for dem, der deltager.

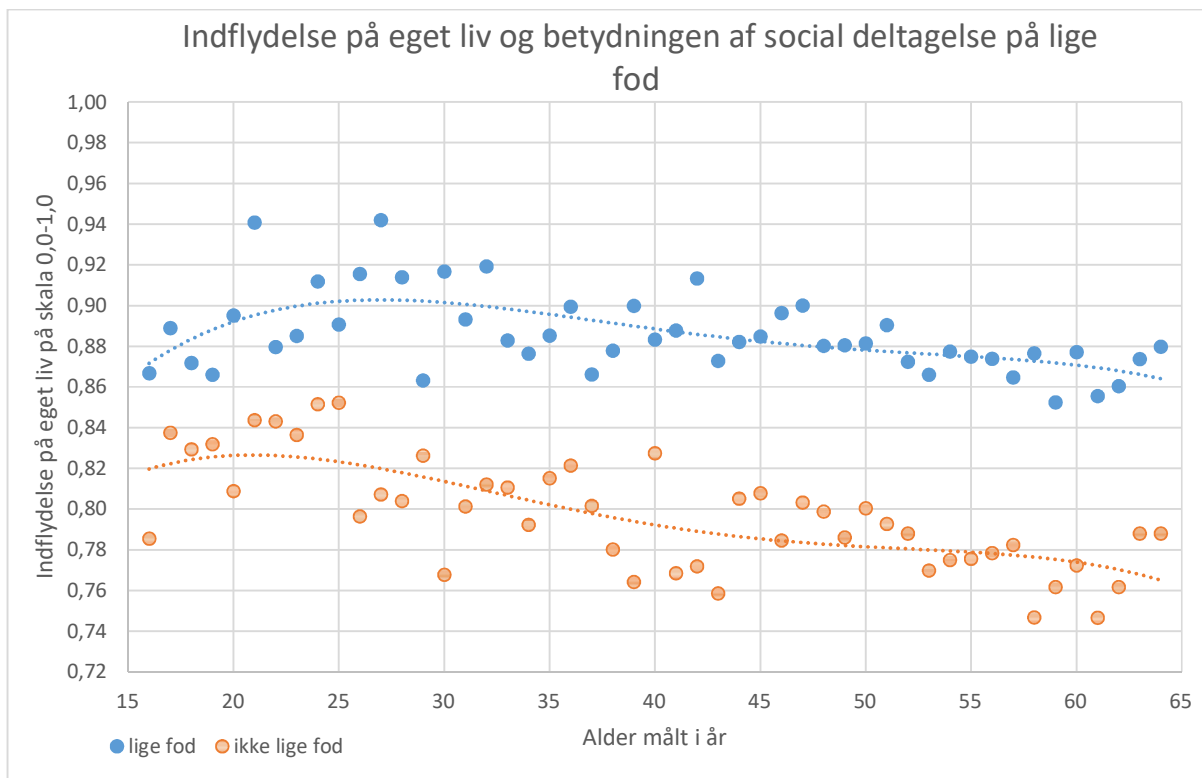
Figur 2.43

2.3.7 Indflydelse på liv

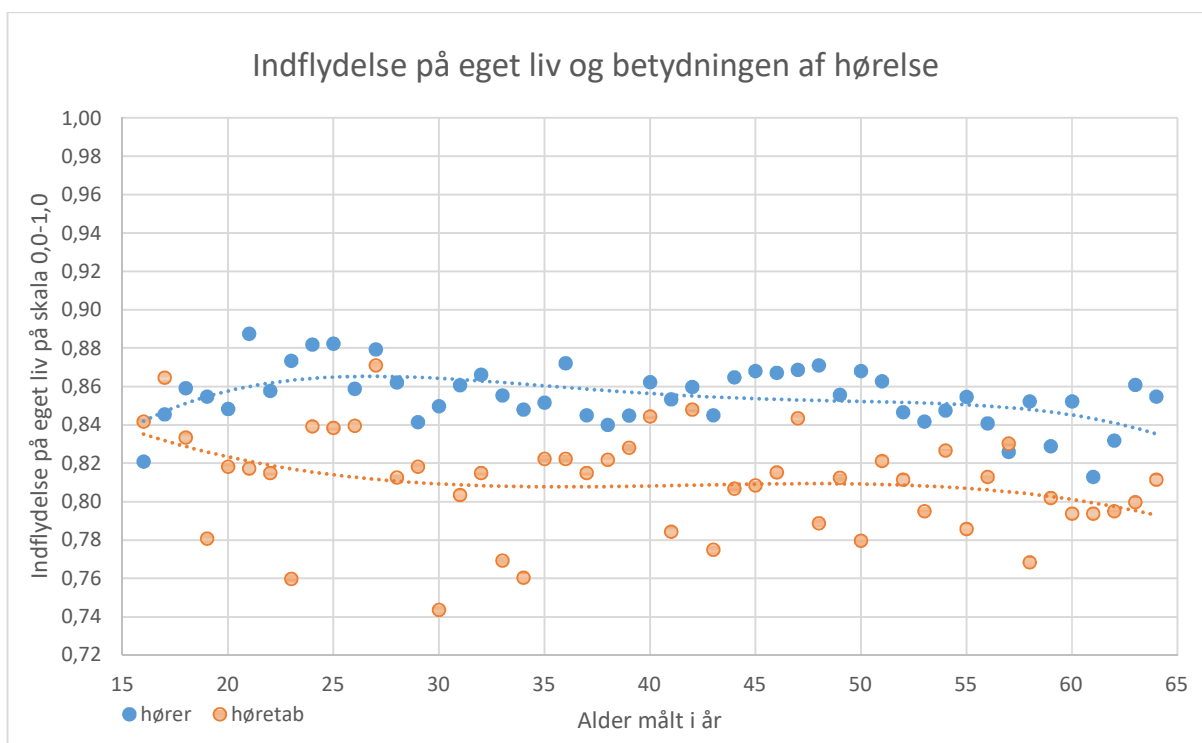
SHILD spørger: *I hvor høj grad oplever du, at du har indflydelse på dit eget liv?* Det kan der være mange grunde til, at man ikke oplever, men her vil vi se på, hvordan deltagelse på lige fod i uformelle grupper samt høretab korrelerer med dette. Vi har konstrueret en skala ud fra svarmulighederne. I høj grad takserer vi til 1, i nogen grad til 0,66667, i mindre grad til 0,33333 og slet ikke til 0.

Det viser sig, at deltagelse på lige fod i uformelle grupper har stor korrelation med, hvordan man svarer (figur 2.44). Denne korrelation stiger lidt fra 16 til 30 år, hvorefter den er svagt faldende over årene derefter. For dem, der ikke deltager på lige fod, topper indflydelsen ved 20 år. For dem, der deltager på lige fod topper indflydelsen ved 25-30 år, og efter disse punkter synker den svagt over resten af årgangene. Men fra 25 år og frem er det en ganske konstant forskel til fordel for dem, der deltager på lige fod i uformelle grupper.

Høretab har en tilsvarende, men noget mindre korrelation (figur 2.45).

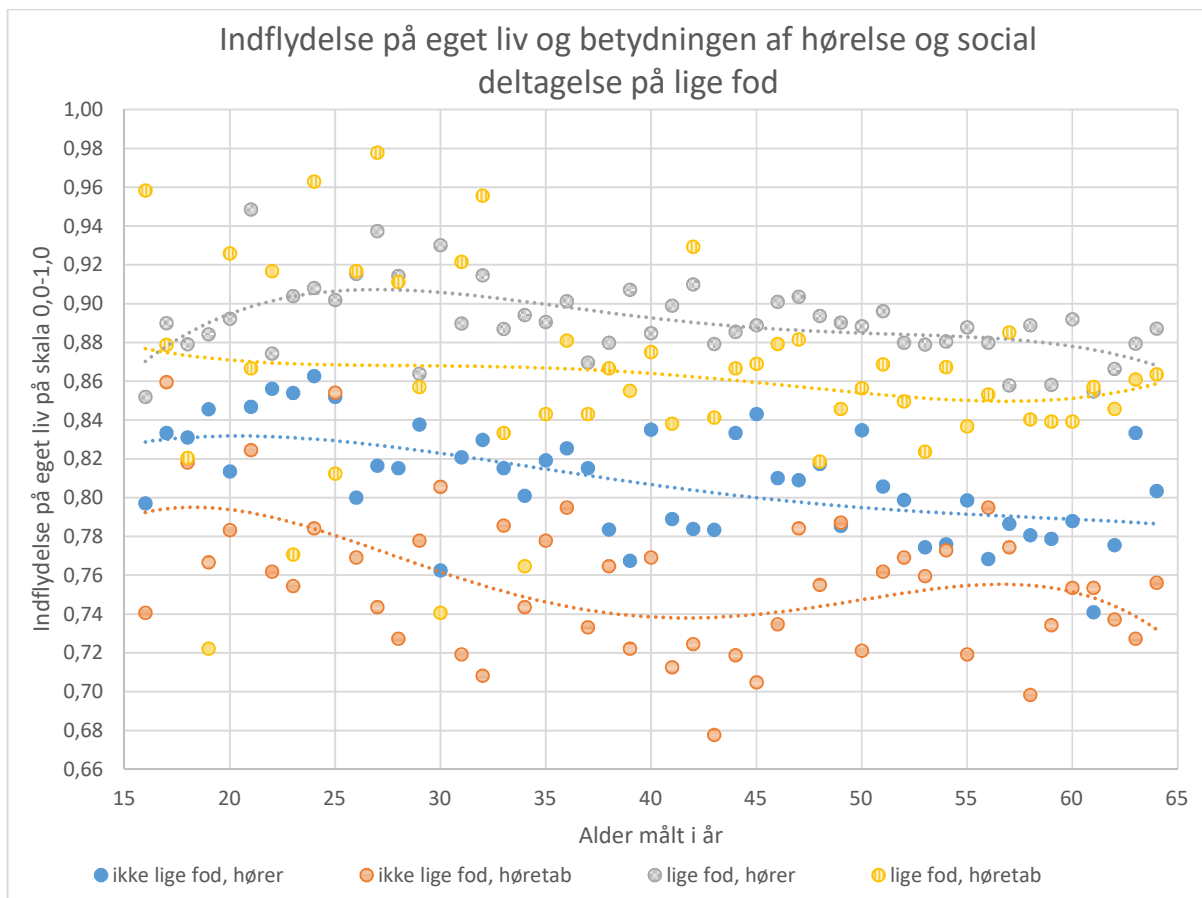

Figur 2.44

Figur 2.45

Når man ser på de to faktorer sammen, hørelse og deltagelse på lige fod, ser man, at høretab betyder meget mere for dem, der ikke deltager på lige fod i uformelle grupper, end det betyder for dem, der deltager på lige fod i uformelle grupper (figur 2.46). Blandt grupperne med ét problem melder dem med udelukkende rapportering af høretab meget mere indflydelse på deres liv end dem, der udelukkende rapporterer om manglende deltagelse på lige fod i uformelle grupper.

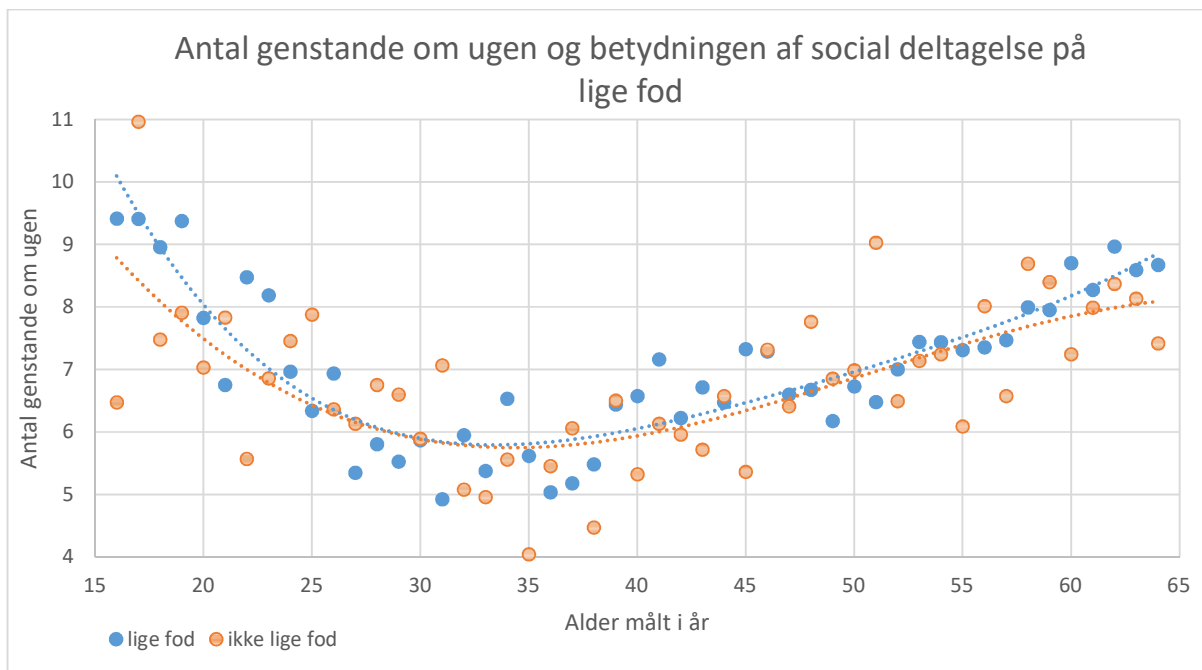

Figur 2.46

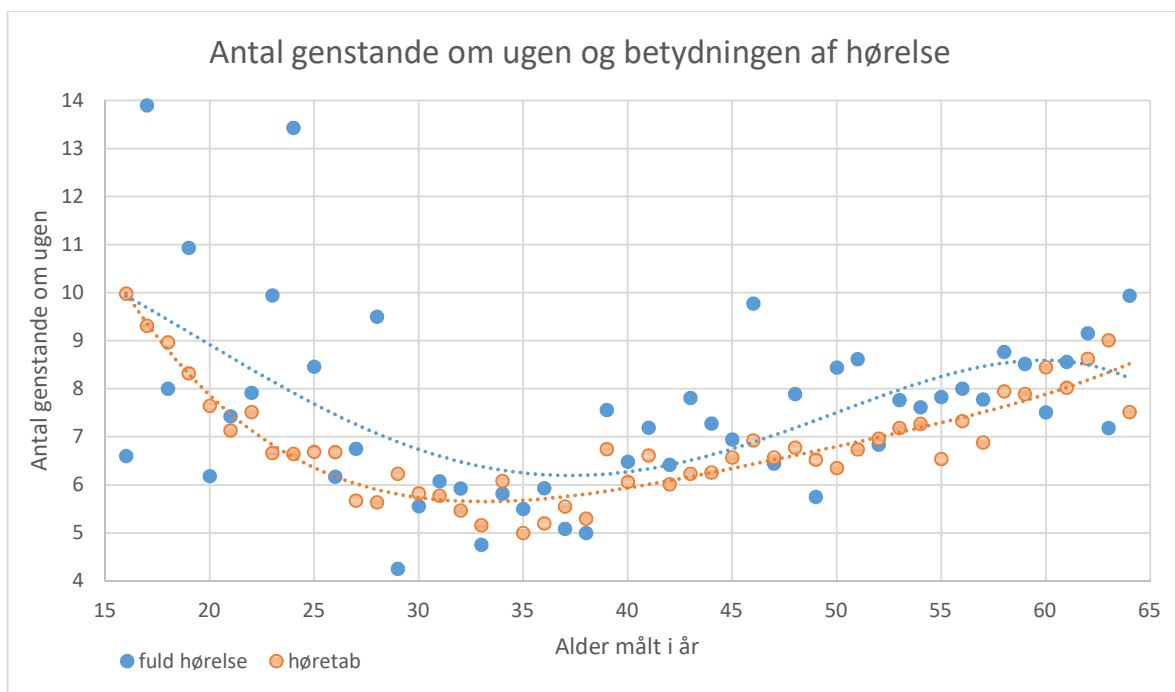
2.3.8 Alkohol

SHILD har også spurgt til alkoholindtag. Det generelle gennemsnitlige alkoholforbrug er 10 genstande om ugen i 16-årsalderen, som derefter er faldende til 5-6 genstande ved 35 år, og så igen stigende til 8-9 genstande ved pensionsalderen.

Vi har undersøgt, om forbrug af alkohol korrelerer med, om man deltager på lige fod i uformelle grupper (figur 2.47), hvilket det ikke ser ud til at gøre. Høretab kan korrelere med en alkohol genstand mindre i 20'erne og 50'erne, men ellers ikke noget nævneværdigt (figur 2.48).

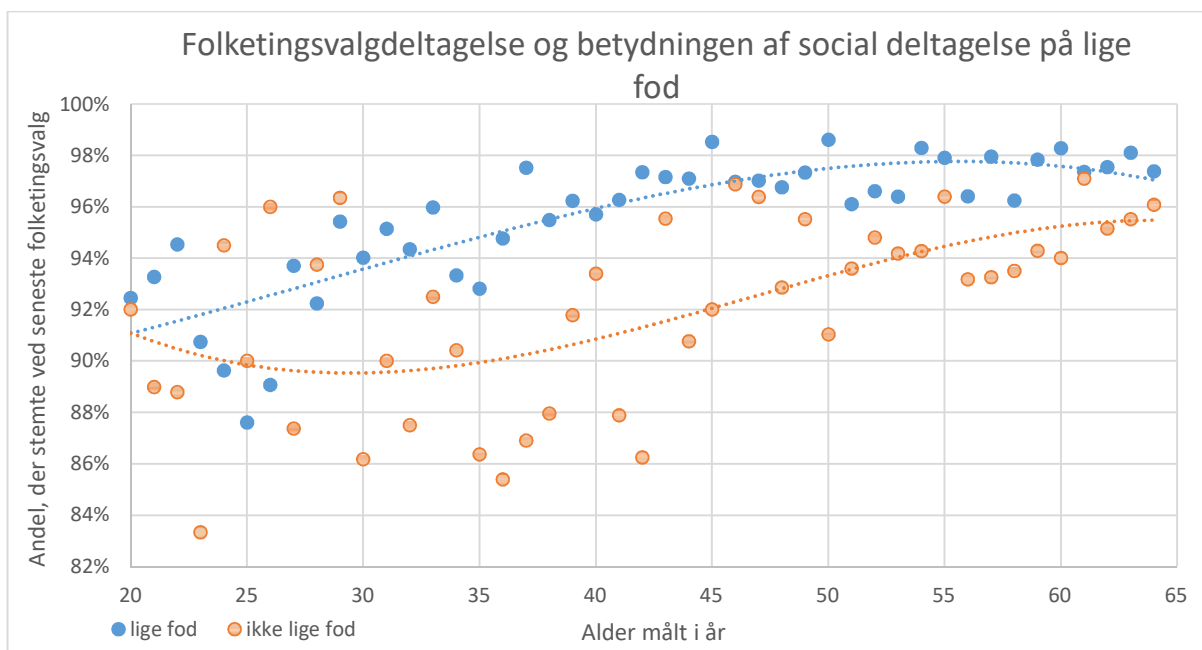
Figur 2.47

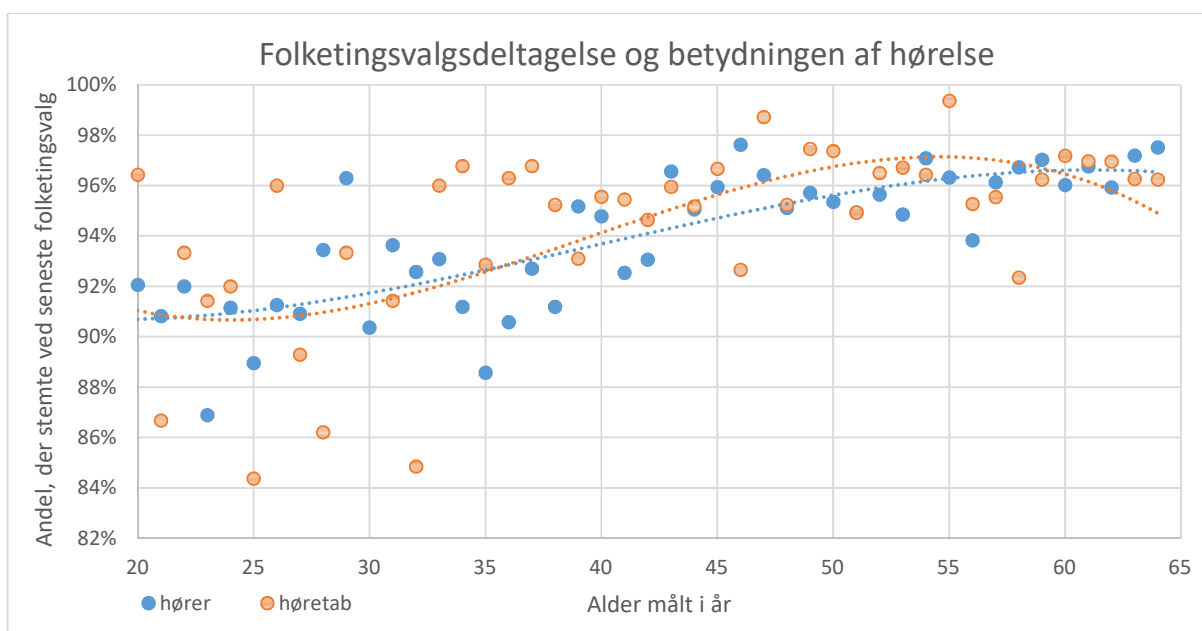
Figur 2.48

2.3.9 Samfundsdeltagelse

SHILD spørger endvidere til forskellige former for deltagelse i samfundet. Det første, vi her kigger på, er deltagelse ved folketingsvalget. Spørgsmålet lyder: *Stemte du ved folketingsvalget i juni 2019?* Rapportering om høretab ser ikke ud til at have en korrelation her. Derimod betyder deltagelse i uformelle grupper på lige fod rigtig meget, især i aldrene 30 til 50 år, hvor det gør en forskel på 6-7 procentpoint (figur 2.49). Høretab reducerer valgdeltagelse lidt for gruppen 25-30 år, men øger den en smule for dem på 35-50 år (figur 2.50).

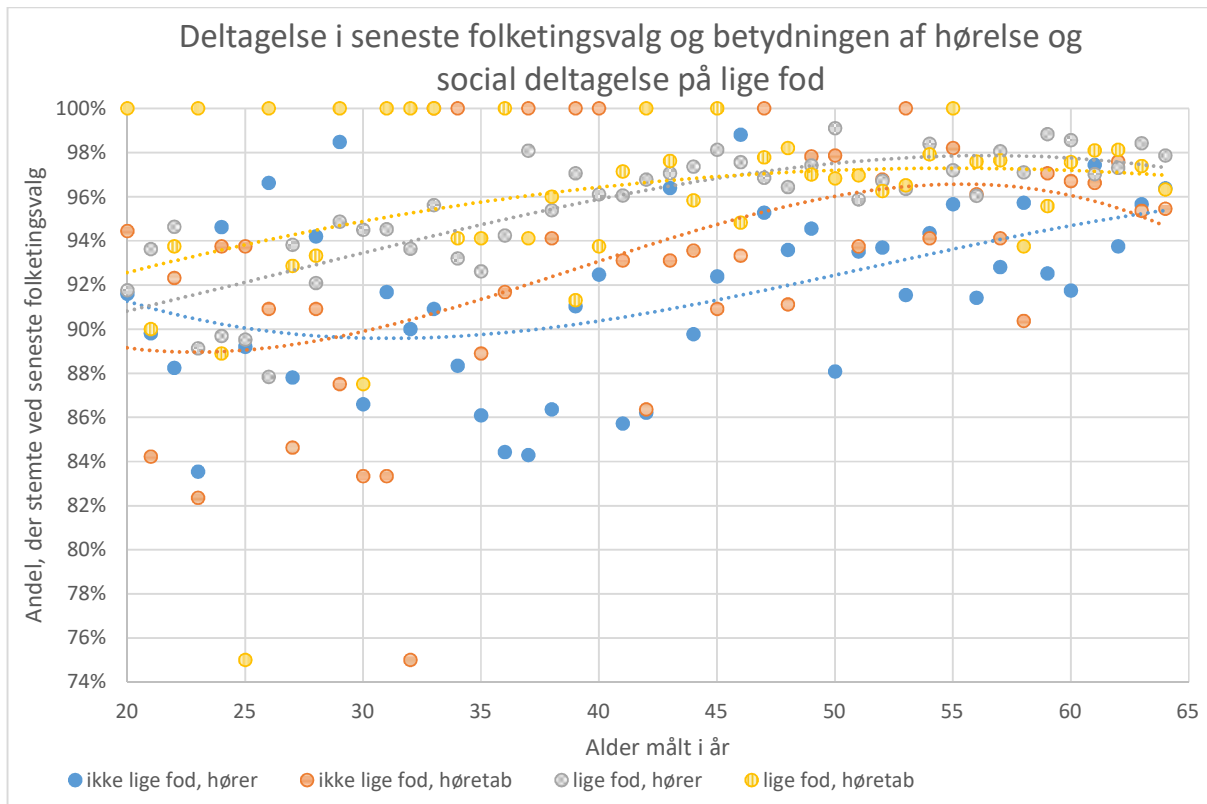

Figur 2.49

Figur 2.50

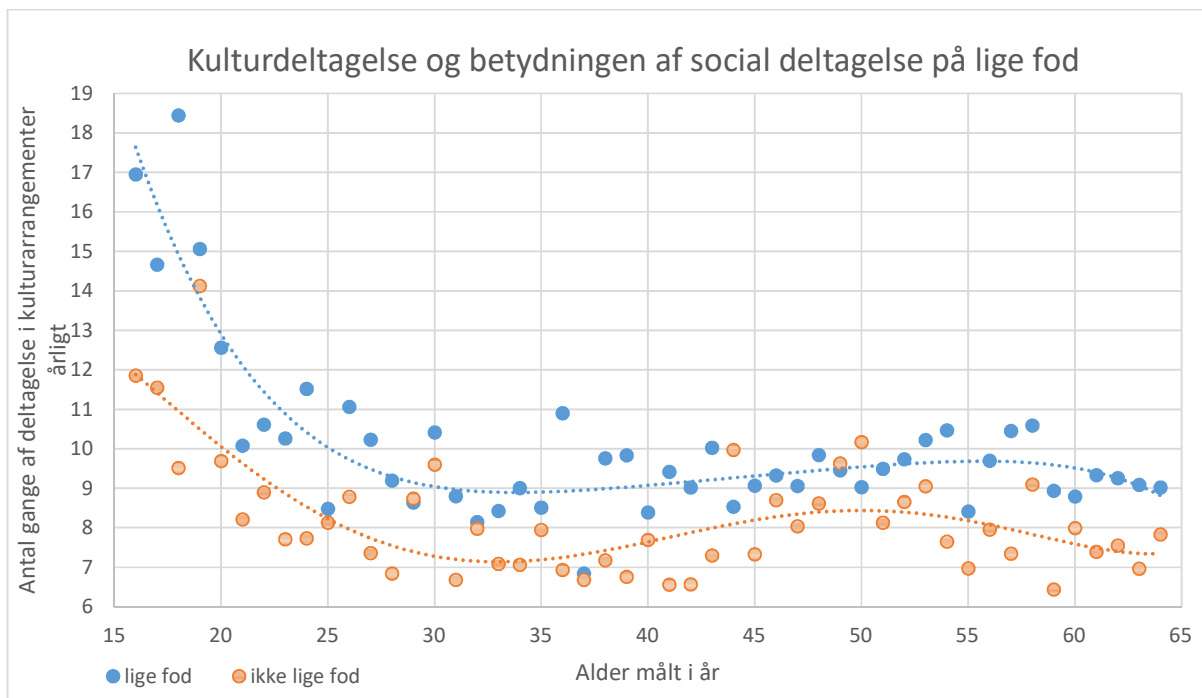
Det samlede billede viser en usædvanlig interaktion, idet høretab øger folketingsvalgdeltagelsen med 4 procentpoint især i 35-50-årsalderen for gruppen, der ikke deltager på lige fod, mens det ikke betyder noget for dem, der deltager (figur 2.51).

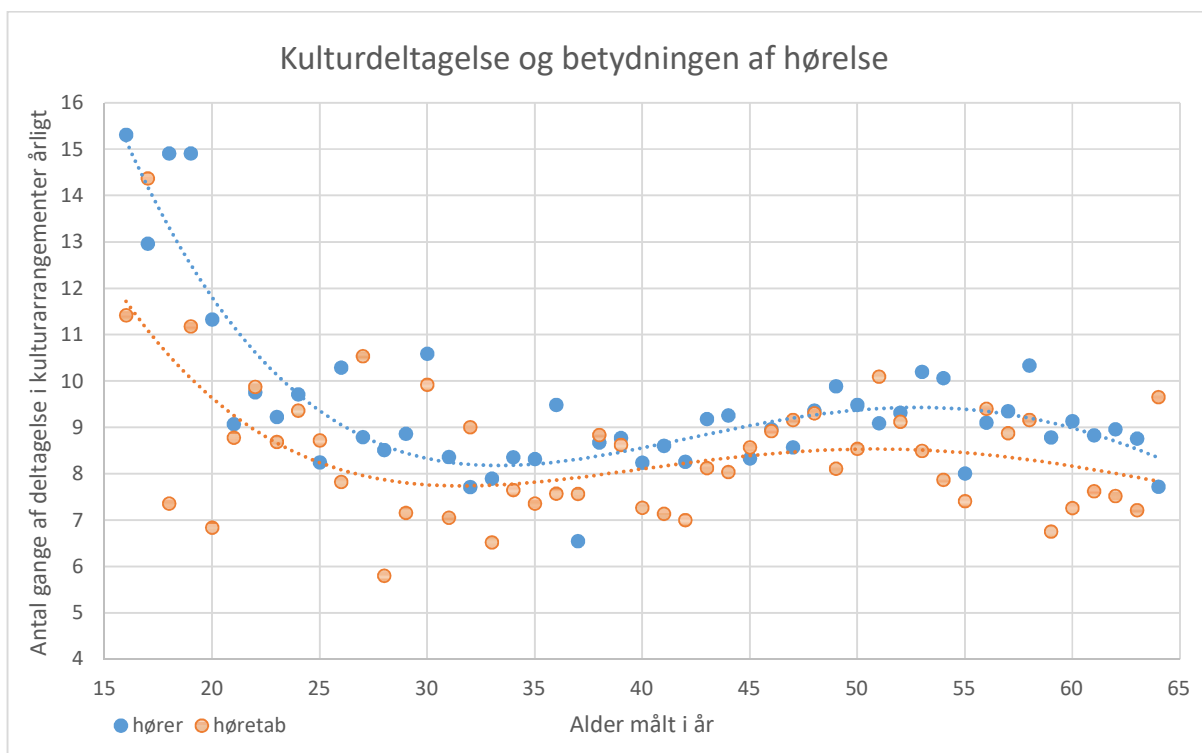
Figur 2.51

En anden form for samfundsdeltagelse belyses ved spørgsmålet: *Hvor ofte har du været i biografen, til koncerter, i teatret eller været til sportsbegivenheder og lignende inden for det sidste år?* Vi har lavet et estimat over, hvor mange begivenheder det dækker over. Vi har takseret svaret dagligt til 350, flere gange om ugen til 150, en gang om ugen til 50, flere gange om måneden til 25, en gang om måneden til 12, sjældnere til 6, og aldrig til 0.

De, der rapporterer, at de deltager på lige fod i uformelle grupper, svarer generelt, at de deltager mere i kultur, end dem, som ikke deltager på lige fod (figur 2.52). Op til 35-årsalderen ser vi, at gruppen, der deltager på lige fod i uformelle grupper, kommer til ekstra to til fem kulturarrangementer i forhold til gruppen, der ikke deltager på lige fod, altså 40-30% flere. Så jævner det sig ud, og omkring 50 år er det kun et arrangement (10 %) mere, for så at vokse igen til to ved 60 år. Høretab betyder også noget, især for de yngste grupper, men alt i alt betydelig mindre (figur 2.53).

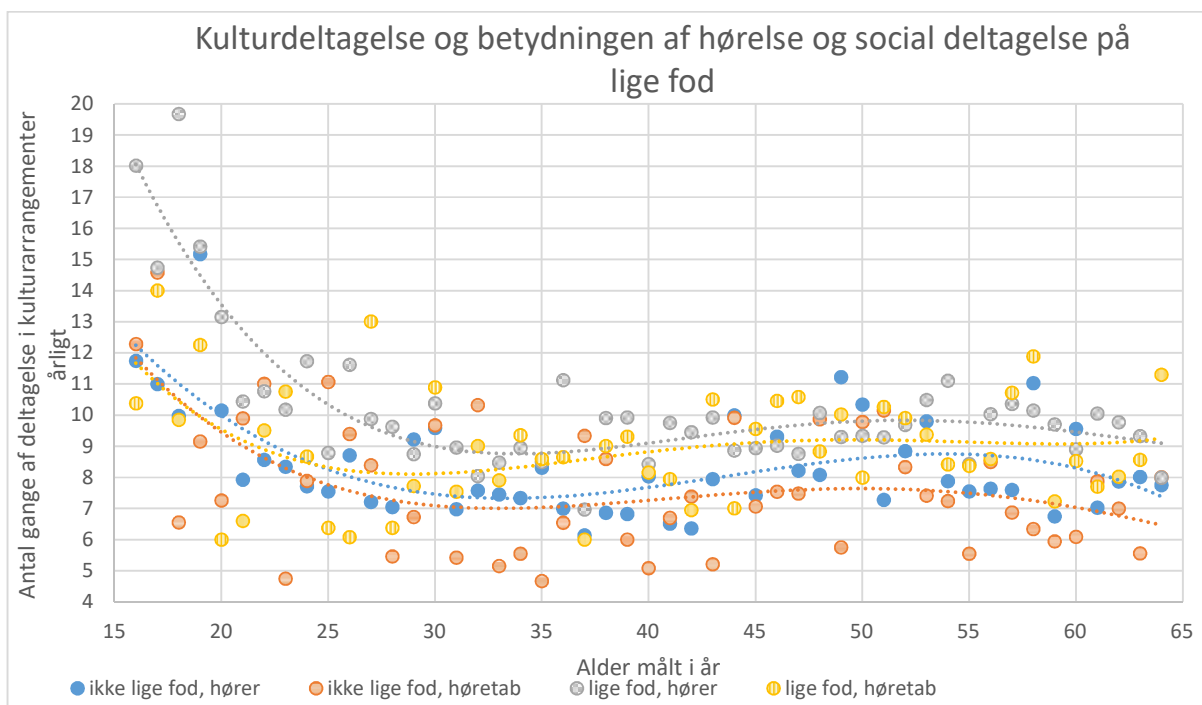

Figur 2.52

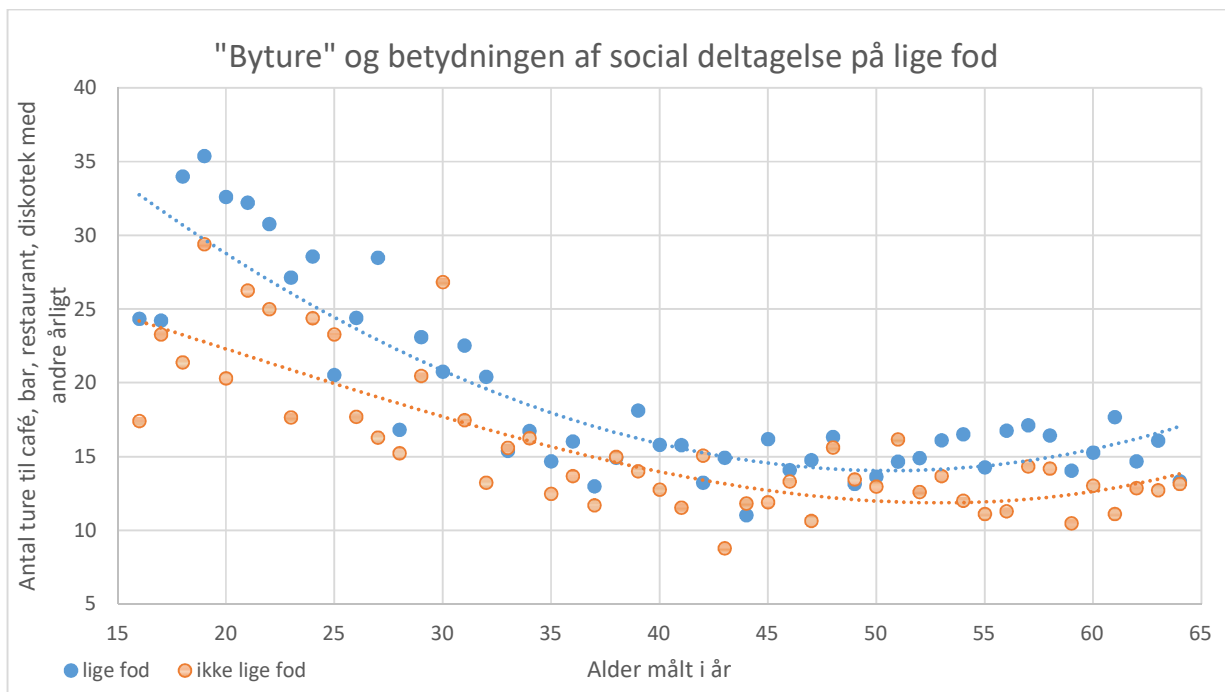
Figur 2.53

Det samlede billede viser, at for aldersgruppen op til 30 år er én af de to omstændigheder, enten høretab eller manglende evne til at deltage, nok til at reducere deres deltagelse i kulturbegivenheder med seks gange årligt (et fald på 33%). Det har dog ingen betydning, hvis respondenterne også har den anden af de to udfordringer oveni (figur 2.54). I 35-45-årsalderen er det næsten kun deltagelse i uformelle grupper på lige fod, der korrelerer med, hvor meget folk deltager i kulturbegivenheder, og det giver halvdelen gang årligt. Over 50-årsalderen har begge faktorer, hørelse og deltagelse på lige fod, korrelation, hvilket kan indikere forskellige livsmønstre efter alder.

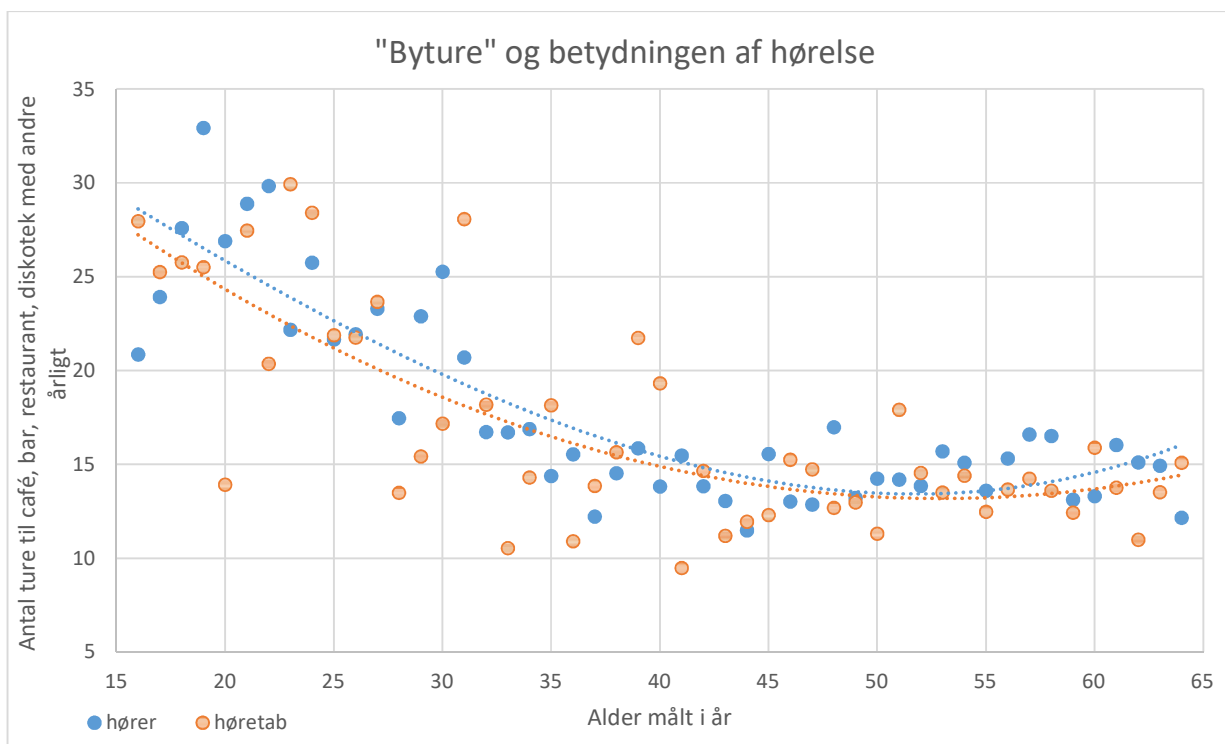
Figur 2.54

SHILD spørger også til det sociale liv med spørgsmålet: *Hvor ofte har du været på café, bar, restaurant eller diskotek med kolleger, venner eller familie inden for det sidste år?* Disse aktiviteter tillader vi os her af pladshensyn at sammenskrive til "byture". Her ser vi et lignende mønster, som vi fandt ved kulturlivet.

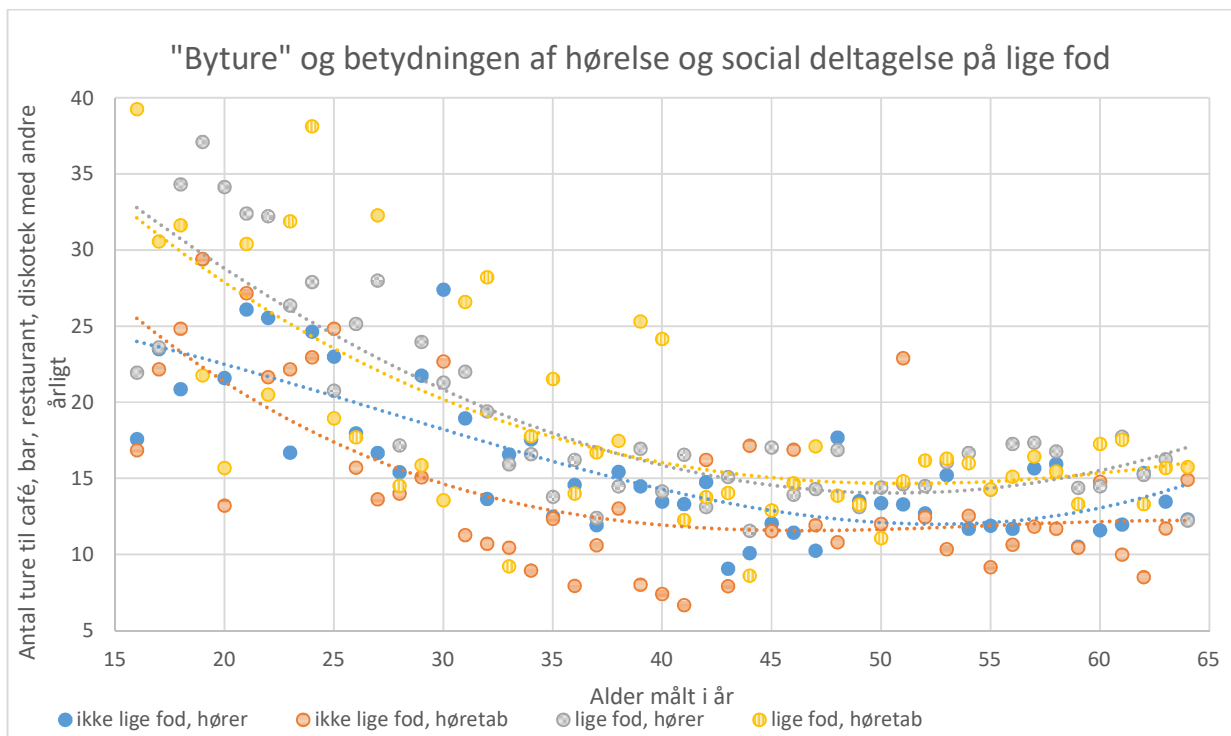

Figur 2.55

Deltagelse på lige fod i uformelle grupper giver 8 ekstra byture for de yngste, gradvist faldende til 2 i 40-50-årsalderen, for så igen at stige til 3 først i 60'erne (figur 2.55). Høretab betyder kun en forskel på 2 for de yngste, og derefter aftagende til ingenting ved 50 år (figur 2.56).

Figur 2.56

Figur 2.57

Det samlede billede af de nævnte sociale aktiviteter, som vi har samlet i kategorien 'byture', viser for respondentgruppen i alderen 20-45 år en interaktion, hvor høretab næsten kun korrelerer med ikke at deltage på lige fod, jf. tendenslinjen for *ikke lige fod, høretabs* forskel fra de andre (figur 2.57).

2.4 Opsamling på kapitel 2

Vi kan ud fra denne delundersøgelse se indikationer på vigtige sammenhænge mellem høretab, social deltagelse på lige fod og forskellige 'succes'-variable for helbred og sociale aktiviteter. Høretab ser på den måde ud til at hænge sammen med flere af de rapporterede 'succes'-variable. Som vi har analyseret os frem til, så ser manglende deltagelse i ikke formelle gruppesammenhænge imidlertid ud til at have en betydelig rolle. Manglende deltagelse på lige fod har generelt større negativ indvirkning på de undersøgte variable end høretab alene. Det gælder faktorer såsom indkomst, arbejdsevne, pardannelse, fysisk aktivitet, psykisk helbred og kulturel deltagelse. Høretab kan ganske vist føre til udfordringer med at deltage på lige fod, men er i sig selv ikke altafgørende. Det ser vi for eksempel ved, at der er personer med høretab, som klarer sig bedre på disse parametre end personer uden høretab, men som altså ikke i samme grad deltager socialt. Hvis det lykkes at kompensere, så gruppen med høretab ikke kun får mulighed for at klare sig lige så godt som andre i formelle sammenhænge, men også i samme grad at deltage i de ikke formelle grupper på lige fod, vil en stor del af problemet med ulige behandling for mennesker med høretab sandsynligvis kunne overkommes.

3.0 Høretab og kommunikation belyst ved regressionsanalyser

Hvad er en REGRESSION?

En **regression** er en statistisk metode, som vi kan bruge til at analysere forholdet mellem en afhængig variabel (x) og en eller flere uafhængige variable ($y, y_1, y_2, y_3, \dots$). Man kvantificerer altså forholdet mellem disse. De centrale begreber inden for denne analyse er:

B-koefficient: Den *ustandardiserede* regressionskoefficient, som angiver den forventede ændring i den afhængige variabel med hver ændring på én enhed i den uafhængige variabel. Enheden kunne fx være i kroner.

Beta-koefficient: Den *standardiserede* regressionskoefficient, som fortæller noget om, hvor mange standardafvigelser, den afhængige variabel ændrer sig med, når den uafhængige variabel ændres med én standardafvigelse. Med standardisering kan vi sammenligne koefficienterne, selvom der fx er tale om vidt forskellige enheder, der er målt i.

Standardafvigelse: Denne værdi giver os et mål for usikkerheden i vores estimater af koefficienten.

t-værdi: Denne beregnes ved at dividere koefficienten med standardafvigelsen, som giver os en værdi, vi kan bruge i en t-test, der fortæller om koefficienten er signifikant forskelligt fra nul, og altså om den uafhængige variabel har en lineær effekt på den afhængige variabel.

De foregående analyser i kap. 2 viser, at korrelationen med høretab og deltagelse på lige fod i uformelle grupper på forskellige succesvariable ændrer sig med alderen. I de fleste tilfælde er denne ændring dog så simpel, at man kan følge fire nærmest parallelle linjer på de figurer, der viser det kombinerede mønster (figurerne 2.9, 2.12, 2.15, 2.18, 2.21, 2.24, 2.27, 2.30, 2.33, 2.34, 2.37, 2.40, 2.43, 2.46, 2.51, 2.54, 2.57). I de fleste tilfælde finder vi, at deltagelse på lige fod i smågrupper korrelerer mere (ofte omkring dobbelt så meget) som høretab, med de forskellige succesfaktorer, vi har undersøgt.

De mest klare undtagelser er: *har partner* og *parstabilitet*. Her finder vi helt forskellige mønstre efter alder, for grupperne 25-35 år og 40-55 år. Det ser ud til at være to meget forskellige faser i et typisk pars liv. Vi har derfor valgt disse to aldersgrupper ud til en undersøgelse af, hvordan de faktorer, der

bestemmer succesvariablene, varierer med alder. Det viser vi med simple lineære regressioner, som har den fordel, at de ganske enkelt viser, hvor meget den enkelte faktor korrelerer med en given variabel. For eksempel indtægt, hvor mange kroner man i gennemsnit tjener mere om måneden før skat, når faktoren forøges med én.

3.1 Regressioner på populationen

Først ser vi, hvor meget høretab og deltagelse på lige fod betyder, når man kun kontrollerer for alder og køn (tabel 3.1). Det viser sig, at deltagelse på lige fod betyder over dobbelt så meget som høretab for indtægten.

Indtægt 16-64 år	Ikke standardiserede koefficienter		Standardiserede koefficienter		
	B	Stand.afv.	Beta	t	Sig.
Alle respondenter i SHILD					
(Konstant)	44.039	301,963		145,844	0,000
Alder (40)	617	11,19	0,391	55,145	0,000
alder i anden (40)	-37	0,844	-0,311	-44,446	0,000
kvinde	-8.863	288,41	-0,207	-30,732	0,000
høretab	-1.786	348,565	-0,035	-5,124	0,000
Lige fod	3.738	297,892	0,085	12,549	0,000

Tabel 3.1

Her betyder standardafvigelsen et mål for usikkerheden i estimatet af koefficienten, mens beta-koefficienten viser hvor meget vores afhængige variabel, her indtægt, ændrer sig, når de uafhængige variable ændres med en enkelt enhed. B måler ligeledes den uafhængige variables betydning, men i de enheder, vi "bruger", som for eksempel kroner for indtægt. Den såkaldte t-værdi fortæller os noget om, hvorvidt vi kan vurdere en variabel som betydningsfuld eller signifikant (= "Sig.") i vores model. En høj t-værdi, uanset fortegn, fortæller generelt om større signifikans, hvor et positivt fortegn indikerer en positiv sammenhæng, og et negativt fortegn indikerer en negativ sammenhæng. "Sig." betyder her signifikansniveau, hvor en såkaldt p-værdi under 0,05 antages som at være signifikant. Det vil sige, at fordelingen er så speciel, at det med stor sandsynlighed ikke er et tilfælde, at det ser sådan ud. Alle cellerne i tabel 3.1 angiver p-værdierne som mindre end 0,0005, altså meget lille, og de fundne koefficienter er derfor signifikante.

Dernæst ser vi på, om betydningen af høretab og deltagelse på lige fod ændres, hvis man inddrager flere baggrundsfaktorer, der kunne forklare sammenhængen (tabel 3.2). Det viser sig, at betydningen af begge faktorer dermed svækkes med 16%. Langt det meste af virkningen står således urørt tilbage.

Som baggrundsfaktorer vælger vi de forhold i SHILD-spørgeskemaet, som beskriver variable, der ikke på nogen måde kan være konsekvenser af høretab (*høretab*) eller af social deltagelse på lige fod i uformelle grupper (*ligefod1*), og som ligger klart forud for disse afhængige variable i tid. Det er for det første alder og køn. Desuden højde, opvækststed, seksualitet, om éns far og mor stadig er i live, om de havde handicap som børn, om man har aftjent sin skolegang i specialskole eller specialklasse, og om man har været på børnehjem.

For at gøre regressionsanalysen mere informativ, normerer vi flere af de uafhængige variable. Vi bruger variablene *alder40* = (alder - 40), hvilket giver os en konstant på indtægt for en person på 40 år, og *kvinde*, som er 0 for mand og 1 for kvinde, og fungerer dermed som vores kønsvariabel. Konstanten vil så vise indtægten for en mand på 40 år. Vi inddrager også *anden potensen* af alder (alder - 40) for at tage højde for skiftende betydning af alder. Ved måling af højde tager vi hensyn til, at kvinder og mænd har forskellig gennemsnitshøjde, og at højden forøges for hver generation. Størrelsen *cm over 181/167* er for mænd selve højden i centimeter minus 181,4. For kvinder lægger vi 14,2 til, så er den gennemsnitlige højde 0 for mænd og kvinder. Hvis vi havde taget den sande længde af personen i centimeter for begge køn, ville den variabel æde en tredjedel af kønsforskellen i indtægt. Desuden lægger vi 0,1 til for hvert år, alderen er over 40, og tilsvarende trækker 0,1 fra for hvert år, den er under, så der er taget hensyn til, at hver generation er højere end den foregående.

Variablen *urban* fortæller, om man er vokset op i en storby med over 100.000 indbyggere (=1), en mellemstor by med 20.000-100.000 indbyggere (=0,6667), en mindre by med 2.000-20.000 indbyggere (=0,3333), eller om det er på landet eller i en bebyggelse med under 2.000 indbyggere (=0). Det er taget med ud fra den tanke, at befolkningstætheden under opvæksten kan betyde noget for de muligheder, man ser i samfundet, og det viser sig at holde stik.

I tidligere analyser vises det, at seksuel orientering har stor korrelation. Den viser sig også at korrelerer meget her, og er taget med i form af variablen *seksualitet*, som er 0 for de 88 %, der har svaret heteroseksuel, og 1 for de andre 12 %, hvoraf 2% angiver homoseksuel og 2% biseksuel, mens de 8 % er usikre eller ikke ønsker at svare på spørgsmålet. Alligevel har denne variabel stor effekt, og det kan muligvis være, fordi en stor del af den sidstnævnte gruppe er uafklarede, og det er derfor, de ikke vil (eller kan) svare.

SHILD indeholder et spørgsmål vedrørende, om respondentens far og mor er i live. Denne variabel blev i sin tid foreslået til spørgeskemaerne af en økonom for at vise, hvor stærke gener man har, men det kan også være udtryk for en form for social støtte. Med begge fortolkninger går det dog forud for vores afhængige variable. Variablen *far i live* er 1, hvis faderen er i live og ellers 0, og tilsvarende er *mor i live* 1, hvis moderen er i live og ellers 0.

SHILD har også spurgt respondenterne, om dennes far og mor havde handicap, da hun eller han var barn. Dem tager vi direkte med som en variabel, *forældrehandikap*. Den kan være 0, 1 eller 2 således, at skemaet kun angiver antal forældre med handicap, og ikke om det er far eller mor. Tilsvarende for respondenterne selv, har SHILD en oplysning om denne har gået i specialskole som barn eller har gået i specialklasse hele tiden. Det viser sig, at specialskole og specialklasse hele tiden har nogenlunde samme effekt på indtægt, så det tager vi sammen i én variabel, *specialundervist*. Det er i alt under 1%, der er specialundervist. Specialundervisning, der har fyldt mindre, tager vi ikke med. Der er også en oplysning, om respondenterne har været på *børnehjem*, hvilket 3% har rapporteret.

Det er alt fra SHILD 2020, som ligger forud for voksenalder, og som ikke på nogen måde kan have sammenhæng med, hvorvidt respondenterne rapporterer om deltagelse i uformelle grupper på lige fod. Variablen *ligefod1* er 0 for de 62%, som deltager på lige fod med alle, og -1 for de 38%, som

deltager på lige fod med de fleste, med en del eller med færre. Variablen *høretab* indikerer lidt vanskelighed eller mere, som 22,8% rapporterer, = 1, og fuld hørelse, som 77,2% rapporterer, = 0.

Indtægt 16-64 år	Ikke standardiserede koefficienter		Standardiserede koefficienter		
	B	Stand.afv.	Beta	T	Sig.
Alle respondenter i SHILD					
(Konstant)	40.842	549,089		74,382	0,000
Høretab	-1.500	345,834	-0,030	-4,338	0,000
Ligefod1	3.151	297,02	0,072	10,608	0,000
Alder40	662	13,754	0,420	48,13	0,000
Alderianden40	-35	0,877	-0,291	-39,993	0,000
Kvinde	-8.950	287,8	-0,209	-31,099	0,000
Højde: cm over 181/167	184	20,87	0,060	8,826	0,000
Urban	1.809	400,82	0,030	4,513	0,000
Seksualitet	-4.204	460,033	0,061	9,14	0,000
Far i live	1.733	362,974	0,040	4,774	0,000
Mor i live	1.656	373,513	0,035	4,435	0,000
Forældrehandikap	-679	218,701	-0,021	-3,103	0,002
Specialundervist	-7.893	1844,968	-0,029	-4,278	0,000
Børnehjem	-3.995	834,396	-0,032	-4,787	0,000

Tabel 3.2

En regression af indtægt på de nævnte variable giver, at næsten alle disse får en komponent på signifikans niveau 0,000, hvor forældrehandikap dog kun er 0,002 (tabel 3.2).

B-koefficienten ved konstant viser den gennemsnitlige indtægt for en person, hvor alle de uafhængige variable er 0. Det vil sige, at en mand på 40 år med højde på 181,4 cm, vokset op på landet, heteroseksuel, hvis far og mor ikke er i live og ikke havde handikap, da han var barn, som ikke har fået specialundervisning eller været på børnehjem, og som ikke har høretab, som deltager på lige fod i uformelle grupper i det miljø, hvor han lægger sin energi, i gennemsnit har en indtægt på 40.842 kr. om måneden før skat.

Da langt de fleste på 40 år stadig har begge forældre i live, skal de +1733 kr. *for far i live* og de +1656 kr. *for mor i live*, i alt 3389 kr., lægges til de 40.842 for at få de **44.231 kr.**, som en mand på 40 på landet typisk har før skat. En smule højere end de 44.039 kr. fra den simple regression (ses i tabel 3.1), blandt andet fordi ikke alle fædre og mødre er i live.

B-koefficienten for køn viser, at mænd tjener 8950 kr. mere om måneden end kvinder. En kvinde på 40 med forældre i live vil derfor typisk have 44.231 - 8950 = **35.281 kr.** om måneden før skat. Hvis vi havde brugt de rå centimeter i stedet for vores konstruerede variabel *højde*, var forskellen kun to tredjedele af dette, men dette ville være misvisende. B-koefficienten for højde viser, at for hver centimeter, man er højere, vil man tjene 184 kr. mere om måneden.

Den støtte, man kan få, hvis éns forældre stadig lever, giver omkring 1700 kr. for hver forælder, man har i live, en smule mere for far end for mor. Til gengæld koster det 679 kr. for hver forælder, der havde handikap, da man var barn. De, der fik specialundervisning heltids som børn, har 7893 kr.

mindre om måneden end andre. De, der var på børnehjem, har 3995 kr. mindre. Noget lignende 'koster det' at have en seksualitet, som adskiller sig fra de 88%, der betegner sig som heteroseksuelle.

Selv det mindste høretab 'koster' 1.500 kr. på månedsindtægten. Til sammenligning 'taber' man 3.151 kr. på den månedlige indtægt, hvis man ikke kan deltage på lige fod med alle i de uformelle grupper i det miljø, hvor man lægger størstedelen af sin energi, sådan som flertallet på 62% kan.

De følgende to tabeller viser den samme regression, beregnet for aldersgrupperne 25-35 år og 40-55 år, hvor vi i senere analyser ser, at den første af disse faser er karakteriseret ved, at indkomsten går hastigt op, og den anden ved, at den er ret konstant (ses senere i figur 4.1).

Indtægt 25-35 år	Ikke standardiserede koefficienter		Standardiserede koefficienter		
	B	Stand.afv.	Beta	t	Sig.
Respondenter i SHILD					
(konstant)	32.965	1688,791		19,52	0,000
Høretab	-1.305	837,331	-0,029	-1,559	0,119
ligefod1	4.223	566,369	0,140	7,456	0,000
alder302535	1.448	88,396	0,306	16,385	0,000
alderianden30	-154	31,199	-0,092	-4,942	0,000
Kvinde	-4.921	562,053	-0,163	-8,755	0,000
Højde: cm over 181/167	84	37,955	0,041	2,225	0,026
Urban	1.107	786,122	0,026	1,408	0,159
seksualitet	-1.570	946,491	0,031	1,659	0,097
Far i live	-21	966,703	0,000	-0,021	0,983
Mor i live	2.016	1400,547	0,027	1,439	0,150
Forældrehandikap	-1.989	441,717	-0,085	-4,504	0,000
Specialundervist	-8.366	3117,961	-0,050	-2,683	0,007
Børnehjem	-2.305	1790,337	-0,024	-1,287	0,198

Tabel 3.3

De to tabeller viser den samme lineære regression foretaget for hver af de nævnte to livsfaser, 25-35 år og 40-55 år. For den yngre gruppe (tabel 3.3) ser vi en hurtig stigning i indtægten, mens den er meget langsommere for den midaldrende gruppe (tabel 3.4).

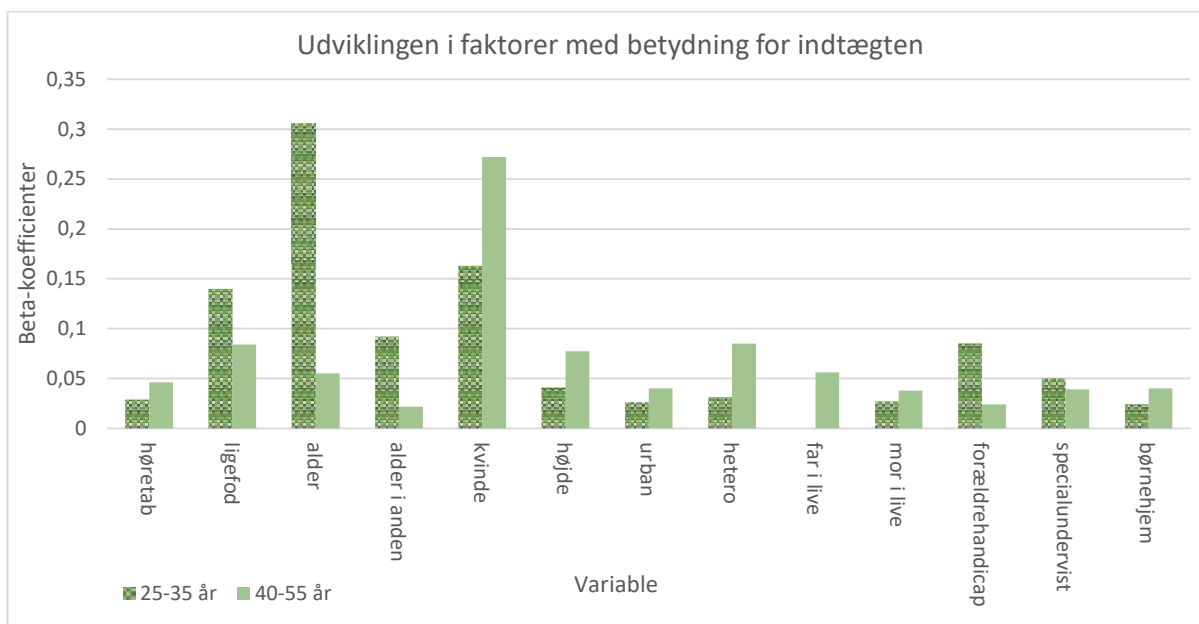
Indtægt 40-55 år	Ikke standardiserede koefficienter		Standardiserede koefficienter		
	B	Stand.afv.	Beta	t	Sig.
Respondenter i SHILD					
(Konstant)	44.401	846,576		52,447	0,000
Høretab	-2.339	589,133	-0,046	-3,97	0,000
ligefod1	3.857	528,912	0,084	7,293	0,000
alder474055	267	62,433	0,055	4,27	0,000
alderianden47	-24	13,386	-0,022	-1,756	0,079
Kvinde	-11.912	503,938	-0,272	-23,638	0,000

Indtægt 40-55 år	Ikke standardiserede koefficienter		Standardiserede koefficienter		
Højde: cm over 181/167	247	37,016	0,077	6,676	0,000
Urban	2.479	715,555	0,040	3,464	0,000
seksualitet	- 6.358	859,742	0,085	7,395	0,000
Far i live	2.494	529,617	0,056	4,709	0,000
Mor i live	1.970	609,075	0,038	3,235	0,001
Forældrehandikap	-781	374,824	-0,024	-2,085	0,037
Specialundervist	-13.819	4048,885	-0,039	-3,413	0,000
Børnehjem	-5.219	1499,507	-0,040	-3,481	0,000

Tabel 3.4

For den yngre gruppe gør køn en forskel på knap 5.000 kr., og for den ældre gruppe er den med knap 12.000 kr. væsentlig større i kroner. For den ældre gruppe betyder højde også væsentlig mere end for den yngre, næsten tre gange så meget. Betydningen af at være vokset op i bymæssige omgivelser er ligeledes mere end dobbelt så stor for den midaldrende gruppe som for den yngre.

Heteroseksuel orientering betyder fire gange så meget i den midaldrende gruppe som i den yngre. Der er ligeledes en drastisk ændring i forældrenes rolle. Mens *far i live* var uden betydning for indtægten i den yngre gruppe, betyder det 2.500 kr. mere om måneden for de midaldrende. Betydningen af *mor i live* er derimod uforandret på omkring 2.000 kr. om måneden. Betydningen af *forældrehandikap*, da man var barn, er som forventet mindre for den midaldrende gruppe, mens betydningen af at være specialundervist eller at have været på børnehjem er betydeligt større. Figuren anskueliggør en forskel, som kan være en udvikling med alder, men som også kan tænkes at repræsentere en udvikling i og med den yngre generation.

Figur 3.1

B-koefficienterne viser, som tidligere nævnt som eksempel, hvor mange kroner man vinder på, at en variabel stiger med 1. De standardiserede beta-koefficienter viser derimod, hvor meget faktorerne betyder i forhold til hinanden i populationen. Figuren viser for den yngre gruppe, at de vigtigste faktorer vedr. indtægt er alder og køn, dernæst kommer deltagelse på lige fod i uformelle grupper, forældrehandikap og specialundervist, højde, samt ikke-signifikante faktorer: heteroseksualitet, høretab, at mor er i live, opvækststed og børnehjem.

For den midaldrende gruppe viser figuren, at de vigtigste faktorer er køn og heteroseksualitet, dernæst kommer igen som nummer tre deltagelse på lige fod i uformelle grupper - dernæst kommer højde, far i live, alder og høretab. På en delt ottendeplads kommer opvækststed og børnehjem, og endelig specialundervist og mor i live. I denne aldersgruppe indgår alle komponenter signifikant, dels fordi de mindre beta-værdier er større, dels fordi der er flere personer i gruppen.

Det er bemærkelsesværdigt, at seksualitet betyder så meget for indtægten for den midaldrende gruppe, mens den betyder mindre i den yngre gruppe. Det minder om de andre variable, der får 2-3 gange så stor betydning. Vi vil derfor sikre, at dette ikke grunder i en skelnen mellem heteroseksualitet og alt andet. Dette gør vi ved at inddele i homoseksualitet, bisexualitet og alt andet, herunder usikkerhed på seksualitet (tabel 3.5).

Indtægt 40-55 år	Ikke standardiserede koefficienter		Standardiserede koefficienter		
	B	Stand.afv.	Beta	t	Sig.
Respondenter i SHILD					
(Konstant)	44.290	885,199		50,033	0,000
Høretab	-2.431	617,643	-0,047	-3,937	0,000
Ligefod1	3.803	554,583	0,081	6,858	0,000
Alder474055	285	65,12	0,059	4,373	0,000
Alderanden47	-23	13,974	-0,022	-1,681	0,093
Kvinde	-12.036	525,569	-0,273	-22,901	0,000
Højde: cm over 1817167	253	39,585	0,076	6,398	0,000
Urban	2.573	748,873	0,041	3,436	0,000
Homoseksuel	-747	1913,016	-0,005	-0,391	0,696
Bisexual	-4.423	2147,882	-0,024	-2,059	0,039
Anden seksuel orientering	-7.646	3054,297	-0,03	-2,503	0,012
Far i live	2.615	553,294	0,059	4,726	0,000
Mor i live	2.042	638,135	0,039	3,201	0,001
Forældrehandikap	-818	391,613	-0,025	-2,089	0,037
Specialundervist	-14.390	4367,524	-0,039	-3,295	0,000
Børnehjem	-5.194	1558,65	-0,04	-3,332	0,000

Tabel 3.5

Det viser sig, at det 'koster' 747 kr. månedligt (langtfra signifikant forskelligt fra 0) at være homoseksuel, mens bisexualitet 'koster' mere end fem gange så meget, og anden eller usikker seksualitet mere end ti gange så meget. Sådanne fund kan give anledning til andre og flere undersøgelser omkring anerkendelse af forskellige seksuelle præferencer.

Det viser sig desuden, at opdelingen i seksualitetsformer skubber alle de øvrige faktorer en smule. Betydningen af høretab stiger med 4 %, betydningen af deltagelse synker med 1,5 %. Både betydningen af far og mor i live stiger lidt, henholdsvis med 5 og 4 %.

Når faktorerne ikke ændrer sig mere her i denne regression, hvor seksualitet betyder fire gange så meget for indtægten, som den gør for den yngre gruppe, kan vi regne med, at de stort set ikke er påvirket af opdeling i homoseksualitet, biseksualitet og andet i de andre regressioner.

Tabel 3.6 nedenfor viser med de standardiserede beta-koefficienter, hvor meget de 13 faktorer set i forhold til hinanden betyder for indtægten for hele populationen på 16-64 år. Den vigtigste faktor er alder, så kommer køn, og derpå om man er med på lige fod i de uformelle grupper. Efter det kommer seksualitet, højde og børnehjem, forældre støtte, og efter alt det, ser vi på en delt 9. plads høretab. En lignende top 3-rangering ses i aldersgruppen 25-35 år (tabel 3.7).

FOR ALLE: Den relative betydning af	16-64 år	Rang
Høretab	-0,030	9
Med på lige fod	0,072	3
Alder	0,420	1
Kvinde	-0,209	2
Højde	0,060	5
Urban	0,030	9
Hetero	0,061	4
Far i live	0,040	6
Mor i live	0,035	7
Forældrehandikap	-0,021	11
Specialundervist	-0,029	10
Børnehjem	-0,032	8

Tabel 3.6

FOR ALLE: Den relative betydning af	25-35 år	Rang
Høretab	-0,029	8
Med på lige fod	0,140	3
Alder	0,306	1
Kvinde	-0,163	2
Højde	0,041	6
Urban	0,026	10
Hetero	0,031	7
Far i live	0,000	12
Mor i live	0,027	9
Forældrehandikap	-0,085	4
Specialundervist	-0,050	5
Børnehjem	-0,024	11

Tabel 3.7

Ændring fra 25-35 år til 40-55 år i:	Den relative betydning	Den absolutte betydning
Høretab	59%	79%
Med på lige fod	-40%	-9%
Alder	-82%	-82%
Kvinde	67%	142%
Højde	88%	193%
Urban	54%	124%
Hetero	174%	305%
Far i live	uendelig	uendelig
Mor i live	41%	-2%
Forældrehandikap	-72%	-61%
Specialundervist	-22%	65%
Børnehjem	67%	126%

Tabel 3.8

FOR 40-55 år: Den relative betydning af	40-55 år	Rang
Høretab	-0,046	7
Med på lige fod	0,084	3
Alder	0,055	6
Kvinde	-0,272	1
Højde	0,077	4
Urban	0,040	8
Hetero	0,085	2
Far i live	0,056	5
Mor i live	0,038	10
Forældrehandikap	-0,024	11
Specialundervist	-0,039	9
Børnehjem	-0,040	8

Tabel 3.9

Tabel 3.8 viser, hvor meget beta-koefficienterne udvikler sig fra den yngre gruppe 25-35 år til den mere midaldrende gruppe 40-55 år. Det er den relative betydning, der er tale om her: Fars støtte, som var uden betydning for de yngre, betyder her mere end mors. Betydningen af, om man hører til gruppen af heteroseksuelle, bliver også mere markant. Ligeså højde samt køn. Til gengæld aftager betydningen af forældres handikap, da man var barn.

3.2 Regressioner for beskæftigede

Idet indtægt har meget at gøre med beskæftigelse, foretager vi de samme regressioner for gruppen, der er i beskæftigelse (tabel 3.10). Det er et flertal på 74,6 % af respondenterne. Her viser det sig, at forældrehandikap ikke længere indgår som signifikant komponent i indtægten (B bliver -431, mod -679 for alle). Andre komponenter, der er mindre her, end de er, når vi inkluderer de ikke

beskæftigede, er deltagelse på lige fod, alder, og hvorvidt de har været på børnehjem (det har kun 3,2 %, svarende til 587 personer, været).

Indtægt 16-64 år	Ikke standardiserede koefficienter		Standardiserede koefficienter		
	B	Stand.afv.	Beta	t	Sig.
Kun beskæftigede					
(Konstant)	41.723	604,135		69,062	0,000
Høretab	-2.142	394,507	-0,045	-5,43	0,000
Lige fod1	2.206	348,578	0,052	6,328	0,000
Alder40	530	20,088	0,295	26,408	0,000
Alder i anden40	-23	1,266	-0,185	-17,962	0,000
Kvinde	-9.992	330,717	-0,248	-30,214	0,000
Højde: cm over 181/167	223	24,472	0,075	9,133	0,000
Urban	2.980	466,559	0,052	6,388	0,000
Seksualitet	-4.425	566,277	0,064	7,815	0,000
Far i live	2.109	398,374	0,052	5,293	0,000
Mor i live	1.745	416,567	0,039	4,189	0,000
Specialundervist	-9.325	2876,051	-0,026	-3,242	0,001
Børnehjem	-2.850	1036,889	-0,023	-2,749	0,006

Tabel 3.10

For den yngre gruppe bemærker man især, at deltagelse på lige fod betyder mindre, når man begrænser til de beskæftigede, og heteroseksualitet mister i samme omdrejning sin betydning med en p-værdi på hele 0,943, hvilket vil sige, at denne fordeling er total tilfældig (tabel 3.11). Det tyder på, at der er en sammenhæng mellem seksualitet og beskæftigelse.

Indtægt 25-35 år	Ikke standardiserede koefficienter		Standardiserede koefficienter		
	B	Stand.afv.	Beta	t	Sig.
Kun beskæftigede					
(Konstant)	33.500	3589,194		2,215	0,027
Høretab	-1.244	899,345	-0,031	-1,383	0,167
Lige fod1	3.343	595,089	0,127	5,618	0,000
Alder302535	852	98,353	0,200	8,659	0,000
Alder i anden30	-32	33,665	-0,022	-0,956	0,339
Kvinde	-5.227	581,887	-0,203	-8,982	0,000
Højde: cm over 181/167	111	40,119	0,062	2,765	0,006
Urban	2.637	824,47	0,072	3,198	0,001
Seksualitet	-76	1066,294	-0,002	-0,071	0,943
Far i live	577	980,232	0,013	0,589	0,556
Mor i live	2.788	1497,32	0,042	1,862	0,063
Specialundervist	-8.099	4373,753	-0,042	-1,852	0,064
Børnehjem	-4.233	1983,712	-0,049	-2,134	0,033

Tabel 3.11

For den midaldrende gruppe ser vi, at deltagelse på lige fod i uformelle grupper betyder mindre, når vi begrænser os til gruppen i arbejde. Det samme gælder heteroseksualitet, og om respondenter har fået specialundervisning eller har været på børnehjem. Det er altså faktorer, som kan virke på indtægt på den måde, at de kan øge sandsynligheden for ikke at være i arbejde.

I øvrigt er mange af B-koefficienterne stort set de samme her i gruppen fra 40 til 55 år, enten når man ser på hele SHILD-udvalget, som vi gjorde for et par sider siden, eller man kun ser på den del, der er beskæftiget som i den regression, der er vist i tabel 3.12.

Indtægt 40-55 år	Ikke standardiserede koefficienter		Standardiserede koefficienter		
	B	Stand.afv.	Beta	t	Sig.
Kun beskæftigede					
(Konstant)	44.834	3255,49		9,97	0,000
Høretab	-2.685	609,947	-0,053	-4,402	0,000
Lige fod1	2.450	553,846	0,053	4,423	0,000
Alder474055	263	64,977	0,056	4,053	0,000
Alder i anden47	-17	13,862	-0,016	-1,224	0,221
Kvinde	-12.014	517,537	-0,280	-23,215	0,000
Højde: cm over 181/167	248	39,199	0,076	6,327	0,000
Urban	3.063	742,482	0,050	4,126	0,000
Seksualitet	-5.710	931,07	0,074	6,133	0,000
Far i live	2.647	548,145	0,061	4,829	0,000
Mor i live	1.962	633,653	0,039	3,096	0,002
Specialundervist	-10.278	4924,5	-0,025	-2,087	0,037
Børnehjem	-2.920	1674,919	-0,021	-1,743	0,081

Tabel 3.12

Der er også en del eksempler på, at B-koefficienterne bliver højere af, at man går fra hele SHILD-udvalget til kun at se på den del, der er i beskæftigelse. Det gælder for køn, højde, opvækststed, og om ens far eller mor stadig er i live. Disse er allesammen faktorer, som både kan korrelere med, at respondenter er i job og kan betyde noget for lønudviklingen, i fald det er tilfældet. B-koefficienternes størrelse siger noget om, at variablene betyder en del, også for den gruppe, der er i beskæftigelse.

Vi har hidtil regnet på de 22,8%, der melder om vanskeligheder ved at høre som 'personer med høretab', men indregner nu en ekstra markør for dem med 'en del eller flere vanskeligheder' med variabelen *høretabx* (tabel 3.13). Disse mennesker, der hører til gruppen med et vanskeligere høretab udgør 2,5%. Ligeledes har vi regnet på de 37,9%, der ikke deltager på lige fod med alle, men her introducerer vi en ekstra markør for den gruppe, der 'har svært ved at deltage på lige fod med de fleste', som udgør 8,2%.

Regressionen viser, at det alvorligere høretab har en vis betydning for de 2,5%, som det gælder. Dette tillæg er dog langt fra at være signifikant over 0. En mindre grad af deltagelse i uformelle grupper 'koster' derimod en mærkbar bid af indtægten, omkring 4000 kroner. Det gælder for en gruppe på over 8%. B-koefficienterne er stort set upåvirkede af at introducere disse ekstra variable.

Indtægt 40-55 år	Ikke standardiserede koefficienter		Standardiserede koefficienter		
	B	Stand.afv.	Beta	T	Sig.
Kun beskæftigede					
(Konstant)	44.860	850,367		52,753	0,000
Høretab	-2.458	634,089	-0,049	-3,876	0,000
Lige fod1	1.858	586,432	0,040	3,168	0,002
Høretabx	-1.806	1814,683	-0,012	-0,995	0,320
Lige fodx	-3.717	1369,69	-0,037	-2,714	0,007
Lige fodxxx	837	3310,334	0,003	0,253	0,800
Alder474055	255	65,091	0,054	3,924	0,000
Alder i anden47	-16	13,884	-0,016	-1,184	0,236
Kvinde	-12.008	518,17	-0,280	-23,173	0,000
Højde: cm over 181/167	244	39,304	0,075	6,216	0,000
Urban	3.101	743,712	0,050	4,169	0,000
Seksualitet	-5.650	932,136	0,073	6,061	0,000
Far i live	2.628	548,763	0,061	4,789	0,000
Mor i live	1.900	634,869	0,037	2,993	0,003
Specialundervist	-10.350	4927,754	-0,025	-2,1	0,036
Børnehjem	-2.776	1677,82	-0,020	-1,655	0,098

Tabel 3.13

Antallet af personer, som ikke er i arbejde, er betydeligt mindre, så der er ikke de samme muligheder for at finde signifikante sammenhænge (tabel 3.14). Der er heller ikke så mange sammenhænge. Hvis vi ser på en tilsvarende regressionsanalyse for personer, som ikke er i arbejde, bliver de eneste signifikante koefficienter dem for *lige fod*, *køn* og *alder*. En stor del af de øvrige koefficienter skifter endog fortegn. Tabellen (3.14) medtager et par, som kommer tættest på signifikans.

Indtægt 40-55 år	Ikke standardiserede koefficienter		Standardiserede koefficienter		
	B	Stand.afv.	Beta	T	Sig.
Ikke beskæftigede					
(Konstant)	19.882	561,698		35,397	0,000
Lige fod1	1.087	321,013	0,047	3,385	0,000
Køn1	-1.603	327,53	-0,069	-4,894	0,000
Alder40	299	13,406	0,459	22,332	0,000
Alder i anden40	-12	0,899	-0,201	-13,867	0,000
Far i live	-710	504,203	-0,029	-1,408	0,159
Børnehjem	-1.313	756,663	-0,024	-1,735	0,083

Tabel 3.14

Det giver god mening, at mange af de faktorer, der betyder noget for indtægten i beskæftigelse, ikke har nogen betydning for indtægten, når man ikke er i beskæftigelse. Når man ikke har sin indtægt fra arbejde, kommer det meste formentlig fra ydelser, og i den forbindelse har det næppe betydning, om man er vokset op på land eller i by, hvor høj man er, og hvilken seksualitet man har. Der er forskel på, om indtægten vurderes af en arbejdsgiver eller af en sagsbehandler.

I de foregående afsnit har vi først sammenlignet, hvor meget henholdsvis hørelse og deltagelse i uformelle smågrupper betyder for en persons 'succes' anskuet via forskellige forhold, og dernæst set på hvad høretab og deltagelse på lige fod betyder i kombination med andre faktorer for en persons indtægt i forskellige dele af befolkningen. De to afsnit giver et billede af, at såvel hørenedsættelse som ikke at deltage på lige fod har en negativ indvirkning, og ikke at deltage på lige fod betyder klart mest.

3.3 Regressioner for indtægt for 40-55-årige i 2020

Indtægt for 40-55-årige kan ses som en indikator for social status. Karrieren er ofte på sit højeste i denne aldersgruppe, og der er stadig en beskeden gradient på alder: 183 kr. om måneden før skat, men når man tager andengradsfaktoren (*alder i anden*) i betragtning, forsvinder den helt i alderen 50-55 år (tabel 3.15). Med køn og alder konstant, har høretab en betydning på godt 2.500 kr. på indtægten før skat, og deltagelse på lige fod i uformelle grupper har en betydning på knap det dobbelte (præcis 80% mere).

Regression 1	B	Std. afv.	Beta	T	Sig.
(Konstant)	48.157	519,996		92,611	0,000
Høretab	-2.584	595,504	-0,050	-4,34	0,000
Deltager på lige fod	4.649	531,242	0,101	8,75	0,000
Alder 40-55 (norm 47)	183	60,788	0,038	3,017	0,003
Alder i anden (norm 47)	-31	13,523	-0,029	-2,318	0,020
Køn (kvinde)	-11.716	505,825	-0,267	-23,162	0,000

Tabel 3.15

Hvis *deltager på lige fod* var udeladt fra regressionen, ville *høretab* have B-koefficienten 3142, og hvis *høretab* var udeladt, ville *deltager på lige fod* have B-koefficienten 4851. Begge disse er numerisk lidt større, end når de er på sammen, som vi ser i tabel 3.14, fordi de to variable korrelerer med hinanden og altså har indflydelse på hinanden.

Da alder er målt ud fra 47 år, er konstanten den gennemsnitlige indtægt for en mand på 47 år uden høretab, der deltager på lige fod i uformelle grupper. Når højde (målt ud fra gennemsnit for mand hhv. kvinde og med hensyntagen til vækst over generationer) også tages med, ændrer det koefficienterne en smule (tabel 3.16).

Regression 2	B	Std. afv.	Beta	T	Sig.
(Konstant)	47.726	521,311		91,55	0,000
Høretab	-2.512	593,464	-0,049	-4,233	0,000
Deltager på lige fod	4.458	529,957	0,097	8,412	0,000
Alder 40-55 (norm 47)	162	60,64	0,034	2,671	0,008
Alder i anden (norm 47)	-31	13,477	-0,029	-2,278	0,023
Køn (kvinde)	-11.966	505,018	-0,273	-23,693	0,000
Højde (norm 181,4/167,2)	276	37,209	0,086	7,423	0,000

Tabel 3.16

Urban måler, som tidligere nævnt, om man er vokset op på landet, i mindre eller større by eller storby, hvor opvækst på landet angives 0 og storby til 1 (tabel 3.17). Når denne variabel kommer med, bliver konstanten derfor den gennemsnitlige indtægt på landet, og derfor 1016 kr. mindre end den gennemsnitsindtægt, der er vist på den foregående regression (tabel 3.16).

Regression 3	B	Std. afv.	Beta	T	Sig.
(Konstant)	46.710	601,096		77,708	0,000
Høretab	-2.435	593,569	-0,047	-4,103	0,000
Deltager på lige fod	4.493	529,81	0,098	8,481	0,000
Alder 40-55 (norm 47)	160	60,64	0,033	2,641	0,008
Alder i anden (norm 47)	-30	13,475	-0,028	-2,253	0,024
Køn (kvinde)	-11.992	504,902	-0,274	-23,752	0,000
Højde (norm 181,4/167,2)	277	37,186	0,086	7,45	0,000
Urban	2.423	720,304	0,039	3,364	0,000

Tabel 3.17

Dernæst tager vi seksualitet med i billedet (tabel 3.18). Vi forsøger med homoseksuel (det drejer sig om 337 personer) samt biseksuel og 'usikker' (de 405 biseksuelle og de 1470 usikre er taget under ét). Det viser sig, at faktoren homoseksuel bliver meget langt fra signifikant ($p=0,78$), mens biseksuel og usikker samlet set bliver signifikant på 2%-niveauet.

Regression 4	B	Std. afv.	Beta	T	Sig.
(Konstant)	47.140	623,84		75,564	0,000
Høretab	-2.477	620,006	-0,048	-3,995	0,000
Deltager på lige fod	4.122	555,242	0,088	7,424	0,000
Alder 40-55 (norm 47)	171	62,979	0,035	2,709	0,007
Alder i anden (norm 47)	-29	14,014	-0,027	-2,05	0,040
Køn (kvinde)	-12.029	524,328	-0,272	-22,942	0,000
Højde (norm 181,4/167,2)	271	39,657	0,081	6,833	0,000
Urban	2.346	751,216	0,037	3,122	0,002
Biseksuel eller usikker	-4.981	2156,073	-0,027	-2,31	0,021

Tabel 3.18

Det viser sig at 'koste' 4981 kr. at høre til kategorien *usikker* vedr. seksualitet. Hvis vi skelner mellem biseksuel og usikker, bliver de to koefficienter 5044 og 7438 kr. Det første er omtrent det samme som de 5020 kr., som det ifølge tabel 3.19 'koster' den person, hvis far og mor er døde. Når de sidstnævnte faktorer tages med i regression 5, bliver konstanten 3664 kr. mindre end i regression 4 (tabel 3.18), for de fleste har stadig far og mor i live i den alder (tabel 3.19). De andre B-koefficienter ændrer sig kun lidt.

Regression 5	B	Std. afv.	Beta	T	Sig.
(Konstant)	43.476	854,13		50,901	0,000
Høretab	-2.487	618,038	-0,048	-4,024	0,000
Deltager på lige fod	4.058	553,547	0,087	7,332	0,000
Alder 40-55 (norm 47)	287	65,176	0,059	4,397	0,000
Alder i anden (norm 47)	-24	13,987	-0,022	-1,727	0,084

Regression 5	B	Std. afv.	Beta	T	Sig.
Køn (kvinde)	-12.040	522,684	-0,273	-23,036	0,000
Højde (norm 181,4/167,2)	261	39,57	0,078	6,584	0,000
Urban	2.439	748,948	0,038	3,256	0,001
Biseksuel eller usikker	-4.813	2149,356	-0,026	-2,239	0,025
Far i live	2.732	553,284	0,061	4,937	0,000
Mor i live	2.288	634,779	0,044	3,604	0,000

Tabel 3.19

Regression 6	B	Std. afv.	Beta	t	Sig.
(Konstant)	44.250	884,649		50,019	0,000
Høretab	-2.414	617,743	-0,046	-3,907	0,000
Deltager på lige fod	3.878	553,993	0,083	6,999	0,000
Alder 40-55 (norm 47)	284	65,124	0,059	4,368	0,000
Alder i anden (norm 47)	-24	13,979	-0,022	-1,69	0,091
Køn (kvinde)	-12.049	525,432	-0,273	-22,932	0,000
Højde (norm 181,4/167,2)	257	39,563	0,077	6,508	0,000
Urban	2.585	749,083	0,041	3,451	0,000
Biseksuel eller usikker	-4.344	2148,092	-0,024	-2,022	0,043
Far i live	2.615	553,448	0,059	4,724	0,000
Mor i live	2.028	638,276	0,039	3,177	0,001
Forældrehandicap	-822	391,738	-0,025	-2,099	0,036
Fik specialundervisning	-14.325	4368,734	-0,039	-3,279	0,001
På børnehjem	-5.180	1558,851	-0,039	-3,323	0,000

Tabel 3.20

Indtil nu har vi set på 'succes' forhold for variablene mand, høj, storbybo, seksualitet samt far hhv. mor i live. Nu trækker vi ind i analysen, at forskellige former for handicap (herunder forældres handicap) kan trække fra (tabel 3.20). Især specialundervisning som barn og ophold på børnehjem 'koster' meget. Så meget endda, at gennemsnitsindtægten for dem, der ikke har rapporteret mand, en vis højde, storbybo, heteroseksualitet samt far og mor i live bliver næsten 20.000 kr. lavere.

Regression 7	B	Std. afv.	Beta	t	Sig.
(Konstant)	44.578	880,329		50,638	0,000
Høretab	-1.980	616,159	-0,038	-3,214	0,001
Deltager på lige fod	3.536	552,171	0,076	6,403	0,000
Alder 40-55 (norm 47)	312	64,822	0,064	4,81	0,000
Alder i anden (norm 47)	-24	13,898	-0,022	-1,729	0,084
Køn (kvinde)	-12.168	522,567	-0,276	-23,286	0,000
Højde (norm 181,4/167,2)	257	39,334	0,077	6,534	0,000
Urban	2.588	744,746	0,041	3,475	0,000
Biseksuel eller usikker	-4.289	2135,665	-0,024	-2,008	0,045
Far i live	2.632	550,248	0,059	4,783	0,000

Regression 7	B	Std. afv.	Beta	t	Sig.
Mor i live	1.995	634,592	0,038	3,144	0,002
Forældrehandikap	-612	390,212	-0,019	-1,567	0,117
Fik specialundervisning	-14.774	4343,745	-0,04	-3,401	0,000
På børnehjem	-4.794	1550,455	-0,037	-3,092	0,002
Synligt handikap	-9.065	1035,909	-0,104	-8,751	0,000

Tabel 3.21

Hvis vi desuden trækker *synligt handikap* med, ser vi dels, at det 'koster' 9065 kr., dels at det får forældrehandikap til at miste den klare signifikans (tabel 3.21). Derfor tager vi sidstnævnte faktor ud igen i regression 8 (tabel 3.22).

Regression 8	B	Std. afv.	Beta	t	Sig.
(Konstant)	44.251	852,186		51,926	0,000
Høretab	-2.016	615,404	-0,039	-3,276	0,001
Deltager på lige fod	3.566	551,371	0,076	6,467	0,000
Alder 40-55 (norm 47)	311	64,773	0,064	4,8	0,000
Alder i anden (norm 47)	-24	13,887	-0,022	-1,727	0,084
Køn (kvinde)	-12.238	519,446	-0,277	-23,56	0,000
Højde (norm 181,4/167,2)	257	39,278	0,077	6,554	0,000
Urban	2.572	743,798	0,041	3,459	0,000
Biseksuel eller usikker	-4.384	2133,988	-0,024	-2,054	0,040
Far i live	2.672	549,166	0,06	4,866	0,000
Mor i live	2.061	631,203	0,04	3,265	0,001
Fik specialundervisning	-14.854	4341,795	-0,04	-3,421	0,000
På børnehjem	-4.911	1539,5	-0,038	-3,19	0,001
Synligt handikap	-9.193	1032,593	-0,105	-8,902	0,000

Tabel 3.22

Derefter inddrager vi BMI (tabel 3.23). Denne er målt ud fra en norm på 25,17, som er medianen i fordelingen af BMI i hele SHILD-udvalget mellem 16 og 64 år. BMI er en meget klart signifikant faktor, men inden for den største del af området gør det kun en forskel på op til få tusind kroner, om man ligger i den ene eller anden ende. Vi skal op over 120 kg for en middelhøj mand, hvis BMI skal give et fradrag i indtægten, som når den samme størrelse, som det giver at have en usikker seksualitet. Alligevel er signifikansen mere klar for BMI, end den er for biseksuel eller usikker seksualitet. Det har noget med variansen at gøre, og kan blandt andet ligge i, at den sidstnævnte faktor har et meget blandet indhold. Beta-koefficienterne viser, at BMI betyder 2-3 gange mere for indkomstforskellene som helhed.

Regression 9	B	Std. afv.	Beta	t	Sig.
(Konstant)	44.920	858,716		52,311	0,000
Høretab	-1.828	615,77	-0,035	-2,969	0,003
Deltager på lige fod	3.549	550,99	0,076	6,442	0,000
Alder 40-55 (norm 47)	322	64,748	0,066	4,971	0,000
Alder i anden (norm 47)	-26	13,885	-0,024	-1,845	0,065

Regression 9	B	Std. afv.	Beta	t	Sig.
Køn (kvinde)	-12.369	519,4	-0,28	-23,815	0,000
Højde (norm 181,4/167,2)	243	39,296	0,073	6,186	0,000
Urban	2.506	743,023	0,039	3,372	0,000
Biseksuel eller usikker	-4.183	2130,21	-0,023	-1,963	0,050
Far i live	2.617	549,111	0,059	4,766	0,000
Mor i live	1.873	631,07	0,036	2,969	0,003
Fik specialundervisning	-14.501	4333,929	-0,039	-3,346	0,000
På børnehjem	-4.517	1546,136	-0,034	-2,921	0,003
Synligt handicap	-8.478	1038,982	-0,097	-8,159	0,000
BMI (norm 25,17)	-306	51,329	-0,071	-5,969	0,000

Tabel 3.23

Vi går videre med mål for handicap, og trækker et mål for fysisk handicap, som ikke inkluderer høretab, med ind i regressionen (tabel 3.24). Vi medtager ikke fysisk handicap generelt, altså inkluderende høretab, for det ville tage en del af virkningen ud af høretabsvariablen.

Regression 10	B	Std. afv.	Beta	t	Sig.
(Konstant)	45.673	867,545		52,646	0,000
Høretab	-2.921	645,439	-0,056	-4,525	0,000
Deltager på lige fod	3.505	549,796	0,075	6,375	0,000
Alder 40-55 (norm 47)	332	64,629	0,069	5,143	0,000
Alder i anden (norm 47)	-27	13,854	-0,025	-1,921	0,055
Køn (kvinde)	-12.196	519,164	-0,276	-23,493	0,000
Højde (norm 181,4/167,2)	250	39,225	0,075	6,368	0,000
Urban	2.474	741,355	0,039	3,337	0,000
Biseksuel eller usikker	-4.072	2125,457	-0,022	-1,916	0,055
Far i live	2.624	547,863	0,059	4,789	0,000
Mor i live	1.801	629,771	0,035	2,859	0,004
Fik specialundervisning	-13.632	4326,928	-0,037	-3,151	0,002
På børnehjem	-4.199	1543,692	-0,032	-2,72	0,007
Synligt handicap	-6.654	1087,911	-0,076	-6,116	0,000
BMI (norm 25,17)	-274	51,557	-0,063	-5,305	0,000
Fysisk minus høretab	-4.055	734,028	-0,071	-5,524	0,000

Tabel 3.24

Det betyder naturligvis, at de faktorer, der er stærkt forbundet med fysisk handicap, bliver lidt mindre, fordi den nye faktor tager lidt af virkningen. Det er især synligt handicap, der på denne måde bliver noget mindre, end vi før så. Det er fordi en del af den virkning, vi så af synligt handicap i regression 9 (tabel 3.23), også gælder handicap, som ikke er synligt, og derfor flytter sig over i denne faktor.

Faktoren *fysisk minus høretab* giver indtryk af, hvor meget et sådant fysisk handicap virker i gennemsnit, og høretab gør det tilsvarende. Men vi har også spurgt, om handikappet er større eller mindre. Det er klart, at den, der har fysisk handicap og samtidig svarer større, giver udtryk for at

være mere ramt end den, der siger mindre handicap. Derfor giver det mening at tage større fysisk handicap med i regressionen.

De 4055 kr., et fysisk handicap 'koster' gennemsnitligt i indtægt (tabel 3.24), dækker over, at mindre handicap koster mindre og større mere. Når større fysisk handicap kommer med, skal det læses sådan, at et mindre fysisk handicap giver en virkning på 2554 kr., mens et større fysisk handicap giver en virkning på 2554 kr. plus de 6979 kr. (*større fysisk*-faktoren), altså 9553 kr. i alt (tabel 3.25).

Regression 11	B	Std. afv.	Beta	t	Sig.
(Konstant)	45.627	864,94		52,752	0,000
Høretab	-2.400	648,68	-0,046	-3,699	0,000
Deltager på lige fod	3.338	548,752	0,071	6,083	0,000
Alder 40-55 (norm 47)	327	64,439	0,067	5,069	0,000
Alder i anden (norm 47)	-26	13,812	-0,024	-1,908	0,056
Køn (kvinde)	-12.100	517,809	-0,274	-23,368	0,000
Højde (norm 181,4/167,2)	250	39,106	0,075	6,388	0,000
Urban	2.487	739,106	0,039	3,364	0,000
Biseksuel eller usikker	-4.108	2119,008	-0,023	-1,939	0,053
Far i live	2.622	546,198	0,059	4,801	0,000
Mor i live	1.684	628,128	0,032	2,681	0,007
Fik specialundervisning	-12.763	4315,949	-0,035	-2,957	0,003
På børnehjem	-3.495	1542,975	-0,027	-2,265	0,024
Synligt handicap	-4.915	1118,545	-0,056	-4,394	0,000
BMI (norm 25,17)	-264	51,422	-0,061	-5,137	0,000
Fysisk minus høretab	-2.554	768,883	-0,045	-3,322	0,000
Større fysisk	-6.979	1097,509	-0,084	-6,359	0,000

Tabel 3.25

Regression 12	B	Std. afv.	Beta	t	Sig.
(Konstant)	45.897	861,048		53,304	0,000
Høretab	-2.990	649,217	-0,057	-4,606	0,000
Deltager på lige fod	2.986	547,543	0,064	5,453	0,000
Alder 40-55 (norm 47)	306	64,151	0,063	4,771	0,000
Alder i anden (norm 47)	-25	13,741	-0,023	-1,831	0,067
Køn (kvinde)	-11.880	515,791	-0,269	-23,033	0,000
Højde (norm 181,4/167,2)	255	38,907	0,076	6,546	0,000
Urban	2.422	735,297	0,038	3,295	0,000
Biseksuel eller usikker	-3.670	2108,633	-0,02	-1,741	0,082
Far i live	2.639	543,357	0,059	4,858	0,000
Mor i live	1.604	624,93	0,031	2,567	0,010
Fik specialundervisning	-11.401	4296,607	-0,031	-2,654	0,008
På børnehjem	-3.044	1535,9	-0,023	-1,982	0,048
Synligt handicap	-4.586	1113,425	-0,052	-4,119	0,000
BMI (norm 25,17)	-241	51,228	-0,056	-4,71	0,000
Fysisk minus høretab	-2.000	767,796	-0,035	-2,604	0,009
Større fysisk	-6.657	1092,483	-0,08	-6,094	0,000
Psyk minus høretab	-9.836	1185,506	-0,099	-8,297	0,000

Tabel 3.26

Sindslidelse giver generelt større barrierer end fysisk handicap, og det gælder også for indtjening. Et psykisk handicap i gruppen uden høretab 'koster' 9836 kr. på indtægten, når man tager det generelt, her med mindre og større handicap under ét (tabel 3.27). Når vi på samme vis som ved fysisk handicap deler op i mindre og større psykisk handicap, finder vi, at et mindre psykisk handicap 'koster' i gennemsnitlig indtægt 7881 kr., mens et større 'koster' $7881 + 6645 = 14.526$ kr. (tabel 3.27).

Regression 13	B	Std. afv.	Beta	T	Sig.
(Konstant)	45.805	860,753		53,215	0,000
Høretab	-2.895	649,272	-0,056	-4,459	0,000
Deltager på lige fod	2.911	547,529	0,062	5,316	0,000
Alder 40-55 (norm 47)	304	64,1	0,063	4,745	0,000
Alder i anden (norm 47)	-24	13,732	-0,022	-1,773	0,076
Køn (kvinde)	-11.889	515,369	-0,269	-23,068	0,000
Højde (norm 181,4/167,2)	251	38,888	0,075	6,459	0,000
Urban	2.450	734,73	0,039	3,335	0,000
Biseksuel eller usikker	-3.283	2109,907	-0,018	-1,556	0,120
Far i live	2.622	542,931	0,059	4,829	0,000
Mor i live	1.660	624,628	0,032	2,658	0,008
Fik specialundervisning	-10.844	4296,114	-0,029	-2,524	0,012
På børnehjem	-3.030	1534,631	-0,023	-1,974	0,048
Synligt handicap	-4.220	1117,627	-0,048	-3,776	0,000
BMI (norm 25,17)	-235	51,223	-0,054	-4,579	0,000
Fysisk minus høretab	-2.205	769,506	-0,039	-2,866	0,004
Større fysisk	-6.045	1106,103	-0,072	-5,465	0,000
Psyk minus høretab	-7.881	1314,671	-0,079	-5,995	0,000
Større psykisk	-6.645	1939,342	-0,046	-3,426	0,000

Tabel 3.27

Regression 14	B	Std. afv.	Beta	T	Sig.
(Konstant)	45.923	858,504		53,491	0,000
Høretab	-2.733	647,949	-0,053	-4,218	0,000
Deltager på lige fod	2.460	550,829	0,053	4,465	0,000
Alder 40-55 (norm 47)	293	63,944	0,06	4,576	0,000
Alder i anden (norm 47)	-22	13,697	-0,02	-1,623	0,105
Køn (kvinde)	-11.982	514,116	-0,271	-23,305	0,000
Højde (norm 181,4/167,2)	251	38,777	0,075	6,466	0,000
Urban	2.427	732,64	0,038	3,312	0,000
Biseksuel eller usikker	-2.829	2105,159	-0,016	-1,344	0,179
Far i live	2.647	541,395	0,059	4,89	0,000
Mor i live	1.530	623,203	0,029	2,455	0,014
Fik specialundervisning	-9.341	4290,751	-0,025	-2,177	0,030
På børnehjem	-2.529	1532,398	-0,019	-1,65	0,099
Synligt handicap	-3.322	1123,887	-0,038	-2,956	0,003
BMI (norm 25,17)	-232	51,078	-0,054	-4,546	0,000
Fysisk minus høretab	-2.287	767,42	-0,04	-2,98	0,003
Større fysisk	-5.035	1115,004	-0,06	-4,516	0,000
Psyk minus høretab	-6.715	1324,477	-0,067	-5,07	0,000
Større psykisk	-4.675	1959,963	-0,032	-2,385	0,017
Kan ikke strukturere dagen	-7.275	1178,799	-0,079	-6,172	0,000

Tabel 3.28

Ved introduktionen af flere psykiske faktorer mister børnehjem sin signifikans, fordi den variation her overtages (tabel 3.28). Vi ser også, at biseksuel eller usikker seksuel orientering falder i betydning (tabel 3.27 og 3.28).

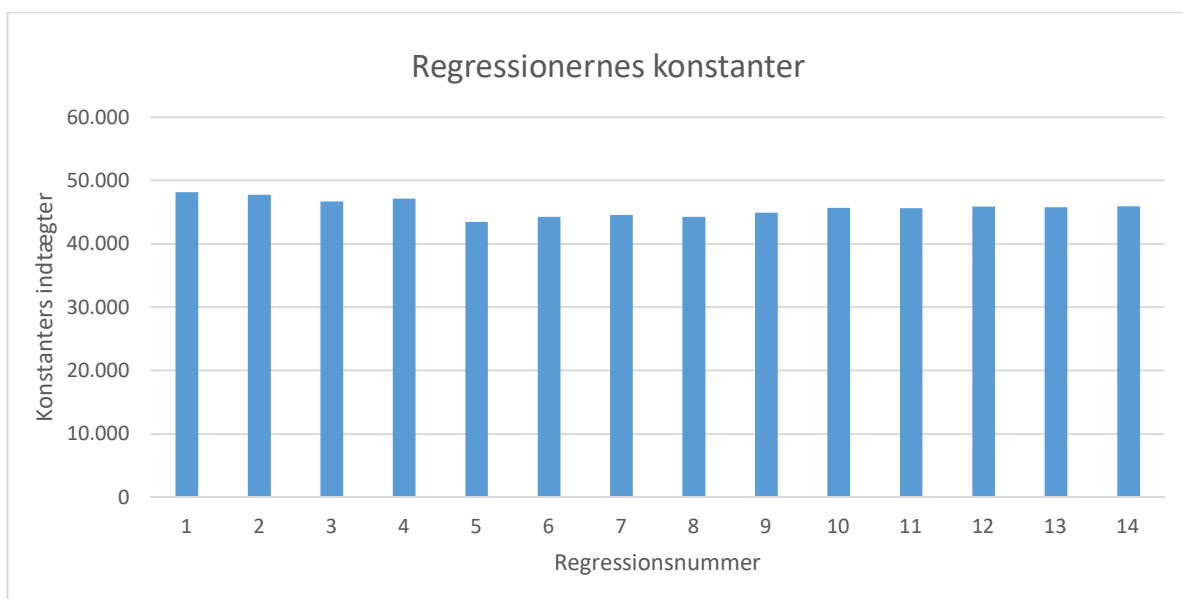
3.4 Regressionernes udvikling hen over flere variable

De lineære regressioner viser:

$$\text{indtægt} = \text{konstant} + B_1 \cdot \text{variabel}_1 + B_2 \cdot \text{variabel}_2 + B_3 \dots \text{variabel}_x + B_y$$

Vores forskellige regressioner illustrerer en række modeller, hvor vores første er den simpleste med færrest variable, og den sidste den mest komplekse med flest variable inkluderet. Nu ser vi på, hvordan B-koefficienterne har udviklet sig gennem disse regressioner med stadigt flere variable. B-koefficienterne angiver de enkelte bidrag i kroner, som lagt sammen angiver indtægten for en person.

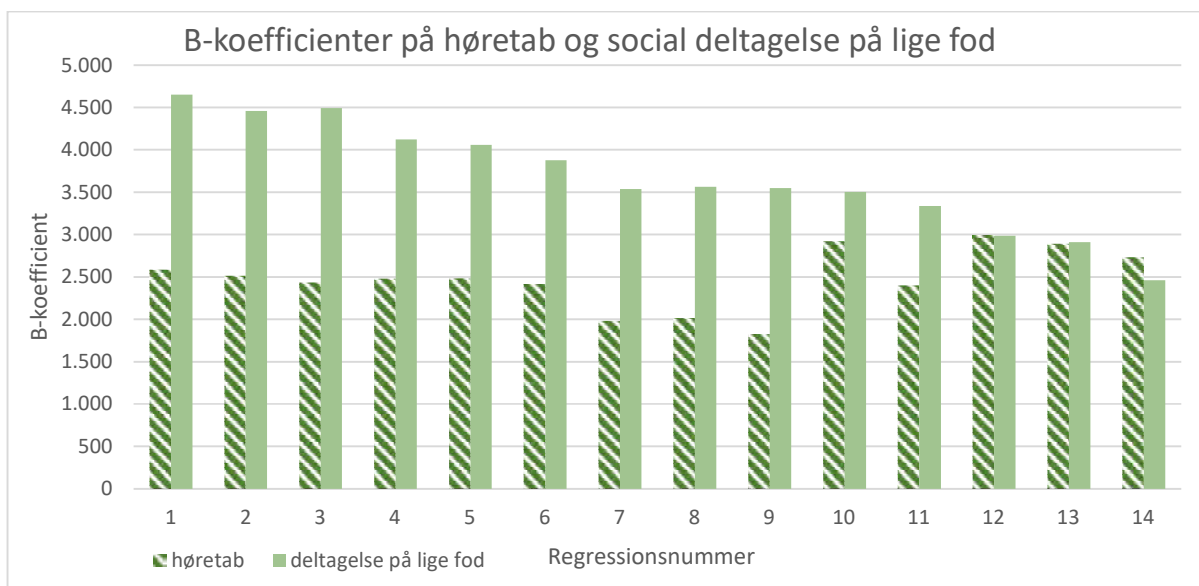
Vi ser på de numeriske værdier, da det er lidt tilfældigt, hvad man gør til positivt og negativt. Vi ser først konstanten, som angiver den gennemsnitlige indtægt for dem, der har værdien 0 på alle variable.

Figur 3.2

Konstanten tager et lille dyk i regression 3, hvor urban introduceres, og et større dyk i regression 5, hvor far i live og mor i live kommer med. Det er fordi, at disse variables 0-værdi ikke er den typiske situation. I øvrigt har den en tendens til at stige. Det er fordi, at de andre variable, der bliver introduceret, næsten alle angiver specielle forhold, der påvirker indtægten negativt.

Så ser vi på B-koefficienterne for høretab og deltagelse på lige fod i uformelle grupper (figur 3.3).

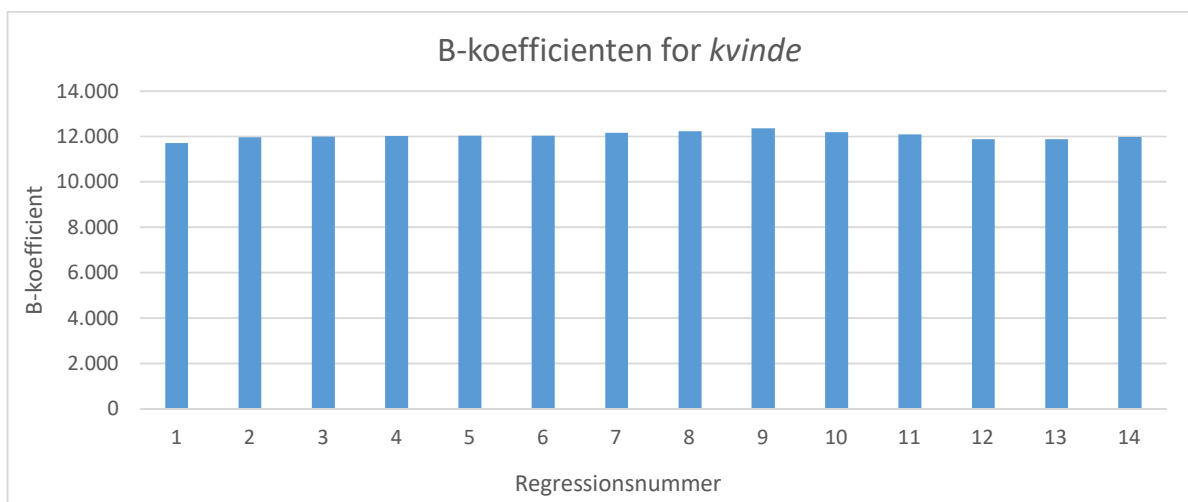

Figur 3.3

Koefficienten for *høretab* er næsten uforandret frem til regression 6, så er den lavere i 7-9, og derefter igen højere. Det er inddragelsen af *synligt handicap*, der reducerer betydningen af høretab. Når den igen bliver styrket i regression 10, er det i forbindelse med introduktionen af *fysisk handicap ud over høretab*.

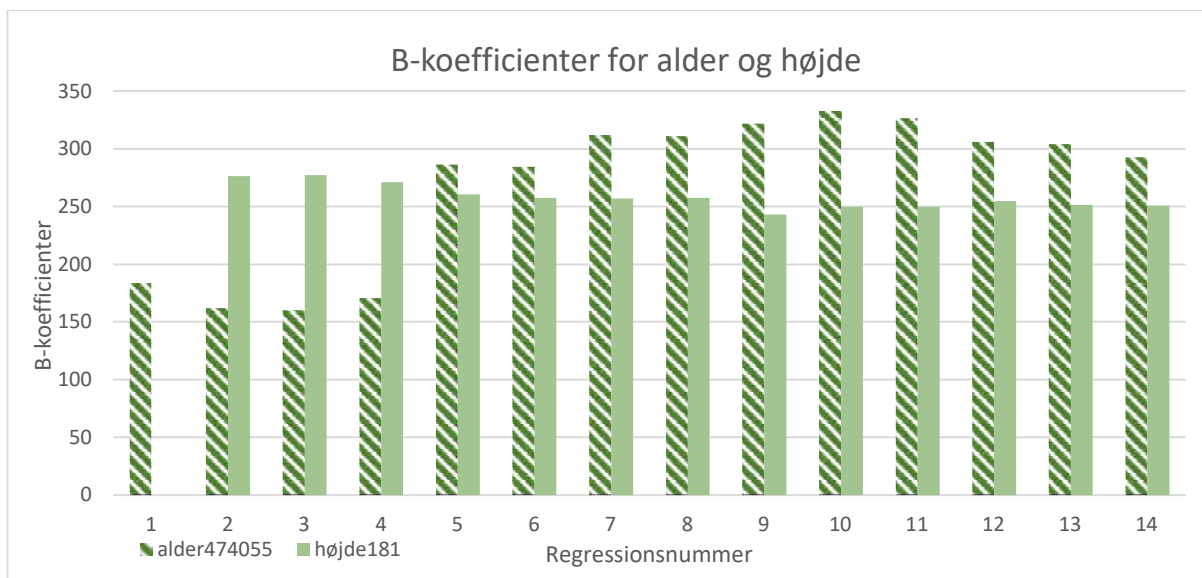
Koefficienten for *deltagelse* er konstant fra 1-3, så falder den jævnt frem til 7, konstant fra 7-10 og så igen synkende. Variablene *højde* og *urban* gør den ikke noget, men variable som *seksualitet*, *mor/far i live* og *forældrehandicap* reducerer den. De fleste variable, der angiver handicap, er med til at reducere den.

B-koefficienten for *kvinde* (kønsvariablen) er bemærkelsesværdig konstant gennem alle de foretagne regressioner (figur 3.4). Det må være fordi, de faktorer, der efterhånden bliver inddraget, ikke har større samvariation med køn, og derfor hverken vil forstærke eller svække denne faktor.

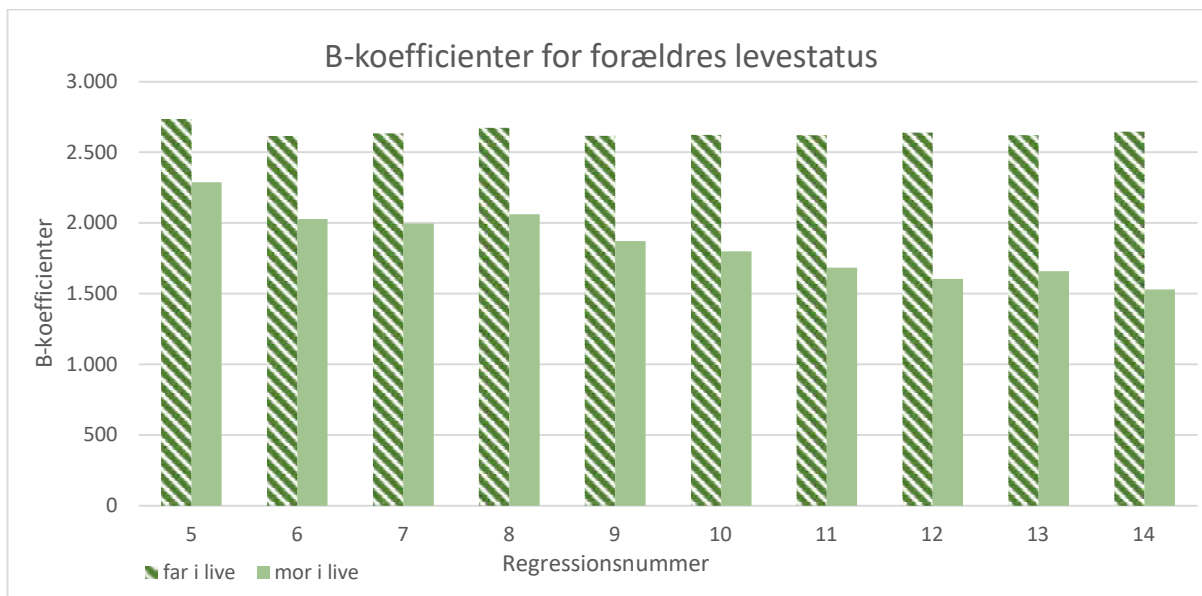
Figur 3.4

Koefficienten for alder tager et hop opad i regression 5, hvor *far i live* og *mor i live* kommer med (figur 3.5). Før forældrenes levestatus kom med i regressionen, afspejlede aldersvariablen både den lønforhøjelse, som et år kunne medføre, og den øgede sandsynlighed for, at man mangler den støtte, som forældre eventuelt kan give. Efter *mor/far i live* er med, er den sidstnævnte reduktion taget ud, og aldersvariablen viser kun den ekstra indkomst, der ofte følger med flere år i arbejde. Koefficienten for højde er nogenlunde uændret gennem alle regressioner.

Figur 3.5

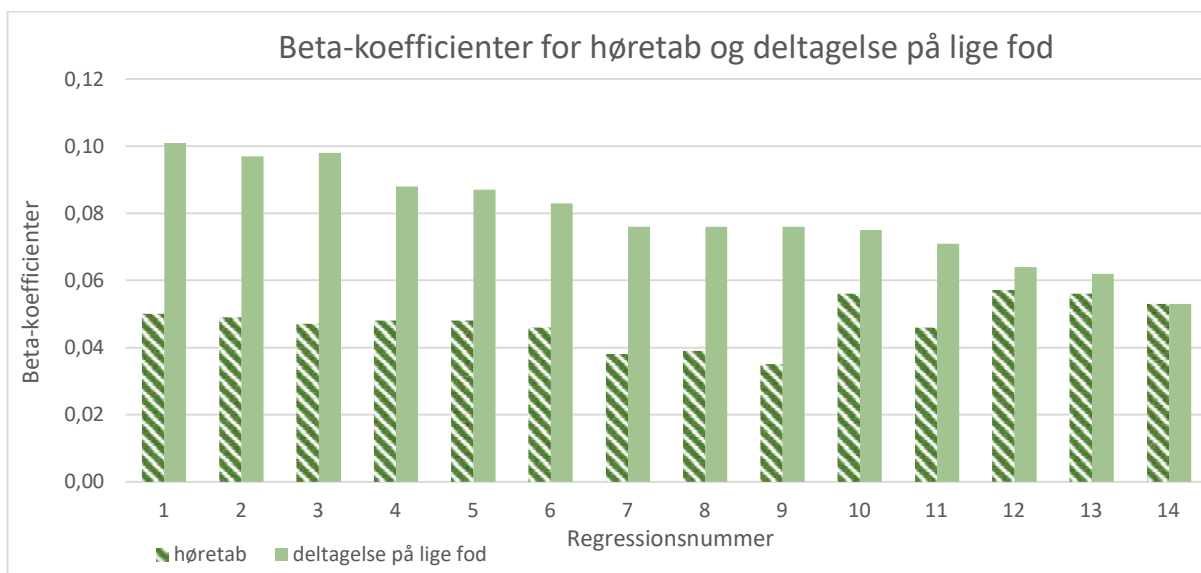
Far i live har, efter variablen er introduceret, nogenlunde uændret betydning hen gennem de efterfølgende regressioner. *Mor i live* starter med at have 84 % af fars betydning, men efterhånden som der kommer variable med tilknytning til handicap ind i billedet, svækkes betydningen af *mor i live* til 58 % af fars (figur 3.6).

Figur 3.6

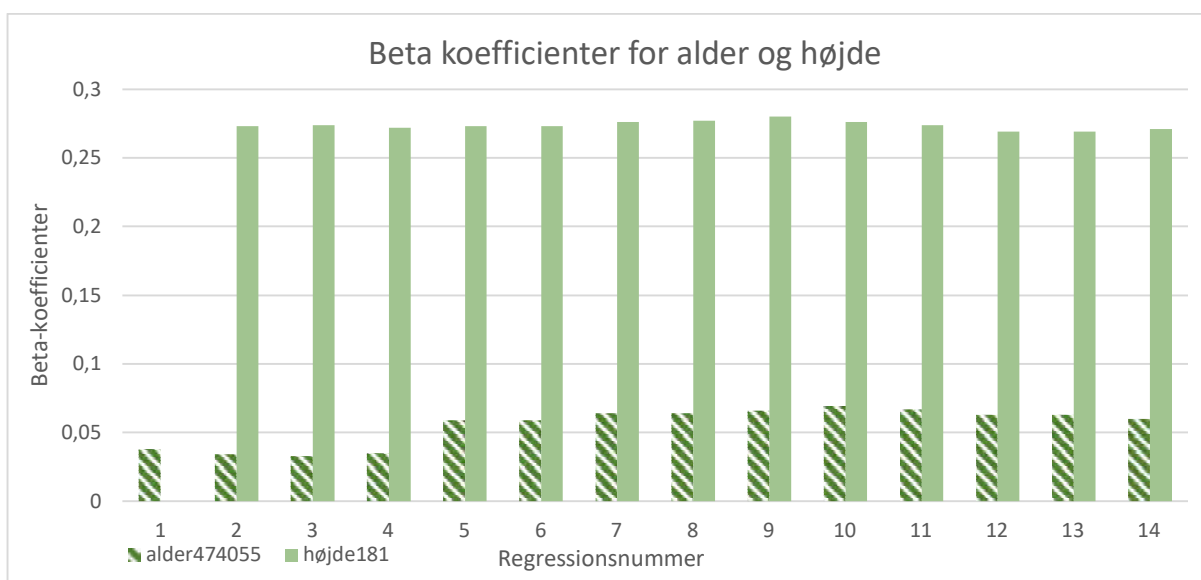
B-koefficienterne fortæller os, som tidligere nævnt, hvor mange kroner hver enhed i variabelen giver ekstra i indtægt. Koefficienterne afhænger altså af den målestok, man bruger. Hvis man går fra centimeter til meter for højde, vil B-koefficienten blive 100 gange højere. Hvis man går fra kroner til øre, bliver den 100 gange mindre. *Beta*-koefficienterne fortæller os derimod, hvor meget de enkelte faktorer betyder i forhold til hinanden, og de afhænger derfor ikke af den målestok, der er anvendt for de variable.

Beta-koefficienterne for *høretab* og *deltagelse på lige fod* udvikler sig på samme måde, som vi så B-koefficienterne gøre (figur 3.7). De viser desuden, at høretab i de første regressioner betyder halvt så meget for variationen som manglende deltagelse på lige fod, mens høretab i de sidste regressioner betyder lige så meget som manglende deltagelse på lige fod. En del af den sidste faktor er overtaget af især *seksualitet* og *handikap*. Faktorer, der hænger sammen med lav deltagelse.

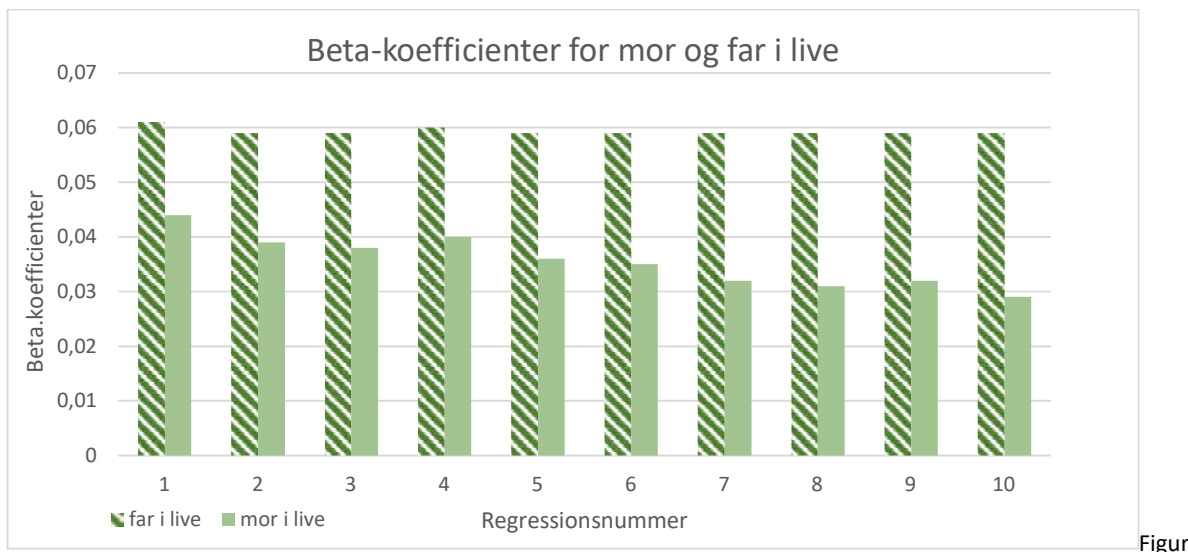
Figur 3.7

Alder får øget betydning, når *far/mor i live* kommer ind i billedet ved regression 5, mens betydningen af *højde* ikke ændres (figur 3.8). .

Figur 3.8

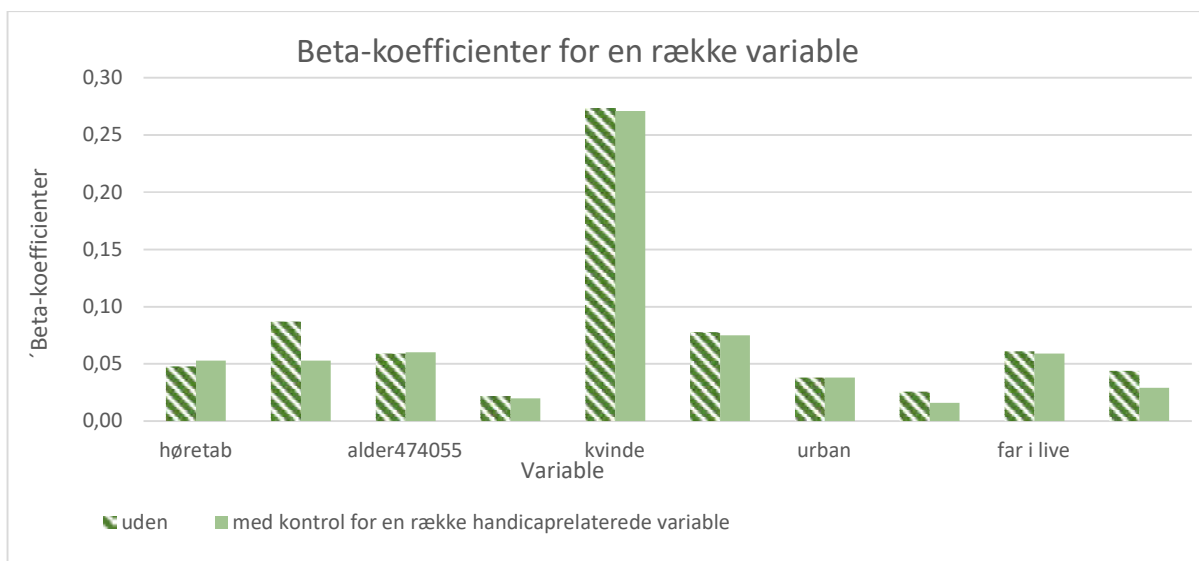
Beta-koefficienterne giver samme billede som B-koefficienterne af variationen for betydningen af, hvorvidt far og/eller mor er i live, hvor korrelation med, hvorvidt ens mor er i live, er faldende, især når man tager flere handicaprelaterede variable med. Beta-koefficienterne viser større forskel mellem betydningen af, om far og mor er i live (figur 3.9). Her synker virkningen af *mor i live* fra 72% til 49% af betydningen af *far i live*, blandt andet fordi flere fædre dør relativt tidligere end mødre.

Figur

3.9

Medtagelse af en række variable om handicap og andet ændrer ikke meget på beta-koefficienterne. Vi har været inde på, at beta-koefficienterne for *deltager på lige fod, mor i live* og *biseksuel eller usikker* svækkes ved at inddrage handicapvariable, og de øvrige er stort set uforandrede.

Figur 3.10

Beta-koefficienterne siger noget om, hvor meget de enkelte faktorer betyder for fordelingen af indkomster som helhed. Vi har set på en række forhold, som er helt uden for det enkelte menneskes kontrol. Af disse forhold har køn langt den største betydning for indkomstfordelingen (figur 3.10). Dernæst kommer deltagelse på lige fod i uformelle sammenhænge, personens højde og om forældrene stadig er i live. Blandt de forud givne faktorer som vi har oplyst, er de elementære biologiske altså langt de vigtigste. Det er dog meget muligt, at vi ville få alvorlige konkurrenter til denne placering, hvis vi også havde oplysning om, hvilken uddannelse og hvilke indtægter

forældrene havde, da personen blev født. Disse oplysninger har vi dog ikke haft adgang til i forbindelse med denne undersøgelse.

Udviklingen i beta-koefficienter fra regression 5 til regression 14 ser ud som følger:

Høretab	+10%
Deltager på lige fod	-39%
Alder 40-55 (normeret 47)	+2%
Alder i anden 47	-9%
Kvinde	-1%
Højde (normeret 181/167)	-4%
Urban (på landet =0)	0%
Biseksuel eller usikker	-38%
Far i live	-3%
Mor i live	-34%

Tabel 3.29

Den største forandring ser vi for *deltager på lige fod*, som mister 39%. Det er fordi, at mange af de faktorer, vi tager med i den sidste del af analyserne, er faktorer, som hænger stærkt sammen med, at man ikke deltager på lige fod. De nye introducerede faktorer overtager derfor en del af virkningen. *Biseksualitet eller usikker* mister på samme måde næsten lige så meget betydning. *Mor i live* er nummer tre. Her er grunden nok, ligesom deltager på lige fod, at en del af virkningen i de senere analyser er overtaget af for eksempel handicapvariable. Det er ikke udtryk for, at *mor i live* betyder mindre, men at hendes indsats er mere samlet om den gruppe. Betydningen af *høretab* vokser lidt. Bortset fra det, er der ikke nogen nævneværdige forskydninger.

Alt i alt viser regressionerne, at høretab har en klar indvirkning på, hvor meget man kommer til at have i indtægt, når man når indtægtsstoppen omkring de 50 år. Manglende deltagelse på lige fod betyder dobbelt så meget.

Disse barrierer er sat i relation til, hvor meget en række andre omstændigheder virker styrkende eller svækkende ind på mennesker i forhold til indtægt. Andre forhold, for eksempel uddannelse, har sikkert også stor betydning for, hvor meget man tjener, men der er her fokuseret på omstændigheder, som den enkelte person ikke har nogen videre kontrol med eller ansvar for.

I denne sammenhæng har formålet netop været at se på, hvor meget *høretab* betyder set i relation til en række faktorer, som den enkelte ikke har ansvar for eller kontrol med. Det er tankevækkende, at der er så mange elementære forhold som for eksempel køn, højde, forældre i live, seksualitet, foruden fysisk og psykisk handicap, der alle korrelerer med indtægt.

Når vi undersøger sammenhængen mellem høretab og barrierer mod social deltagelse, korrelerer de to faktorer, høretab og manglende deltagelse på lige fod i uformelle sammenhænge, i herværende analyser. Det ligger imidlertid i den sociale model, at der ikke er tale om en nødvendig sammenhæng. Vi vil således i det følgende undersøge, hvordan denne sammenhæng eventuelt afhænger af en række, især sociale, forhold.

3.5 Hvor stærk er sammenhængen mellem høretab og deltagelse?

Hvad er en korrelation?

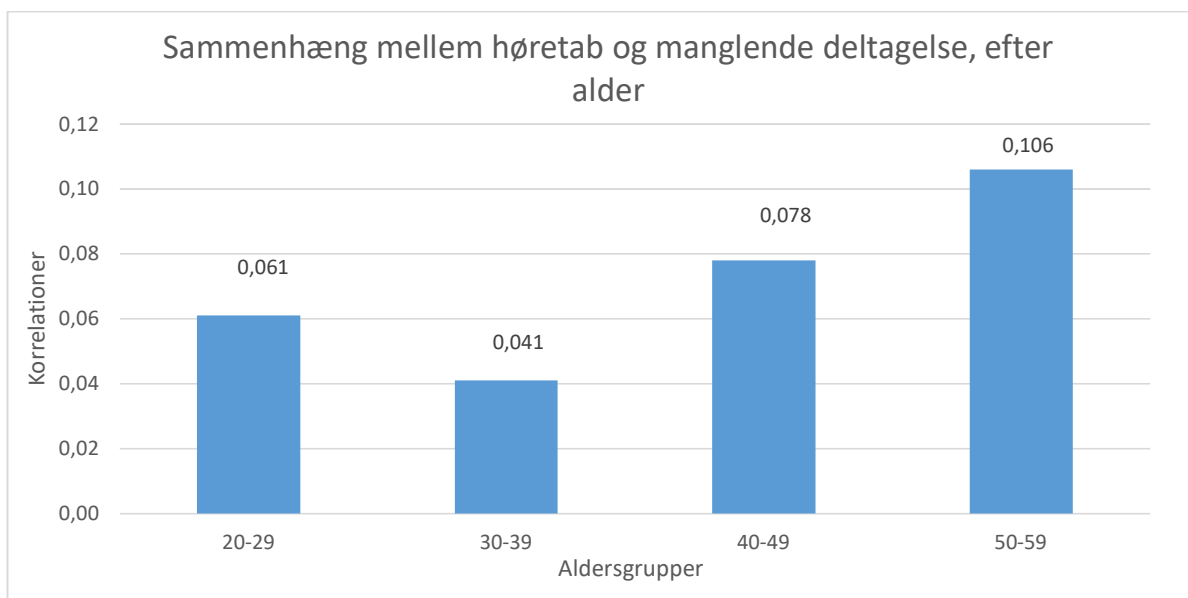
Vi kan bruge korrelationer til at undersøge, om ændringer i én variabel er sammenfaldende med ændringer i en anden variabel. Vi måler styrken af denne sammenhæng med et tal mellem -1 og 1. Her indikerer et korrelationstal mellem 0 og 1 en positiv sammenhæng, altså at variablene enten stiger eller falder i værdi *sammen*. Et korrelationstal mellem -1 og 0 indikerer en negativ sammenhæng, altså at den ene variabel har en tendens til at stige, når den anden falder. Jo tættere korrelationsværdien er på -1 eller 1, jo stærkere er sammenhængen, mens en værdi tæt på 0 indikerer en lille eller ingen sammenhæng. På den måde kan vi undersøge forholdet mellem to variable.

For at undersøge sammenhængen mellem høretab og manglende deltagelse i uformelle grupper vil vi benytte os af korrelationer. SHILD giver for befolkningen mellem 16 og 64 år en korrelation på 0,072 mellem høretab og manglende deltagelse i uformelt samvær. Det svarer til, at mens 36% af dem, der hører perfekt, oplever ikke at kunne deltage på lige fod i uformelle grupper, gælder det samme for 44% af dem, der har et større eller mindre høretab. Mange forhold kan påvirke denne sammenhæng: kønsroller, alder, arbejde, familie. I en befolkningsundersøgelse kan man kun se de mest almindelige faktorer. Vi ser derfor på forskelle efter køn, alder, beskæftigelse, og børn.

Mænd rapporterer i mere udbredt grad om høretab end kvinder (26% mod 20%) og kvinder i mere udbredt grad om manglende deltagelse i uformelt samvær end mænd (40% mod 35%). Men ser man på den statistiske sammenhæng mellem høretab og manglende deltagelse i uformelt samvær fås for begge køn en korrelation på 0,075 (en smule mere end 0,072, for korrelation har ikke en matematisk egenskab, man kunne vente). Sammenhængen mellem høretab og deltagelse er altså nøjagtig den samme for kvinder som for mænd.

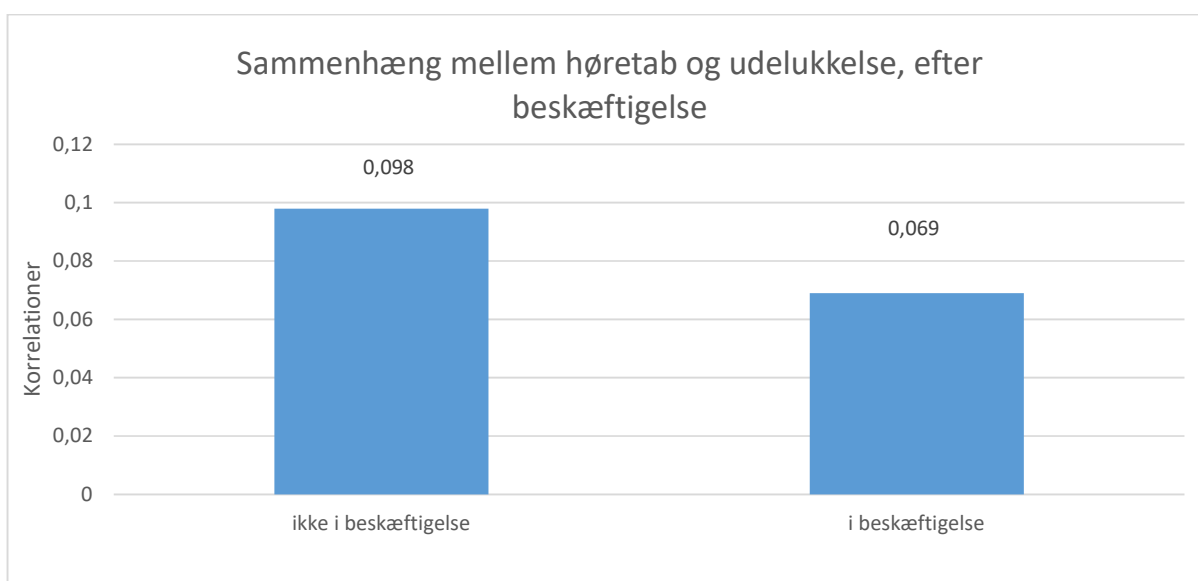
Som vi ser på figur 3.11, så er korrelationen mellem høretab og manglende deltagelse større med højere alder, dog med et dyk for aldersgruppen 30-39 år. Forskellen mellem 20-29-årige og 30-39-årige er dog langt fra signifikant¹, mens forskellen mellem 30-39 og 40-49-årige er på kanten ($p = 0,078$). Kun forskellen mellem 30-39-årige og 50-59-årige er signifikant ($p = 0,004$). Sammenhængen har muligvis sin baggrund i, at behov, motivation og livsmønstre skifter med alderen.

¹ Forskelle mellem korrelationskoefficienter er testet med [Online-Calculator for testing correlations: Psychometrica](#)

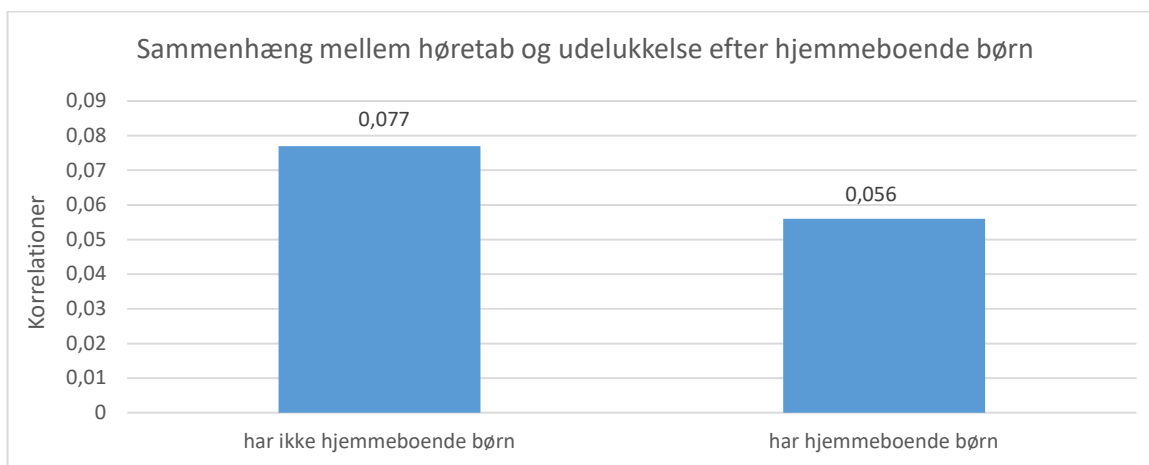
Figur 3.11

Der er også en sammenhæng med beskæftigelse (figur 3.12). For gruppen i beskæftigelse er der sammenhæng mellem rapportering af høretab, men som et mindre handicap, sammenlignet med respondentgruppen uden for beskæftigelse. Forskellen mellem de to korrelationer (0,098 og 0,069) er dog ikke klart signifikant, idet $p = 0,089$.

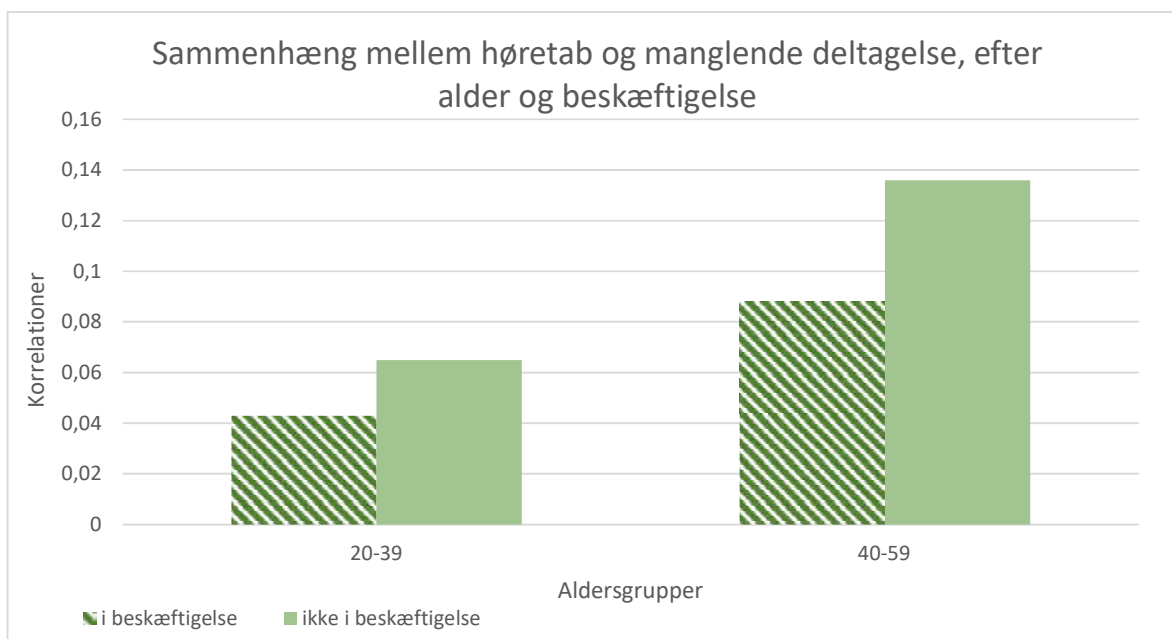
Figur 3.12

Det har også betydning for den sammenhæng, vi her ser på, om man har hjemmeboende børn (figur 3.13). For gruppen med hjemmeboende børn opleves høretab som et mindre handicap end for dem, der ikke har hjemmeboende børn. Forskellen i korrelation er dog ikke klart signifikant, da $p = 0,085$.

Figur 3.13

Dernæst ser vi på, hvad faktorerne betyder sammen med hinanden. Med aldersgrupper inddelt inden for tyveårsgrupper får vi et billede af, hvad alder og beskæftigelse betyder for den sammenhæng, der er fokus for rapporten her. Vi ser, at høretab opleves som et klart større handicap for gruppen over 40 år og ligeledes, at høretab opleves som et klart større handicap for gruppen uden for beskæftigelse (figur 3.14). Figuren viser, at de to faktorer virker på korrelationen uafhængigt af hinanden.

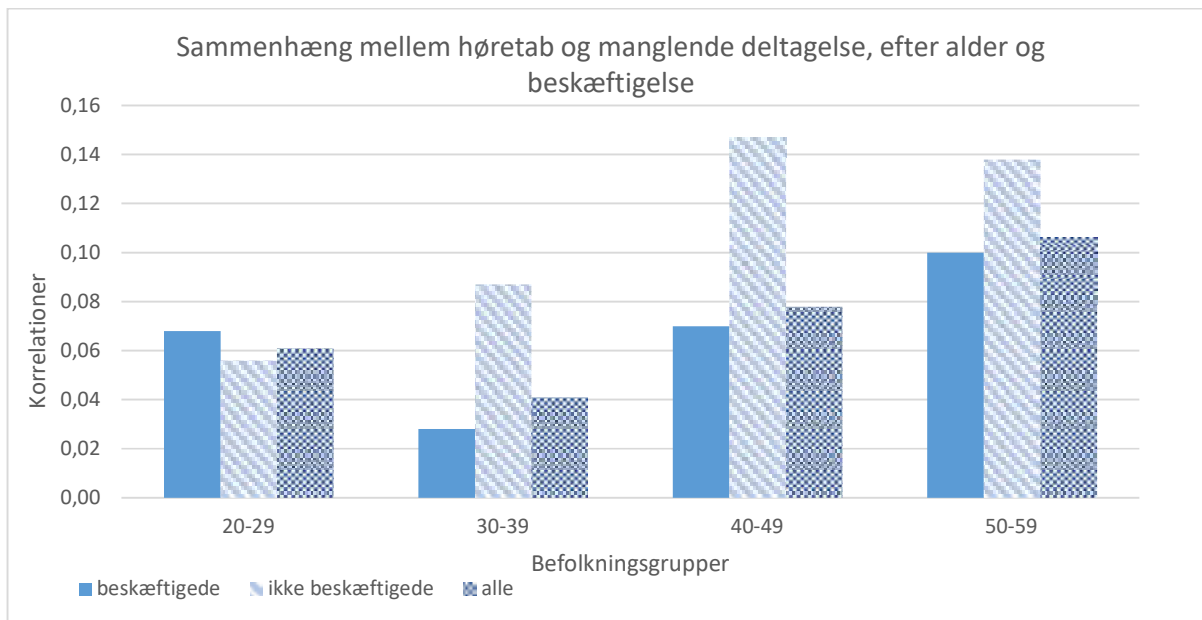

Figur 3.14

For dem i beskæftigelse er forskellen mellem 20-39-årige og 40-59-årige signifikant med en p-værdi på 0,016. For dem uden for beskæftigelse er forskellen større, men da antallet, det er beregnet for, er noget mindre, bliver signifikansen på kanten, nemlig $p = 0,052$. En test for betydningen af beskæftigelse giver for den yngre gruppe $p = 0,235$ og for den ældre gruppe 0,073. Både ungdom

og beskæftigelse er således faktorer, der korrelerer med, at høretab opleves som et mindre handicap.

Som nævnt giver billedet af sammenhængen efter tyveårsgrupper og beskæftigelse et simpelt billede uden interaktion. Når vi ser på alder i tiårsgrupper, finder vi derimod forskellige billeder for dem i beskæftigelse og dem, der er uden for beskæftigelse (figur 3.15, tabel 3.30).

Figur 3.15

KORRELATIONER	20-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år
Alle	0,061	0,041	0,078	0,106
beskæftigede	0,068	0,028	0,070	0,100
ikke beskæftigede	0,056	0,087	0,147	0,138

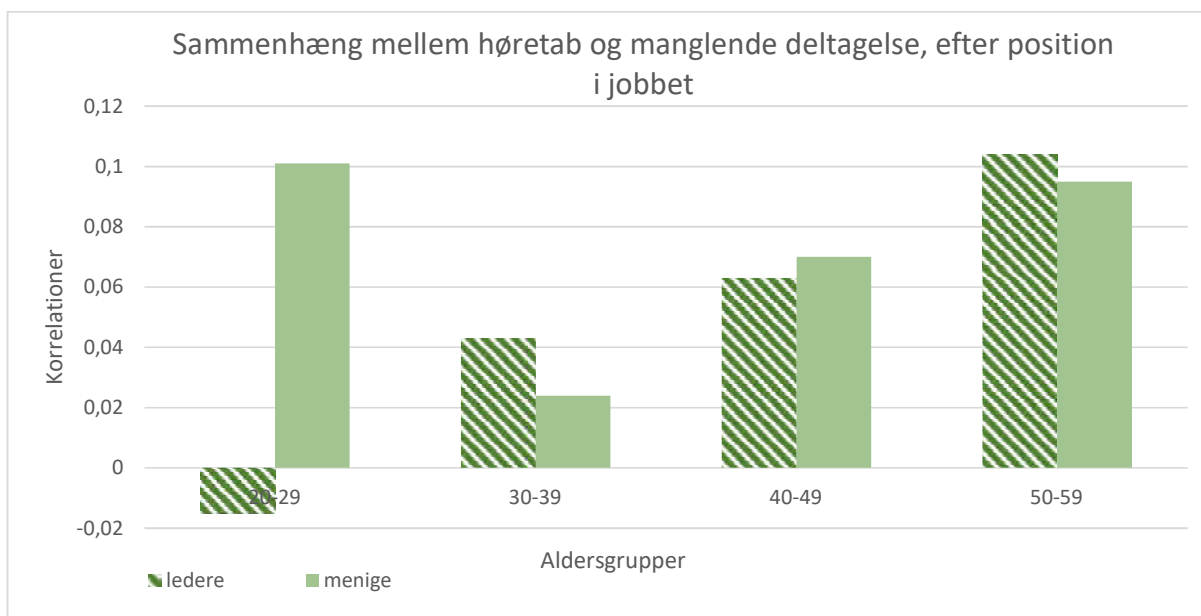
Tabel 3.30

Gruppen i beskæftigelse (som er den største del) gentager det aldersmønster, vi så ovenfor med en vækst med alderen, men et dyk for gruppen i 30'erne. Gruppen uden for beskæftigelse viser derimod kun en nogenlunde jævn stigning med alder, mens dykket udebliver. En test for forskel mellem korrelationer viser, at de to korrelationer for beskæftigede på 30-39 år (0,028) og beskæftigede på 50-59 år (0,100) er signifikant forskellige, $p = 0,003$. Vi så ovenfor, at de to korrelationer for alle på 30-39 år (0,041) og alle på 50-59 år (0,106) er forskellige med $p = 0,004$.

Det er bemærkelsesværdigt, at der er to helt forskellige mønstre afhængigt af, om man er i beskæftigelse. Vi ser på figur 3.15, at der med alderen forekommer en større sammenhæng mellem høretab og manglende deltagelse for gruppen, der ikke er i beskæftigelse. For gruppen, som er i beskæftigelse, forekommer denne stigning i sammenhæng mellem høretab og manglende deltagelse ikke i samme grad, og vi ser tilmed et dyk for aldersgruppen 30-39.

Mønsteret kan dog have mange mulige forklaringer, da det sandsynligvis ikke er den samme slags arbejde, respondenterne i de forskellige aldersgrupper, har.

Nogle af dem, der arbejder, rapporterer, at de har en ledende eller meget selvstændig stilling, andre, at de er, hvad vi kan kalde menige medarbejdere. Vi har samlet grupperne i SHILD, der angiver at høre til topledelse, liberale erhverv, selvstændige erhvervsdrivende eller lønmodtagere med ledelsesansvar i gruppen ”ledere”, og lønmodtagere uden ledelsesansvar samt flexjobbere i gruppen *menige medarbejdere*. Bemærk, at søjlen for 20-29 år går nedad! Der er altså en negativ sammenhæng for høretab og manglende deltagelse for gruppen af ledere i aldersgruppen 20-29 (figur 3.16, tabel 3.31).

Figur 3.16

KORRELATIONER	20-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år
Ledere	-0,015	0,043	0,063	0,104
Menige	0,101	0,024	0,07	0,095

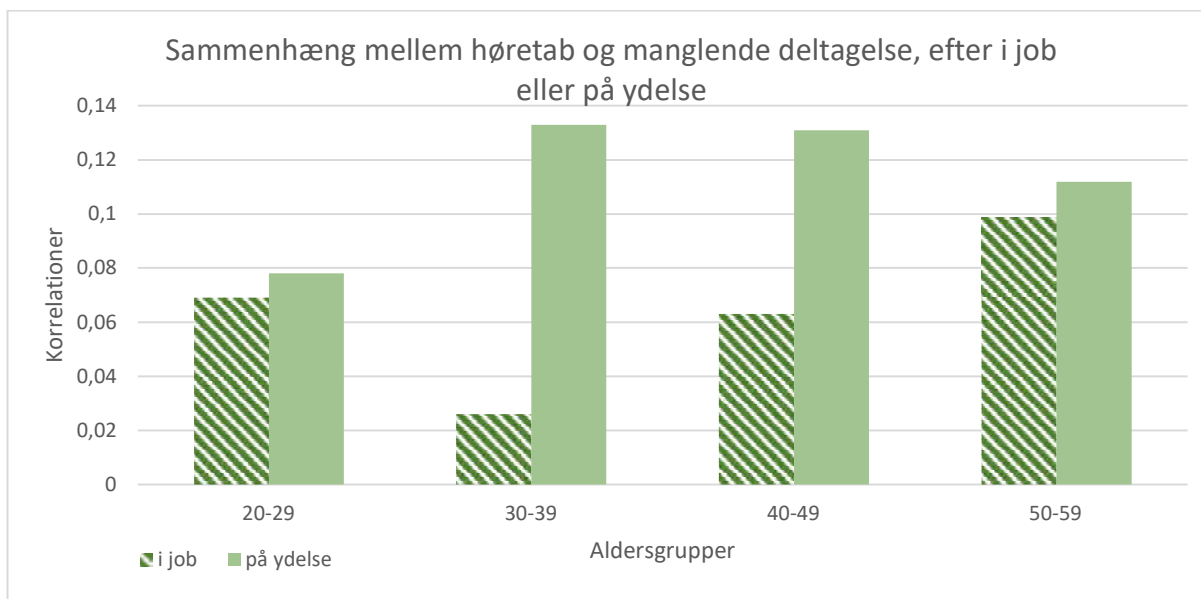
Tabel 3.31

Vi ser igen, at sammenhængen mellem høretab og manglende deltagelse i uformelle sammenhænge bliver stærkere med stigende alder. Opdelingen i ledere og menige giver imidlertid en forklaring på den uregelmæssighed, vi har set for aldersgruppen 20-29 år, hvor sammenhængen har været større end den ”burde” (figur 3.11, gruppen ”beskæftigede” i figur 3.15). Nu ser vi, at denne uventede, stærke sammenhæng er placeret i gruppen af menige medarbejdere, mens gruppen med en ledende eller selvstændig stilling viser et mere enkelt mønster (figur 3.16, tabel 3.31). Over 30-årsalderen er forskellen mellem ledere og menige ikke signifikant, og over 40-årsalderen er der ingen forskel.

Der er åbenbart helt særlige forhold for menige medarbejdere i 20’erne, som gør høretab til en stor barriere i forhold til at deltage i uformelle sammenhænge. Det kan de kvalitative undersøgelser muligvis belyse.

Test for forskelle mellem ledere og menige giver for 20-29-årige en signifikant forskel med $p = 0,001$, mens testene for de andre aldersgrupper giver p-værdier mellem 0,35 og 0,45. Forskellen mellem 20-29 og 30-39 år er signifikant for menige med en p-værdi på 0,034, men ikke for ledere. For ledere er forskellen mellem 20-29 og 50-59 år kun på kanten af signifikans med $p = 0,066$. For menige er forskellen mellem 30-39 og 50-59 år signifikant med $p = 0,012$.

Vi kan også prøve at se på sammenhængen mellem høretab og udelukkelse, efter om man er i job eller på ydelse (figur 3.17, tabel 3.32). Ydelse vil her sige a-kasse, kontanthjælp, førtidspension, sygedagpenge eller efterløn, og endvidere dem under uddannelse, som udgør næsten alle på ydelse under 30 år og halvdelen af hele gruppen. Da antal personer på ydelse er lille, er forskellen mellem 20-29 og 30-39-årige ikke signifikant, $p = 0,194$.

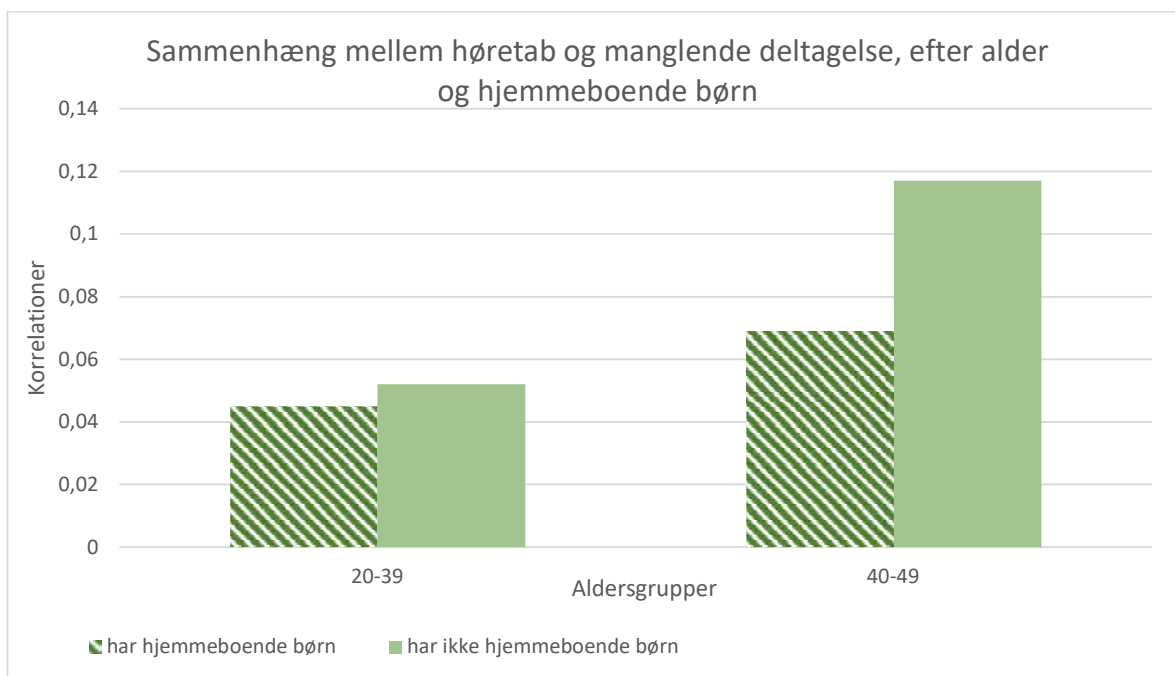

Figur 3.17

KORRELATIONER	20-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år
I job	0,069	0,026	0,063	0,099
På ydelse	0,078	0,133	0,131	0,112

Tabel 3.32

Vi så ovenfor, at hjemmeboende børn har den virkning, at barriererne for at deltage på lige fod i uformelle sammenhænge rapporteres som mindre (figur 3.13). Hvis vi inddeler efter alder i tyveårsgrupper, ser vi, at det er en virkning, som især gør sig gældende for gruppen over 40 år (figur 3.18, tabel 3.33).

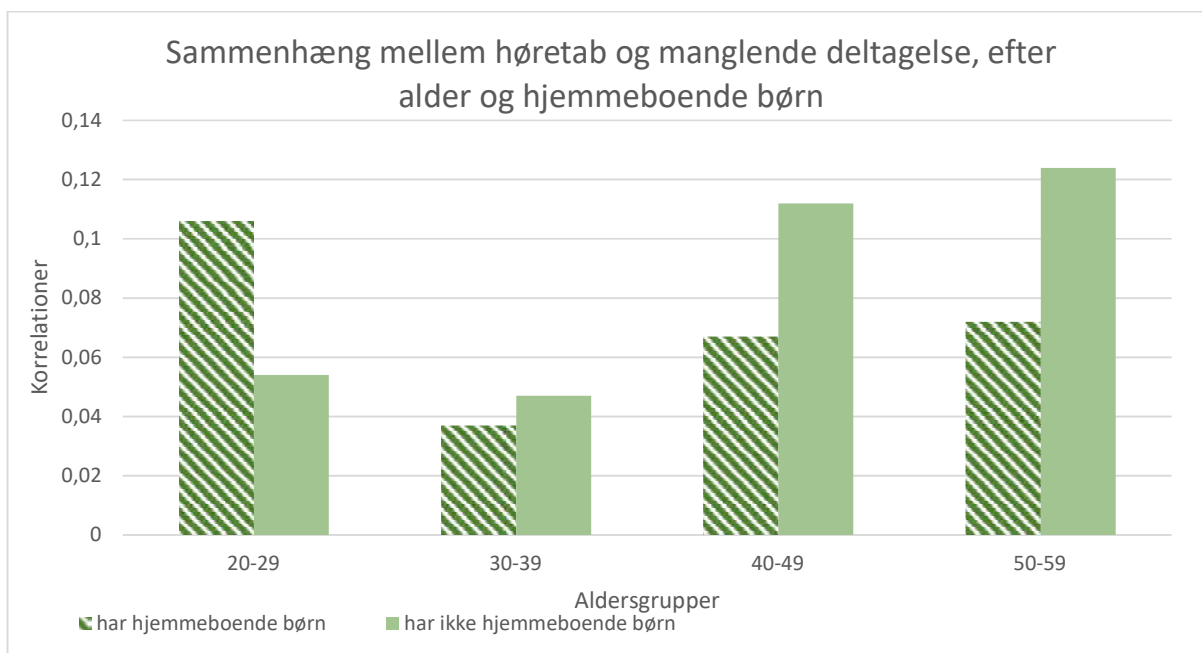
Figur 3.18

KORRELATIONER	Har hjemmeboende børn	Har ikke hjemmeboende børn
20-39 år	0,045	0,052
40-59 år	0,069	0,117

Tabel 3.33

En test for forskellen mellem 20-39 og 40-59-årige for dem, der ikke har børn hjemme, giver $p = 0,003$, mens en test for forskellen mellem dem med børn hjemme og dem uden dette for de 40-59-årige giver $p = 0,01$. Det vil sige, at det at have hjemmeboende børn har statistisk sammenhæng med, at høretab opleves som et mindre handicap.

For dem med hjemmeboende børn ser vi en forskel efter alder, som er betydelig mindre end den forskel, vi ser for dem uden hjemmeboende børn (figur 3.18). Noget af forklaringen på det kommer frem, når vi deler lidt finere op efter alder, og ser på tiårsgrupper i stedet for tyveårsgrupper. Så viser det sig nemlig, at den lidt større sammenhæng, vi finder i gruppen 20-29 år set i forhold til 30-39 år, næsten kun kommer fra den del, der har hjemmeboende børn, ligesom den før kun kom fra de menige medarbejdere (figur 3.19).

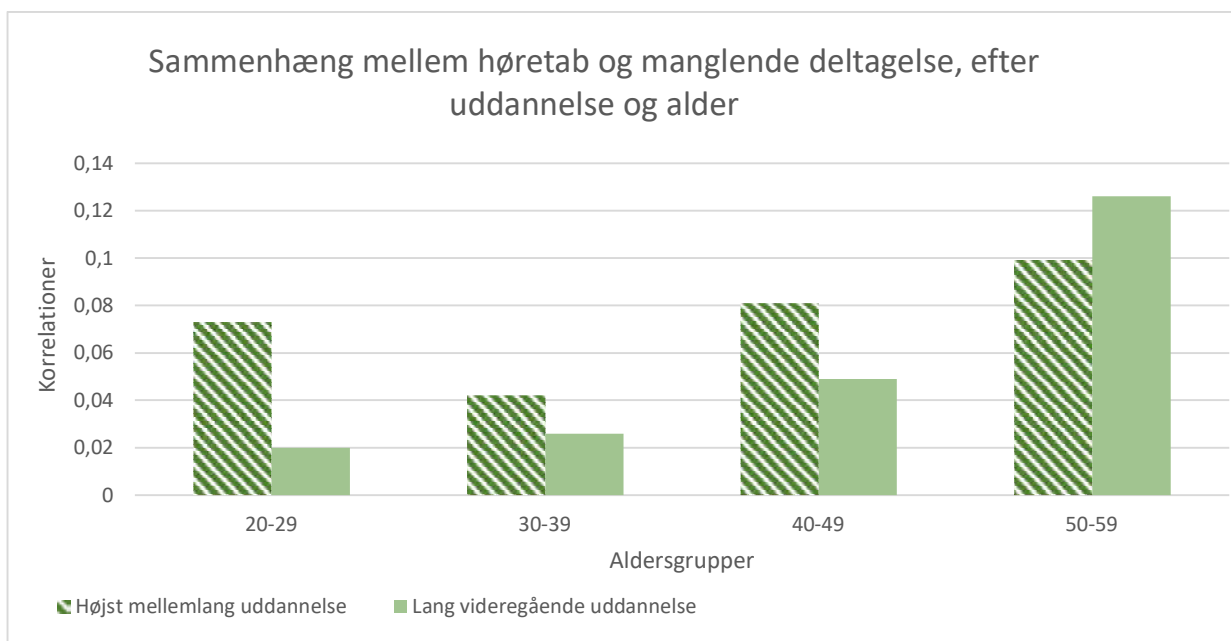

Figur 3.19

KORRELATIONER	20-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år
Har hjemmeboende børn	0,106	0,037	0,067	0,072
Har ikke hjemmeboende børn	0,054	0,047	0,112	0,124

Tabel 3.34

For respondenter over 40-årsalderen ser det ud til, at det fortsat er et vigtigt aktiv at have børn boende hjemme, hvis man gerne vil lykkes med at deltage uformelt..

Figur 3.20

KORRELATIONER	20-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år
Højst mellemlang uddannelse	0,073	0,042	0,081	0,099
Lang videregående uddannelse	0,02	0,026	0,049	0,126

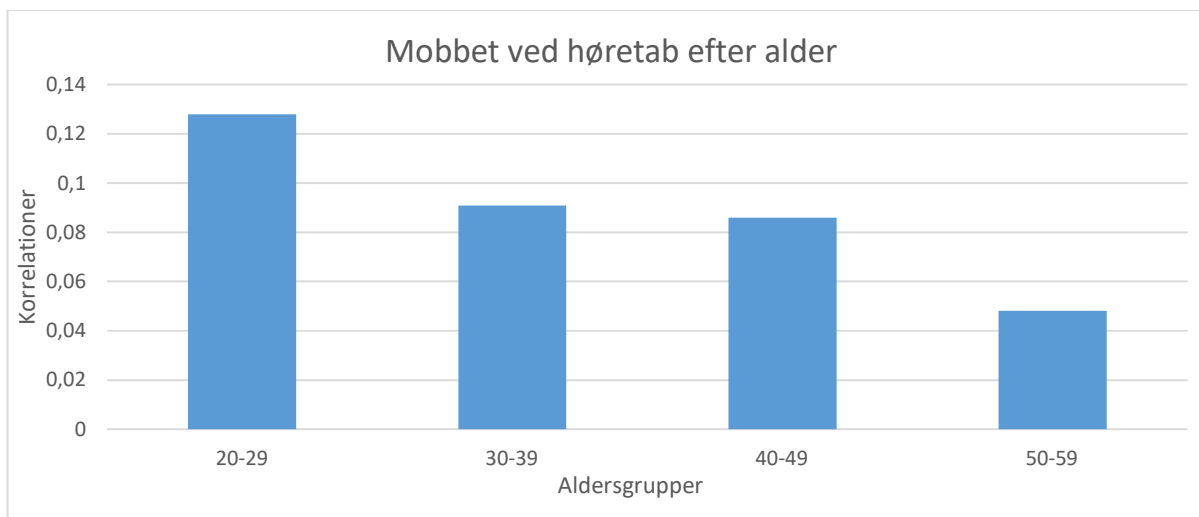
Tabel 3.35

Når man deler folk op efter uddannelse, finder man den vigtigste forskel mellem den gruppe, der har en lang videregående uddannelse og den meget større gruppe, der har mindre end det. Dem med lang videregående uddannelse rapporterer i mindre grad om barrieren ved et høretab end andre grupper. En opdeling efter alder viser desuden, at det kun er for dem under 50 år, at en lang videregående uddannelse korrelerer på denne måde. Over de 50 år ser vi en smule højere barriere (figur 3.29, tabel 3.35).

Den særligt stærke sammenhæng, vi før har set for gruppen i 20'erne, bliver her specificeret til kun at gælde for gruppen med højst mellemlang uddannelse. Det vil sige, vi alt i alt har en gruppe mennesker i 20'erne, hvor sammenhængen mellem høretab og udelukkelse fra uformelle sammenhænge er særlig stor. Den består af personer i beskæftigelse, med status som menige medarbejdere, som har hjemmeboende børn og højst mellemlang uddannelse.

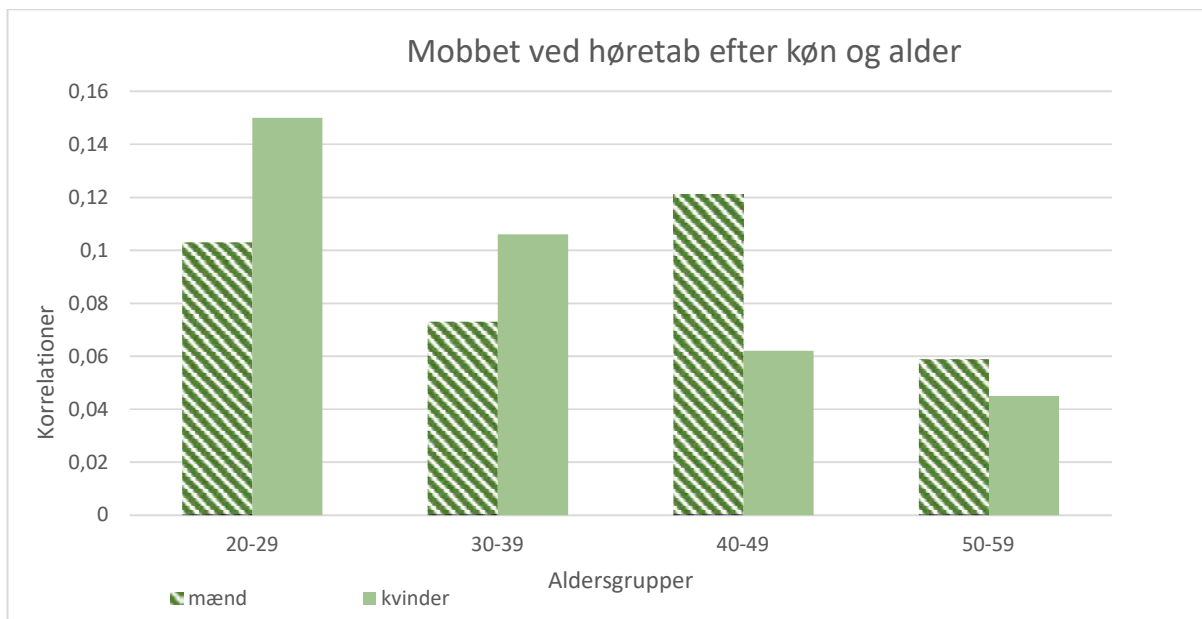
3.6 Høretab og mobning

SHILD omfatter også spørgsmål vedrørende mobning, og vi har set på, hvordan høretab korrelerer med rapporteringer om erfaringer med at blive mobbet. Ved mobbet forstår vi her, om man svarer ja på mindst et af fire spørgsmål, der går på, om man er blevet *truet med vold*, om man er blevet *nedværdiget*, *ydmynet*, *latterliggjort*, om man er blevet *rusket*, *skubbet*, *revet i håret*, og om man er blevet *slået eller sparket*. Det er alt sammen oplevelser, der tilsyneladende bliver mindre af med alderen, og med alderen korrelerer høretab også mindre med, om respondenterne har oplevet mobning på disse måder (figur 3.21).

Figur 3.21

Ved at inkludere køn (figur 3.22), kan vi se, at for kvinde-responderer øger høretab sandsynligheden for mobning for de yngre, og så falder den med alderen. For mænd er der en mere kompliceret sammenhæng med alder med top i 40'erne. Sandsynligheden for at rapportere om høretab og have oplevet mobning er for mænd på 40-49 år signifikant større end for mænd i 50-59-årsalderen ($p = 0,023$).

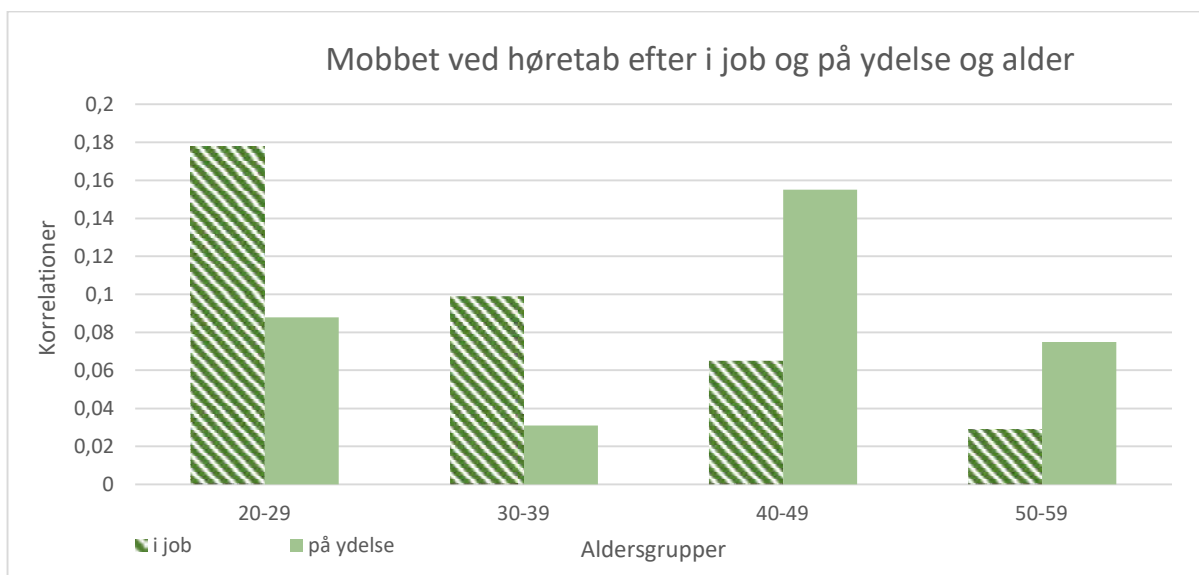

Figur 3.22

KORRELATIONER	20-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år
Mænd	0,103	0,073	0,121	0,059
Kvinder	0,150	0,106	0,062	0,045

Tabel 3.36

Tager vi dem, der er i job, finder vi, at mobning i korrelation med høretab aftager jævnt fra 20'erne og op til 50'erne. For dem på ydelse er der et mere ujævnt forløb (figur 3.23, tabel 3.37). Det er dog en betydelig mindre gruppe, så vi må tage i betragtning, om forskellene er signifikante. Tager vi dem på ydelse på 30-39 år og sammenligner med dem på ydelse på 40-49 år, finder vi, at der grænses til signifikans med $p = 0,057$.

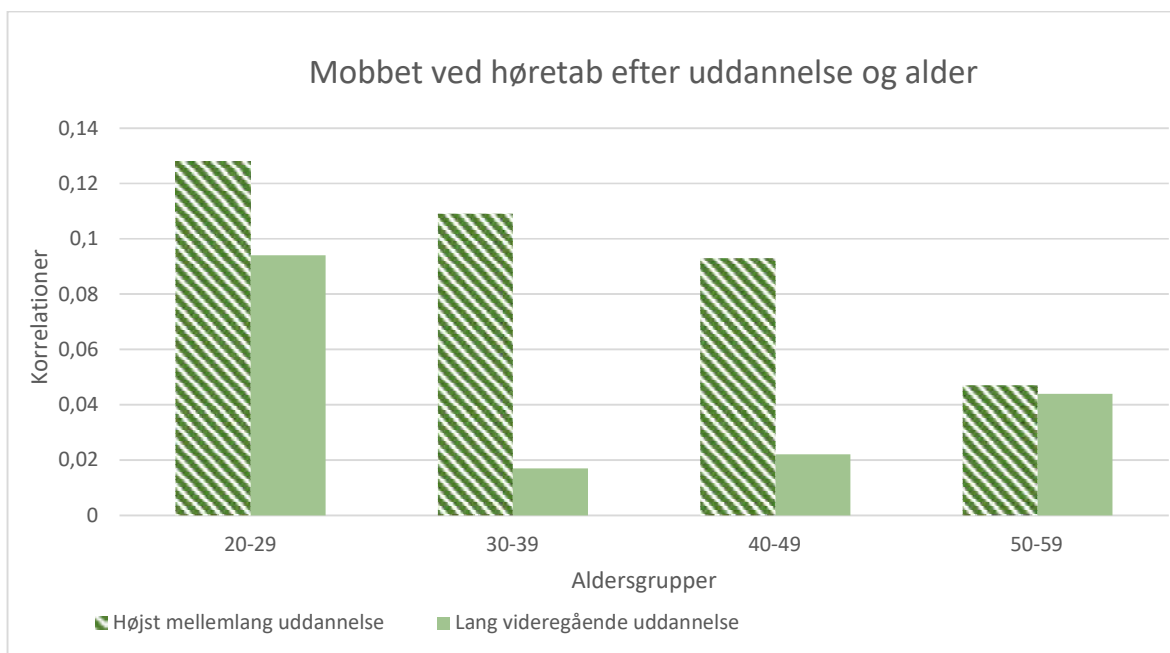
Figur 3.23

KORRELATIONER	20-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år
I job	0,178	0,099	0,065	0,029
På ydelse	0,088	0,031	0,155	0,075

Tabel 3.37

Den særligt høje sammenhæng mellem høretab og mobning for gruppen i 40'erne, som vi før så særligt hos mænd, finder vi her koncentreret hos dem på ydelse (figur 3.23).

Lang videregående uddannelse virker, som man kunne vente i lyset af de ovenstående resultater om manglende deltagelse i uformelle grupper (figur 3.20, tabel 3.35), også som en beskyttelse mod, at man bliver mobbet ved høretab. Det viser sig, når man deler op efter alder, at det stort set kun er i aldersgrupperne 30-49 år, at vi ser den beskyttelse, som er ganske kraftig i de to tiårsgrupper, mens den er betydeligt svagere for dem under 30 år og slet ikke findes for dem over 50 år (figur 3.24, tabel 3.38). For grupperne 40-49 år med lang videregående uddannelse og med mindre, finder vi en signifikant forskel i mobning ved høretab med $p = 0,028$.

Figur 3.24

KORRELATIONER	20-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år
Højest mellemlang uddannelse	0,128	0,109	0,093	0,047
Lang videregående uddannelse	0,094	0,017	0,022	0,044

Tabel 3.38

3.4 Opsamling på kapitel 3

Denne delundersøgelse viser vigtige statistiske sammenhænge mellem høretab, social deltagelse i uformelle grupper på lige fod med andre samt indtægt. Vi ser, at rapportering om deltagelse socialt på lige fod generelt har en stærkere korrelation med en persons indtægt end høretab alene. Der er dog mange faktorer, der spiller en rolle i en persons indtægt. Alder er for eksempel en vigtig komponent. I den yngre aldersgruppe på 25-35-år spiller alder en dominerende rolle, mens andre faktorer, såsom høretab, får en mere væsentlig rolle i gruppen af 40-55-årige. Ved sidstnævnte gruppe er indtægten typisk højest, og her spiller social deltagelse på lige fod en meget vigtig rolle som den tredje vigtigste faktor, kun overgået af køn samt af, hvorvidt personen har gået i specialklasse som barn. Sammenhængen mellem høretab og manglende deltagelse i disse uformelle sammenhænge øges med alder og påvirkes også undervejs af faktorer som jobstatus, uddannelsesniveau, og hvorvidt man har børn.

4.0 Frijsenborgeleverne set i forhold til befolkningen

Hvad er en frekvensanalyse?

Frekvensanalysen er en simpel statistisk metode, som vi kan bruge til at undersøge fordelingen af grupperet numerisk data eller kategoriske variable. Det betyder essentielt, at vi optæller forekomsten af hver værdi eller kategori i et datasæt og beregner deres forekomster i procenter.

Nu ser vi nærmere på, hvordan sammenhængen mellem høretab og social deltagelse på lige fod har en statistisk effekt på forskellige indikationer på velvære blandt populationen af elever på Frijsenborg Efterskole i 2022. Frijsenborg er, som tidligere nævnt, en efterskole, hvis elevoptag omfatter 20-25% elever med høretab. Skolen har i flere tiår haft denne praksis og taget højde for den i skolens pædagogik og dagligdag. Eleverne fik i 2022 et spørgeskema med 15 spørgsmål, som alle var identiske med spørgsmål i SHILD-undersøgelsens 2020-bølge. SHILD surveyen blev i efteråret 2020 besvaret af mere end 18.000 personer mellem 16 og 64 år og betragtes som dækkende et repræsentativt udsnit af befolkningen. Eleverne blev bedt om at svare med hensyn til deres situation *før* de begyndte på efterskolen, dvs. deres erfaring fra deres skolegang på andre skoler, typisk folkeskoler. Af de 91 elever på årgangen var 89 til stede, da undersøgelsen blev foretaget, og af dem har vi besvarelser fra 78. Det giver en svarprocent på 85,7 %.

Spørgeskemaet SHILD20 indeholdt, som tidligere nævnt, et modul til brug i "Hvordan hører vi sammen", og fire af spørgsmålene stillet til Frijsenborgeleverne er fra dette modul. De handler om, hvordan den enkelte fungerer i sociale grupper. Desuden har vi stillet Frijsenborgeleverne ti andre spørgsmål fra SHILD, som handler om, hvor meget man er sammen med andre, oplever at få støtte, om man føler sig isoleret og udenfor, eller dårligt behandlet, samt om deres køn.

Til en start ser vi på svarene fra Frijsenborgeleverne over for svarene fra befolkningen. Dernæst tager vi hensyn til køn og aldersgrupper i befolkningen (Frijsenborgeleverne er alle omkring 16 år), og endelig ser vi på, hvordan sammenligningen tager sig ud, hvis man kun ser på den del af befolkningen, der angiver, at de har et handicap eller en psykisk lidelse.

De rå frekvensanalyser viser enorme forskelle på de to grupper, Frijsenborgeleverne og SHILD-gruppen. Nogle af disse hænger sammen med, at Frijsenborgeleverne er i en særlig livsfase, mens SHILD-gruppen omfatter alle voksne på 16-64 år. Vi skal derfor se på de sociale mønstre i forhold til livsfase. Vi ser livet som inddelt i fem faser, der alle præges af forskellige livsfaseforhold: 16-19 år,

20-29 år, 30-44 år, 45-59 år og 60-64. Nogle af de ovennævnte forskelle vil delvis bero på livsfase. Andre vil vise sig større, når vi tager hensyn til dette forhold.

De fleste spørgsmål viser, at der er barrierer for Frijsenborgelevernes sociale deltagelse. Vi skal derfor se på, hvor store disse barrierer er i forhold til de barrierer, som SHILD-undersøgelsen viser, at et fysisk handicap eller en psykisk lidelse for den generelle befolkning udgør. Det viser sig, at Frijsenborgeleverne relativt set har oplevet betydeligt større barrierer, selv når man sammenligner med SHILD respondenter i teenagealderen med fysisk handicap eller psykisk lidelse.

4.1 Frekvensanalyser

Der er stor forskel på social deltagelse. I tabel 4.1 ser vi fordelingen af tallene for Frijsenborgelevernes angivelser på en række spørgsmål sat over for befolkningens. SHILD laver en distinktion mellem der, hvor man lægger det meste af sin energi, og der, hvor man føler sig bedst tilpas, hvilket angives med særskilte kategorier i tabel 4.1. Hvis sammenhænge er statistisk signifikante, angives dette med stjerner, der gradbøjes således, at * er signifikant med en p-værdi under 0,05, ** er under 0,01, og *** er under 0,001.

Spørgsmål	Frijsenborg	SHILD (Hvor man lægger mest energi)	SHILD (hvor man føler sig bedst tilpas)	Signifikans
Deltog meget gerne i socialt samvær	54%	68%	70%	
Kunne følge med i alt i samtaler med gruppe	21%	68%	65%	*
Deltog på lige fod med andre	12%	62%	64%	**
Havde et nært forhold til mindst én af de andre	63%	38%	60%	**
Dagligt sammen med venner og bekendte	17%	5%		*
Fik støtte fra andre mennesker	12%	68%		**
Havde tillid til at kunne klare problemerne	21%	77%		*
Følte sig ofte isoleret fra andre	28%	5%		**
Savnede ofte nogen at være sammen med	22%	6%		**
Følte sig ofte udenfor	28%	4%		***

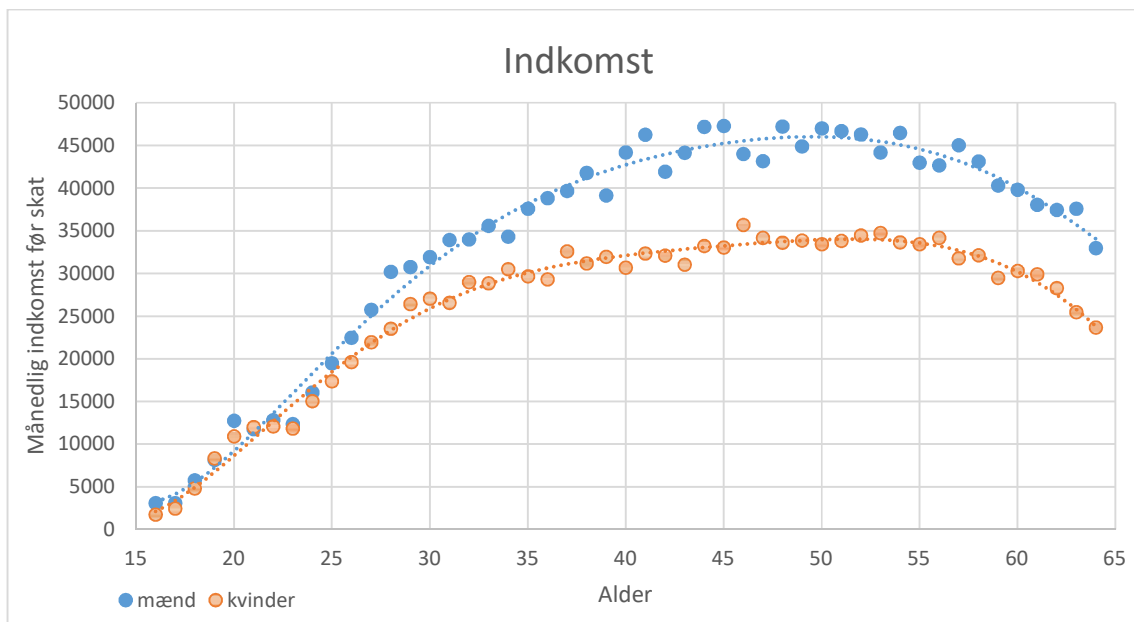
Spørgsmål	Frijsenborg	SHILD (Hvor man lægger mest energi)	SHILD (hvor man føler sig bedst tilpas	Signifikans
Blev nedværdiget, ydmyget, latterliggjort inden for sidste år	55%	13%		**
Blev rusket, skubbet, revet i håret inden for sidste år	31%	3%		***
Problemer med hørelse, selvrapporeret	31%	23%		
Selvrapporeret høretab og/eller brug af hørehjælpemiddel	38%			
En del eller store problemer med hørelse	6,4%	2,5%		

Tabel 4.1

I de to følgende underafsnit (4.1.1 og 4.1.2) vil vi koncentrere de statistiske analyser om svarene fra SHILD-responderne for at kunne tage afsæt i disse i de efterfølgende analyseafsnit, der sammenligner Frijsenborgelevernes svar med den generelle befolkning.

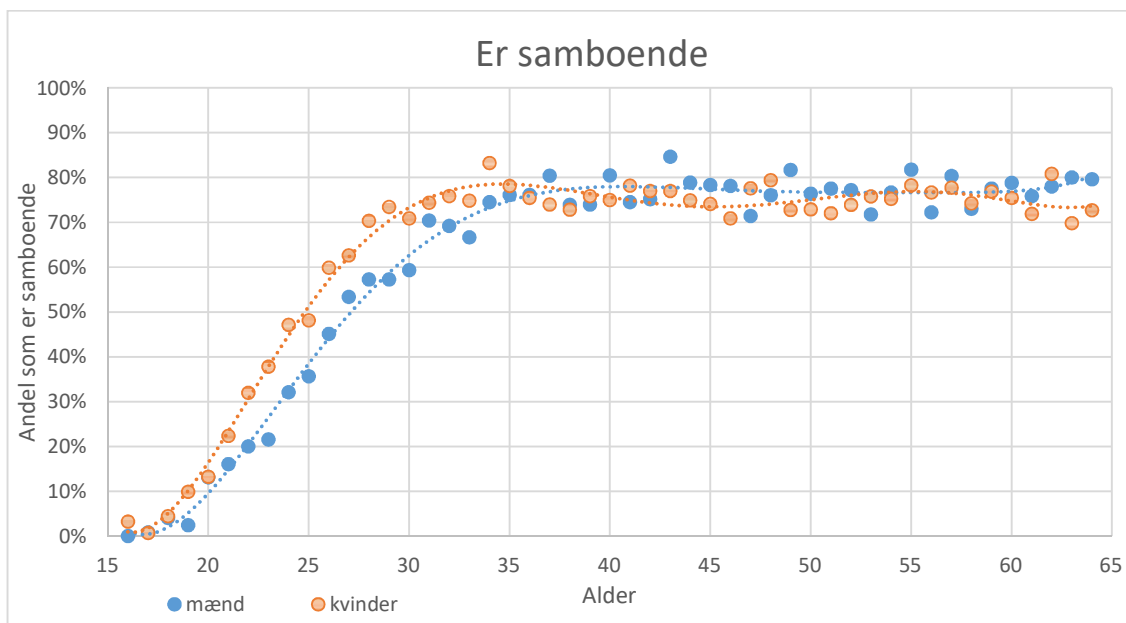
4.1.1 Inddeling i livsfaser

Levevilkår afhænger ofte af alder. Nogle forhold, der ofte har statistisk betydning, er, hvor stor indtægt man har, og om man bor sammen med en partner. Disse to forhold varierer også med alder i vores analyser, her af SHILD-data (figur 4.1, figur 4.2).

Figur 4.1

Indkomstkurven (figur 4.1) har knæk ved 30, 45 og 55 år, som adskiller faser med hurtig vækst, langsommere vækst og fald. Fra 25 til 45 år er forskellen på mænds og kvinders indkomst voksende, derefter er den konstant. Op til knap 30 år er indkomstforskellen efter køn lille, fra 30 til 45 år, hvor mange har børn hjemme, er den voksende; fra 45 år og frem, hvor børnene er større, er den konstant.

Figur 4.2

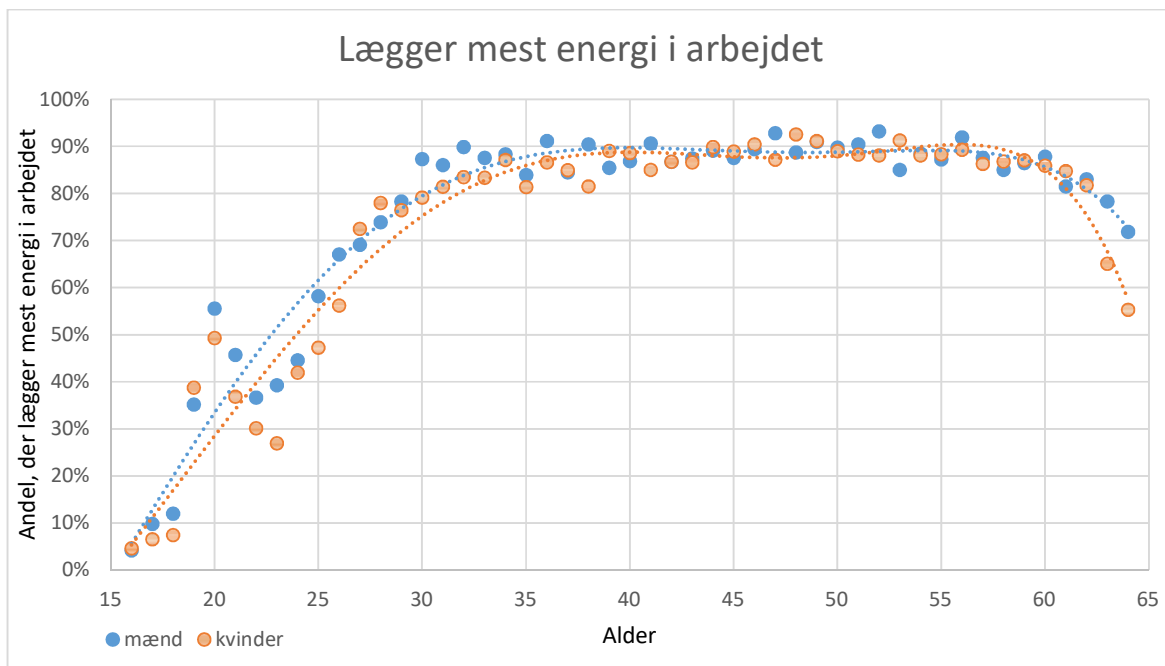
Sambokurven (figur 4.2) har knæk ved 19 år og 33 år. Op til 30 år præges kurverne af, at kvinder generelt rapporterer, at de indleder forhold tre år tidligere, end respondenterne blandt mænd gør. I 40'erne præges kurverne af, at kvinder, der bryder dette, er mere tilbøjelige til at forblive singler end mænd er, mens forløbet over 60 år præges af, at kvinder generelt lever længere. De andre variable, vi stiller op efter alder, vil også vise knæk omtrent ved 20, 30, 45 og 60 år i runde tal.

På baggrund af disse forhold kan vi dele op i de nævnte aldersgrupper: 16-19 år (en respondentgruppe, som er oplagt at sammenligne Frijsenborgeleverne med), 20-29 år, 30-44 år, 45-59 år og 60-64 år. Vi vil også se, hvordan de forskellige forhold varierer over årene enkeltvis, hvad der giver et indtryk af størrelsen af de tilfældige udsving, som altid vil forekomme i en undersøgelse af et udvalg.

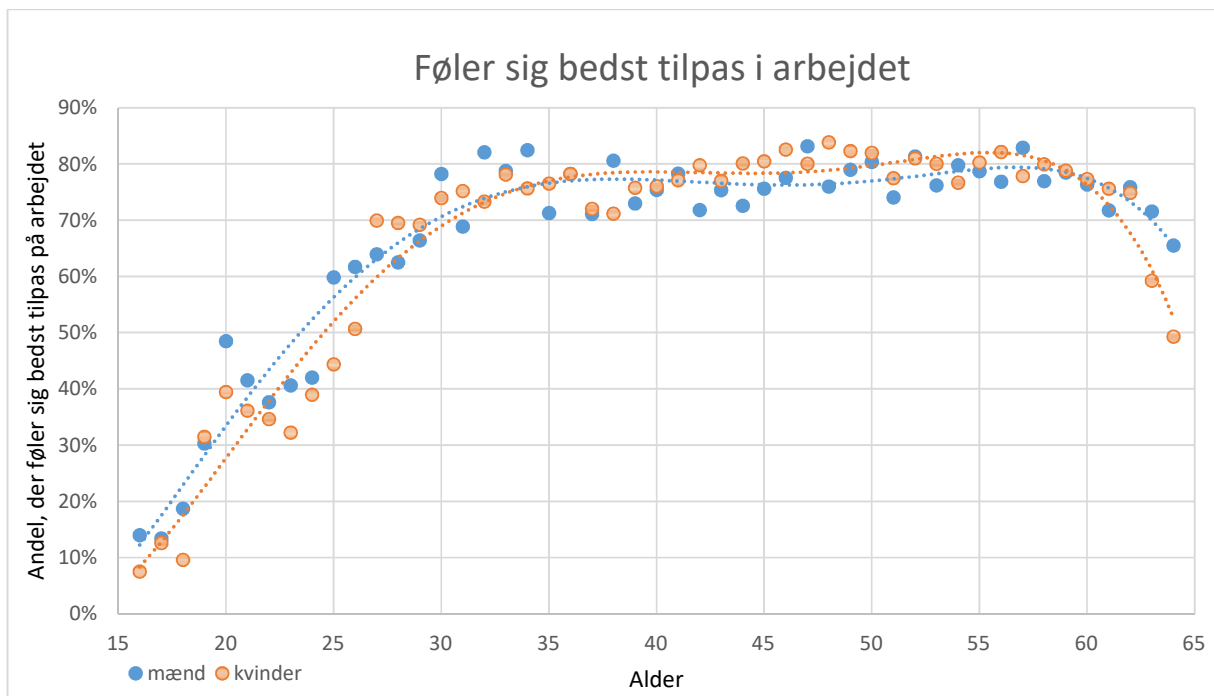
4.1.2 Hvor man investerer mest energi, og hvor man føler sig bedst tilpas

Fire af SHILD-spørgsmålene er stillet i de to ovennævnte sammenhænge, nemlig den sociale sammenhæng, hvor respondenterne investerer mest energi, og den sociale sammenhæng, hvor denne føler sig bedst tilpas. Der er tale om fire typer af sociale sammenhænge. Disse er *arbejde, uddannelse, foreninger og lignende* samt *offentlige tilbud*. Spørgsmålene er fokuseret på, om man gerne deltager i socialt samvær, om man kan følge med i samtalen i grupper, om man deltager på lige fod med de andre i det uformelle samvær, og om man har et nært forhold til nogle, mindst én, af de andre i den pågældende sociale sammenhæng. Familien er ikke taget med, da vi har ønsket at belyse de sociale relationer uden for denne ramme. Frijsenborg-spørgsmålene er kun stillet om én social sammenhæng, nemlig elevernes situation inden de kom på efterskolen, det vil sige i deres ottende eller niende klasse.

85% af SHILD-respøndenterne angiver, at det er den samme sociale sammenhæng, de investerer mest energi i, og som de føler sig bedst tilpas i. Svarene på de to typer spørgsmål bliver af denne grund ret ens (jf. figurerne 4.3 og 4.4). Der er dog en bemærkelsesværdig undtagelse fra dette mønster. Dette er spørgsmålet om, hvorvidt man har et nært forhold til mindst én i gruppen, hvilket vi ser på med figurerne 4.27 og 4.28.

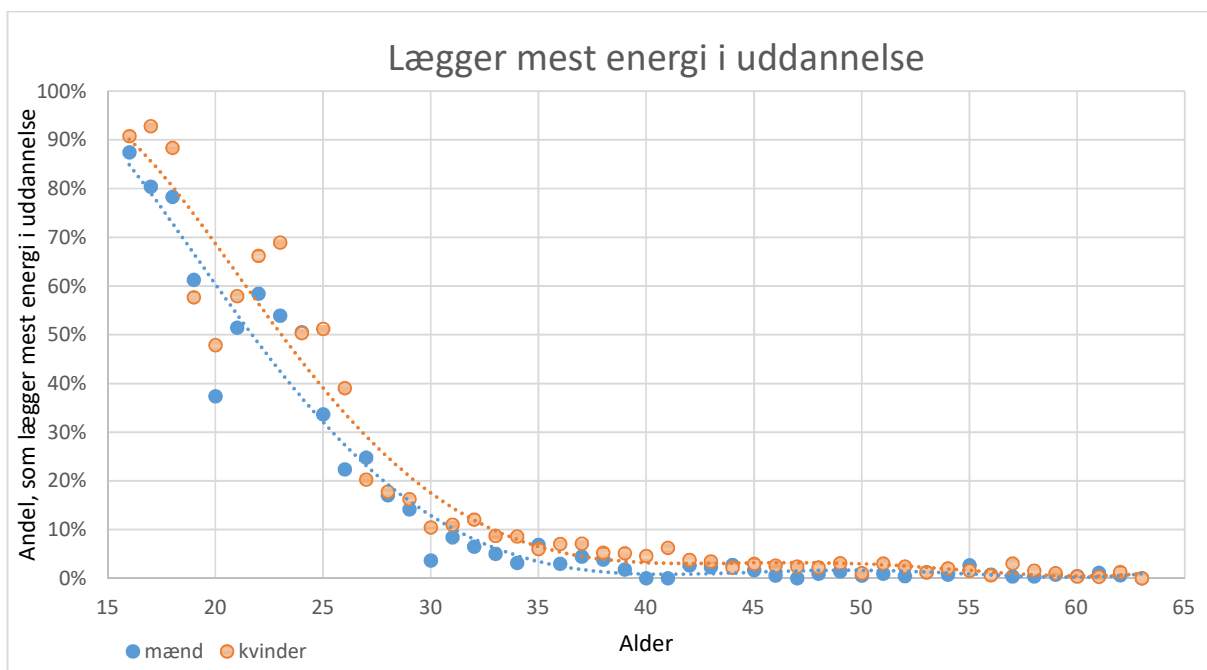

Figur 4.3

Figur 4.4

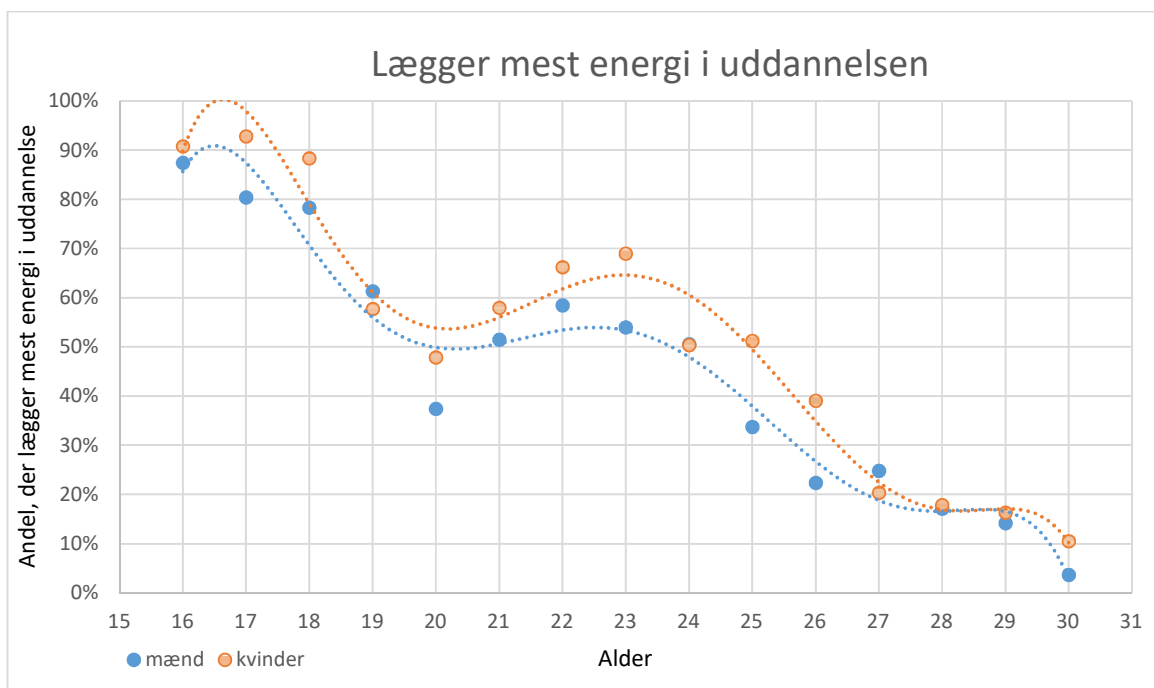
Der er samme mønster med køn og alder i spørgsmålet, om man lægger mest energi i, og om man føler sig bedst tilpas i den sociale sammenhæng *arbejde*. Variationen med alder afspejler mest den måde, beskæftigelsen varierer med alder.

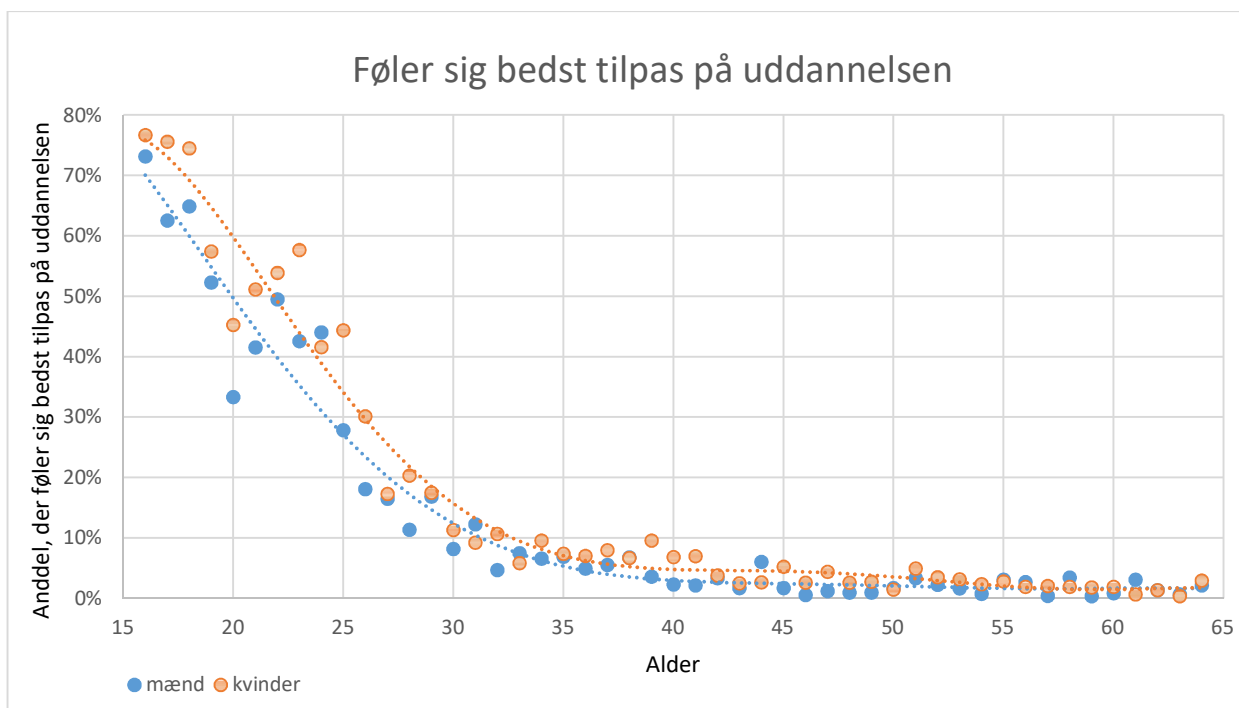
Figur 4.5

Noget tilsvarende gælder for betydningen af den sociale sammenhæng *uddannelse*, som er langt større for de yngre grupper, men hvor betydningen aftager stærkt med alder, og er næsten nul efter 35 år (figur 4.5). For årene 16-30 taget for sig kan man følge, hvad det betyder, at mange holder sabbatår omkring 20-årsalderen, og at mange slutter studierne mellem 24 og 26 år.

Tendenslinjerne udregnes med polynomier op til sjette grad, hvor vi mest har brugt mellem fjerde og sjette. Disse giver den simpleste polynomiefunktion, der tilnærmer andelen år for år. Det bygger på den matematiske sætning, at enhver funktion inden for et interval kan tilnærmes vilkårligt godt med et polynomium, altså en funktion med en række fastlagte dele eller parametre. Ved at gå til en højere grad får man en bedre tilnærmelse til funktionen, men på et tidspunkt begynder man også at få så meget af de tilfældige udsving med, at det forvirrer billedet. De polynomiale tendenslinjer kan dog kun ses som en måde at beskrive en funktionel sammenhæng på. I dette tilfælde ser vi, at de udsving, der kan ses lige omkring 20 år, bliver skjult i polynomielinjen, når vi skal vise det store billede af sammenhængen (figur 4.6).

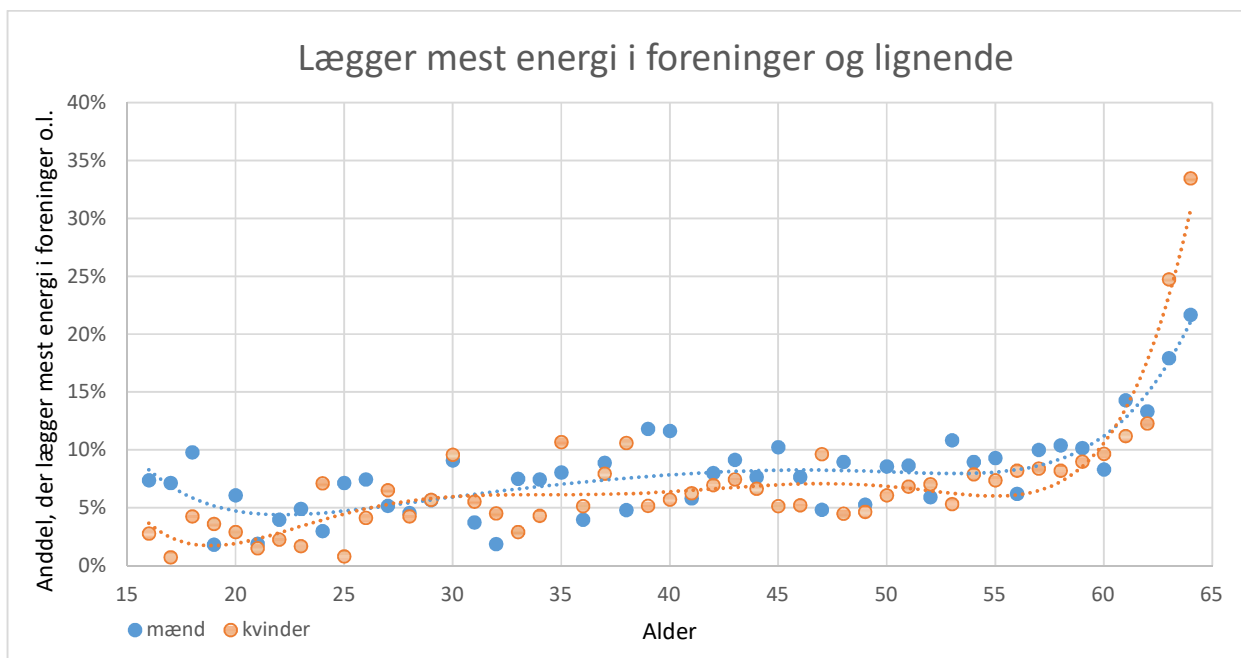
Figur 4.6

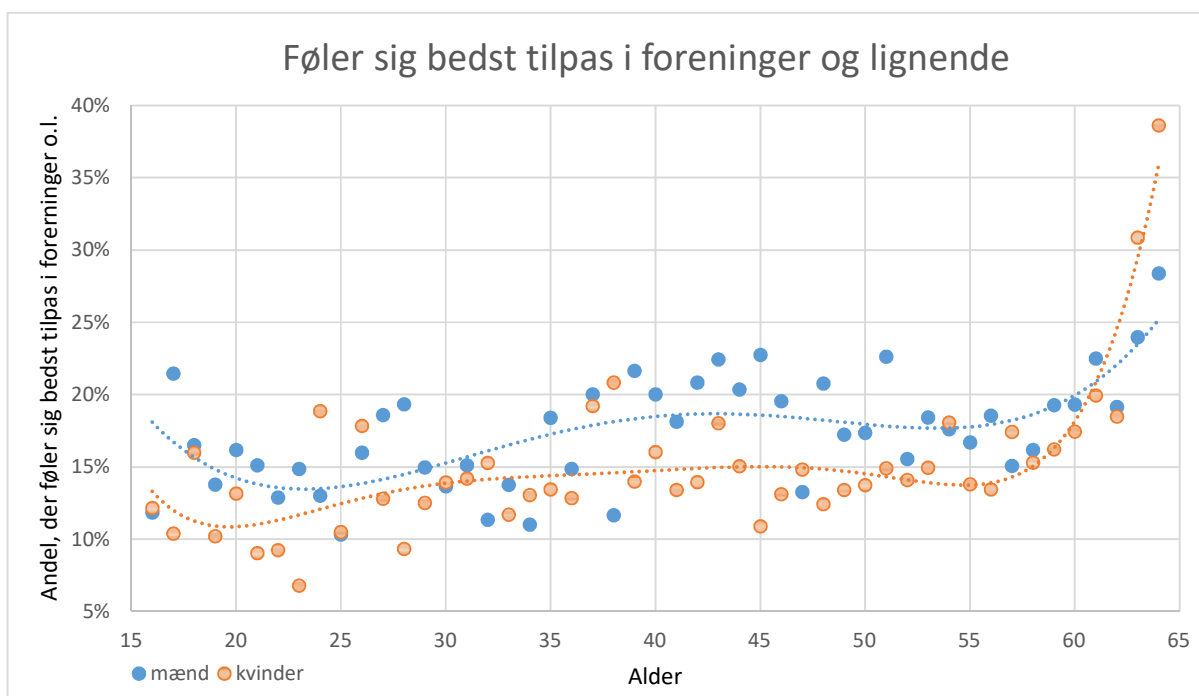
Figur 4.7

Igen ses samme mønster. Kvinder lægger i højere grad end mænd energi i uddannelsen (figur 4.6), og de føler sig også i højere grad end mænd bedst tilpas på uddannelsen (figur 4.7). Alt i alt ser vi, at de sociale sammenhænge *uddannelse* og *arbejde* både er dem, hvor der lægges mest energi, og

hvor man føler sig bedst tilpas, og i løbet af 20'erne bliver arbejdet mere og mere den centrale arena.

Figur 4.8

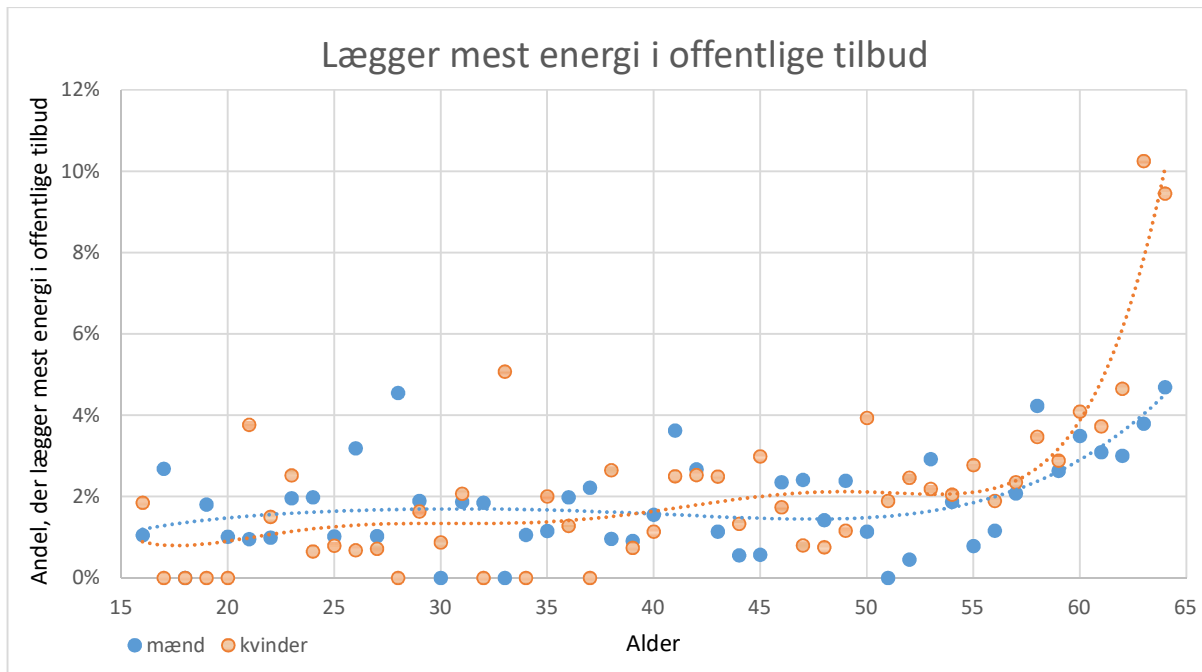

Figur 4.9

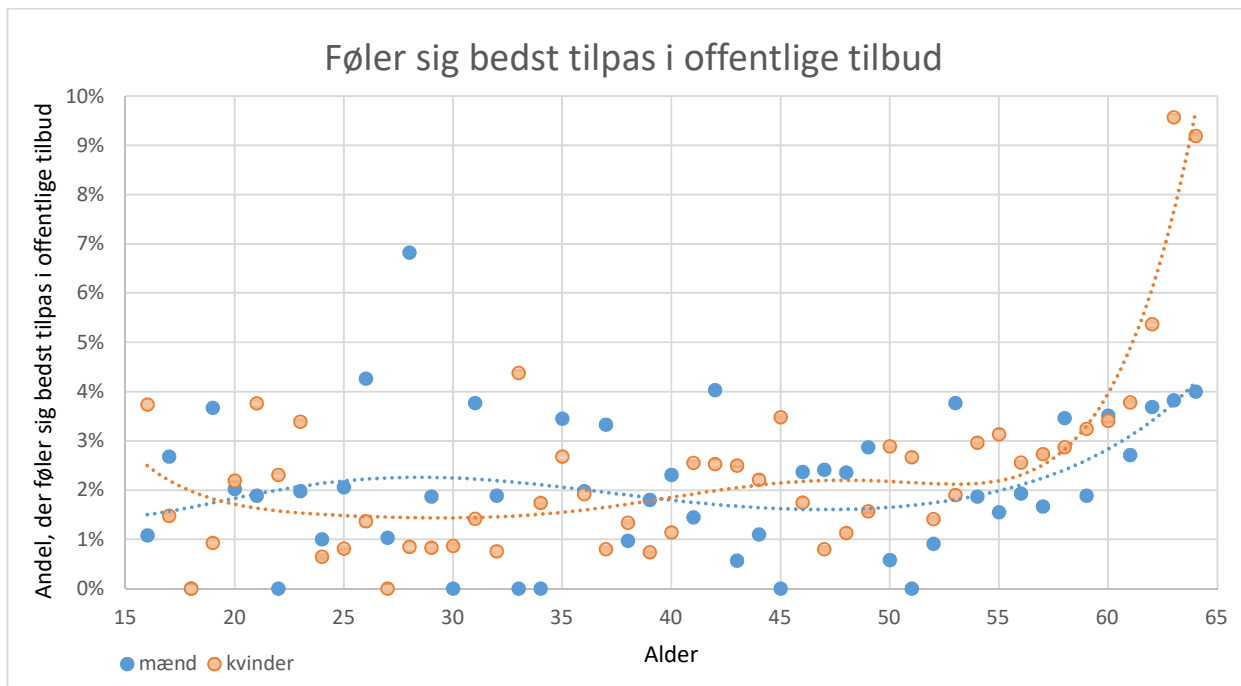
Foreninger og lignende spiller en vis rolle fra omkring 35 år og op, mere for mænd end for kvinder, men det er langt fra at være en central arena for nogen aldersgrupper under 60 år. I 40'erne og

tilgrænsende aldre lægger 5-10% deres energi i foreninger, og 15-20 % føler sig bedst tilpas her (figur 4.8 og 4.9).

Vi kan ligeledes se på, hvilken rolle offentlige tilbud spiller (figur 4.10 og 4.11).

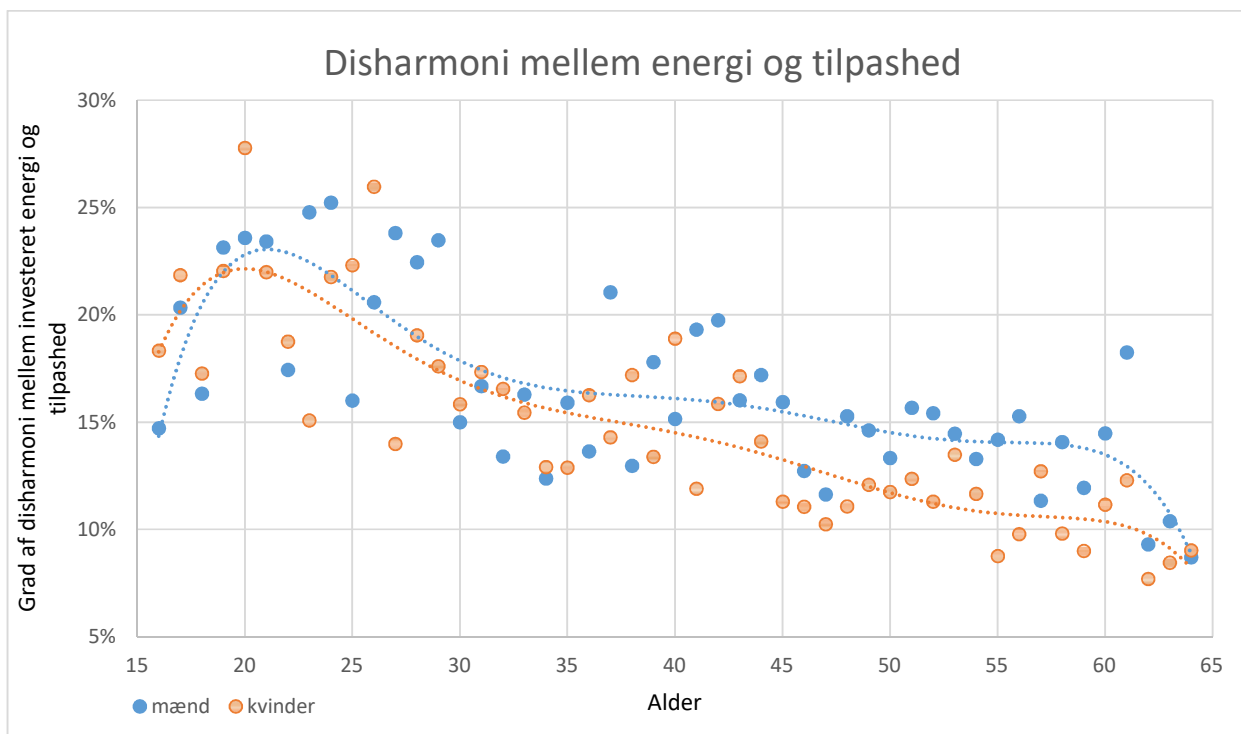
Figur 4.10

Figur 4.11

Offentlige tilbud spiller kun en rolle for omkring to procent indtil 60-årsalderen (figur 4.10 og 4.11).

Vi er interesserede i at undersøge den potentielle forskel på, hvor man lægger sin energi, og hvor man føler sig bedst tilpas. Det gør vi med figur 4.12.

Figur 4.12

Hvis man definerer 'disharmoni', som at man føler sig bedst tilpas et andet sted, end der hvor man lægger sin energi, viser billedet, at denne disharmoni er aftagende mellem 20 og 50 år, og at den hele vejen igennem er større for mænd end for kvinder. Især er der forskel over 40-45-årsalderen. Det ser ud til, at mænd efter 35-årsalderen i højere grad end kvinder må acceptere, at de lægger deres energi et andet sted end der, hvor de føler sig bedst tilpas; mens kvinde respondenternes svar indikerer, at de er i stand til stadigt at forbedre harmonien i, hvor de lægger deres energi.

Nu har vi belyst, hvor SHILD20 populationen lægger mest energi og føler sig bedst tilpas uden for familien, og vi har set, at de forhold er stærkt afhængige af alder og i nogen grad af køn. Vi har analyseret disse forhold, fordi vi vil belyse det sociale samvær og den sociale dynamik i små grupper i de sammenhænge uden for familien, som betyder mest for respondenterne. Vi antager (jf. teoretiske overvejelser tidligere i rapporten), at det at kunne fungere i en lille gruppe er elementært for, at mennesker kan trives. De skal helst kunne følge med i det, der sker, deltage på lige fod, og helst også have et særlig nært forhold til i hvert fald én af de andre i en af de smågrupper, der er centrale for en. Det er derfor de fire aspekter, vi har inddraget i de centrale spørgsmål i sammenligningen af Frijsenborgeløvernes svar analyseret i forhold til SHILD respondenternes.

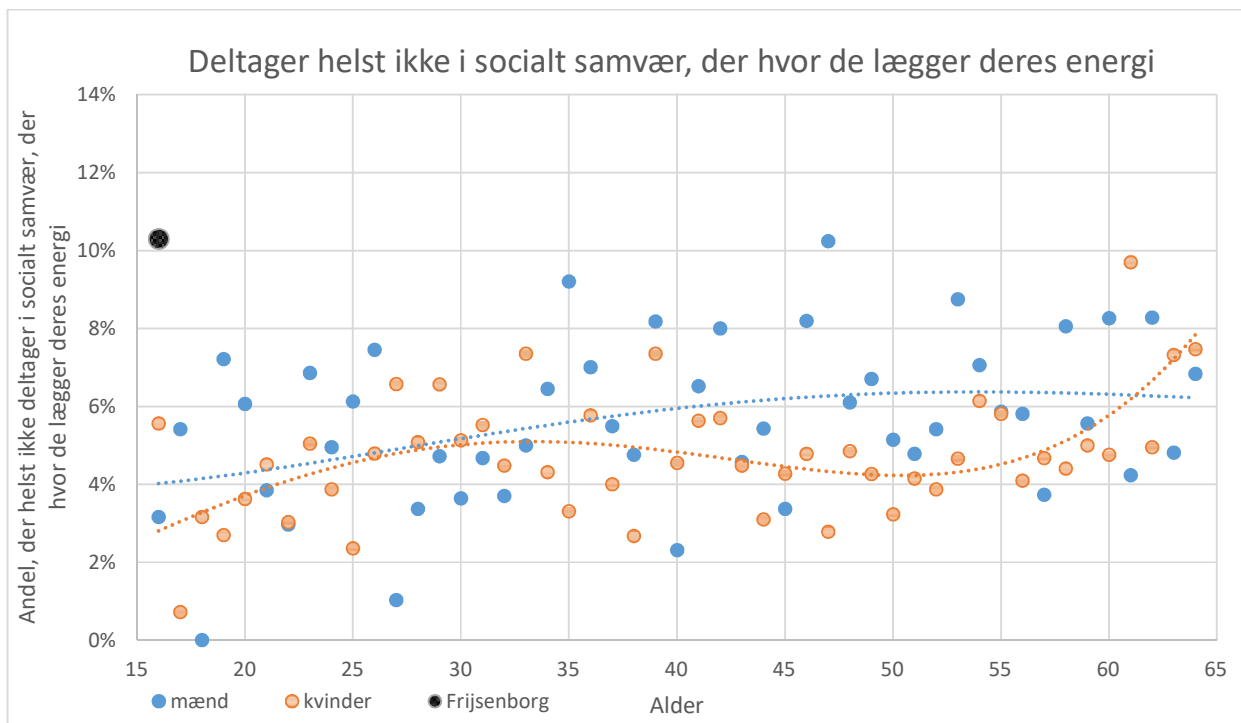
4.1.3 Frijsenborgeleverne set i forhold til befolkningen, med inddragelse af køn, alder og handicap

Livsmønsteret ændrer sig meget med alder. Som teenagere går de fleste på ungdomsuddannelser, unge i 20'erne deltager ofte i uddannelse af kortere eller længere varighed, og fra sidst i 20'erne og frem er mange i arbejde. Der er en tilsvarende udvikling i familiemønstre. I 20-årsalderen er de fleste singler, og andelen, som lever sammen med partner, vokser så jævnt til omkring 30-årsalderen, hvorefter den holder sig konstant på godt tre fjerdedele. Der er grund til at forvente, at den måde, man fungerer på i sociale grupper, kan ændre sig med disse generelle livsforhold.

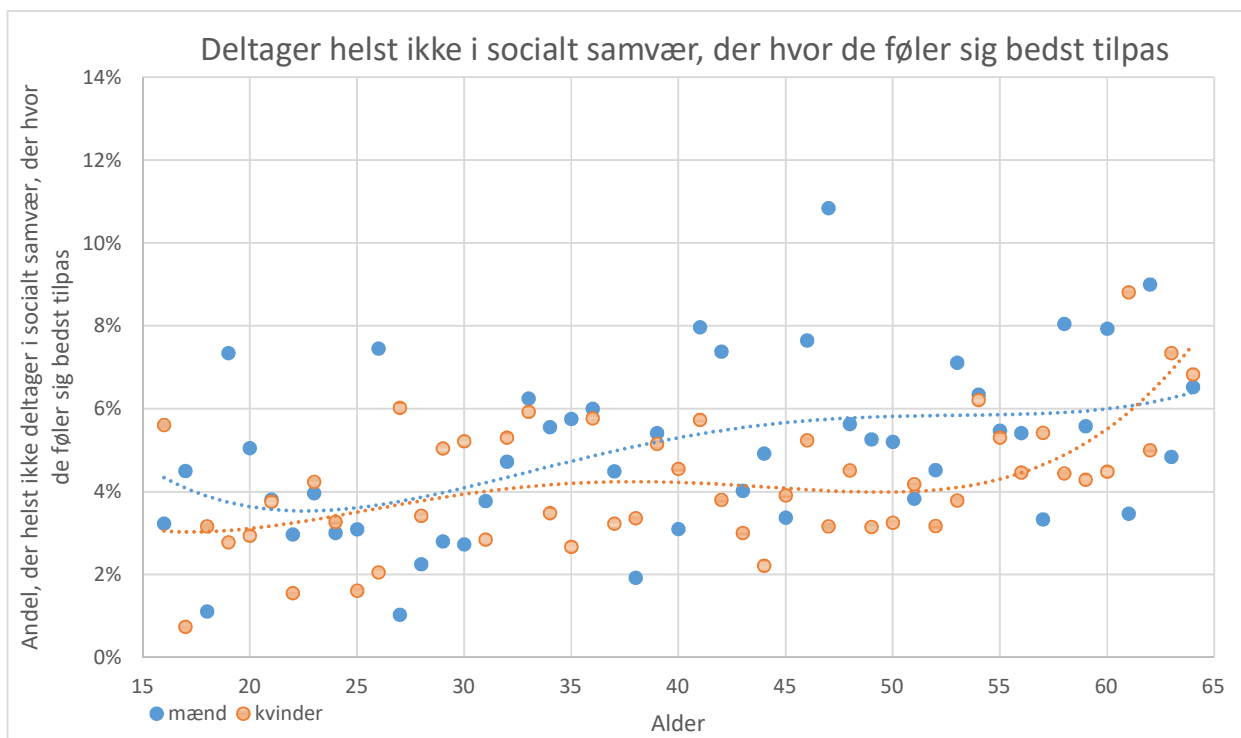
I det følgende sammenligner vi Frijsenborgeleverne med det tilfældige udvalg af 16-19-årige fra SHILD og kommer også ind på, hvordan de forskellige forhold udvikler sig for SHILD-respondenter i de senere livsfaser. Da Frijsenborgeleverne er omkring 16 år, ser vi også på, om forholdene er forskellige fra SHILD-respondenternes på 16 år, men vi sammenligner yderligere også med dem på 17, 18 og 19 år. Forholdene for Frijsenborgeleverne er i de fleste tilfælde ikke forskellige fra SHILD-udvalgets jævnaldrende, men ved nogle spørgsmål ser vi en betydelig udvikling over netop disse år. Vi ser endvidere på, hvad det betyder at begrænse sig til unge, der rapporterer om henholdsvis fysisk handicap og psykisk lidelse. Her er tallet så lille, at det ikke er muligt at dele op på hver enkelt årgang. SHILD har 978 respondenter mellem 16 og 19 år. Af dem oplyser 113 fysisk handicap, 114 psykisk lidelse, det vil sige 25-30 respondenter pr. årgang.

I de følgende afsnit angives tal, der angår den sociale sammenhæng, hvor man lægger mest energi, mens tal, der angår den sociale sammenhæng, hvor man føler sig bedst tilpas, angives i parentes. Bemærk, at dette skel ikke opstilles for Frijsenborgeleverne, eftersom deres spørgsmål specifikt angår deres skolegang før Frijsenborg Efterskole. De følgende analyser sammenligner Frijsenborgelevernes svar med data på mænd og kvinder fra SHILD.

Deltager helst ikke i socialt samvær (figur 4.13 og 4.14): Omkring 5 (5) % af befolkningen svarer på et spørgsmål, at de helst ikke deltager i socialt samvær. Over alderen er denne stigende fra godt 3 (4) % i 16-årsalderen til 5 (5) % ved 30 år, derpå konstant til 50 år, hvorefter tallet igen stiger til 7 (6) % ved pensionsalderen. Tallet 6 (5) % er en smule højere for mænd, end de 5 (4) % for kvinder, blandt teenagerne 4 (4) % af drengene og 3 (3) % af pigerne. Figurerne viser, at andelen af mænd, der helst ikke deltager i socialt samvær, vokser lidt med alderen, mens den er konstant for kvinder. Blandt teenagere med fysisk handicap svarer 7 (7) %, at de helst ikke deltager i socialt samvær, blandt teenagere med psykisk lidelse er tallet 9 (9) %. Blandt Frijsenborgeleverne svarer 10 %, at de helst ikke deltog i socialt samvær, før de startede på efterskolen, 12 % af drengene og 9 % af pigerne, altså tre gange så mange som i befolkningen som helhed, flere end i gruppen med fysisk handicap, og endda en smule flere end blandt teenagere med psykisk handicap.

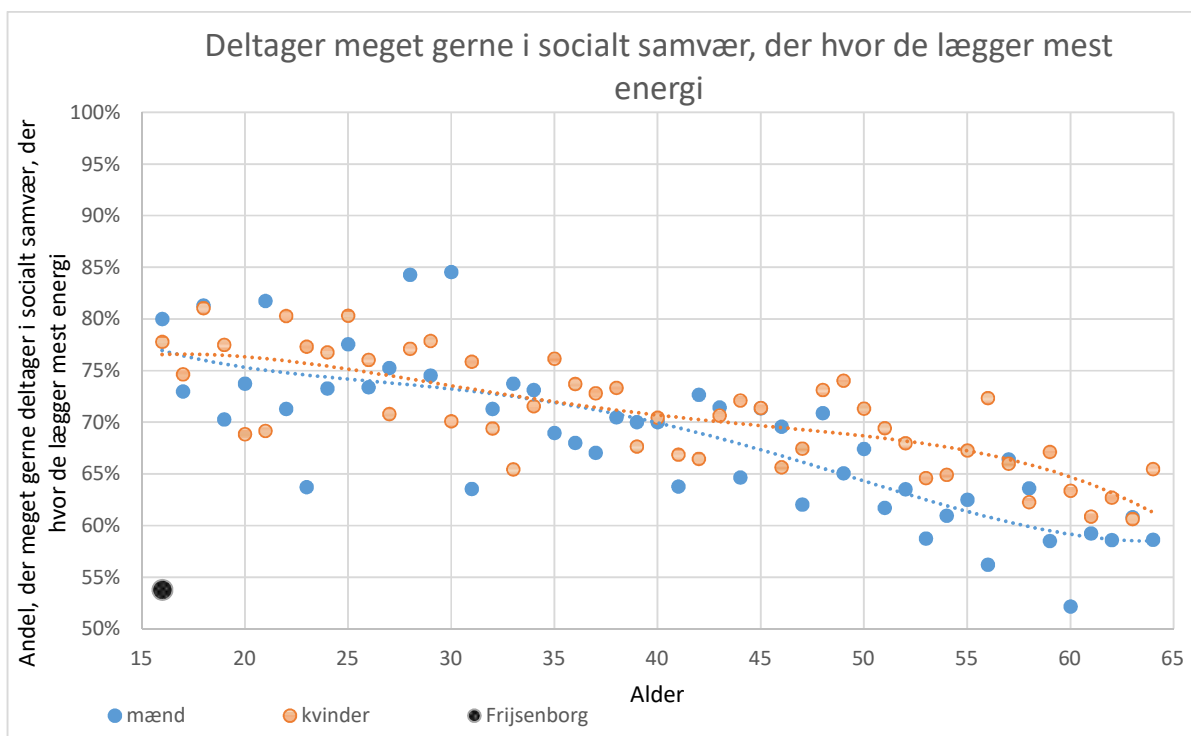
Figur 4.13

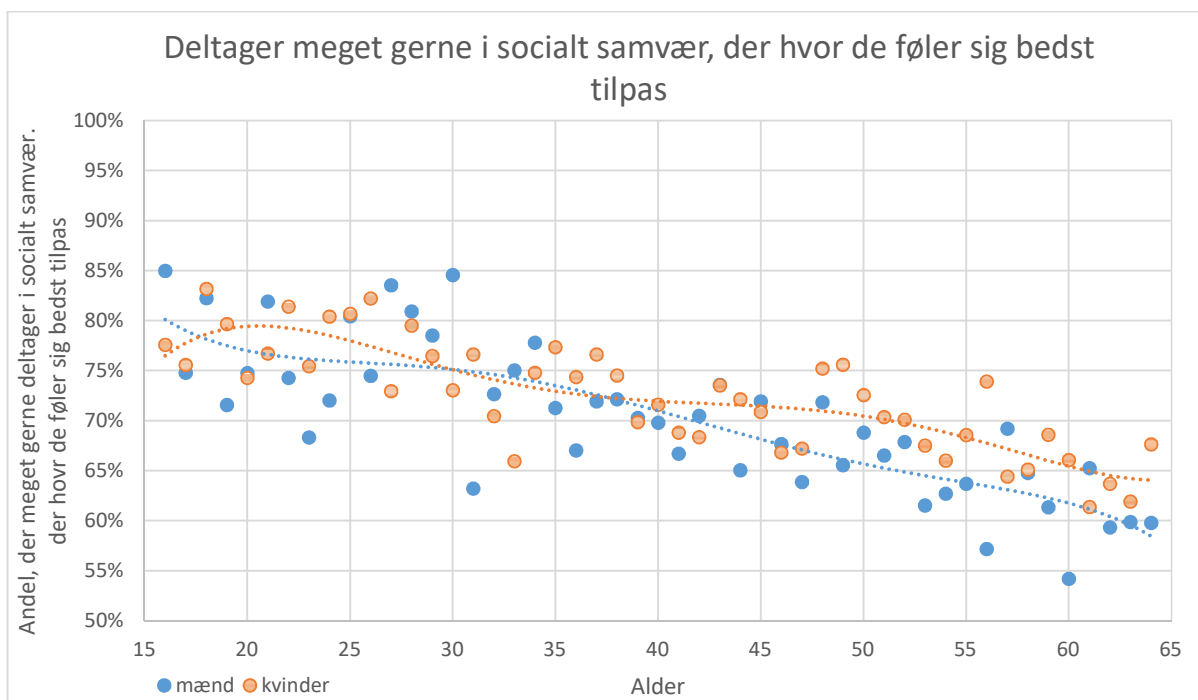
Figur 4.14

Deltager meget gerne i socialt samvær (figur 4.15 og 4.16): Frekvensen aftager med alderen i befolkningen. Det vil sige, at forskellen mellem Friesland og befolkningen bliver mere markant, når vi afgrænser til 16-19-årsgruppen. Så er tallene 54% for Friesland over for

77 (78) % i befolkningen. Personer med handicap er dog mindre motiverede. For teenagergruppen falder antallet, der meget gerne deltager i socialt samvær, fra de nævnte 77 (78) % for alle teenagere, til 70 (73) % for teenagere med fysisk handicap og 68 (69) % for teenagere med psykisk lidelse. Frijsenborgelevgruppen svarer således, at de i meget mindre omfang gerne deltog i socialt samvær i folkeskolen, end de unge SHILD-responderter svarer, og endda mindre end dem med fysisk eller psykisk handicap. Hverken blandt SHILD-responderterne eller Frijsenborgeleverne er der særlig forskel efter køn, og ser man på svarene for 16-, 17-, 18- og 19-årige, er der heller ikke forskelle.

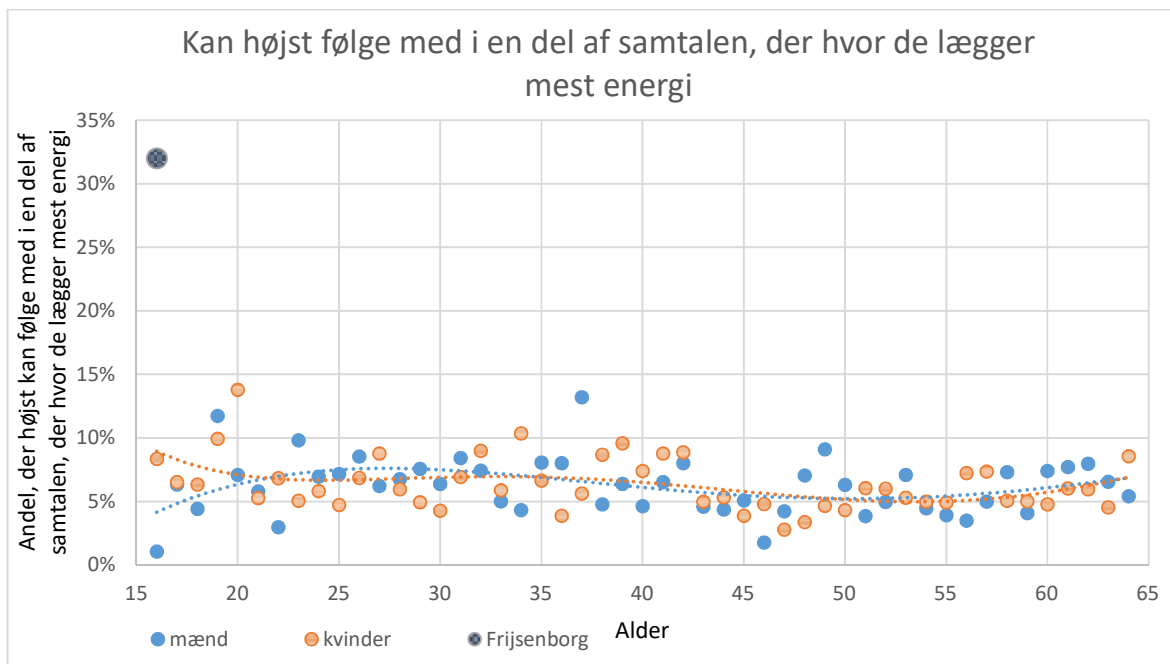

Figur 4.15

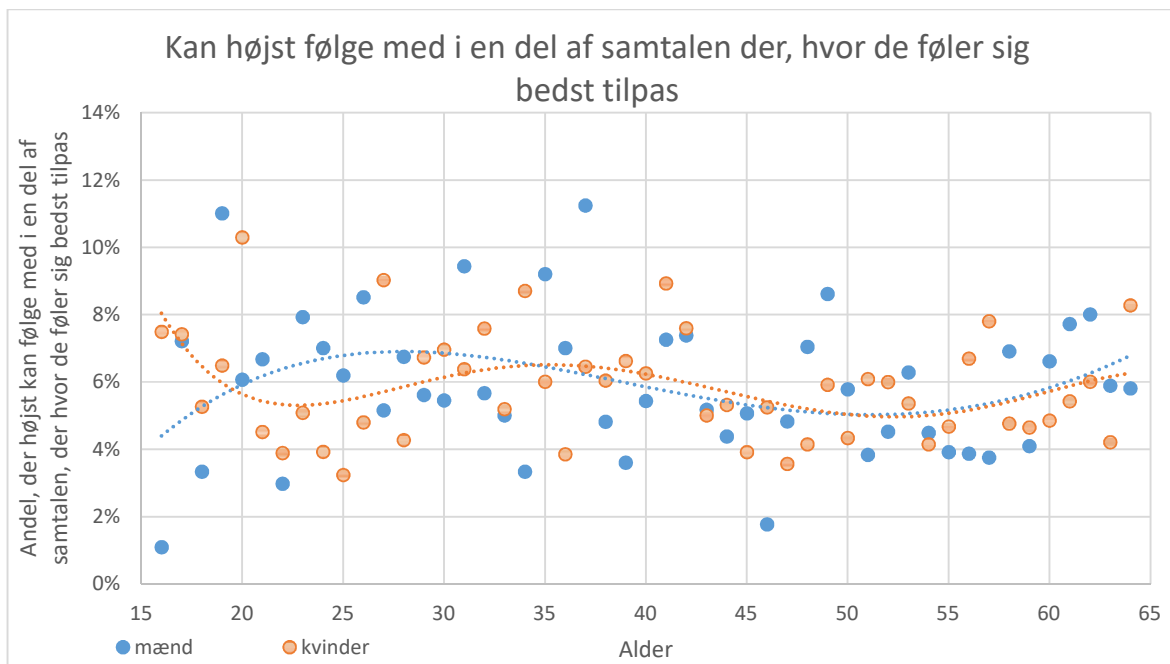

Figur 4.16

Kan følge med i en del eller intet i samtaler med en gruppe (figur 4.17 og 4.18): Næsten to tredjedele af befolkningen kan følge med i alt det, der siges i samtaler i grupper, mens de fleste andre svarer, at de kan følge med i det meste. Tilbage bliver en gruppe på 6 (6) %, som kun kan følge med i "en del" (4 %) eller "meget lidt" (2 %). Set over alder er tallet ret konstant. Det ser dog ud til at være en smule større i perioden 20-40 år end i perioden 45-60 år. Tallet er det samme for mænd og kvinder. Blandt teenagere er det 6 (6) % for drenge og 8 (7) % for piger. Handikap gør stor forskel. Blandt teenagere med fysisk handikap svarer 17 (12) %, at de højst kan følge med i en del, mens tallet for teenagere med psykisk lidelse er 24 (21) %. For eleverne på Frijsenborg Efterskole er tallet højere end alle de nævnte tal, idet 32 % svarer, at de højst kunne følge med i en del af en samtale i gruppe. Det dækker over 33 % af drengene og 31 % af pigerne. Der er altså stort set lige mange drenge og piger, der har svært ved at følge med i samtaler.

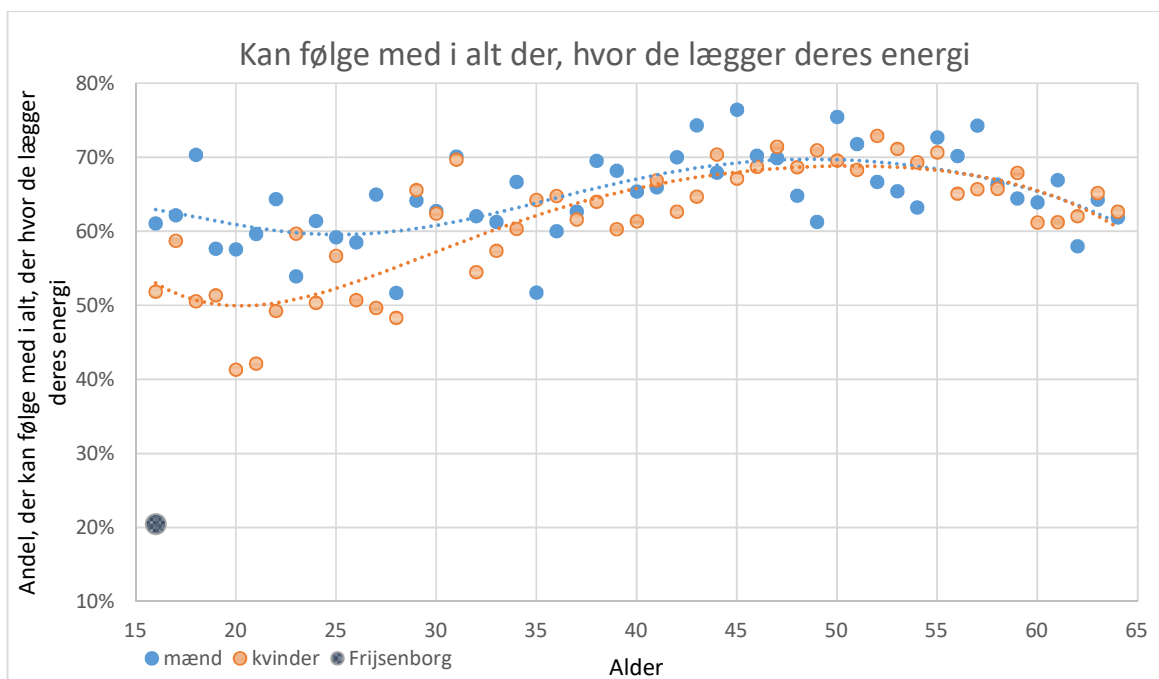
Figur 4.17

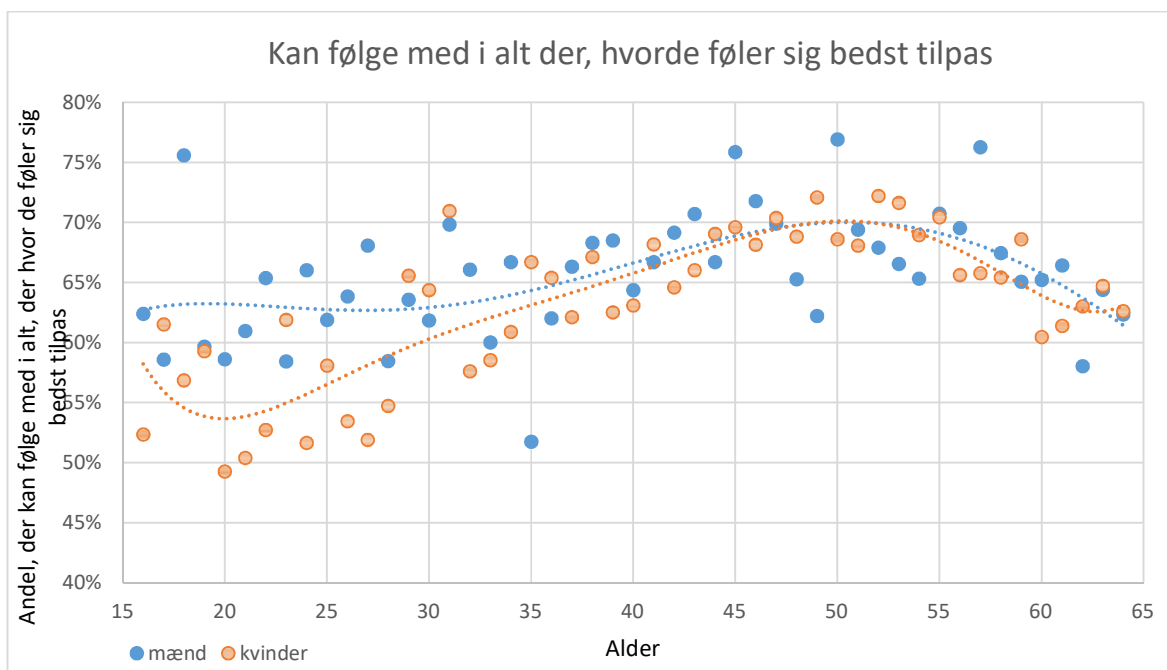
Figur 4.18

Kan følge med i alt i samtaler med en gruppe (figur 4.19 og 4.20): Tallet stiger over alder fra 58 (61) % for 16-19-årige til 69 (69) % for de 50-59-årige, hvorefter det falder lidt. Der er stor forskel på mænd og kvinder omkring de 20 år. Men selv for de yngste er tallet langt større end Frijsenborgs kun 21%. Ser man på teenagere med handicap, finder man mindre tal. Af teenagere med fysisk handicap kan 51 (60) % følge med i alt, af dem med psykisk lidelse kan 33 (40) %. Eleverne på Frijsenborg har således langt vanskeligere ved at følge med i alt, når man taler sammen i grupper,

end unge i almindelighed har (figur 4.19), og endda noget vanskeligere end teenagere med fysisk eller psykisk handicap i SHILD-populationen. Frijsenborgdrenge- nenes rapporter (15 %) tyder på, at de har noget vanskeligere ved at følge med i alt i gruppernes samtaler, end pige- respondenterne (24 %) melder om. I befolkningen som helhed er der en ubetydelig forskel efter køn i modsat retning; men ser man på gruppen af teenagere i befolkningen, er der imidlertid en klar forskel, som går modsat af den i Frijsenborg-undersøgelsen. I SHILD-populationen er det altså drengene, der relativt set melder om at have det lettest ved at følge med i samtaler i grupper, sammenlignet med pigerne. Ser man på svarene for 16-, 17-, 18- og 19-årige, er der ikke forskelle mellem årgangene.

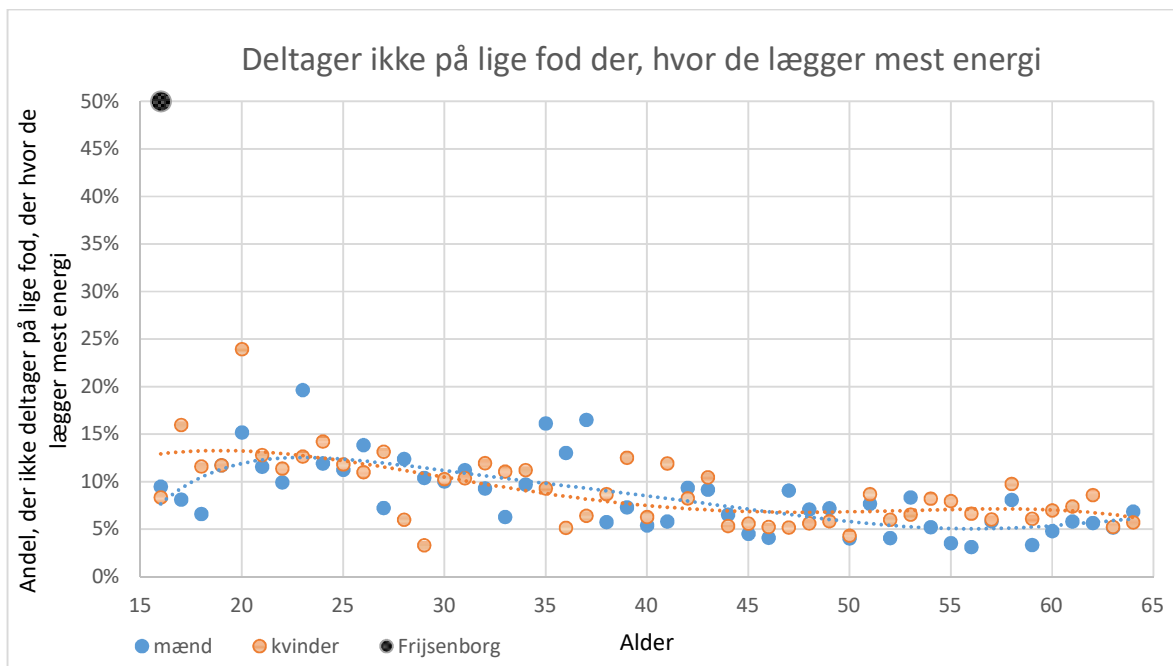

Figur 4.19

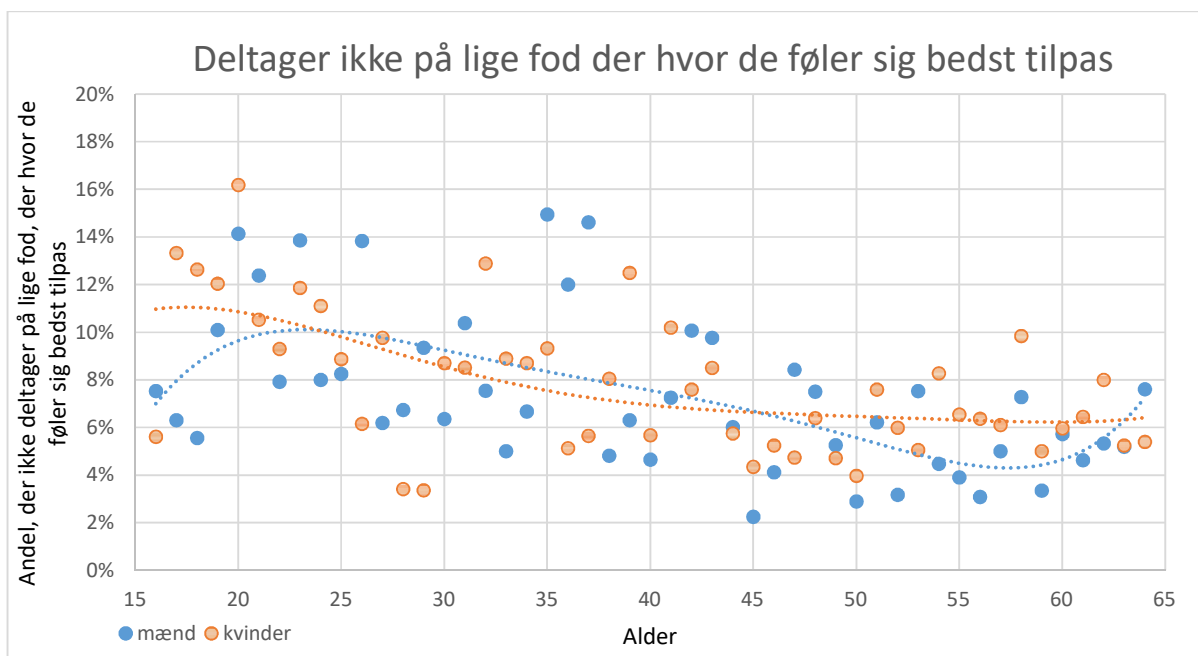

Figur 4.20

Deltager ikke på lige fod med alle eller de fleste af de andre (figur 4.21 og 4.22): Grupper kan være præget af statusforskelle, men i uformelle grupper rapporterer de fleste, 62 (64) %, at de deltager på lige fod med "alle andre" og 30 (29) % med "de fleste". Tilbage bliver 8 (7) %, som rapporterer, at de højst er på lige fod med "nogle af" de andre. Andelen, der ikke føler sig på lige fod, er størst i 20-25-årsalderen, 12 (10) %, men halveres derefter over årene til 6 (6) % ved 50-årsalderen, hvor den så holder sig konstant. Den er omtrent den samme for mænd, 7 (7) %, og kvinder, 8 (7) %. For teenagedrenge er den 9 (7) %, for piger 12 (11) %. For teenagere med fysisk handicap 18 (11) %, for teenagere med psykisk lidelse 23 (18) %. Blandt eleverne på Frijsenborg er det 50 % af respondenterne, der ikke følte, at de i skoletiden før Frijsenborg-opholdet deltog på lige fod med alle eller de fleste i de grupper, hvor de var med. Her er ingen stor kønsforskel, idet 51 % af drengene og 49 % af pigerne svarer, at de ikke deltog på lige fod i klassen, de kom fra.

Figur 4.21

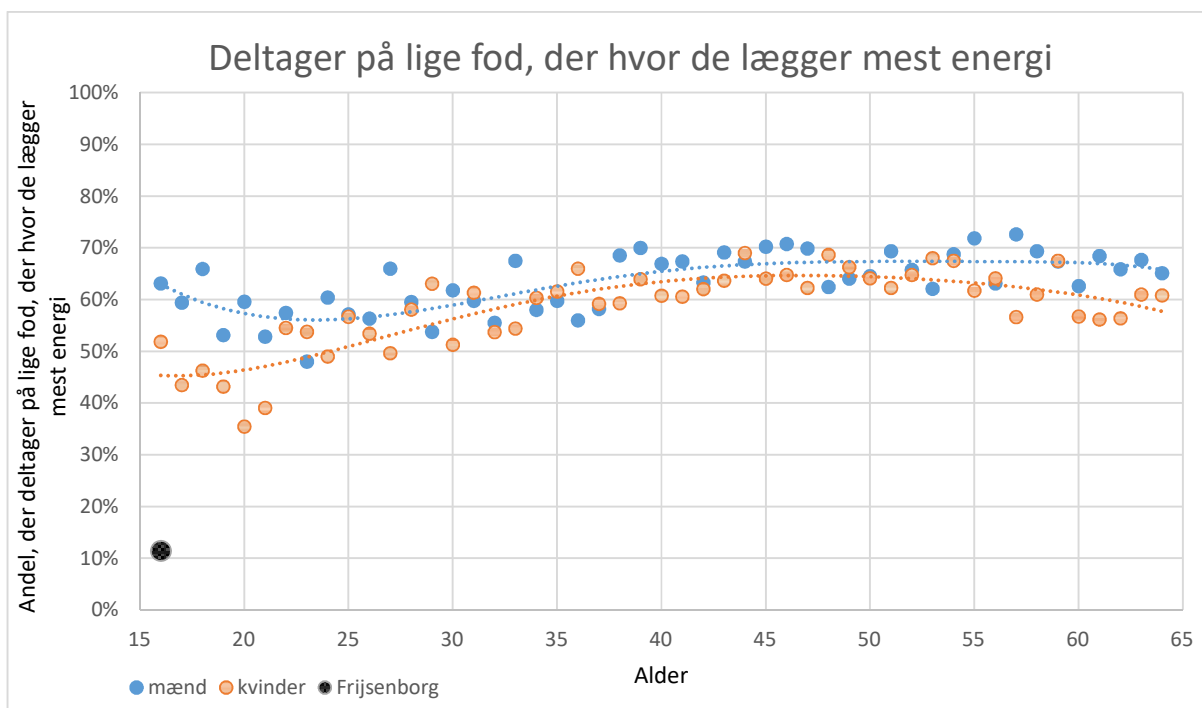

Figur 4.22

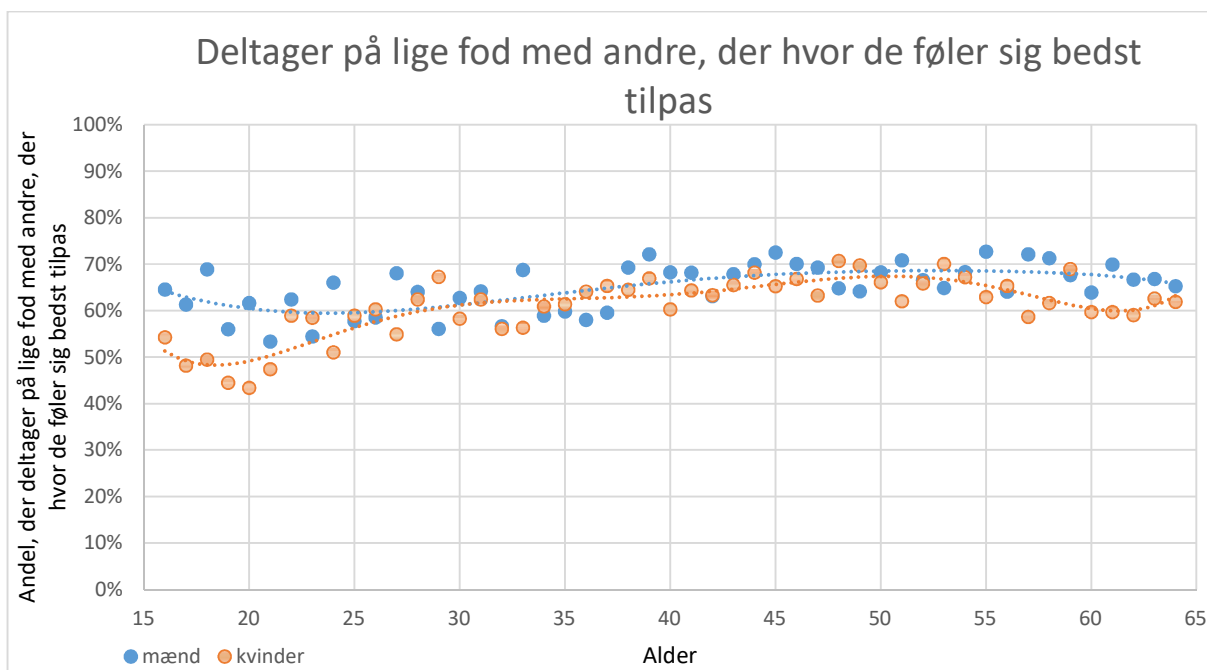
Det er nærliggende at forestille sig, at muligheden for at deltage på lige fod i uformel social sammenhæng spiller en stor rolle for, om man føler sig bedst tilpas i den gruppe, hvor man lægger størst energi. For mange er det sikkert nødvendigt at lægge størst energi i arbejdet, og motivet til at finde andre grupper i tiden uden for arbejdet kan meget vel være, at man har større mulighed for at deltage på lige fod der. I hvert tilfælde ser vi på de to figurer (fig. 4.23 og 4.24) med "deltager ikke

på lige fod”, at det gælder for færre, når arenaen er, hvor man føler sig bedst tilpas, end når arenaen er, hvor man lægger størst energi. Men forskellen er ikke så stor, som man måske kunne forvente.

Deltager på lige fod med alle de andre (figur 4.23 og 4.24): I befolkningen stiger dette tal over aldersgrupper fra 53 (55) % for de 16-19-årige til 66 (67) % for de 50-59-årige, hvorefter den falder igen. Der er således et flertal, der føler sig på lige fod med alle andre i alle aldersgrupper, og to tredjedele blandt dem i 50’erne. De 53 (55) % for 16-19-årige dækker dog over et fald fra 57 (59) % ved 16 år til 48 (50) % ved 19 år. Når man følger denne størrelse år for år, viser det sig, at den først falder svagt fra 16 til 20 år, dernæst stiger jævnt til 43-årsalderen, og så igen falder lidt. De 53 (55) % af teenagerne, der deltager på lige fod, bliver dog reduceret til 45 (54) % for dem med fysisk handicap og 34 (40) % for dem med psykisk lidelse. Blandt Frijsenborgeleverne er tallet imidlertid kun 12 %. Der er stor forskel efter køn, idet 7% af pige- og 18% af drenge-responderne svarer, at de havde deltaget på lige fod med alle de andre i skoletiden før Frijsenborg. I SHILD-populationen er der en ubetydelig forskel efter køn i samme retning. I teenagegruppen finder vi ligeledes en forskel efter køn, men lidt større.

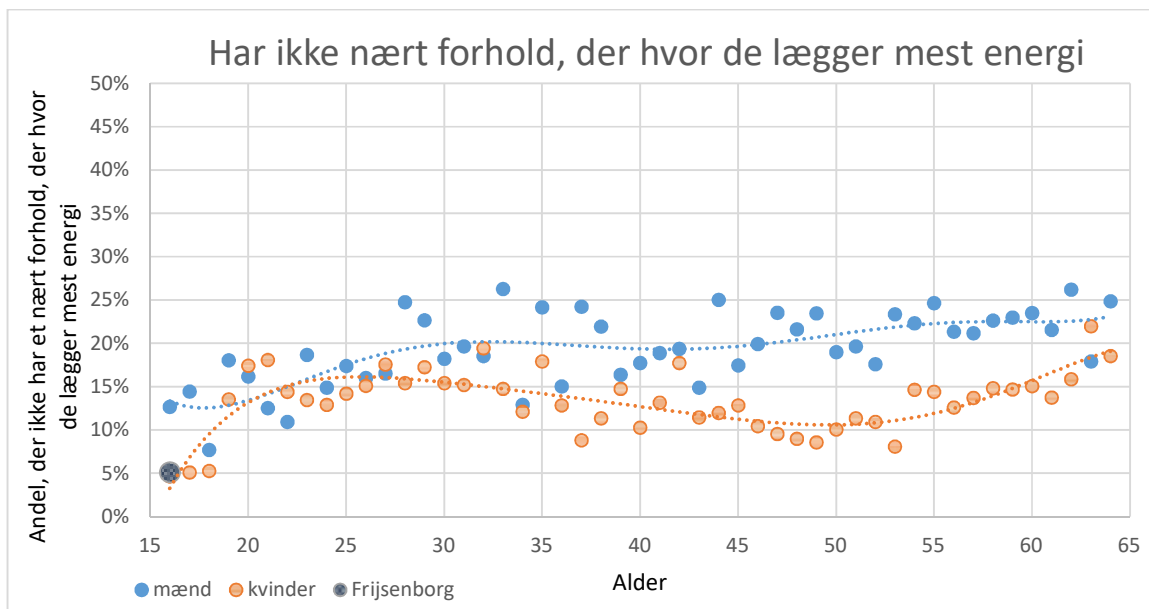
Figur 4.23

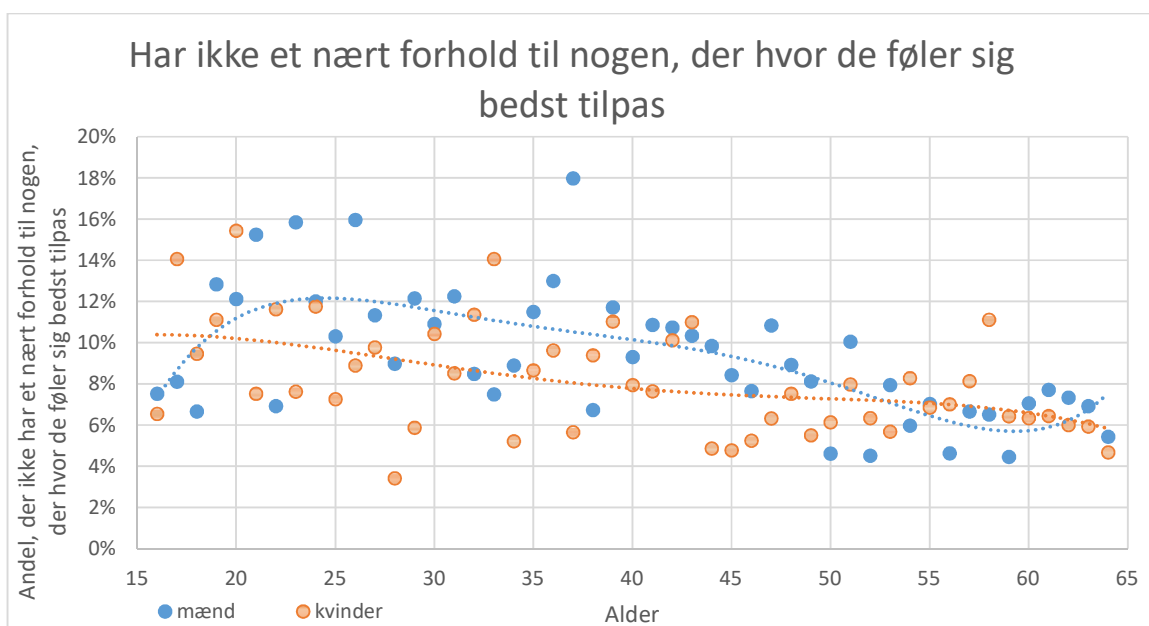
Figur 4.24

Vi ser nu på, hvorvidt man har et nært forhold til mindst én. Når man sammenligner figur 4.25 med figur 4.26, er det iøjnefaldende, at de er meget forskellige, modsat det vi ellers har set om de sociale arenaer, hvor man lægger mest energi og føler sig bedst tilpas. Forskellen er, at figuren fra arenaen *energi* viser en betydelig forskel mellem mænd og kvinder, især over 30-35 år, mens arenaen *bedst tilpas* ikke viser nær den samme forskel. Det ser ud til, at en større andel af mænd svarer, at de accepterer at bruge mest energi på en arena, hvor de ikke har noget nært forhold til nogen af de andre, mens andelen er noget mindre for kvinder, der svarer det.

Har ikke et nært forhold til mindst én af de andre (figur 4.25 og figur 4.26): Her viser SHILD stor forskel på, om svaret angår det miljø, hvor man lægger den største energi, eller det miljø hvor man føler sig bedst tilpas. I det miljø, hvor man lægger den største energi, skifter det sociale mønster drastisk fra teenagealderen, hvor et stort flertal har mere eller mindre nære venskaber, op til 25-årsalderen, hvor dette kun gælder for et stort mindretal. Blandt SHILD-responderne svarer 38%, at de har et *meget* nært forhold til mindst én af de andre i de grupper, hvor de deltager, og 45% svarer, at de har et forhold, som ikke er meget nært. Tilbage bliver 16%, som svarer, at de ikke har noget forhold til folk i de grupper, hvor de deltager. Det gælder dog kun for 10% af teenagerne, 14% af drengene og 7% af pigerne, at de ikke har sådan et forhold. For teenagere med fysisk handicap er tallet 13%, og for teenagere med psykisk lidelse er det 21%. For Frijsenborgeleverne er tallet mindre end alle de tal, vi har set for befolkningen. Det er kun 5%, fordelt med 6% af drengene og 4% af pigerne, der ikke havde et forhold til nogle af de andre, før de kom på efterskole. Frijsenborgeleverne mangler altså til trods for deres svagere sociale deltagelse i grupper ikke nære venskaber.

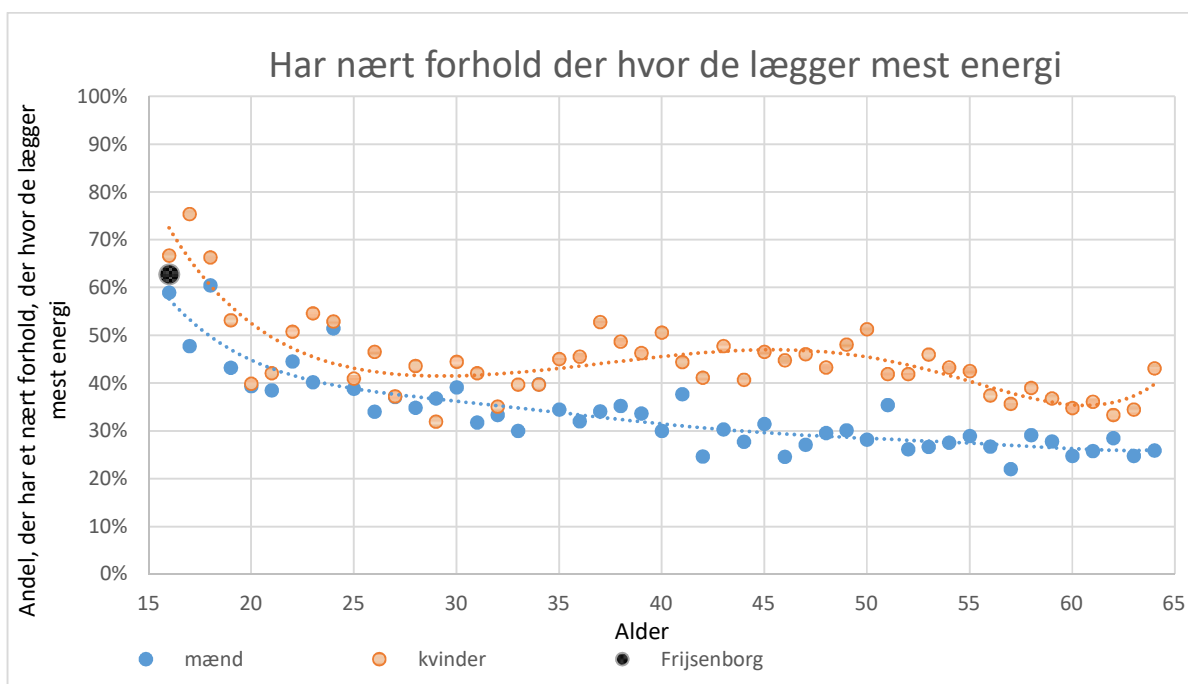
Figur 4.25

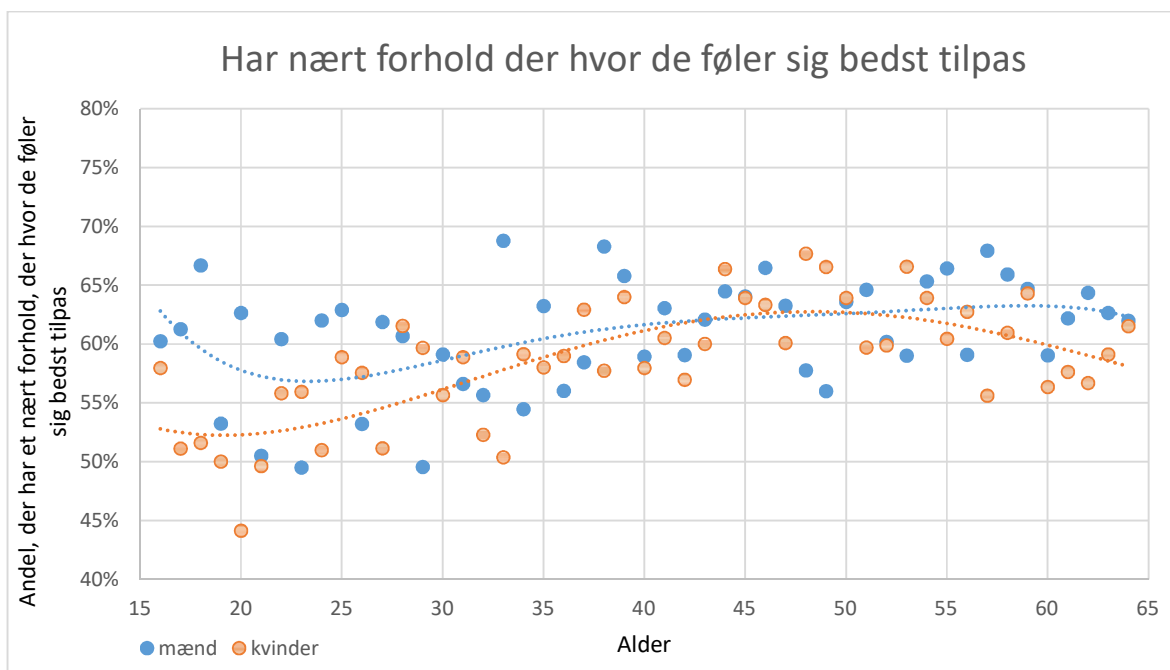
Figur 4.26

I det miljø, hvor man er bedst tilpas, ser billedet helt anderledes ud. Blandt SHILD-respondenterne svarer 60%, at de har et *meget* nært forhold til mindst en af de andre i de grupper, hvor de deltager, og 30% et forhold, som ikke er meget nært. Tilbage bliver 9%, som ikke har noget forhold til folk i de grupper, hvor de deltager. Det gælder for 11% af teenagerne, 10% af drengene og 12% af pigerne, at de ikke har sådan et forhold. For teenagere med fysisk handikap er tallet 15%, og for teenagere med psykisk lidelse er det 21%.

Har et nært forhold til mindst én af de andre (figur 4.27 og 4.28): Her viser SHILD ligeledes stor forskel på, om svaret angår det miljø, hvor man lægger den største energi (figur 4.27), eller det miljø hvor man føler sig bedst tilpas (figur 4.28). For det miljø, hvor man lægger sin energi, finder vi, at flertallet af de yngste svarer, at de har et meget nært forhold til en eller flere af dem, de kender; men andelen falder over alderen fra 59% af de 16-19-årige til 31% af de 60-64-årige, og faldet er især stort lige efter teenagealderen. Når man ser på 16-, 17-, 18-, 19-årige for arenaen *energi*, finder man, at andelen er 63% for de første tre grupper, hvor mange stadig følger ungdomsuddannelse og kun 48% for de 19-årige. Når man følger denne størrelse år for år, viser det sig, at den er maksimal 60% for de yngste. Så falder den til omkring 40% i 25-årsalderen og holder sig konstant ind til 45-årsalderen, hvorefter den igen falder til 30% for dem midt i 60'erne.

Figur 4.27

Figur 4.28

For det miljø, hvor man føler sig bedst tilpas (figur 4.28), bliver det ved med at være omkring 60%, der har et nært forhold. I teenageårene er tallet lidt højere for drenge end for piger, men det falder hurtigt for drengene. Fra først i 20'erne stiger det ganske svagt til midt i 40'erne, men alt i alt er forskellen efter køn og alder ubetydelig.

Derfor er tallet for Frijsenborg, hvor 63% af respondenterne svarede, at de havde et meget nært forhold til mindst en af de andre i skoletiden før efterskolen, helt på linje med tallene for befolkningen som helhed. Der er en betydelig forskel mellem køn. Blandt pigerne er tallet 68%, blandt drengene 58%. En forskel af samme størrelse ser man for SHILD-respondenterne som helhed, hvad angår arenaen energi, mens der ikke er nogen forskel i miljøet, hvor man føler sig bedst tilpas. Ser man på den del af SHILD-respondenterne, der melder om handicap, finder man, at andelen af teenagere med fysisk handicap svarer, at de har et nært forhold til mindst en er 62(50²)%, sammenlignet med Frijsenborgs 63%, mens andelen af teenagere med psykisk handicap, der svarer på det samme, er 53(38*)%, dvs. lavere end Frijsenborgs 63%. Her ser vi et enkelt forhold, hvor Frijsenborgeleverne i deres svar omkring skoletiden før Frijsenborg ser ud til at stå stærkere socialt (end her: gruppen af teenagere med psykisk lidelse).

De nævnte fire spørgsmål fra vores modul i SHILD20, hvor befolkningen mellem 16 og 64 år har svaret om den sammenhæng, hvor respondenterne lægger den største del af sin energi, er taget af de

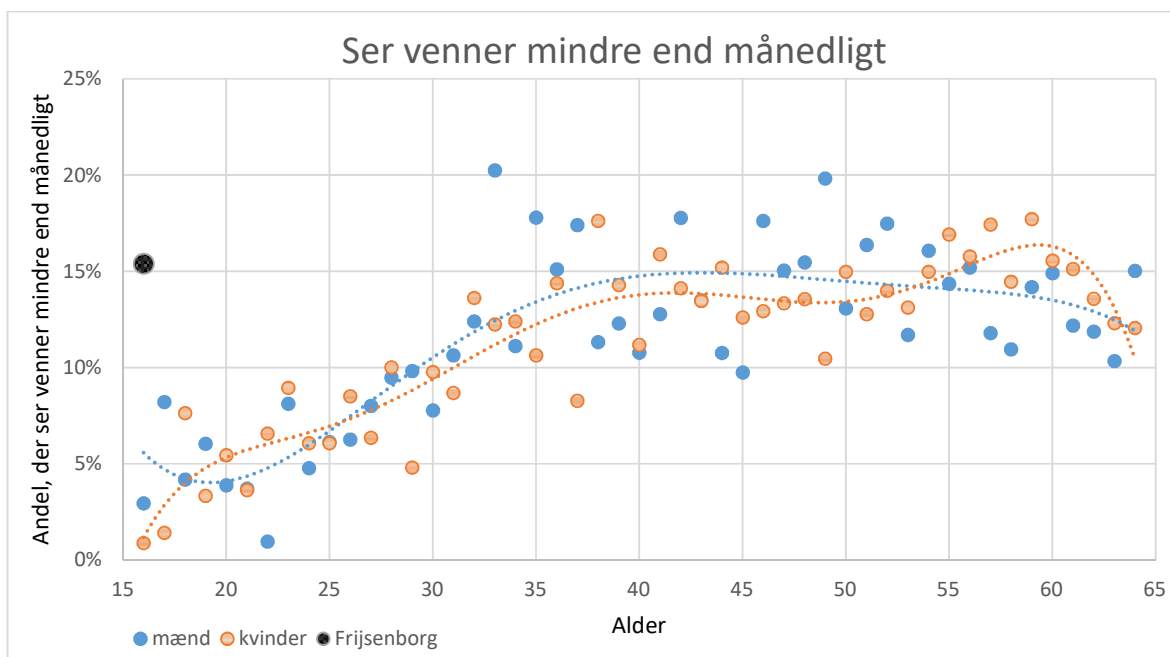
² Her kan det undre, at flere har et nært forhold til en anden i den gruppe, hvor de lægger energi, end i den hvor de føler sig bedst tilpas. Dette gælder teenagere generelt, og når man ser nærmere på det, kun for 16-, 17- og 18-årige men ikke for 19-årige. Fra 19 år og op er billedet mere normalt. Det passer godt med, at disse grupper har en skolegang, hvor de har deres hverdag og venner.

fire muligheder: arbejde, uddannelse, foreninger og lignende, samt offentlige tilbud, mens Frijsenborgeleverne, som nævnt, har svaret om deres situation i skoletiden umiddelbart før de begyndte på Frijsenborg Efterskole. Sammenligninger af disse svar viser både store forskelle og en stor lighed mellem Frijsenborgeleverne og unge 16-19-årige blandt SHILD-responderne.

Der er to store forskelle. En meget mindre andel af Frijsenborg responderne, sammenlignet med de unge SHILD-responder, oplever, at de har deltaget på lige fod med deres kammerater i skoletiden før Frijsenborg, og at de kunne følge med i samtalen, når man talte i grupper. En ikke helt så stor forskel ser man i andelen, der meget gerne deltager i socialt samvær. Den er noget mindre blandt Frijsenborgeleverne, end den er i teenagebefolkningen som helhed. Lypunktet i denne sammenhæng er, at det er en lige så stor andel af Frijsenborgeleverne som af teenagebefolkningen som helhed, der svarer, at de havde et nært forhold til mindst én af de andre. De barrierer, som Frijsenborgeleverne rapporterer om, handler altså ikke om deres mulighed for og ønske om at få en nær relation til én. Barriererne ligger i deres muligheder for at forstå alt, hvad der foregår og deltage på lige fod i grupper, hvor de er flere end to. Her synes der at være en klar forskel til respondentgruppen af teenagere med psykisk lidelse, hvis svar indikerer en mindre sandsynlighed for at indgå i nære venskaber.

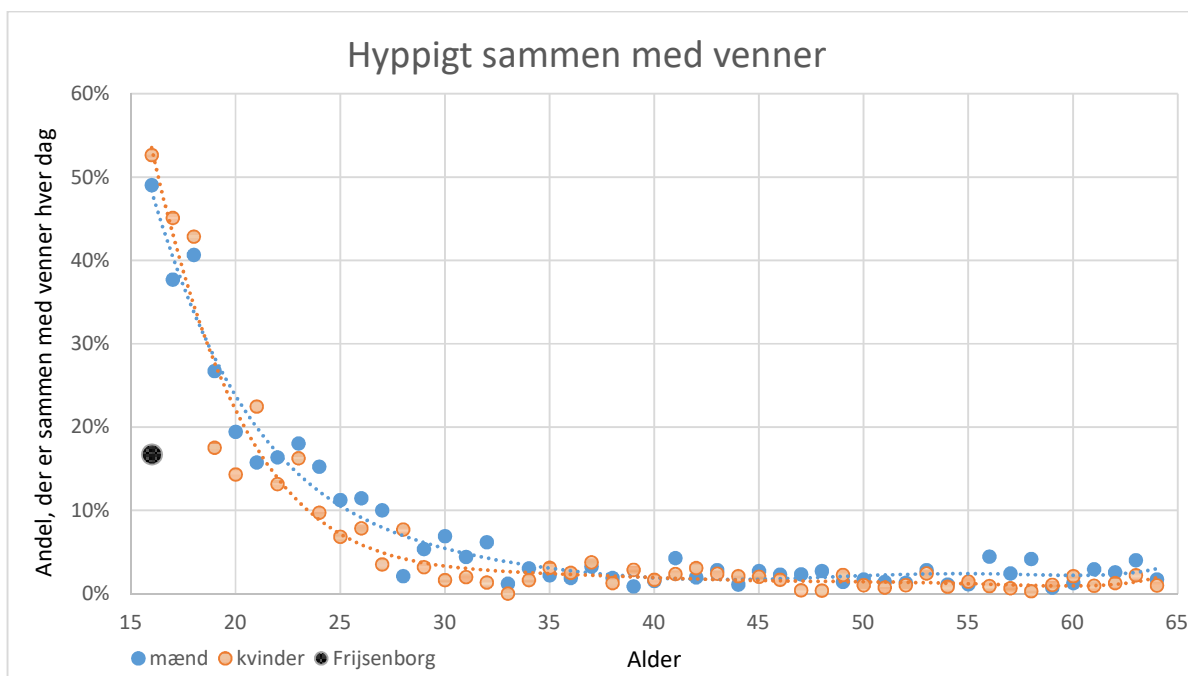
Vi har stillet Frijsenborgeleverne nogle flere spørgsmål fra SHILD, hvor vi har mulighed for at sammenligne dem med et repræsentativt udvalg af en smule ældre teenagere. De vedrører spørgsmål om kontakt med venner, støtte og selvtillid, isolation og udstødelse samt udsathed for vold.

Sjældent sammen med venner og bekendte (figur 4.29): Blandt samtlige SHILD-responder svarer 41%, at de ser venner og bekendte mindst en gang om ugen. 37% svarer en eller et par gange om måneden. Det efterlader 12 % tilbage, hvor der går mere end en måned imellem, at de ser venner og bekendte. Tallet er stigende med alder fra 2-3% for de yngste teenagere til 13-15% i 40-årsalderen, hvorefter det holder sig ret konstant, dog med et lille fald efter 55 år. For teenagerne som helhed er tallet 4%, med 6% for drenge og 3% for piger. For teenagere med fysisk handicap er det 7%, og for teenagere med psykisk lidelse 13%. For Frijsenborgeleverne var det 15 % i skoletiden, før de kom på Frijsenborg. Det er værd at bemærke, at pigerne her (modsat den generelle tendens) svarer, at de relativt er mere isolerede, idet tallet for drengene er 12% og for pigerne 18%. Især bemærker man, at 9% af pigerne svarer, at de *aldrig* var sammen med venner og bekendte. Det tilsvarende tal for Frijsenborgdrengene er kun 3%, og for alle teenagere kun 1%.

Figur 4.29

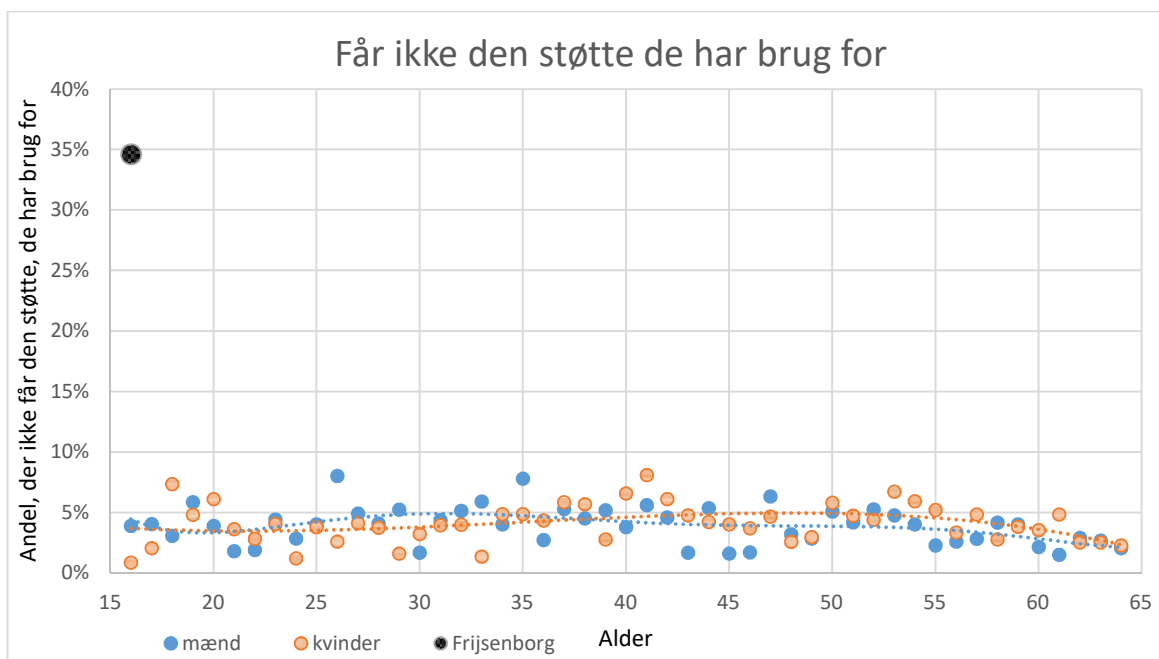
Hyppigt sammen med venner og bekendte (figur 4.30): Blandt alle teenage-responderne i SHILD svarer 39%, at de er sammen med venner og bekendte hver dag; for dem, der melder om fysisk hhv. psykisk handicap er tallene 43% hhv. 31%. Andelen falder til 12% i 20-39-årsgruppen, og få procent i de næste livsfaser. Ser man på 16-, 17-, 18-, 19-årsgrupper, viser det sig, at andelen varierer stærkt fra omkring 50% for 16-årige, over omkring 40% for 17- og 18-årige, til omkring 20% for 19-årige, hvor mange er færdige med ungdomsuddannelse. Frijsenborgeleverne kommer slet ikke op på det niveau, da kun 17% svarer, at de i skoletiden før Frijsenborg har brugt tid med venner og bekendte hver dag. Det vil sige, en betydelig mindre andel end de 31% for teenagere med psykisk lidelse i SHILD. Kønsforskellen er betydelig. Blandt Frijsenborg responderne svarer 22% af pigerne og 9% af drengene, at de hver dag i skoletiden før Frijsenborg tilbragte tid med venner og bekendte. For befolkningen som helhed er der en ubetydelig forskel i modsat retning, dog er der en forskel i samme retning for teenagerne, især de yngste.

Figur 4.30

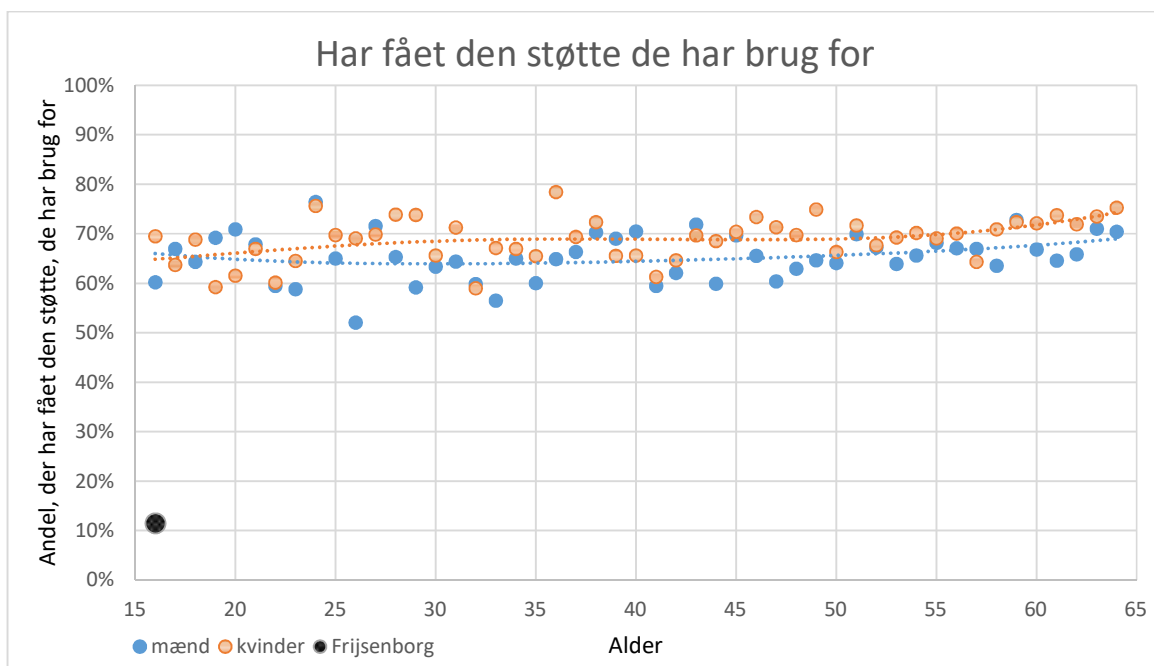
Billedet er tilsvarende, når man ser på, hvor mange der svarer, at de har tilbragt tid med venner og bekendte *hver dag eller flere gange om ugen*. Det tal holder sig højere gennem livsfaserne for den almindelige befolkning, idet det gradvist synker fra 78% blandt teenagerne til 18% i gruppen 50-59 år, hvorefter det stiger til 20%. Kun 46% af respondenterne på Frijsenborg så året før i folkeskolen venner og bekendte flere gange om ugen eller mere. Den almindelige befolkning når først ned på samme niveau i 20-29-årsalderen. Forskellen på køn bliver lidt mindre her, da 39% af drengene og 51% af pigerne så venner og bekendte mindst flere gange om ugen.

Mangler støtte fra andre mennesker (figur 4.31): Langt de fleste SHILD respondenter svarer, at de får den støtte fra andre mennesker, som de har brug for. 4% svarer, at de er lidt eller meget uenige i, at de får den støtte, de har brug for. Denne andel er ret konstant over alder, først ganske svagt stigende, men så hurtigere faldende efter 50-årsalderen. Der er ikke forskel på, hvor lidt støtte mænd og kvinder svarer, de får; heller ikke for teenagere, hvor andelen også er 4%, der mangler støtte både blandt drenge og piger. For teenagere med fysisk handikap er det dog 7%, der mangler støtte, og for teenagere med psykisk lidelse er det 11%. Blandt Frijsenborg eleverne er andelen betydeligt større, end de andele vi ser for SHILD respondenterne. Blandt Frijsenborg respondenterne er det 35%, der har manglet støtte inden efterskolen, fordelt med 30% for drenge og 38% for piger. Her er der tale om en betydelig forskel, ikke bare i forhold til teenage-respondenterne generelt i SHILD, men også i forhold til teenage-respondenterne, der melder om fysisk eller psykisk handikap.

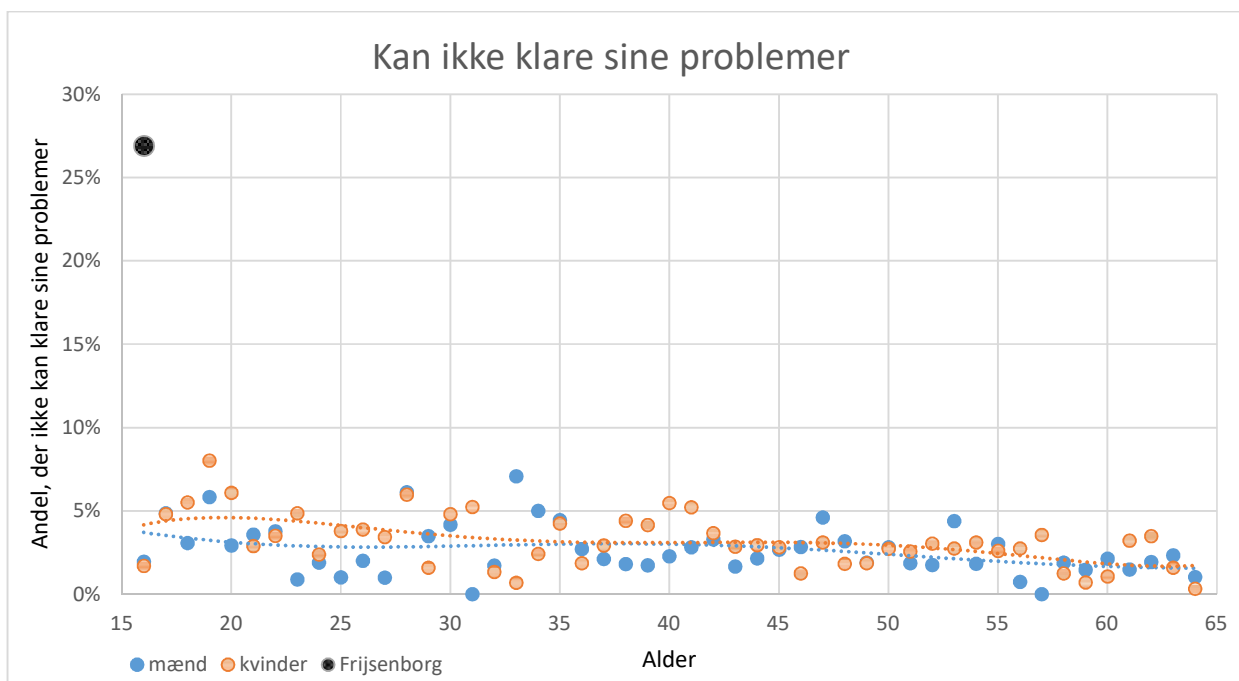
Figur 4.31

Oplever støtte fra andre mennesker (4.32): To tredjedele af SHILD-respondenterne generelt er meget enige i, at de får den støtte fra andre mennesker, som de har brug for. Denne andel er svagt voksende gennem livsfaserne, fra 65% for teenagerne til 71% for gruppen over 60 år. Hvis man ser på andelen, der er meget eller lidt enig i dette, er den konstant på omkring 87% gennem alle livsfaser. For grupperne med fysisk handikap eller psykisk lidelse gælder det ligeledes, at oplevelsen af støtte er nogenlunde den samme for alle aldersgrupper. For dem med fysisk handikap er de 62% meget enige, hvilket kun er lidt mindre end de 68% blandt samtlige SHILD-respondenter. For dem med psykisk lidelse er andelen betydeligt mindre, nemlig 42%. Til sammenligning er det kun 12% af Frijnsborg respondenterne, der er meget enige, og kun 41%, der er meget eller lidt enige i dette. Over halvdelen af Frijnsborg respondenterne oplever altså, at de i året, inden de kommer på efterskolen, ikke får den støtte fra andre mennesker, som de har brug for. Den tilsvarende andel for SHILD-respondenterne generelt er omkring en syvendedel. Langt større andel af pigerne blandt Frijnsborg respondenter end af drengene oplevede den støtte fra andre mennesker, som de havde brug for, nemlig 16% for pigerne og 6% for drengene. Blandt SHILD-respondenterne som helhed er der en ubetydelig forskel i samme retning. For teenage SHILD-respondenterne er der ingen forskel i forhold til køn og ingen udvikling i andelen i aldersgruppen mellem 16 og 19 år.

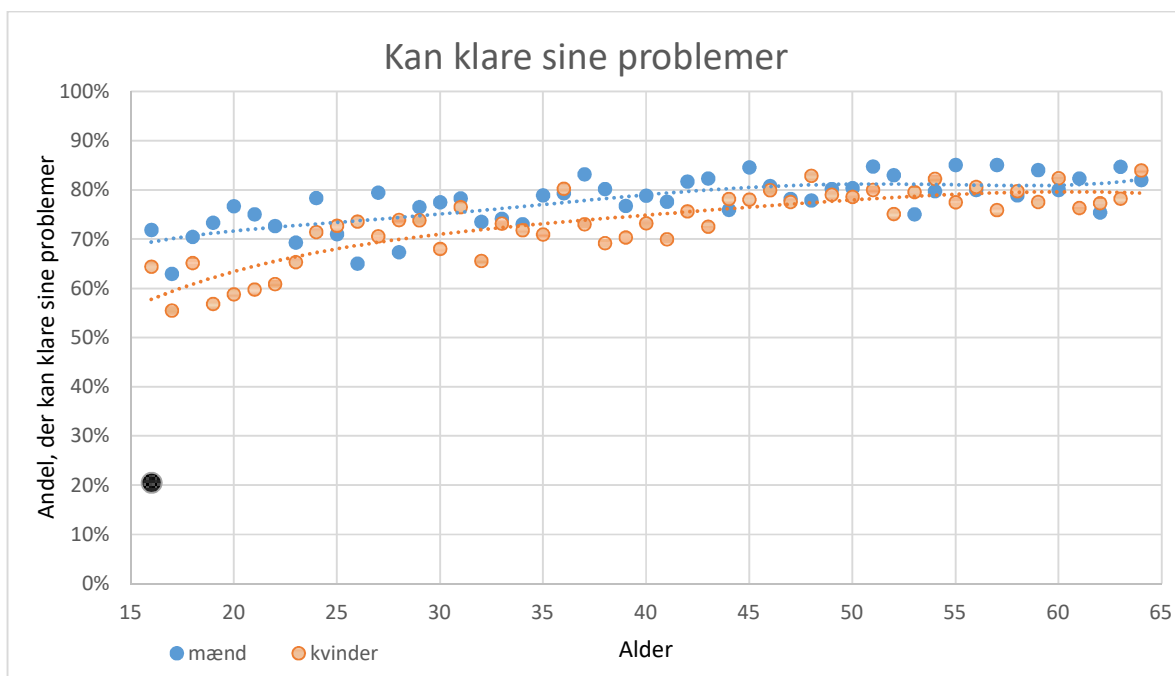
Figur 4.32

Mener ikke, de kan klare de problemer, de møder (figur 4.33): Langt de fleste blandt SHILD-responderne mener, at de kan klare de problemer, de møder, men 3% er lidt eller meget uenig i, at de kan det. Dette gælder for en lidt mindre andel af mænd end kvinder. Blandt de yngste er andelen dog 4%, og så falder den med alderen, især efter 45-årsalderen, til 1-2% midt i 60'erne. For teenageresponderne er andelen på 5%, 4% af drengene og 5% af pigerne. For teenagere med fysisk handicap er den 7%, for teenagere med psykisk lidelse 19%. Andelen for Friesland responderne er væsentligt højere. Her mente 27%, 36% af drengene og 20% af pigerne, at de ikke kunne klare deres problemer, før de kom på efterskolen. Pigerne blandt responderne på Friesland melder således om lige så lidt tro på, at de kan klare de problemer, de møder, som det er tilfældet for SHILDs teenage responder med psykisk lidelse, mens en betydeligt større andel af drengene blandt Friesland responderne ikke mener, de kan klare de problemer, de møder.

Figur 4.33

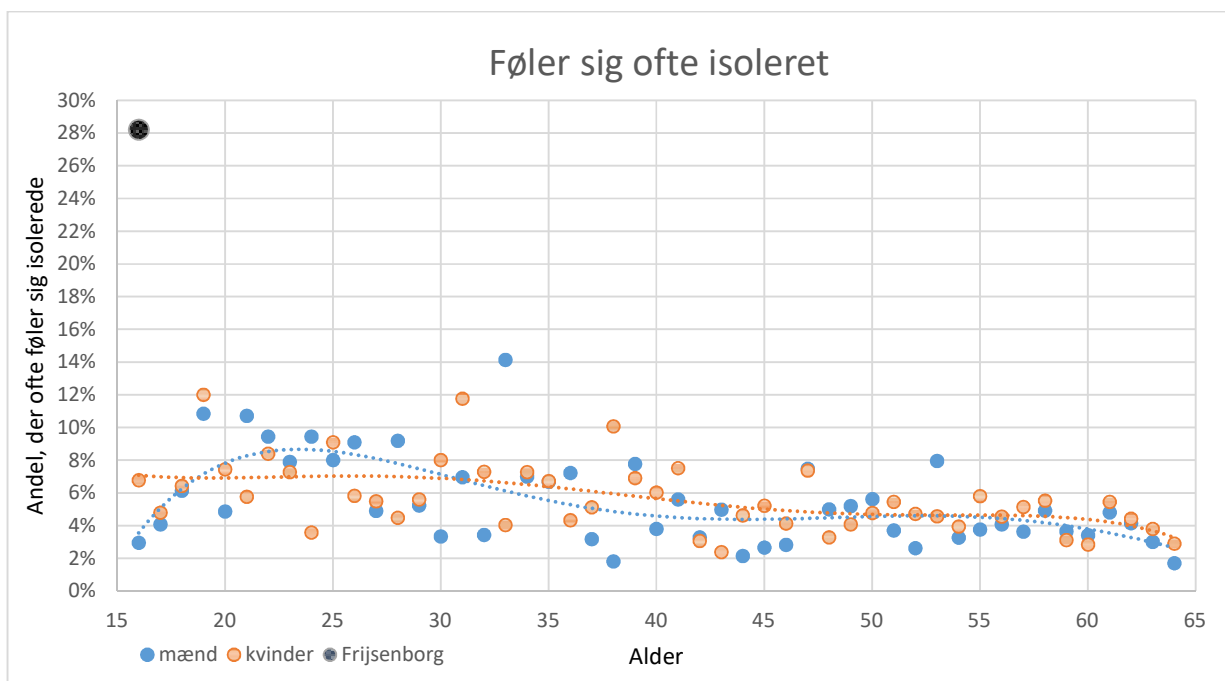
Har tillid til, at de kan klare de problemer, de møder (figur 4.34): Tre fjerdedele af befolkningen svarer *meget enig* på spørgsmålet, om de har tillid til, at de kan klare de problemer, de møder. Andelen vokser over livsfaserne fra 65% for teenagerne til 80% i grupperne over 50 år. Der er ingen udvikling i tallet mellem 16 og 19 år. For grupperne med handicap og især psykisk lidelse finder vi betydeligt mindre andele, også for teenagedelen. De 65% af alle teenagere, der mener at kunne klare deres problemer, bliver til 55% for teenagere med fysisk handicap og 32% for teenagere med psykisk lidelse. Hvis vi tager alle, der angiver at være lidt eller meget enige i udsagnet, vokser tallet fra 89% for teenagerne til 94% i grupperne over 50 år. En meget mindre andel af Frijsenborg respondenterne havde, i året før de kom på Frijsenborg Efterskole, tillid til, at de kunne klare de problemer, de mødte. Her var kun 21% meget enige i, at de kunne klare de problemer, de møder, og 44% enige i det hele taget, dvs. meget eller lidt enige. Langt flere af pigerne, nemlig 27%, end af drengene, 12%, havde tillid til, at de kunne klare deres problemer. For SHILD-respøndenterne som helhed er der en ubetydelig forskel i modsat retning. Det samme er tilfældet for teenage-gruppen.

Figur 4.34

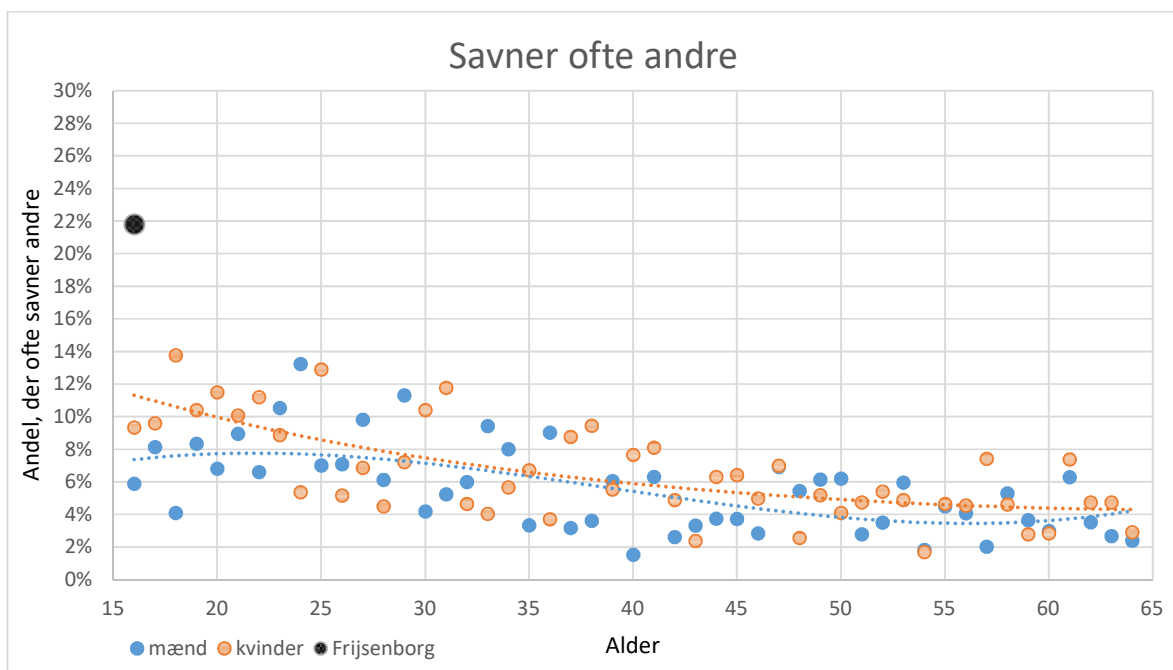
Flertallet af Frijsenborg respondenterne, 56 %, mente således ikke, at de kunne klare de problemer, de mødte, sammenlignet med 11% af teenagerne og 6-8% af grupperne fra 30 år og frem (i SHILD som helhed), der ligeledes svarede uenig eller hverken-eller på det spørgsmål.

Føler sig ofte isoleret fra andre (figur 4.35): Det svarer 7% af teenage-gruppen og dem i 20'erne i SHILD, samt 5% af dem mellem 30 og 59 år og 4% af dem i 60'erne. Ser man på teenagerne med handicap, føler 14% af dem, der rapporterer om fysisk handicap, sig ofte isoleret, og 25% af dem med psykisk lidelse. Til sammenligning følte 28% af Frijsenborgsrespondenterne sig ofte isoleret fra andre, året før de kom på Frijsenborg Efterskole. Sidstnævnte er en andel, der kun er lidt større end andelen blandt SHILD teenagerrespondenterne med psykisk lidelse. Inden for SHILDs teenagegruppe (16-19 år) stiger følelsen af isolation en smule fra 16 til 19 år. Andelene, der føler sig isoleret fra andre en gang imellem eller ofte, viser noget af det samme billede. Den er 39% for teenagegruppen og en smule højere, 44%, for gruppen i 20'erne, og derefter falder den til omkring 25% i grupperne over 50 år. For Frijsenborg respondenterne er den imidlertid helt oppe på 73 %. Selv om det altså generelt set er sådan, at lidt flere yngre end ældre føler sig isolerede fra andre, falder Frijsenborg respondenterne helt uden for dette spænd, idet en langt større del af dem følte sig isolerede i skoletiden før Frijsenborg, end det er tilfældet i samtlige af SHILDs aldersgrupper, opdelt efter livsfase. En del flere af drengene i Frijsenborgundersøgelsen, 33%, end af pigerne, 22%, havde følt sig isoleret fra andre. I SHILD som helhed er der en forskel i samme retning, men tale om meget mindre andele. Det er også tilfældet for SHILDs teenagegruppe på 16-19 år.

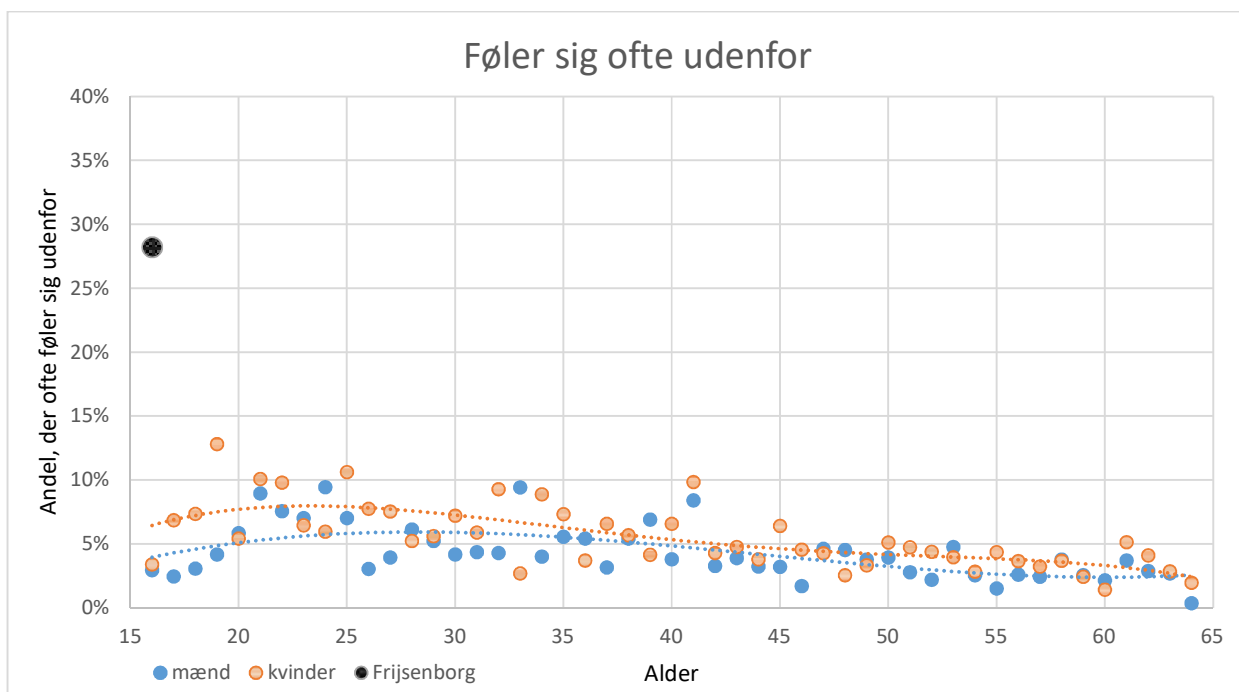
Figur 4.35

Savnede ofte nogen at være sammen med (figur 4.36): Det gælder for 9% af SHILDs teenage-gruppen og gruppen i 20'erne, at de ofte savner nogen at være sammen med. Det at savne nogen at være sammen med har en stærk statistisk sammenhæng med rapportering af handicap. For teenage-gruppen, der melder om fysisk handicap er andelen på 12%, der ofte savner nogen at være sammen med, og for teenagere med psykisk lidelse er det 21%. Andelen er en smule mindre for 16-årige end for 19-årige. Derefter falder andelen til 4% i grupperne over 50 år. Langt flere af Frijsenborg respondenterne savnede, året før de startede på Frijsenborg Efterskole, nogen at være sammen med. Det svarer 22%, at de ofte gjorde, altså næsten samme andel, som vi så for teenage-gruppen med psykisk lidelse i SHILD. Det gælder i Frijsenborgundersøgelsen for langt flere piger end drenge: 27% af pigerne og 15% af drengene. I SHILD som helhed er der en ubetydelig forskel efter køn i samme retning, og det er der også for teenagergruppen.

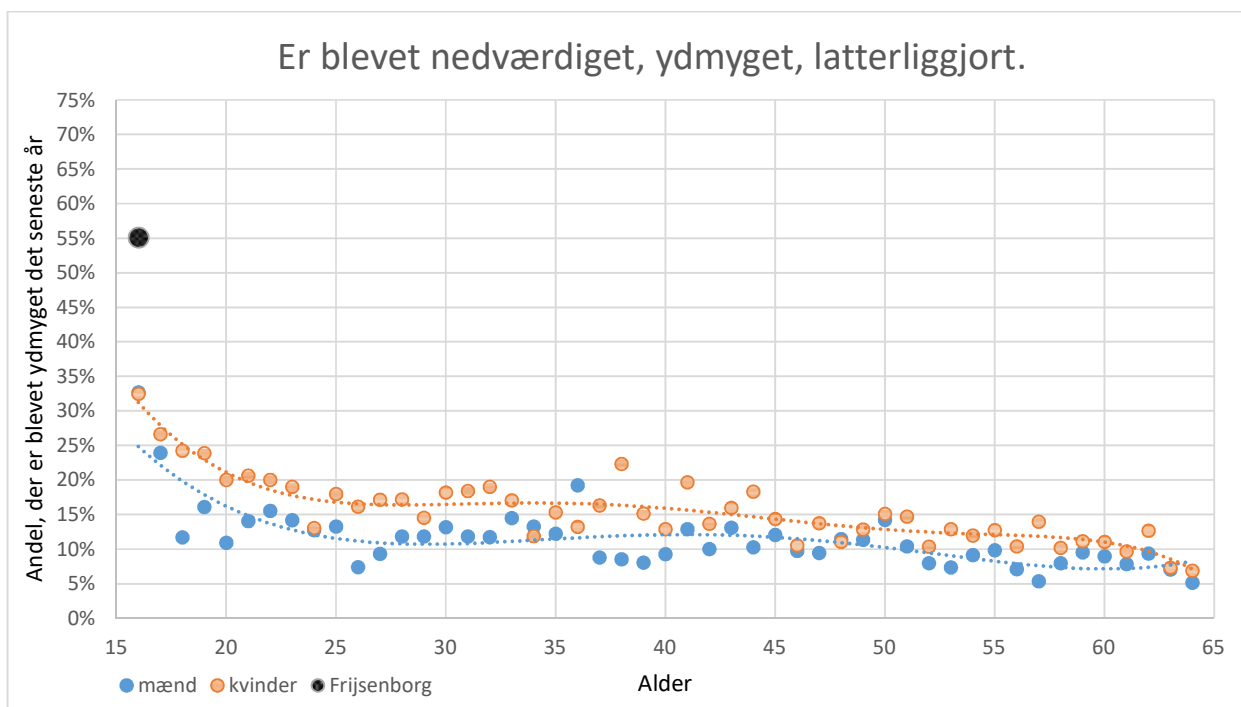
Figur 4.36

Følte sig ofte udenfor (figur 4.37): Blandt SHILD-respondenterne som helhed er det kun 4%, der svarer, at de ofte føler sig udenfor, med en højere andel i teenagegruppen, 6%, og dem i 20'erne, 7%. Blandt sidstnævnte er denne følelse tilsyneladende størst først i 20'erne og mindre sidst i 20'erne, og derefter aftagende ned til 3% i de ældste aldersgrupper. Inden for teenageårene er der dog den modsatte udvikling, idet tallet vokser fra 3% for 16-årige til 9% for 19-årige. For teenagere med handicap finder vi i stedet for de 6% for alle teenagere, 9% i gruppen med fysisk handicap og hele 20% i gruppen med psykisk lidelse, der ofte føler sig udenfor. Den tilsvarende del for Frijnsborg respondenterne er 28 %, en del højere for pigerne, 33%, end for drengene, 21%. Der er en mindre forskel efter køn i samme retning i SHILD som helhed, og det samme gælder for teenagegruppen. En stor del af eleverne, og især af pigerne, har således ofte følt sig udenfor, inden de kom på Frijnsborg Efterskole. For Frijnsborgdrengene har følelsen af at være uden for været lige så udbredt som i SHILD blandt teenagere med psykisk lidelse i almindelighed. For Frijnsborgpigerne er andelen betydeligt større.

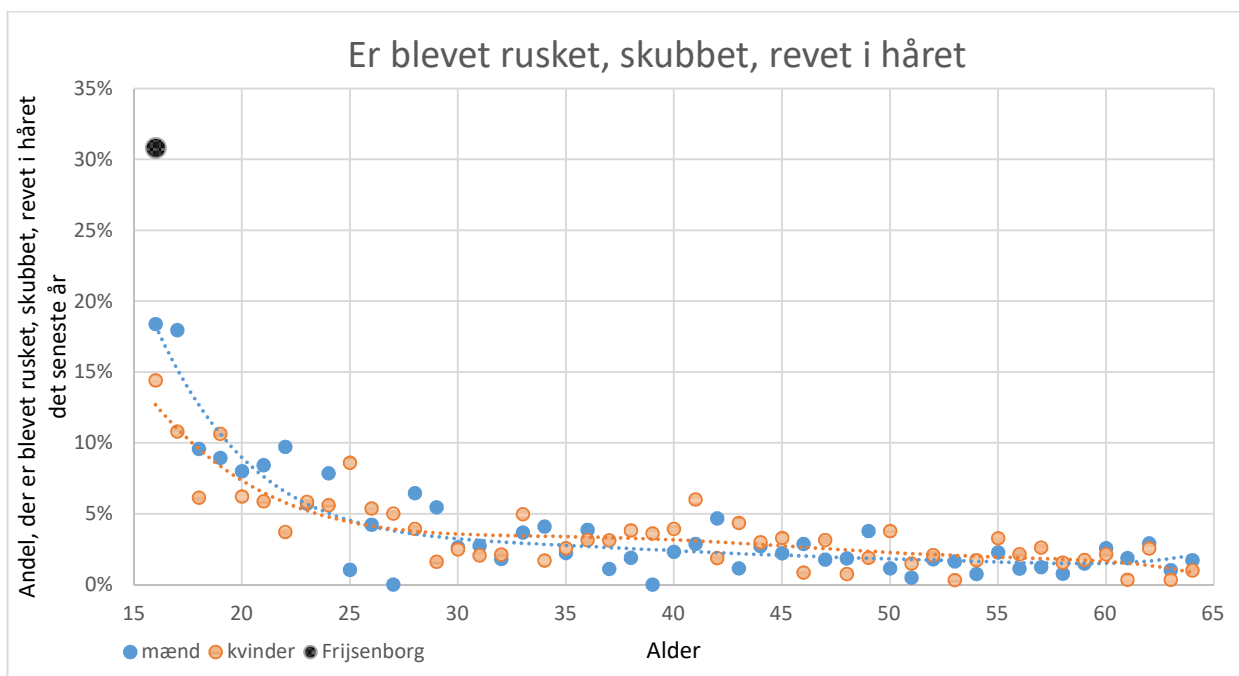
Figur 4.37

Blevet nedværdiget, ydmyget, latterliggjort inden for sidste år (figur 4.38): SHILD indikerer, at 13% i befolkningen som helhed har oplevet disse ubehageligheder. Blandt teenagerne er tallet dog 24%, og her er den noget højere for teenagere med fysisk handicap, 31%, og for teenagere med psykisk lidelse, 41%. De 24% for teenagegruppen som helhed dækker over et brat fald fra 33% ved 16 år til 20% ved 19 år, og herefter falder andelen hurtigt til 15% i 20'erne og den første del af 30'erne. Derefter er den jævnt aftagende til 10% for de 60-årige. Imidlertid har flertallet af respondenterne på Frijsenborg, 55 %, oplevet at blive ydmyget, året før de startede på efterskolen, hvilket er en andel, der er noget højere end den, vi fandt i SHILD for teenagere med handicap. Det er tilfældet for langt flere af pigerne, 62%, end af drengene, 46%. For den almindelige befolkning er der ligeledes en ret stor forskel i samme retning mellem køn. Forskellen i køn er ikke til stede ved de 16-17-årige, men udvikler sig derefter langsomt. De 13% af SHILD-responderne, der er blevet nedværdiget mm. inden for det sidste år, fordeler sig med 11% blandt mænd og 14% blandt kvinder.

Figur 4.38

Blevet rusket, skubbet, revet i håret inden for seneste år (figur 4.39): 3% af SHILD-respondenterne har oplevet dette, men andelen varierer stærkt med alder. Variationen går fra 12% af teenagerne, hvilket dækker over et brat fald fra 16% ved 16 år til 10% ved 19 år, over 5% af dem i 20'erne, hvorefter det kommer ned på 3% og mindre i de følgende grupper. De 12% af teenagerne blandt SHILD-respondenterne som helhed vokser til 22% for teenagere med fysisk handicap og 18% for teenagere med psykisk lidelse. Blandt elevrespondenterne på Frijsenborg er andelen noget højere. 31 %, rapporterer om sådanne oplevelser i året før, de kom på efterskolen, 36% af drengene og 27% af pigerne. Når man ser på SHILD respondenterne som helhed er der ingen kønsforskelle, dog er der for teenagegruppen en lignende kønsforskel, som vi ser for Frijsenborgeleverne.

Figur 4.39

4.1.4 Problemer med hørelse

Som nævnte tal og figurer viser, adskiller Frijsenborgeleverne sig stærkt fra et tilfældigt udvalg af 16-årige i befolkningen og karakteriserede ved markant stærkere markører for problemer med social deltagelse på næsten alle punkter, bortset fra det at have en nær ven.

Når man indregner alt fra en lille vanskelighed til mere alvorlige vanskeligheder, så har 23% af alle SHILD-respondenter en eller anden form for problemer med hørelse. Andelen vokser med alderen, så problemer med hørelsen rapporteres af 14% af teenagerne og er opadgående til 34% af dem mellem 60 og 64 år. Blandt Frijsenborgeleverne rapporterer 31% en eller anden form for høreproblemer (38%, hvis alle brugere af hørehjælpemidler regnes med). Kønsforskellen er meget lille, men lidt flere drenge end piger melder om dette, og der er den samme lille forskel blandt SHILD-teenagerne. De 31% af Frijsenborg respondenterne, der oplyser, at de har høreproblemer, fordeler sig med 24% med lidt vanskelighed, 5% med en del og 1%, som næsten ikke kan høre. 12% oplyser, at de har cochlear implant (CI) og 13% høreapparat.

Blandt de 69%, som oplyser, at de ikke har nogen problemer med deres hørelse, har en elev høreapparat og tre har CI. Dem flytter vi over sammen med de 31% med høreproblemer, og kalder den fremkomne variabel *høretab*.

Frijsenborg Efterskole markerer sig ved at tage særligt hensyn til problemer, der hænger sammen med høretab, og optager, som nævnt omkr. 20-25% elever med høretab. Størrelsen af de viste sociale udfordringer blandt elevrespondenterne tyder imidlertid på, at mere end en tredjedel har

hørenedsættelse. Vi ser i det følgende derfor på, hvor meget høretabet betyder for de besvarelser, vi har fået fra Frijsenborgeleverne. Tabel 4.2 sammenligner svarene for de 50 elever på årgangen, der oplyser, at de hører uden vanskeligheder og ikke har hørehjælpemidler, med de 38 elever, der har vanskeligheder eller hjælpemidler.

Spørgsmål	Hører alt	Høretab	Alle	gamma	p	16 år (SHILD)
Deltog helst ikke i socialt samvær	8,0%	14,3%	10,3%	0,143	0,502	4,4%
Deltog meget gerne i socialt samvær	56,0%	50,0%	53,8%			78,8%
Kunne kun følge med i en del af ...	26,0%	42,8%	32,0%	0,440	0,010	4,9%
Kunne følge med i alt det, der bliver sagt	28,0%	7,1%	20,5%			56,2%
Deltog ikke på lige fod i socialt samvær	40,0%	67,8%	50,0%	0,419	0,020	8,9%
Deltog på lige fod i socialt samvær	14,0%	7,1%	11,5%			57,1%
Havde ikke et nært forhold til en af de andre	6,0%	3,6%	5,1%	0,245	0,271	8,4%
Havde et nært forhold til en af de andre	68,0%	53,6%	62,8%			63,1%
Så venner mindre end en gang om måneden	18,0%	10,7%	15,4%	-0,031	0,849	1,9%
Så venner hver dag	14,0%	21,4%	16,7%			50,9%
Fik ikke den støtte, de har brug for	32,0%	39,3%	34,6%	0,178	0,282	2,3%
Fik den støtte, de har brug for	12,0%	10,7%	11,5%			65,2%
Kunne ikke klare deres problemer	22,0%	35,7%	26,9%	0,156	0,364	1,8%
Kunne klare deres problemer	20,0%	21,4%	20,5%			67,9%
Følte sig ofte isoleret	32,0%	17,9%	26,9%	0,037	0,841	5,0%
Savnede ofte andre	20,0%	25,0%	21,8%	0,187	0,332	7,7%
Følte sig ofte udenfor	30,0%	25,0%	28,2%	0,030	0,873	3,2%
Oplevede de blev ydmyget ...	52,0%	60,7%	55,1%	-0,176	0,454	32,5%
Oplevede de blev ruset ...	26,0%	39,3%	30,8%	-0,296	0,234	16,3%

Tabel 4.2

Kun to af spørgsmålene bliver besvaret signifikant forskelligt af de to grupper elever, men for de fleste af spørgsmålene er der ingen forskel, og i tre af tilfældene ser vi endda, at gruppen med høretab har klaret de sociale situationer bedre end gruppen uden høretab.

Gamma-værdien måler, hvor meget det enkelte spørgsmål korrelerer med høretab for Frijsenborgeleverne, og p-værdien angiver som sagt sandsynligheden for at finde en sammenhæng

af en sådan styrke, hvis der i virkeligheden ikke var nogen sammenhæng mellem tingene. Man plejer at regne en sammenhæng for sandsynlig, hvis dette p er mindre end 0,05. Det er kun tilfældet for to af spørgsmålene.

Tabellens sidste kolonne anfører til sammenligning resultaterne af de samme spørgsmål stillet til et udvalg af 16-årige i befolkningen i SHILD. Den viser tydeligt i næsten alle rækker, at resultaterne for såvel de fuldtud hørende som elever med høretab på Frijsenborg Efterskole ligger langt fra befolkningsresultatet, mens forskellen på de to grupper på Frijsenborg Efterskole ikke er nær så stor.

Når vi tester, om Frijsenborgresultaterne adskiller sig fra SHILD-respondenterne på 16 år, ser vi, at der i alle tilfælde er tale om stærkt signifikante forskelle.

Oversigt over resultater af første skema med sammenligninger af Frijsenborg med SHILD2020

Vi kan nu konstruere en oversigt over resultaterne for Frijsenborgrespondenterne, som er angivet i de første tre søjler, og som bliver sammenlignet med den danske befolkning som helhed som afbildet af SHILD 2020-undersøgelsen i de sidste seks søjler. Tabel 4.3 angiver procenter af de for oven angivne grupper, der har givet de svar på de spørgsmål, som angives med en forkortet betegnelse i spalten til venstre.

Spørgsmål	Frijsenborg			SHILD 2020				SHILD-teenagere m.	
	Alle elever	Kun drenge	Kun piger	16-19 år	16 år	19 år	16-64 år	Fysisk handicap	Psykisk lidelse
<i>Hvor du lægger energi*</i>									
Deltager nødig i gruppe	10	12	9	4	4	5	5	7	9
Kan ikke følge med	32	33	31	7	5	11	6	17	24
Er ikke på lige fod	50	52	49	11	9	12	8	18	23
Har ikke nært forhold	5	6	4	10	8	16	16	11	21
<i>Hvor du føler dig tilpas*</i>									
Deltager nødig i gruppe	10	12	9	4	5	5	5	7	9
Kan ikke følge med	32	33	31	6	5	9	6	12	21
Er ikke på lige fod	50	52	49	9	7	11	7	11	18
Har ikke nært forhold	5	6	4	11	9	13	9	15	21
Ser sjældent venner	15	12	18	4	2	5	12	7	14
Får kun ringe støtte	35	30	38	4	2	5	4	7	11
Kan ikke klare problemer	27	36	20	5	2	7	3	7	19
Føler sig ofte isoleret	28	33	22	7	5	11	5	14	25
Savner ofte nogen	22	15	27	9	8	9	6	12	21
Føler sig ofte udenfor	28	21	33	6	3	9	4	9	20
Bliver ydmyget, osv.	55	46	62	24	33	20	13	31	41
Bliver ruset, revet, osv.	31	36	27	12	16	10	3	22	18
Deltager gerne	54	55	53	77	79	74	68	70	68
Kan følge med i alt	21	15	24	58	56	55	68	51	33
Deltager på lige fod	12	18	7	53	57	48	62	45	34
Har et nært forhold	63	58	68	59	63	48	38	62	53
Ser venner hver dag	17	9	22	39	50	20	5	43	31
Får nødvendige støtte	12	6	16	65	65	64	68	62	42
Kan klare problemer	21	12	27	65	68	65	77	55	32
Har høreproblemer	31	31	31	14	18	15	23	15	17

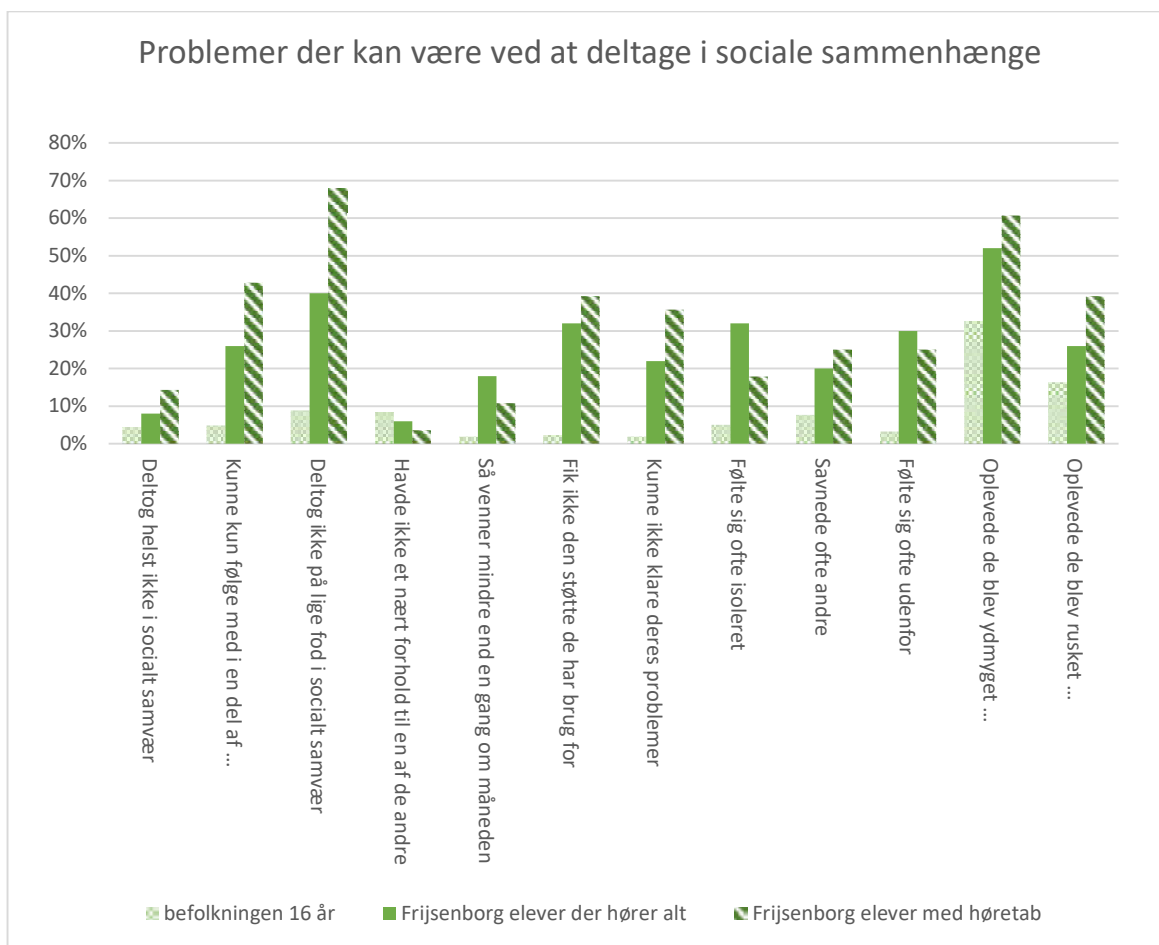
Tabel 4.3

*For Frijsenborg er denne opdeling ikke benyttet, derfor er resultaterne fra SHILD ikke anført.

Analysen giver alt i alt indtryk af, at der blandt Frijsenborgeleverne er en relativt stor del, som i skolelivet før Frijsenborg har haft store vanskeligheder ved at fungere i sociale sammenhænge, når de har været mere end to personer sammen.

Den tredjedel, der oplyser, at de har hørenedsættelse, adskiller sig fra de øvrige to tredjedele ved, at de har oplevet større vanskeligheder med at følge med i alt i mindre grupper og ikke i samme omfang som de andre to tredjedele har kunne deltaget på lige fod.

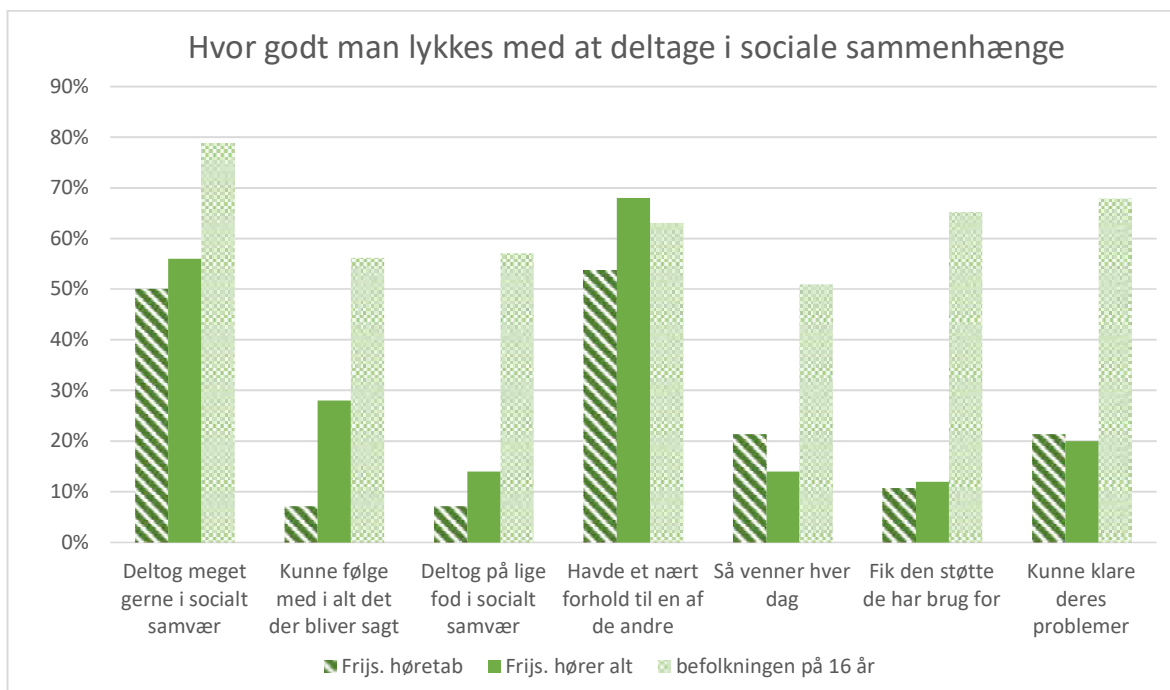
Vi kan omsætte tabel 4.2 til to figurer (figurer 4.40 og 4.41). De viser klart, at de to tredjedele af Frijsenborgeleverne, der oplyser, at de har fuld hørelse, har næsten samme problemer med at deltage i sociale sammenhænge i større og i mindre grupper, som vi finder for Frijsenborgeleverne som helhed. På figur 4.40 ser vi på den negative ende af svarmulighederne, det vil sige, den viser især forholdene for den del, som har de største problemer.

Figur 4.40

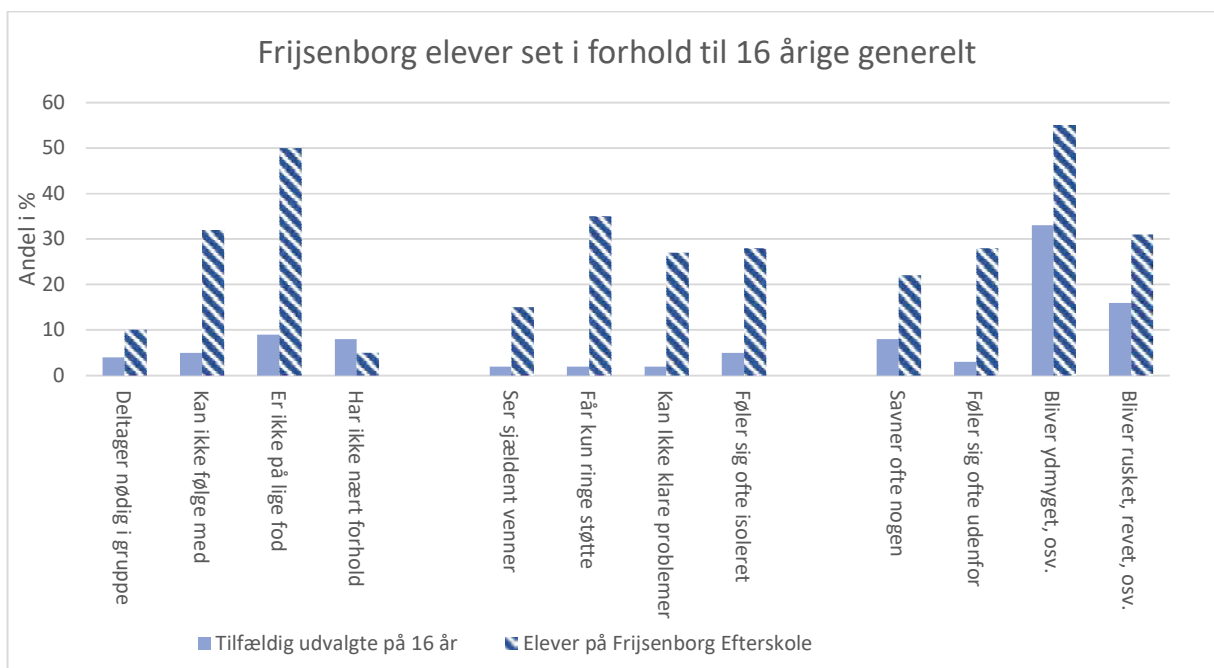
På figur 4.41 ser vi på den positive ende af svarmulighederne, hvilket generelt mere angiver situationen for flertallet i befolkningen. Vi får imidlertid nogenlunde samme billede. Kun for tre spørgsmål er der en korrelation med, hvor godt Frijsenborgrespondenterne angiver, at de hører: (1) om man kunne følge med i, hvad der bliver sagt; (2) om man deltog på lige fod, hvor Frijsenborgeleverne generelt har problemer; (3) om man har et nært forhold til nogen, hvor Frijsenborg mere ligner andre 16-årige, men hvor høretabet tydeligvis har spillet en rolle alligevel.

For de første fire punkter betyder høretabet noget mere for Frijsenborg eleverne, end for problempunkterne (figur 4.41).

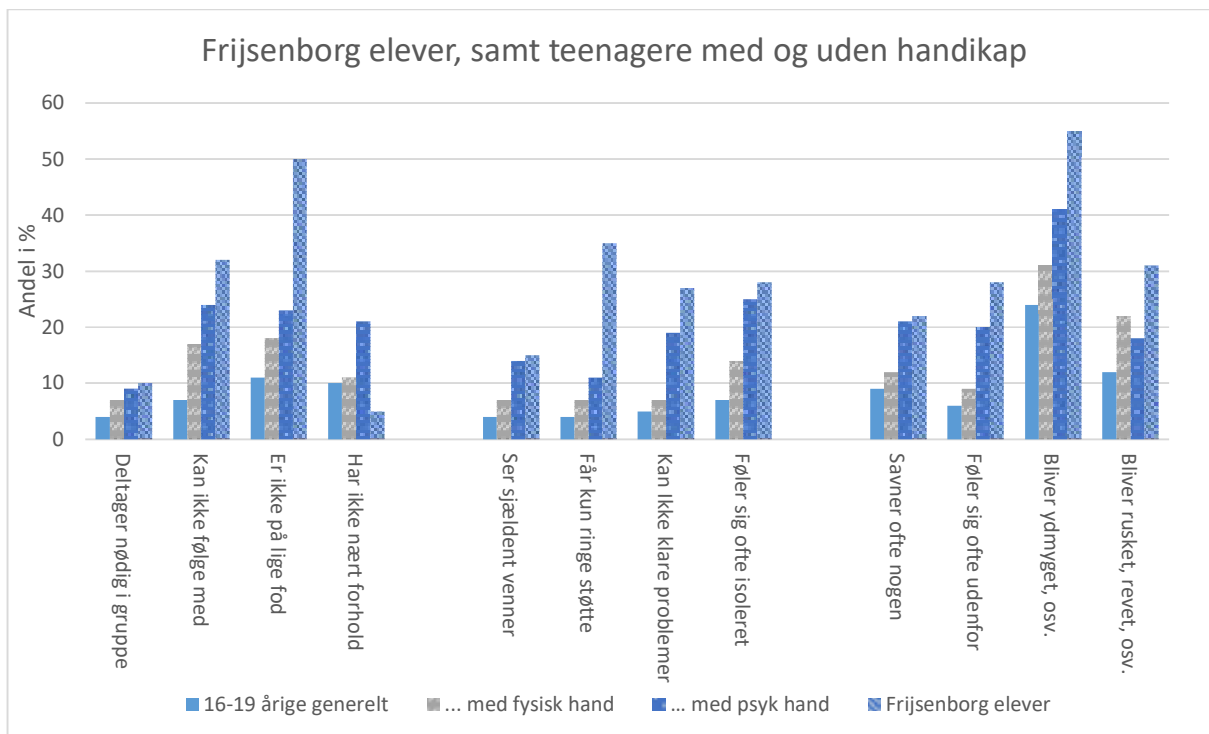

Figur 4.41

Figurerne 4.42 og 4.43 illustrerer en del af tallene fra tabel 4.3. Ved at se på figur 4.42 kan vi se de markante forskelle, der er mellem Frijsenborg eleverne og 16-årige i almindelighed i befolkningen. Man ser tydeligt, at det kun er på spørgsmålet, om man har et nært forhold til en ven, at Frijsenborg eleverne er på linje med befolkningen. De sidste to spørgsmål, om man bliver ydmyget, rusket, revet og så videre viser, at der også er en stor gruppe blandt SHILD-responderne, om end ikke nær så stor som blandt Frijsenborg eleverne, der bliver udsat for den form for mobning.

Figur 4.42

Figur 4.43

Figur 4.43 viser, at SHILD-teenagere med fysisk handicap og med psykisk handicap placerer sig mellem SHILD-teenagerne generelt og Frijsenborgeleverne, som dog stadig er den gruppe, der har de største vanskeligheder med at deltage i grupper. Her sammenligner vi med 16-19-årige, da antallet med fysisk og psykisk handicap ikke er stort nok til at inddele i de enkelte aldersår og lave

en sammenligning med disse. Det er muligt, at denne sammenlægning kan være misvisende. Umiddelbart kan man se ud fra resultaterne for 16- og 19-årige i tabel 4.3, at den første blok i figur 4.43 overestimerer forskellene mellem Frijsenborgeleverne og befolkningen, især når det angår, hvorvidt man har et nært forhold til nogen. I anden og tredje blok i figur 4.43 bliver forskellene derimod underestimeret, således forskellene er større kun for 16-årige (som den foregående figur 4.42 også viser).

Alle disse analyser tegner et samlet billede af Frijsenborgeleverne som værende en gruppe, der i deres skoletid før Frijsenborg har oplevet større udfordringer end resten af befolkningen, og endog i mange tilfælde større udfordringer end unge i de tilsvarende aldersgrupper med psykiske og fysiske handicap. På en lang række parametre kan vi altså se, at høretab spiller en vigtig rolle for disse unges sociale oplevelser, men også at Frijsenborg Efterskole tiltrækker elever generelt med markante sociale udfordringer i deres skoletid før, de kom på Frijsenborg Efterskole.

4.2 Hvor meget betyder hørelse for inklusion i smågrupper?

Hvad er en FAKTORANALYSE?

Denne statistiske metode bruges til at identificere underliggende mønstre i et sæt af variable. Analysen giver os en række "loadings" med en værdi mellem -1 og 1, der repræsenterer styrken og retningen af forholdet mellem en observeret variabel og en underliggende *faktor*, som kan være en slags egenskab.

Faktoranalysen kan på den måde hjælpe os med at inddele vores variable i "bundter", så flere variable måske taler ind i den samme underliggende egenskab. Det kan give et bedre overblik over et datasæt, hvis man har med mange variable at gøre.

På Frijsenborg Efterskole tager man særligt højde for, at der skal være plads til elever med høretab. Det kommer blandt andet til udtryk ved, at alle relevante tekniske hørehjælpemidler er til stede, at alle får muligheden for at kunne høre, og at eleverne oplever at kunne spørge, hvis de ikke kan høre, samt at man søger at rette op på de ulemper, eleverne eventuelt har lidt af i kommunikationen i deres tidligere skoler, for eksempel med betydning for social deltagelse og selvværd.

Da vi med vores spørgeskema i 2022 spurgte alle eleverne, også dem uden høretab, om, hvordan de oplevede forholdene i skoletid umiddelbart inden deres efterskoletid, viste det sig, som det fremgår af ovenstående analyser, at en stor del havde følt sig meget uden for det sociale samvær. Sammenlignet med 16-årsgruppen i SHILD 2022 oplevede en markant større andel, at de havde været udsat for mobbelignende reaktioner fra andre, manglet social støtte og haft sværere ved at klare deres problemer, end de unge på 16 år generelt har rapporteret i SHILD.

Blandt Frijsenborgeleverne var det altså ikke kun dem med høretab, der havde oplevet sociale udfordringer i skoletiden op til deres ophold på Frijsenborg. Frijsenborg Efterskole har tilsyneladende tiltrukket mange elever, som har haft store vanskeligheder ved tidligere at deltage i det uformelle samvær. Kun på ét punkt kommer Frijsenborgeleverne på linje med 16-årige generelt: lige så mange af dem har haft et nært forhold til mindst én ven.

Med de forskellige spørgsmål stillet i spørgeskemaundersøgelsen til både SHILD-udvalget, der belyser sociale mønstre i befolkningen generelt, og Frijsenborgeleverne er vi i besiddelse af en række variable, som vi har set på i omfattende grad i de foregående analyser. Nu skal vi se nærmere på, om en faktoranalyse kan hjælpe os med at finde latente værdier i disse mange forskellige

variable. En faktoranalyse er en analyse, man kan bruge til at identificere underliggende mønstre i en række observerede variable, som de fremgår i en række spørgsmål stillet til Frijsenborgeleverne og SHILD-udvalget.

Med faktoranalysen kan vi samle variable i "bundter" eller *faktorer*, der altså kredser om den samme latente værdi eller fokusområde, som kan være svært at fange numerisk på én type variabel. En faktoranalyse giver os en række værdier mellem 1 og -1, også kaldet "loadings", som fortæller os noget om, hvor meget hver variabel er forbundet med en egenskab (faktor). En positiv loading-værdi indikerer en positiv forbindelse mellem variabel og faktor, mens en negativ værdi indikerer, at variabelen er forbundet med det omvendte af faktoren. Hvis loading-værdien er nul eller nært nul, betyder det, at der ikke er en særlig stærk forbindelse i nogen retninger mellem variabel og faktor. På den måde er de mange forskellige variable ikke nødvendigvis en lang række fragmenterede små emner, men kan indikere et større mønster i relation til hinanden.

I spørgeskemaundersøgelsen til Frijsenborgårgangen stillede vi følgende spørgsmål, som alle angik det sidste skoleår umiddelbart før, de startede på Frijsenborg. Vi kan på baggrund af teori om social integration i smågrupper forsøge at inddele spørgsmålene under nogle samlede emner, som muligvis kan vise sig at være gældende med faktoranalysens resultater. Vi inddeler dem i grupperne A, B, C, og D, som vi kan kalde de teoretiske bundter. I parenteserne herunder angives spørgsmålenes kode i SHILD 2020 spørgeskemaet, skulle man ønske at finde frem til disse (se i så fald under SHILD på VIVEs hjemmeside). Spørgsmålenes variable refereres også løbende til som disse koder herefter.

A. Socialt samvær i mindre grupper

Deltog du gerne i socialt samvær? (V3)

Kunne du følge med i samtalen når I talte sammen i grupper? (V4)

Følte du at du deltog på lige fod med de andre i det uformelle samvær? (V5)

Havde du et nært forhold til nogle (mindst en) af de andre? (V6)

B. Social deltagelse i almindelighed:

Hvor ofte tilbragte du tid med venner og bekendte inden for det sidste år i folkeskolen? (J3)

Hvor ofte følte du dig isoleret fra andre? (D19)

Hvor ofte følte du at du savnede nogen at være sammen med? (D20)

Hvor ofte følte du dig udenfor? (D21)

C. Mobning:

Havde du inden for det sidste år i folkeskolen oplevet, at en person nedværdigede eller ydmygede dig, latterliggjorde dig, eller kritiserede dig konstant eller kaldte dig øgenavne? (N2)

Oplevede du inden for det sidste år i folkeskolen, at en person ruskede i dig, skubbede til dig eller rev dig i håret? (N8)

D. Mestring:

Jeg oplevede at jeg fik den støtte fra andre mennesker som jeg havde brug for. (D11)

Jeg havde tillid til at jeg kunne klare de problemer jeg mødte. (D12)

Som tidligere nævnt er spørgsmålene stillet til en Frijsenborgårgang i 2022, hvor de specifikt angår året før, de startede på efterskolen. Lignende spørgsmål er stillet til et tilfældigt udvalg i SHILD 2020, hvor de dog handler om respondenternes aktuelle situation i bred forstand.

Resultaterne af faktoranalyser af besvarelserne for de 228 tilfældigt udvalgte 16-årige unge i SHILD 2020 og de 78 unge elever på Frijsenborg Efterskole er angivet i tabellerne 4.4 og 4.5. I en faktoranalyse "roterer" man faktorerne, sådan at resultaterne bliver mindre komplicerede og er nemmere at forstå uden at ændre på deres relative forskel. Der er valgt en rotation af faktorer, som tilstræber, at en faktor så meget som muligt kommer til at ligne bestemte variable og så lidt som muligt alle de resterende variable. Det vil sige, at hver komponent får loadings, som er enten så numerisk små som muligt (tæt på 0,0) eller så numerisk store som muligt (tæt på 1,0). Det er altså en rotation, som opdeler variablene i faktorbundter. Modellen giver os også et bud på, hvor mange faktorer, der er tale om i de to udvalg, og hvordan variablene har forskellige grader af tilknytning til dem.

Faktoranalyse for SHILD-udvalg 16 år		Komponenter (faktorer)			
Kode i spørgeskema	Spørgsmål	1	2	3	4
V3	Socialt samvær?	0,143	0,114	-0,497	0,553
V4	Følge med i samtalen i grupper?	0,319	-0,104	-0,821	0,241
V5	Deltager på lige fod?	0,306	0,028	-0,869	0,179
V6	Nært forhold?	0,299	0,502	-0,508	-0,046
J3	Tid med venner?	0,622	0,359	-0,367	0,269
D11	Modtog støtte?	0,429	-0,007	0,002	0,735
D12	Tillid til at klare problemer?	0,258	-0,253	-0,321	0,774
D19	Isoleret fra andre?	0,805	-0,192	-0,133	0,224
D20	Savnede nogen at være sammen med?	0,755	-0,174	-0,247	0,182
D21	Følte sig udenfor?	0,742	-0,138	-0,313	0,257
N2	Nedværdiget, ydmyget, latterliggjort, osv.?	-0,270	0,687	0,202	0,040
N8	Rusket, skubbet, revet?	-0,234	0,621	0,034	-0,243
Ekstraktion: Principal Component Analysis					
Rotation: Oblimin med Kaisernormalisering					

Tabel 4.4

Faktoranalyse for Frijsenborgeleverne		Komponenter (faktorer)		
Kode i spørgeskema	Spørgsmål	1	2	3
V3	Socialt samvær?	0,697	0,106	-0,024
V4	Følge med i samtalen i grupper?	0,656	-0,107	-0,228
V5	Deltager på lige fod?	0,789	0,078	-0,470
V6	Nært forhold?	0,316	-0,127	-0,889
J3	Tid med venner?	0,479	0,075	-0,829

Faktoranalyse for Frijsenborg eleverne		Komponenter (faktorer)		
D11	Modtog støtte?	0,614	-0,436	-0,602
D12	Tillid til at klare problemer?	0,622	-0,338	-0,336
D19	Isoleret fra andre?	0,823	-0,281	-0,412
D20	Savnede nogen at være sammen med?	0,747	-0,208	-0,401
D21	Følte sig udenfor?	0,797	-0,260	-0,495
N2	Nedværdiget, ydmyget, latterliggjort, osv.?	-0,241	0,815	-0,068
N8	Rusket, skubbet, revet?	-0,002	0,791	0,141
Ekstraktion: Principal Component Analysis				
Rotation: Oblimin med Kaisernormalisering				

Tabel 4.5

Generelt kan vi regne loadings som markant store, hvis de er over 0,6 eller under -0,6. Vi kan regne dem som middelstore, hvis de er over 0,4 eller under -0,4. Hvis de er tættere på nul, er de ikke videre markante. For at en faktor kan komme til at ligne nogle bestemte variable, må disse variable korrelere indbyrdes. De kan dermed inddeles i faktorbundter. Faktoranalyserne viser, at den ovenfor viste inddeling af spørgsmålene i grupperne A, B, C og D ikke blot stemmer med teori om social inklusion, men også med virkeligheden, idet der er en udpræget tendens til, at man besvarer spørgsmålene i den enkelte gruppe på den samme måde (tabel 4.4 og 4.5). Ved at se på de forskellige loadings, kan vi se, at nogle variable, og derfor spørgsmål, har et stærkere forhold til nogle faktorer end andre. Der danner sig på denne måde nogle grupperinger eller bundter. Dog ser det ud til, at variablene vedrørende, om man har et nært forhold til mindst én anden hhv. tidsfordriv med venner (V6 hhv. J3) ligger i "udkanten" af deres bundter og desuden har lidt til fælles med hinanden.

Frijsenborgudvalget giver os tre faktorer, mens SHILD-udvalget giver os fire faktorer. Inden for disse fordeler de forskellige variable sig som set i tabel 4.6 og 4.7. Nogle af variablene angives i parentes, da de enten har samvariationer, der kan placere dem i flere faktorbundter eller har en mindre samvariation, der gør tilknytningen til faktoren svagere. For eksempel optræder D11 to gange i tabel 4.7, fordi den har tilstrækkelig samvariation med faktor 1 og 3 (hhv. 0,614 og -0,602, som ses i tabel 4.5).

Variablenes fordeling i faktorer for SHILD-udvalget		
Faktorer	Fra teoretiske bundter	Variable (angivet med kode)
Faktor 1	B	(J3), D19, D29, D21
Faktor 2	C	N2, N8, (V6)
Faktor 3	A	(V3), V4, V5, (V6)
Faktor 4	D	D11, D12, (V3)

Tabel 4.6

Variablenes fordeling i faktorer for Frijsenborgudvalget		
Faktorer	Fra teoretiske bundter	Variable (angivet med kode)
Faktor 1	A, B, D	V3, V4, V5, D19, D20, D21, (D11), D12
Faktor 2	C	N2, N8
Faktor 3	På tværs	V6, J3, (D11)

Tabel 4.7

Faktoranalyserne viser, at de bundter, som faktorerne udpeger, passer meget godt sammen med de bundter (A, B, C, D), vi på baggrund af teorien inddelte variablene i. Analysen på de tilfældigt udvalgte i SHILD adskiller til gengæld fuldstændig de fire teoretiske bundter. Faktoranalysen af Frijsenborgårgangen har tre af de teoretiske bundter (A, B, D) i faktor 1 og et bundt (C) i faktor 2, mens faktor 3 går lidt på tværs og tager nært forhold (V3) og socialt tidsfordriv (J3) med. Et empirisk resultat her, som vi måske også kunne have forudset i teorien, er, at et nært venskab med én er noget helt andet end at kunne begå sig i uformelle grupper på 3-6 medlemmer. Den unge kan altså sagtens have et godt venskab med én anden, selv om vedkommende generelt føler sig isoleret og udenfor det sociale samvær med de andre i en klasse.

De variable fra bundt A, B, C, og D, der har størst samvariation med deres faktor, er:

V5	Følte du, at du deltog på lige fod med de andre i det uformelle samvær? 1. Ja, med alle 2. ja, med de fleste 3. med nogle 4. nej
D19	Hvor ofte følte du dig isoleret fra andre? 1. sjældent 2. en gang i mellem 3. ofte
N2	Har du ... oplevet, at en person nedværdigede eller ydmygede dig, ...? 1. ja 2. nej
V6	Havde du et nært forhold til nogle (mindst en) af de andre? 1. ja 2. nej

Tabel 4.8

Med den hensigt at forenkle billedet og få mest muligt af variationen med, nøjes vi med at se på disse fire variable, altså V5, D19, N2 og V6. Fordelingerne for Frijsenborg og SHILD på disse variable sammenligner vi for at se, hvor meget Frijsenborg Efterskole har en over- eller underrepræsentation af grupperne.

Vi kan se på dem parvist. Vi analyserer den mest udsatte gruppe, det vil sige den gruppe, der ikke deltager på lige fod med nogen og føler sig isolerede, hvilken udgør 0,4% i SHILD-udvalget og 6,4% i

Frijsenborg-udvalget. Frijsenborg har en overrepræsentation af denne gruppe, der føler sig isolerede og ikke deltager på lige fod med nogen, eftersom den er 16 gange større end i SHILD-udvalget. Vi kan på samme måde undersøge alle de måder, variablene kan sammensættes i par. A kan for eksempel sammensættes med B, C og D, her tre par, og så videre. Det kan man gøre på i alt seks måder ($=3+2+1=6$). Ved variabelparret N2 og D19 er dennes med udsatte gruppe 12,1 gange større hos Frijsenborg, mens gruppen er 6,5 gange større ved sammenligning af V5 og N2. Ved alle fordelinger, der indeholder V6, dvs. spørgsmålet om, hvorvidt man har et nært forhold til mindst én, er gruppen højst 2,4 gange større hos Frijsenborg. Denne variabel er igen, hvor Frijsenborgudvalget klarer sig mere på linje med den generelle gruppe i SHILD-udvalget.

Det kan bemærkes, at 0,4% af de 16-årige SHILD-respondenter, dvs. 276 ud af 69.000 unge, har målt med disse to variable (V5 og D19) lige så store vanskeligheder med social deltagelse som 6,4% af Frijsenborgårgangen.

For at inkludere mere af den information, som vi har fra undersøgelsen, laver vi et indeks af D19, V5 og N2, som repræsenterer de faktorer, som karakteriserer en stor del af Frijsenborg-respondenterne. Indekset regnes ud fra, at hver variabel har en række udfald, som angives i tabel 4.8, hvor for eksempel at føle sig isoleret "en gang i mellem" (D19) har værdien 2. Vi kan med følgende udregning fordele respondenterne i Frijsenborg og SHILD i indeksgrupper:

$$\text{Indeks} = D19 + V5 - N2$$

Hvor D19 og V5 måler en form for accept, måler N2 en udelukkelse, og derfor trækkes denne fra til sidst. Med alle svarmulighederne kan formlen højst blive 6 ($= 3 + 4 + 1$) og mindst blive 0 ($= 1 + 1 - 2$), hvilket giver os indeksgrupperne 0-6. Således indikerer et højt indekstal, at man er mere udsat.

Så kan vi sammenligne fordelingen af indekset for SHILD og Frijsenborg. På Frijsenborg har vi 78 svar, og i SHILD har 199 af de 228 16-årige svaret på de spørgsmål, vi bruger til at skabe indekset.

Indeks	Frijsenborg	SHILD 16 år
0	2	61
1	15	74
2	11	38
3	20	16
4	13	4
5	15	4
6	2	2
Total	78	199

Tabel 4.9

De respondenter, der befinder sig i indeks 4, 5 og 6, er således nogle af de mest udsatte for manglende social deltagelse. Her finder vi 30 personer på Frijsenborgårgangen ($13+15+2$) og 10

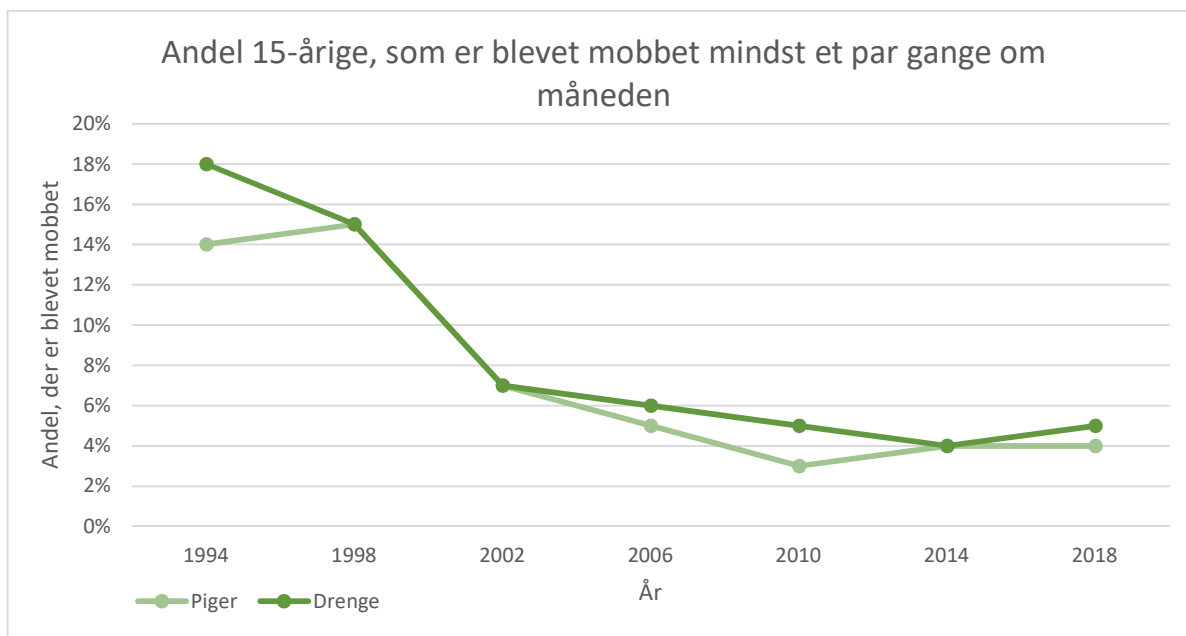
personer i SHILD-udvalget (4+4+2), hvilket svarer til i alt 38% af Frijsenborg respondenterne og 5% af de 16-årige fra SHILD.

Det betyder, at vi skal op på 597 ($= 30 \div 10 \times 199$) tilfældige unge på 16 år for at finde lige så mange med sociale deltagelsesproblemer, som Frijsenborgs respondenter udgør.

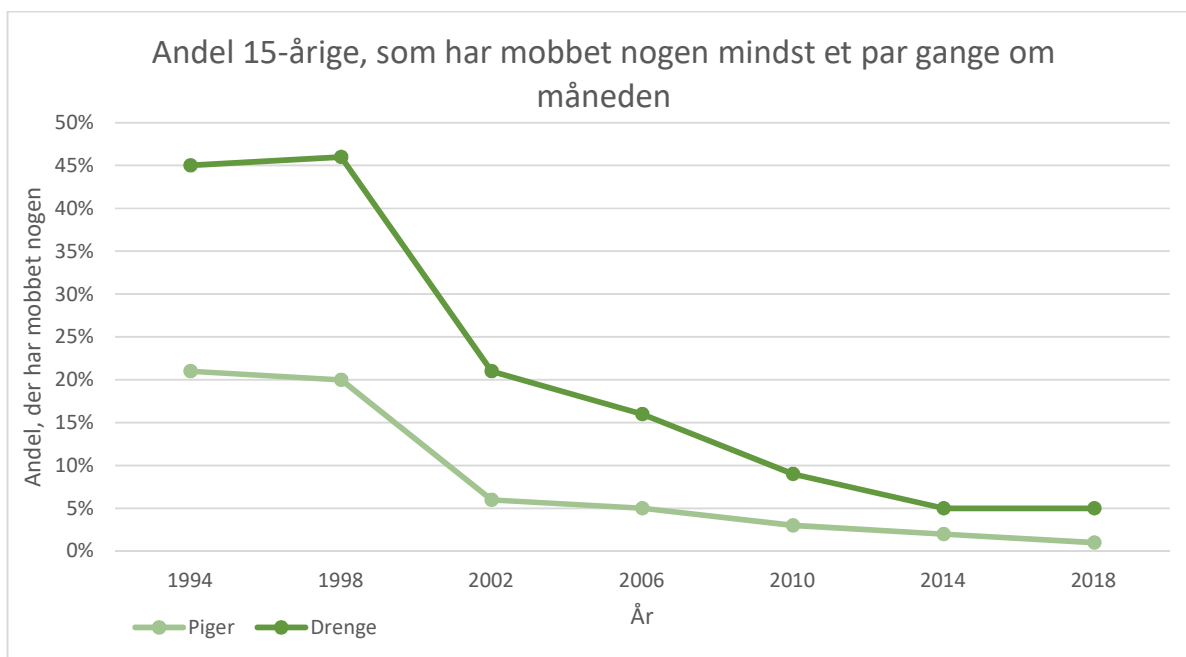
De 10 af de 199, som er meget udsatte, svarer til 10/199 af en årgang på 69.000, det vil sige 3.467 unge i en årgang, eller 5,0 % af årgangen i befolkningen.

Hvis de 3.467 unge med store sociale deltagelsesproblemer alle skulle på efterskoler i stil med Frijsenborg, som hver kunne tage 30 af dem ligesom Frijsenborg gør (fordi der også skal være plads til inklusion), ville det kræve 115 af den type efterskoler.

De 3.467 unge med store sociale deltagelsesproblemer i en årgang svarer som nævnt til 5,0% af årgangen i befolkningen. Dette er det samme som den andel af unge på 15 år, der føler sig mobbet af kammerater og desuden som den andel af unge på 15 år, der ifølge Skolebørnsundersøgelsen (2018) mener selv at have mobbet kammerater. Herfra hentes de følgende figurer.

Figur 4.44 med tal fra Skolebørnsundersøgelsen 2018 (side 132-133)

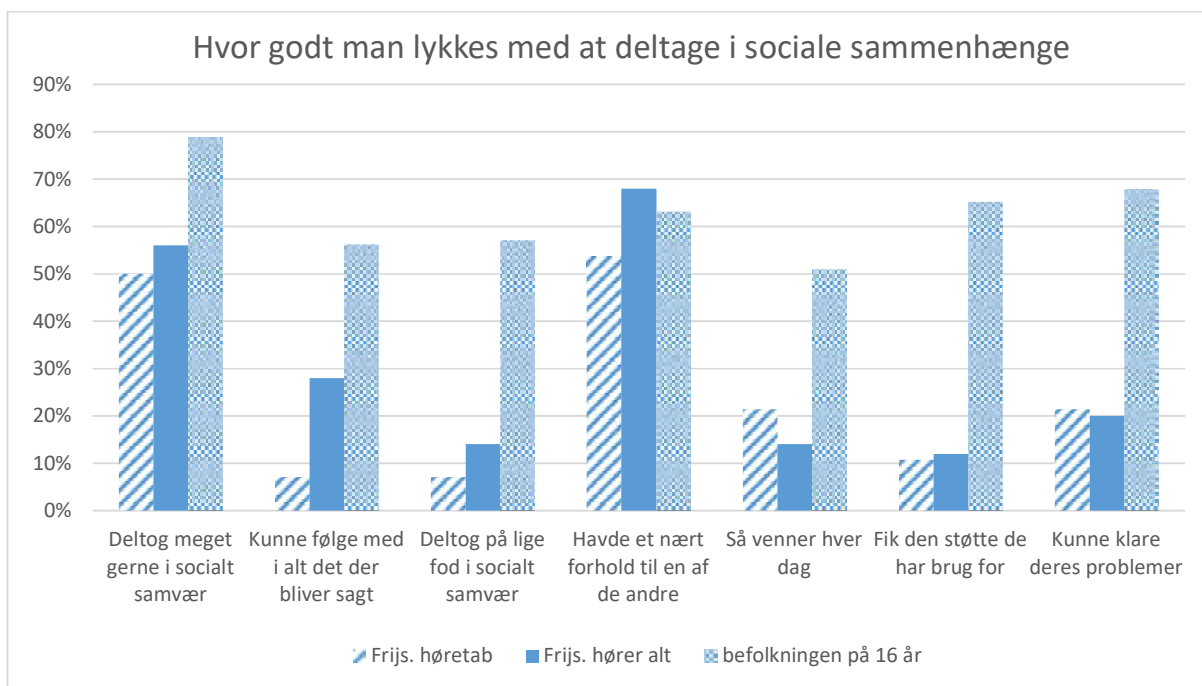

Figur 4.45 med tal fra Skolebørnsundersøgelsen 2018 (side 132-133)

Skolebørnsundersøgelsen (2018) viser, at mobning tidligere har været et stort problem i folkeskolen, men at frekvensen af mobning blev halveret på fire år omkring årtusindskiftet, og derefter er faldet yderligere, så undersøgelsen i 2018 kun viser under en tredjedel af det problem, som de, der i dag er voksne, husker. Andelen af selverklærede mobbere er kun 1/9. Vi kan ikke sige, om problemet med social deltagelse i uformelle grupper har udviklet sig på samme måde, men det har formentlig ikke været lige så stort et problem, som mobning tidligere har været. Hvis det var tilfældet, ville der nok have været større opmærksomhed på det. I dag er problemet med at deltage på lige fod i det uformelle samvær og det at blive en del af en social sammenhæng i hvert fald lige så stort som problemet med mobning. Relevante beslutningstagere kender forhåbentlig til denne tendens.

Lad os se nærmere på, hvor meget problemer med at deltage i det uformelle samvær korrelerer med høretab. Det er indlysende, at høretab kan gøre det vanskeligere at følge med i, hvad der sker, og dermed gøre det vanskeligere for en ung person at deltage på lige fod i uformelle grupper. I formelle sammenhænge kan det bedre lade sig gøre at håndhæve regler, for eksempel for hvornår den enkelte har ordet, som bidrager til, at også den unge med høretab kan være med. Vi ser da også, at høretab korrelerer med problemer med at deltage.

Vi så i resultaterne fra Frijsenborgundersøgelsen, at en stor del af eleverne uden høretab også havde store problemer med at deltage i uformelle sociale sammenhænge.

Figur 4.46

Ovenstående figur 4.46 er den samme som 4.41,, som vi vælger at bringe frem igen for at illustrere, at der er stor forskel mellem svarene fra Frijsenborgeleverne og unge på 16 år i almindelighed på alle punkter, undtagen et enkelt. Denne undtagelse gælder, hvorvidt man har haft et nært forhold til mindst én anden. Som vi allerede har set, kan man godt have nære venskaber, selv om man ikke har nemt ved at deltage i sociale sammenhænge med 3-6 andre unge.

Til gengæld er der på de fleste andre punkter ikke større forskel mellem de elever uden høretab og elever med høretab fra Frijsenborg Efterskole. Der er nogen forskel, når det angår et nært forhold til en af de andre, men der er betydelig forskel på svarene, når der spørges til, om man kunne følge med i alt det, der bliver sagt, og om man deltog på lige fod i socialt samvær. På de to punkter er det afgørende at høre godt. Lad os se nærmere på tallene. Det gør vi ved at se på Frijsenborgeleverne fordelt efter indeks for problemer med at deltage i smågrupper (tabel 4.10).

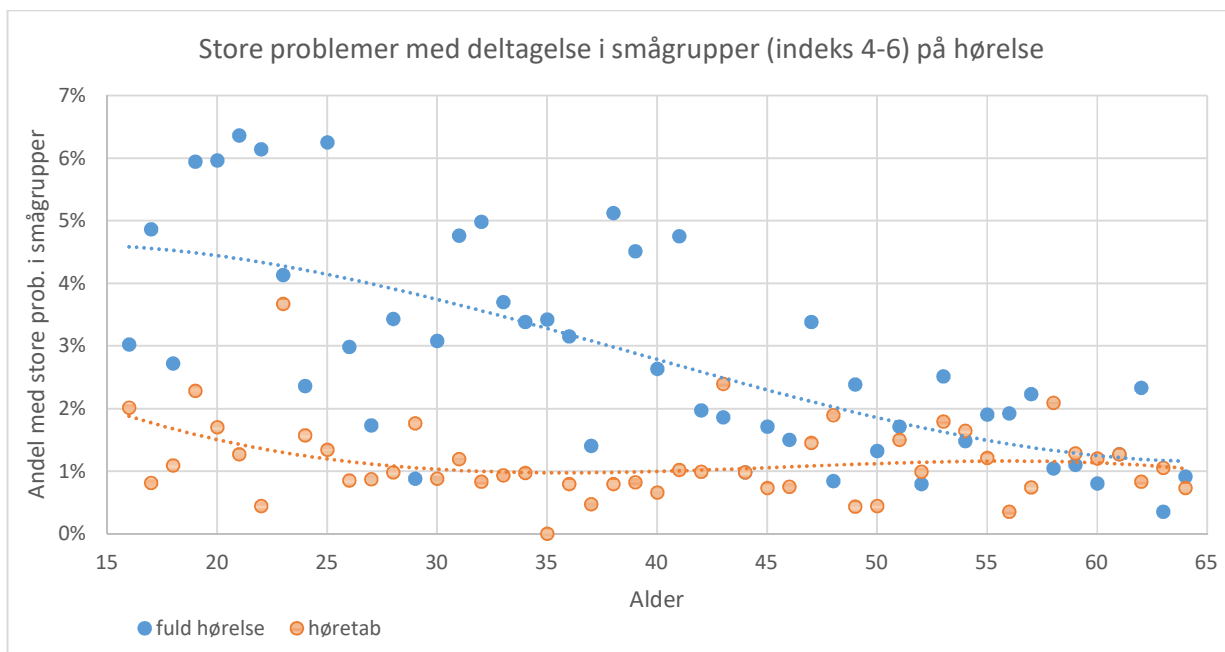
Frijsenborg	Indeks for problemer med at deltage i smågrupper							Indeks		
	0	1	2	3	4	5	6	Total	4-6	4-6 i %
Fuld hørelse	2	13	6	11	7	10	1	50	18	36,0
Høretab	0	2	5	9	6	5	1	28	12	42,9
Total	2	15	11	20	13	15	2	78	30	38,5
% med høretab	0,0	13,3	45,5	45,0	46,2	33,3	50,0	35,9	40,0	

Tabel 4.10

Igen er indeksgrupperne 4, 5 og 6 de grupper med de største udfordringer. Her finder vi 38% af årgangen (30 elever), som fordeler sig med 12 elever med høretab og 18 elever med fuld hørelse. Det svarer til henholdsvis 15% og 23% af elevrespondenterne. Da 36% af respondenterne (28 elever) melder om høretab, og 64% (50 elever) ikke gør, betyder det, at 43% af dem, der melder om høretab og 36% af dem, der ikke gør, figurerer med denne høje grad af problemer med at deltage i smågrupper i skolelivet umiddelbart inden efterskolen. De nævnte 38% (= 15% + 23%) skal ses i forhold til, at kun 5% af de 16-årige i SHILD-udvalget har samme grad af problem, hvoraf 2% har høretab og 3% ikke melder om høretab.

Vi får altså bekræftet billedet af, at Frijsenborgs elever generelt kommer fra en skoleklasse, hvor mange af dem oplevede at have *store* problemer med at deltage i uformelle sociale sammenhænge. Disse vanskeligheder gælder ikke kun elever med høretab, men næsten i lige så stort omfang for de elever, der er i stand til at høre alt.

Nu vil vi se på, hvordan disse forhold ser ud for befolkningen som helhed med data fra SHILD 2020.

Figur 4.47

I figur 4.47 ser vi fordelingen af dem med store udfordringer med at deltage i små grupper på høretab og fuld hørelse. På gruppen med fuld hørelse kan vi se, at der blandt de adspurgte 30-årige er 3% med store problemer med at deltage i smågrupper, mens de 30-årige blandt dem med høretab er 1%, der har store problemer med at deltage i smågrupper. Tendenslinjerne (de stiplede linjer) viser os nogle tilnærmelser til disse værdier, hvor man også tager hensyn til resultaterne fra aldersgrupperne omkring nedslagspunktet, her på de 30 år.

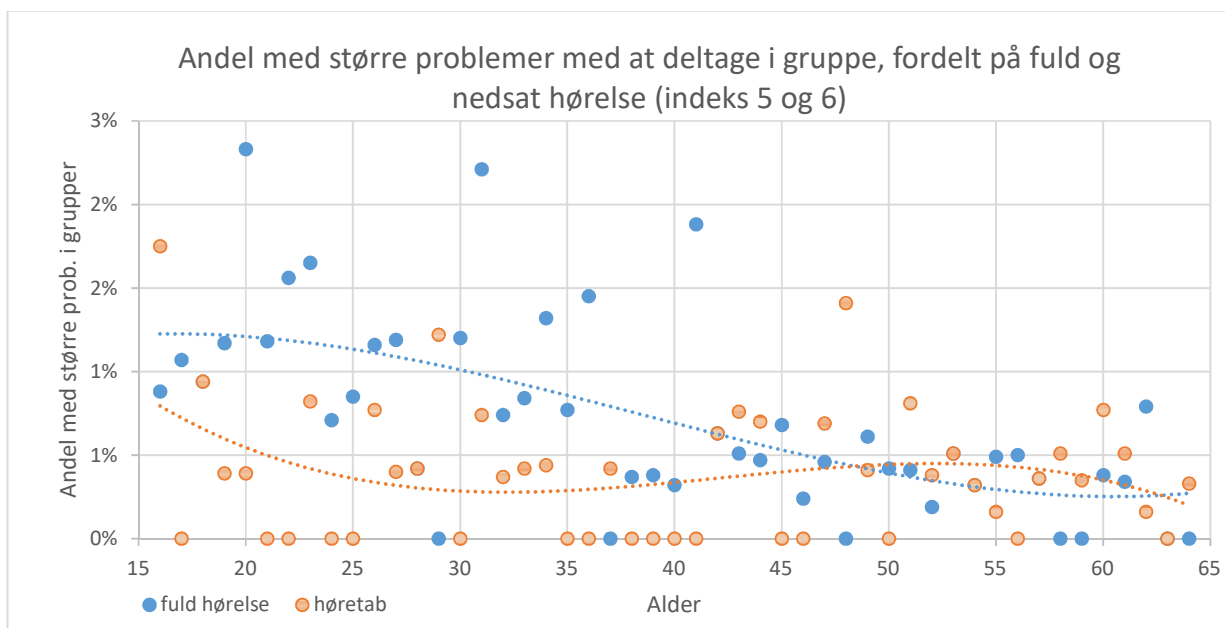
For de 16-årige finder vi tallene 3% (hørende) og 2% (høretab) fra før, i alt 5%. Når man sammenligner med tendenslinjerne i figur 4.47, ser vi, at de 2% passer meget godt, mens de 3%

snarere burde være op mod 5%. Gruppen, der har høretab og store udfordringer, synker med stigende alder til 1% for de 30-årige og er derefter konstant. Gruppen med fuld hørelse og store udfordringer synker jævnt med stigende alder til 1% for de 60-årige.

Det vil sige, at i de yngre årgange er høretab en medvirkende faktor hos en tredjedel til en fjerdedel af dem med problemer med at deltage i smågrupper, i de ældste er det en medvirkende faktor hos halvdelen.

Hvis vi skulle inkludere Frijsenborgs resultater i figur 4.47, skulle der for gruppen med fuld hørelse på 16 år, der for SHILD-gruppen ligger omkring de 3%, være et punkt på hele 23%. For gruppen med høretab skulle Frijsenborgs elever indikeres med en plet på 15%, hvor SHILDs ligger på de 2%. Y-aksen på 4.47 skulle således være noget højere, for at kunne rumme dette.

Nu har vi gennemgået nogle forhold for de 38% af respondenterne blandt Frijsenborgeleverne, der befinder sig i indeks 4, 5 og 6, som altså melder om at have haft store problemer med at deltage i grupper i skoletiden umiddelbart før efterskolen, svarende til 5% (eller 7%, ser man på de sammenlagte tendenslinjer for de to grupper i fig. 4.47) i SHILD. Ser vi på større problemer, indeks 5 og 6, er det 8% af Frijsenborgs respondenterne og 2,5% af de 16-årige i SHILD (eller 2% efter tendenslinjer), det gælder. Vi får stort set det samme billede, som figur 4.48 viser det: under 40-årsalderen er det omkring 1/3 eller færre af dem med deltagelsesproblemer, der har rapporteret om nedsat hørelse, og over 45 år er det cirka halvdelen. Her er vi dog nede på så små andele af den enkelte SHILD-årgang, at tallene ofte bliver nul.

Figur 4.48

Tabel 4.11 viser for SHILD-respondenterne sammenhængen mellem høreproblemer og indekserne for problemer med at deltage i smågrupper. Der er sammenhæng mellem indekserne og høretab,

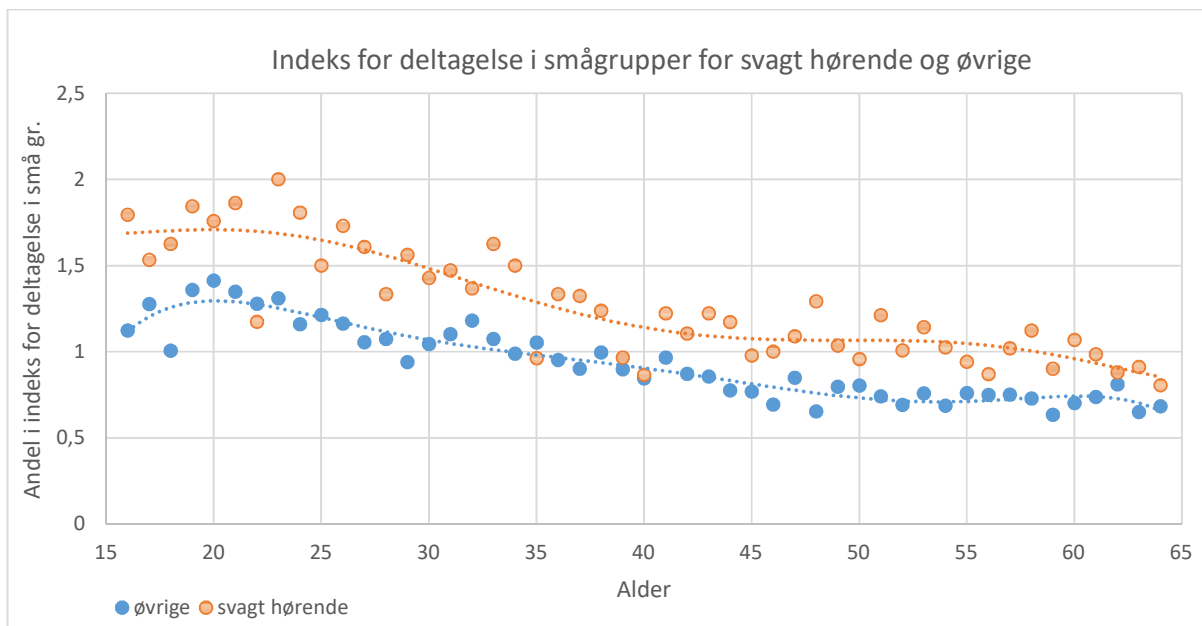
men vi ser også, at denne sammenhæng ikke er helt ligetil. En tredjedel af gruppen med en del vanskeligheder har for eksempel indeks 0, som er et indeks med færre deltagelsesproblemer.

SHILD	Har du problemer med din hørelse? (Selvom du bruger høreapparat eller CI)					Total
Indeks	Nej, ingen vanskeligheder	Ja, lidt vanskeligheder	Ja, en del vanskeligheder	Kan slet ikke høre	Ved ikke	
0	6532	1461	137	5	2	8137
1	3854	1074	112	1	3	5044
2	1914	563	72	4	1	2554
3	819	281	54	2	1	1157
4	306	108	22	0	0	436
5	93	41	11	3	0	148
6	18	12	5	0	0	35
Total	13536	3540	413	15	7	17511

Tabel 4.11

Endelig vil vi se dele hele SHILD 2020 populationen i to grupper (figur 4.49). Disse er de 13.536 personer, der ikke har nogen vanskeligheder med at høre, og de 3.975 personer, der har lidt eller en del vanskelighed med at høre eller slet ikke kan høre. For disse to grupper beregner vi det gennemsnitlige indeks for problemer med deltagelse i smågrupper. Figur 4.49 viser gennemsnitsværdien af indeks for de to grupper over alder.

Vi kan se, at der udvikles nogle faser henover alder med forskellige gennemsnitlige indeksnumre. For gruppen 15-25 år er det gennemsnitlige indeksnummer højest og med størst forskel i forhold til hørelse. For gruppen 25-45 år falder indeksnummeret jævnt med alderen, og forskellen bliver mindre. For gruppen i 50'erne er indeksnummeret konstant, og for gruppen efter 60-årsalderen ser indeksnummeret ud til at falde igen (figur 4.49).

Figur 4.49

Det vil sige, at problemerne med at deltage i smågrupper er størst for de 15-25-årige, derefter falder de frem mod 50 år, hvorefter de ser ret konstante ud. Høretab spiller en rolle for alle aldersgrupper, men der er også problemer for gruppen med fuld hørelse.

4.3 Opsamling på kapitel 4

Denne delundersøgelse viser, at Frijsenborg Efterskole i særdeleshed tiltrækker en særlig gruppe elever, både med og uden høretab. Der er tale om unge, der har oplevet markante udfordringer med social deltagelse sammenlignet med den generelle befolkning, som vi ser i SHILD2020 undersøgelsen for en lignende aldersgruppe. Eleverne melder om en væsentlig svagere social deltagelse end deres jævnaldrende i skolemiljøet før efterskoletiden på flere parametre, såsom at følge med i gruppesamtaler og oplevelsen af at kunne deltage på lige fod. De ligner dog deres jævnaldrende i forhold til, hvorvidt de har haft et nært forhold til mindst én anden person. Frijsenborgeleverne er altså udfordrede, og dette gælder ikke kun eleverne med høretab. Vi kan se, at omkring 5% af de 16-19-årige i SHILD-undersøgelsen har lige så svag social deltagelse som de 38% af respondenterne fra Frijsenborgundersøgelsen med svagest social deltagelse. De 5% af unge i SHILD svarer til ca. 3.500 unge i hele Danmark. Det indikerer altså, at der er unge i samfundet, som, med lignende skolemiljøer som på Frijsenborg Efterskole, kan tages hånd om. Dette gælder både unge med og uden høretab.

5.0 Afsluttende bemærkninger

Resultaterne i denne rapport vidner om, at høretab og muligheden for at deltage på lige fod i sociale sammenhænge begge er vigtige forhold i det sociale liv.

Indsatsen over for børn med handicap drejer sig ofte ensidigt om at afhjælpe selve funktionsvariationen, for eksempel med hjælpemidler og støtte i undervisningen. Det fører i heldigste fald til, at de bliver inkluderet i undervisningen, men det hjælper ikke nødvendigvis på, at de også bliver inkluderet i de uformelle fællesskaber mellem børnene. Dele af hjælpen kan måske tværtimod betyde, at børnene med handicap bliver adskilt fra de uformelle grupper og får mere kontakt med voksne hjælpere end med jævnaldrende kammerater.

Fællesskabet med jævnaldrende (samt lidt yngre og lidt ældre) børn er væsentligt for et barns udvikling. Derfor kan en indsats, som ikke understøtter og måske endda bryder fællesskabet op, få nogle u hensigtsmæssige og alvorlige konsekvenser.

Problemet ved et handicap er ikke nødvendigvis funktionsvariationen i sig selv. At en funktionsvariation bliver til et handicap, kan skyldes barrierer for deltagelse i det almindelige liv, som eventuelt følger af den. Vi ser på resultaterne fra undersøgelsen på Frijsenborg Efterskole såvel som fra SHILD 2020 befolkningsundersøgelsen, at et høretab i mange tilfælde medfører en begrænsning i muligheden for at deltage i uformelle grupper på lige fod med de andre. Men resultaterne viser også, at en stor gruppe unge såvel som andre aldersgrupper formår at deltage i uformelle grupper på lige fod til trods for et høretab.

Resultaterne viser også, at høretab ikke er den eneste baggrund for, at en del af de unge har problemer ved at deltage i uformelle grupper på lige fod med andre. Der er en større gruppe unge med fuld hørelse, som har lige så store problemer, og en efterskole som Frijsenborg Efterskole tiltrækker ikke blot de unge med høretab, som udgør omkring en fjerdedel af det samlede antal elever, men også en bredere gruppe af unge med problemer med at deltage i uformelle grupper på lige fod med andre.

Frijsenborg er en efterskole, som satser på at inkludere en gruppe med høretab og gøre dem til en del af fællesskabet, altså ikke ensidigt støtte de enkelte elever med høretab, men gøre hele årgangen i stand til at fungere sammen på trods af, at en del har høretab. Elever med høretab oplever i det eller de år, de er på skolen, at de bliver en del af fællesskabet. Men det viser sig, at skolen også tiltrækker mindst lige så mange andre unge, som uden at have høretab alligevel har oplevet store problemer med at deltage i det uformelle samvær i de klasser og skoler, de kommer fra.

Set på tværs af de mange og detaljerede analyserede forhold indikerer resultaterne, at en hensigtsmæssig indsats i forhold til især børn og unge med høretab – ud over at stille nødvendige høretekniske hjælpemidler til rådighed – bør rette sig mod hele klassen, i visse tilfælde hele skolen, og for voksne eventuelt arbejdspladsen. Så vidt muligt på en måde, hvor det ikke mærkes, at det er personen med høretab, som udløser indsatsen. På baggrund af denne rapports analyser handler det tydeligvis om at sikre, at alle indgår på lige fod i det uformelle samvær. En lignende

indsats (bortset fra det høretekniske) kunne sandsynligvis være relevant over for en bredere del af især unge, som ikke har høretab, men har lignende problemer med deltagelse i uformelle situationer og gruppesammenhænge.

Litteraturliste:

- Amilon, A. & Christensen, M. L. (2023) *Høreproblemer og arbejdslivet – En undersøgelse på baggrund af SHILD 2020*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Amilon, A., Østergaard, S. V. & Olsen, R. F. (2021). *Mennesker med handicap – Hverdagsliv og levevilkår 2020*. København: VIVE – Det Nationale Forsknings- og Analysecenter for Velfærd.
- Blazer, D. G. & Tucci, D. L. (2019). Hearing loss and psychiatric disorders: a review. *Psychological Medicine*, 49, 891–897. <https://doi.org/10.1017/S0033291718003409>
- Choudhury, M. (2019). Hearing Loss A Triggering Factor to Depression: A Systematic Review. *Scholarly Journal of Otolaryngology*, 2(3), 245-249. <https://doi.org/10.32474/SJO.2019.02.000137>
- Collins, R. (1981). On the Microfoundation of Macrosociology. *American Journal of Sociology*, 86(5), 984-1014.
- Danske Handicaporganisationer (2024). *FN rejser skarp kritik af Danmark*. <https://handicap.dk/nyheder/fn-rejser-skarp-kritik-danmark>, set 15. sept. 2024.
- Goffman, E. (1961): *Encounters: Two Studies in the Sociology of Interaction*. Indianapolis: Bobbs-Merrill.
- Percy-Smith, L., Wischmann, S., Josvassen, J. L., Schiøth, C. & Cayé-Thomasen, P. (2021). Language Development for the New Generation of Children with Hearing Impairment. *Journal of Clinical Medicine*, 10(11), Article 2350. <https://doi.org/10.3390/jcm10112350>.
- Statens Institut for Folkesundhed (2019). *Skolebørnsundersøgelsen 2018 – Helbred, trivsel og sundhedsadfærd blandt 11-, 13- og 15-årige skoleelever i Danmark*. Redigeret af Rasmussen, M., Kierkegaard, L., Rosenwein, S. V., Holstein, B. E., Damsgaard, M. T. & Due, P. København: Statens Institut for Folkesundhed, SDU.
- Sundhedsstyrelsen (2024). *Redskaber til opsporing af ensomhed* <https://www.sst.dk/da/Vaerdighed/Temaer/Ensomhed/Redskaber>, set 13. sept. 2024.